

Die Britse vrywilligerseenheid Steinaecker's Horse in die Anglo-Boereoorlog (1899-1902): 'n Kultuurhistoriese studie

Anton Carl van Vollenhoven

Proefskrif ingelewer vir die graad Doktor in Geskiedenis aan die Universiteit van Stellenbosch

Promotor: Dr. M. Burden, Departement Geskiedenis

Maart 2010

Verklaring

Ek, die ondergetekende, verklaar hiermee dat die werk in hierdie proefskrif vervat, my eie oorspronklike werk is en dat ek dit nie vantevore in die geheel of gedeeltelik by enige universiteit ter verkryging van 'n graad voorgelê het nie.

Handtekening:

Datum: 10 Februarie 2010

Kopiereg © 2010 Universiteit van Stellenbosch

Alle regte voorbehou

OPSOMMING

Steinaecker's Horse was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) aan die kant van die Britte geveg het. Die eenheid het hoofsaaklik uit inwoners van die Laeveld bestaan en het onder bevel van 'n voormalige Duitse offisier, luitenant-kolonel FCL von Steinaecker, gestaan. Die eenheid het tot dusver min aandag van vakkundiges ontvang.

Die belangrikste fokus van hierdie studie is om die Steinaecker's Horse militêre eenheid te bestudeer, maar om spesifiek die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite daarvan te bepaal. Dit is gedoen aan die hand van kultuurvoorwerpe wat by drie van die belangrikste terreine waar Steinaecker's Horse buiteposte gehad het, gevind is.

Ten einde die eenheid in konteks te plaas is ook aandag gegee aan die insameling van historiese inligting en die identifisering en dokumentering van verskillende buiteposte wat deur Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog beset is. Die monitering van die staat van agteruitgang van die terreine en die assessering daarvan ten opsigte van onder meer navorsingspotensiaal, kultuurhulpbronbestuur en toerismepotensiaal, is ook gedoen. Laastens is daar aandag gegee aan die bydrae van Steinaecker's Horse tot die geskiedenis van die Anglo-Boereoorlog, die Laeveld en die Nasionale Krugerwildtuin.

Die drie terreine wat in diepte bestudeer is, is die eenheid se hoofkwartier te Komatipoort, die Sabiebrug-pos naby Skukuza en die Noordelike buitepos in die omgewing van die Letaba ruskamp in die wildtuin. Kultuurvoorwerpe wat deur middel van argeologiese opgrawings op hierdie terreine verkry is, is in die studie benut. In die slothoofstuk word 'n geheelbeeld van die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van Steinaecker's Horse gevorm. Dit word ook kortliks met algemene inligting omtrent die lewe van Britse soldate en die Boere op kommando tydens die oorlog vergelyk. Laasgenoemde inligting is op ander wyses verkry as om die fisiese kultuurvoorwerpe te bestudeer.

Die bydrae van hierdie proefskrif is dat dit vir die eerste keer 'n geheelbeeld van die lewe by Steinaecker's Horse terreine daarstel en as model kan dien vir soortgelyke navorsing met betrekking tot ander militêre terreine, maar waarskynlik ook ander historiese terreine.

SUMMARY

Steinaecker's Horse was a volunteer unit who fought on the side of the British during the Anglo-Boer War (1899-1902). The unit mainly consisted of local inhabitants of the Lowveld and were commanded by a former German officer, Lieutenant-colonel FCL von Steinaecker. The unit received little attention from scholars thus far.

The main focus of this research is to study the Steinaecker's Horse military unit, but specifically to determine their everyday circumstances, life style and daily activities. This was done by means of cultural objects which were found on three of the important sites where Steinaecker's Horse had outposts.

In order to place the unit within context, attention was given to the collection of historical information and the identification and documentation of different outposts occupied by Steinaecker's Horse during the Anglo-Boer War. The state of decay of these sites were monitored and their relation to inter alia research potential, cultural resources management and tourism potential was assessed. Lastly, attention was given to the contribution of Steinaecker's Horse to the history of the Anglo-Boer War, the Lowveld and the Kruger National Park.

The three sites that were studied in depth are the headquarters of the unit at Komatipoort, the Sabi Bridge post close to Skukuza and the Northern outpost in the vicinity of the Letaba rest camp in the park. Cultural objects excavated at these sites were used in this study. In the final chapter an overall impression of the everyday circumstances, life style and daily activities of Steinaecker's Horse are formed. It is also shortly compared to general information regarding the life of British soldiers and the Boers on commando during the war. Last mentioned information was obtained from different sources in another way than studying the physical cultural objects.

The contribution of this thesis is that it is the first time that a complete reflection is given of the life at Steinaecker's Horse sites and that it serves as model for similar research with relation to other

military sites as well as probably other historical sites.

Opgedra aan elkeen wat oor verskeie jare 'n bydrae gelewer het tot die navorsing ten opsigte van Steinaecker's Horse en wat ook op ander gebiede soortgelyke steun aan my gebied het.

Dankbetuiging

Ek bedank hiermee graag die volgende persone en instansies wie se hulp onontbeerlik was in die voltooiing van hierdie studie:

- my promotor, dr. M. Burden, vir haar toegewyde leiding, hulp, ondersteuning en opbouende kritiek
- personeel van die Nasionale Krugerwildtuin wat hulp in verskeie vorms verskaf het, spesifiek die personeel van Wetenskaplike Dienste en veldwagters wat ons tydens die opgrawingseisoene bygestaan het
- my vrou Marianna en kinders Merina en Karel vir hulle opofferings tydens die navorsing, analisering van kultuurvoorwerpe en verslagdoening daaroor
- persone in die bronnelys vermeld, wat die een of ander vorm van inligting verskaf het
- die volgende persone wat met die harde werk op terrein gehelp het: Anton Pelser, Johan van Vollenhoven, Salomé Theart-Peddle, Graeme Peddle, Wimpie Coertzen, Johan Venter, Karen Mouton, André Strydom, Leslie Barker, Danie van der Merwe, Tharina van Vollenhoven, Felicia Gravett, Barry Gravett, J.P. Celliers, Jaco van der Walt, Louisa Hutton, Frank Teichert, Itumeleng Masiteng, Jenny Halvatzis, Johan le Roux, Dierdré Viljoen, Charmaine Thomas, Ané Mentz, Johnell Pelser, Alrina van Vollenhoven, René Pieterse, W.J. van Vollenhoven, Belinda Hutton, Mias Olivier, Willem Hutton, Elmi Dege, Biffie Roos, Hendre Dege, Adri Humphries, Jan van den Bos, Stephanie Potze, Heleen Gouws, Kirstie Redman, Heidi Hansen, Gabi Doll, Hannes Steinmann, Willem Steyn, Nicole Setton, Natalie Sutherland, Johan Strydom, Candice Rajoo, Sanet van Deventer, Lu-Marie Combrinck, Ceri McRae, Martin Brooks, Cornelia Trefflich, Emile Coetzee, Elise Lombaard, Irene van Wyk, Andries Lombaard en Yolandé Adams.

Ek dank ook my Hemelse Vader vir die krag om die studie te voltooi en beskerming tydens die veldwerkfase in die wildernis.

Anton Carl van Vollenhoven

Pretoria

Datum: 10 Februarie 2010

INHOUD

Bladsy nommer

INLEIDING

Voorafstudie en rasionaal	1
Probleemstelling en fokus.....	2
Doelwitte	3
Navorsingsmetodologie.....	4
Metodiek	5
Terreinafbakening	7
Bronevaluering.....	8
Impak	11

HOOFSTUK 1: TEORETIESE BENADERING

1.1 Inleiding	12
1.2 Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis.....	12
1.3 Die Franse Annales-skool	15
1.4 Die Kontekstuele paradigma.....	16
1.5 Samevatting: aansluiting tussen benaderings.....	17
1.6 Besluit.....	18

HOOFSTUK 2: GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND VAN STEINAECKER'S HORSE: ROL VAN DIE EENHEID TYDENS DIE ANGLO-BOEREOORLOG

2.1 Inleiding	20
2.2 Biografiese besonderhede van Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker.....	23
2.3 Totstandkoming van Steinaecker's Horse	29

2.4	Die rol van Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog.....	35
2.5	Die bydrae van Steinaecker's Horse tot die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin.....	42
2.6	Samevatting	46

HOOFTUK 3: 'N OPNAME VAN TERREINE IN DIE NASIONALE KRUGERWILDTUIN WAT MET DIE STEINAECKER'S HORSE MILITÊRE EENHEID VERBAND HOU

3.1	Inleiding	48
3.2	Doel van die opname	49
3.3	Begripsomskrywing	49
3.4	Wetgewing.....	50
	3.4.1 Die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne.....	50
	3.4.2 Die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur	51
3.5	Metodiek.....	52
	3.5.1 Argivale navorsing	52
	3.5.2 Literatuur en persoonlike mededelings	52
	3.5.3 Opname	52
	3.5.4 Insameling	54
	3.5.5 Dokumentasie.....	54
	3.5.6 Analise en interpretasie	54
	3.5.6.1 Vergelyking	54
	3.5.6.2 Verklaring en interpretasie	55
3.6	Ligging	55
3.7	Beskrywing van die gebied waar die opname gedoen is.....	55
3.8	Historiese konteks	58
3.9	Individuele beskrywing van die geïdentifiseerde terreine.....	61
	3.9.1 KaNwamuriwane (no 1).....	63
	3.9.2 Fort Mpisane (no 2).....	64

3.9.3	Salitje buitepos (no 3)	65
3.9.4	Die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4)	67
3.9.5	Gaza Gray buitepos (no 5)	68
3.9.6	Outspan (no 6)	69
3.9.7	Sardelli se winkel (no 7)	70
3.9.8	Bottelkop (no 8)	71
3.9.9	Muntshe (no 9)	72
3.9.10	Ngotsomond (no 10)	73
3.9.11	Sabiebrug (no 11)	74
3.9.12	Die Noordelike buitepos (no 12)	75
3.9.13	Komatipoort hoofkwartier (no 13)	75
3.9.14	Kilo 104 (no 14)	76
3.10	Samevatting	77

HOOFSTUK 4: DIE HOOFKWARTIER VAN STEINAECKER'S HORSE TE KOMATIPOORT

4.1	Inleiding	79
4.2	Doel van die ondersoek	79
4.3	Terreinbeskrywing	79
4.4	Historiese konteks	81
4.5	Beskrywing en interpretasie van die geïdentifiseerde strukture en kultuuroorblyfsels op die terrein	84
4.5.1	Klipmure	84
4.5.2	Fortifikasies	86
4.5.2.1	Fort	86
4.5.2.2	Ovaal skans	88
4.5.2.3	Groot oop skans	89
4.5.2.4	Klein oop skans	90
4.5.2.5	Blokhuse en verwante strukture	90

Blokhuis nommer 1	90
Blokhuis nommer 2	91
Blokhuis nommer 3	92
Halfmaanvormige skansmuur.....	93
Kliphoop.....	94
Blokhuis nommer 4	95
Blokhuis nommer 5	96
4.5.3 Kanonstelling en verwante muur.....	97
4.5.3.1 Kanonstelling	97
4.5.3.2 Muur.....	99
4.5.4 Kultuurvoorwerpe	99
4.5.4.1 Area met kultuurvoorwerpe	100
4.5.4.2 Koekepan	100
4.5.4.3 Watertenk.....	102
4.5.5 Fondamente van strukture en verwante strukture en verskynsels	103
4.5.5.1 Sementvloer met verwante klipmure	103
4.5.5.2 Reghoekige sementblad	104
4.5.5.3 Reghoekige sementvloer.....	105
4.5.5.4 Sement- en klipvloer.....	107
4.5.5.5 Skansmuur en vloer no 1.....	108
4.5.5.6 Skansmuur en vloer no 2.....	109
4.5.5.7 Stal	110
4.5.5.8 Reghoekige sementvloer in swak toestand	112
4.5.6 Watervore	112
4.5.6.1 Watervoor 1	112
4.5.6.2 Watervore 2.....	113
4.5.6.3 Lang voor	114

4.5.7 Voetpad	114
4.5.8 Pad.....	115
4.5.9 Kliphope	115
4.5.10 Ander.....	116
4.6 Kultuurvoorwerpe wat tydens die opname ingesamel is	116
4.6.1 Keramiek	117
4.6.2 Glas	118
4.6.3 Metaal.....	124
4.7 Gevolgtrekking	127

HOOFSTUK 5: DIE NOORDELIKE BUIITEPOS VAN STEINAECKER'S HORSE

5.1 Inleiding	131
5.2 Doel van die ondersoek	131
5.3 Terreinbeskrywing	132
5.4 Die argeologiese ondersoek.....	135
5.4.1 Die sentrale vullishoop.....	135
5.4.2 Die suidoostelike vullishoop	136
5.4.3 Die suidwestelike vullishoop	136
5.4.4 Areas met kultuurvoorwerpe	136
5.4.5 Klei-oorblyfsels	136
5.5 Analise van kultuurvoorwerpe	137
5.5.1 Keramiek	137
5.5.1.1 Porselein	137
5.5.1.2 Steenware	139
5.5.1.3 Erdewerk	140
5.5.1.4 Potskerwe	140
5.5.2 Glas	141
5.5.2.1 Alkoholiese drank	142

5.5.2.2	Nie-alkoholiese drank.....	143
5.5.2.3	Medisinaal	144
5.5.2.4	Huishoudelik	145
5.5.2.5	Eetgerei.....	146
5.5.2.6	Persoonlike items	147
5.5.2.7	Argitektonies	148
5.5.2.8	Diverse en ongeïdentifiseerde items.....	148
5.5.3	Metaal.....	148
5.5.3.1	Beligting	148
5.5.3.2	Persoonlike items	148
5.5.3.3	Vervaardiging.....	151
5.5.3.4	Visvang en jag.....	152
5.5.3.5	Voedselverwante voorwerpe	152
5.5.3.6	Huishoudelik	155
5.5.3.7	Gereedskap en toerusting	156
5.5.3.8	Ammunisie	158
5.5.3.9	Vervoer.....	160
5.5.3.10	Boumateriaal	160
5.5.3.11	Vryetydsbesteding	160
5.5.3.12	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	162
5.5.4	Organiese material.....	162
5.5.4.1	Fauna skeletmateriaal	163
5.5.4.1.1	Onidentifiseerbaar	163
5.5.4.1.2	Identifiseerbaar	163
5.5.4.2	Bewerkte been	163
5.5.4.3	Skulp.....	164
5.5.4.4	Diverse	164
5.5.5	Anorganiese material.....	164
5.5.5.1	Hutklei	165

5.5.5.2	Klipwerktuie.....	165
5.5.5.3	Diverse voorwerpe	165
5.6	Betekenis	165

HOOFSTUK 6: DIE SABIEBRUG-POS VAN STEINAECKER'S HORSE

6.1	Inleiding	181
6.2	Doel van die ondersoek	182
6.3	Terreinbeskrywing.....	182
6.4	Historiese inligting	185
6.4.1	Die Sabiebrug-pos	185
6.4.2	Die Selati-spoorlyn.....	186
6.5	Die argeologiese ondersoek.....	187
6.5.1	Bergkamer	187
6.5.2	Vullishoop	188
6.5.3	Hoop met klippe	188
6.5.4	Klei-oorblyfsels	188
6.5.5	Smidswinkel	189
6.5.6	Sinkdakgebou	189
6.5.7	Area met los klippe	189
6.6	Beskrywing van die vernaamste strukture	189
6.6.1	Smidswinkel	190
6.6.2	Sinkdakgebou	194
6.7	Analise van kultuurvoorwerpe	197
6.7.1	Keramiek	197
6.7.1.1	Porselein	198
6.7.1.2	Steenware	200
6.7.1.3	Potskerwe	204
6.7.2	Glas	205

6.7.2.1	Alkoholiese drank	205
6.7.2.2	Nie-alkoholiese drank.....	209
6.7.2.3	Medisinaal	211
6.7.2.4	Huishoudelik	212
6.7.2.5	Eetgerei.....	213
6.7.2.6	Persoonlike items	213
6.7.3	Metaal.....	214
6.7.3.1	Beligting	214
6.7.3.2	Persoonlike items	215
6.7.3.3	Voedselverwante voorwerpe	220
6.7.3.4	Huishoudelik	221
6.7.3.5	Gereedskap en toerusting	221
6.7.3.6	Ammunisie	225
6.7.3.7	Vervoer.....	228
6.7.3.8	Boumateriaal	228
6.7.3.9	Vryetydsbesteding	228
6.7.3.10	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	229
6.7.4	Organiese materiaal.....	230
6.7.5	Anorganiese materiaal.....	231
6.8	Betekenis	232

HOOFSTUK 7: EVALUERING

7.1	Inleiding	243
7.2	Die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede by die buiteposte van Steinaecker's Horse.....	244
7.2.1	Nie-tasbare kultuur	244
7.2.2	Materiële kultuur	246
7.2.2.1	Voedsel en drank	246

7.2.2.2	Vervoer	248
7.2.2.3	Tegnologie	249
7.2.2.4	Persoonlike versorging	250
7.2.2.5	Kleredrag en toebehore.....	251
7.2.2.6	Handwerk	251
7.2.2.7	Boukuns	252
7.2.2.8	Bedrywe en ambagte.....	253
7.2.2.9	Beskerming en verdediging	256
7.2.2.10	Ander	256
7.3	‘n Vergelyking tussen die lewenswyse van Steinaecker’s Horse en dié van Britse soldate van konvensionele eenhede en Boerekommando’s tydens die Anglo-Boereoorlog	257
7.3.1	Britse soldate	257
7.3.2	Boerekommando’s	261
7.4	Slotbeskouing	264

BYLAAG A KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE KOMATIPOORTTERREIN

1.	Keramiek.....	266
2.	Glas	266
3.	Metaal.....	268

BYLAAG B KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE NOORDELIKE BUIITEPOS

1.	Keramiek.....	270
1.1	Porselein.....	270
1.2	Steenware	271

1.3	Erdewerk	272
1.4	Potskerwe	272
2.	Glas.....	274
2.1	Alkoholiese drank	274
2.2	Nie-alkoholiese drank	275
2.3	Medisinaal	276
2.4	Huishoudelik	276
2.5	Eetgerei	277
2.6	Persoonlike items	277
2.7	Argitektonies	277
2.8	Diverse en ongeïdentifiseerde items	278
3.	Metaal.....	278
3.1	Beligting.....	278
3.2	Persoonlike items	278
3.3	Vervaardiging.....	279
3.4	Visvang en jag.....	279
3.5	Voedselverwante voorwerpe.....	280
3.6	Huishoudelik	280
3.7	Gereedskap en toerusting	281
3.8	Ammunisie	282
3.9	Vervoer.....	286
3.10	Boumateriaal	286
3.11	Vryetydsbesteding	286
3.12	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	287
4.	Organiese materiaal	288
4.1	Fauna skeletmateriaal	288
4.1.1	Onidentifiseerbaar.....	288
4.1.2	Identifiseerbaar.....	288
4.1.3	Bewerkte been.....	290

4.2 Skulp	290
4.3 Diverse	291
5. Anorganiese materiaal	291
5.1 Hutklei	291
5.2 Klipwerktuie	292
5.3 Diverse voorwerpe	292

BYLAAG C KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE SABIEBRUG-POS

1. Keramiek	293
1.1 Porselein	293
1.2 Steenware	294
1.3 Potskerwe	294
2. Glas	295
2.1 Alkoholiese drank	295
2.2 Nie-alkoholiese drank	296
2.3 Medisinaal	296
2.4 Huishoudelik	296
2.5 Eetgerei	297
2.6 Persoonlike items	297
3. Metaal	297
3.1 Beligting	297
3.2 Persoonlike items	298
3.3 Voedselverwante voorwerpe	298
3.4 Huishoudelik	299
3.5 Gereedskap en toerusting	299
3.6 Ammunisie	300
3.7 Vervoer	300

3.8	Boumateriaal	300
3.9	Vryetydsbesteding	301
3.10	Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe	301
4.	Organiese materiaal	301
5.	Anorganiese materiaal	302

BRONNELYS

LITERATUUR	303
ONGEPUBLISEERDE MANUSKRIPTE	309
TYDSKRIFTE EN KOERANTE	310
STAATSPUBLIKASIES	311
ARGIVALE BRONNE	311
MONDELINGE BRONNE	314
INTERNET BRONNE	316
ANDER.....	316

INLEIDING

Voorafstudie en rasionaal

Die Anglo-Boereoorlog word as een van die belangrikste gebeure in die geskiedenis van Suid-Afrika beskou. Amery verwys daarna as die grootste politieke gebeurtenis in die geskiedenis van die Britse Ryk sedert die beëindiging van die Napoleontiese oorloë (Amery 1900:1). Een van die belangrike strategieë van die Britse Leër tydens die oorlog was die oprig van blokhuse ten einde strategiese plekke en veral spoorlyne te beskerm (Amery 1907:257).

Tydens 'n opname van Anglo-Boereoorlogblokhuse in die voormalige Transvaal is daar 'n area met kultuurvoorwerpe naby Letaba in die Nasionale Krugerwildtuin geïdentifiseer, wat met die Steinaecker's Horse eenheid verbind kan word (vergelyk Van Vollenhoven e.a. 1996). Die eenheid was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die oorlog aan Britse kant geveg het. Amery dui aan dat vrywilligerseenhede 'n algemene verskynsel tydens die Anglo-Boereoorlog was (Amery 1907:247).

Aangesien daar relatief min omtrent Steinaecker's Horse bekend is, is daar besluit om die terrein argeologies te ondersoek. 'n Deel van die ondersoek het historiese navorsing behels ten einde vas te stel watter inligting reeds oor die eenheid beskikbaar is. Hoewel daar reeds 'n artikel hieroor gepubliseer is (Van Vollenhoven & Pelser 2004), is daar in genoemde publikasie aangedui dat dit net 'n voorlopige ondersoek is. Daarna is vasgestel dat daar addisionele dokumente oor die eenheid in die Britse Nasionale Argief, die Suid-Afrikaanse Nasionale Argief en Skukuza Argief gehuisves word, wat dan in hierdie studie benut sal word.

Daar het ook onlangs 'n boek oor die Steinaecker's Horse eenheid verskyn (Woolmore 2006). Die inhoud daarvan stem in 'n mate ooreen met bogenoemde artikel, hoewel dit meer breedvoerige historiese inligting weergee. 'n Onlangse boek (Delius 2006) wat handel oor die geskiedenis van die Mpumalanga Provinsie, verwys in 'n hoofstuk wat oor die Anglo-Boereoorlog handel, ook kortliks na die Steinaecker's Horse eenheid (Mbenga 2006). Die enigste ander gepubliseerde inligting wat

opgespoor kon word, is vervat in populêre publikasies.

Dit word in die vooruitsig gestel dat die bestudering van voorwerpe afkomstig van argeologiese bronne, lig sal werp op die betrokkenheid van persone van kleur in die oorlog, spesifiek in die Laeveld. Hoewel Pelser & Van Vollenhoven (1998) hieroor gepubliseer het, was die bevindinge gegrond op een opgrawingsseisoen op 'n spesifieke terrein en behoort dit veel wyer toegepas te word.

Sodanige benadering is nie uniek nie. Pretorius (1991:15) toon dat sosiale aspekte van die oorlog al meer nagevors word, in navolging van navorsing in Europa en die VSA. Hoewel sy navorsing op die Boere gefokus het, toon hy aan dat ander navorsers die posisie, rol en ervaringe van persone van kleur bestudeer het (Pretorius 1991:15-18). Skrywers soos Warwick (1983), Changuion (1999), Semela (1999) en Mongalo (1999) het spesifiek die rol van swart mense in die Anglo-Boereoorlog ondersoek. Ander (Benbow 1982; Pretorius e.a. 1996; Changuion 1996) het aan sosiale aspekte van Boerekrygsgevangenes aandag gegee, terwyl Hattingh & Wessels (1999) na die lewe in Britse blokhuse tydens die Anglo-Boereoorlog gekyk het.

Probleemstelling en fokus

Steinaecker's Horse word in verskeie gepubliseerde bronne beskryf as 'n onkonvensionele militêre eenheid en daar word ook aangedui dat hulle hulle nie aan die streng militêre dissipline as ander eenhede gesteur het nie (Jones 1996:1; Diespecker 1996:3; Paynter 2001:58; Bornman 2004:3). Dié opmerkings hou waarskynlik verband met hulle militêre aktiwiteite, maar laat nietemin die vraag ontstaan hoe hulle alledaagse bedrywigheide daar uitgesien het. Blyk die gebrek aan dissipline byvoorbeeld uit hulle kampuitleg en hoe vergelyk hulle lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede met dié van ander Britse eenhede en selfs met Boerekommando's? Hierdie inligting kan afgelei word van gebruikersgoedere van daardie tyd en die bestudering van die verspreiding daarvan op verskillende terreine (Fagan 1979:43-47). Daarom sal hierdie studie met behulp van artefakte wat op die verskillende terreine gevind is en die bestudering van die

terreïnuitleg, die genoemde vroeë ondersoek.

Aandag sal ook gegee word aan moontlike sosiale differensiasie op hierdie terreine. Aangesien sosiale differensiasie eintlik vanselfsprekend vir daardie tyd was, is dit nie soseer hierdie verskynsel wat van belang is nie, maar die voorwerpe waarvan sodanige afleidings gemaak kan word. Die voorwerpe word beskou as belangrike draers van aanvullende inligting in verband met gebruiksvoorwerpe van daardie tyd asook die lewenswyse en alledaagse bydrywighede van die terreïnbewoners.

Samevattend kan dit gestel word dat die fokus van die studie is om vas te stel wat die lewenswyse van Steinaecker's Horse was, deur die voorwerpe wat op die onderskeie terreine gevind is, te bestudeer.

Doelwitte

Die studie sal analities, vergelykend en verklarend van aard wees met die volgende doelwitte:

- die identifisering en interpretasie van terreïnvorsingsvorme en die vergelyking en benutting van opgegraafte materiaal en voorwerpe wat op die terreine geïdentifiseer is, met die doel om aanduidings van die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die eenheid te bepaal
- die vasstelling van die teenwoordigheid en mate van sosiale differensiasie
- die insameling van historiese inligting in verband met kolonel Ludwig von Steinaecker en sy militêre eenheid Steinaecker's Horse as agtergrond, omdat dit kan bydra tot die interpretasie van eersgenoemde en om die studie in 'n wyer konteks te plaas.

Navorsingsmetodologie

In die studie sal daar aansluiting gevind word by die volgende teoretiese benaderings:

- Burden (2000) se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis word as die breë raamwerk vir die studie gebruik. Dit is veral die kontekstualisering van die kultuurprodukte binne die verskillende dimensies van die model wat hier belangrik is. Die holistiese benadering deur middel van die model, wat 'n volledige interpretasie daarstel, is toepaslik. Deur die bestudering van stoflike kultuurprodukte en die moontlike geestelike konteks daarvan, sal daar sterk op die AB-as gekonsentreer word.
- Die geïntegreerde benadering van die historiese denkrigting bekend as die Franse Annales-skool vind hierby aansluiting. By hierdie benadering word buurwetenskappe saamgesnoer om die totaliteit van die mens se ervaring te omvat en word 'n integrerende kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand gebring. In die studie sal daar nie net na die totaliteit van die onderskeie terreine en die verband daartussen gekyk word nie, maar sal die verband tussen kultuurvoorwerpe ook bestudeer word ten einde betekenis daaraan te heg.
- Een van die teoretiese benaderings in die Argeologie, die Kontekstuele paradigma, vind ook hierby aansluiting. Die benadering gaan van die beginsel uit dat die totale konteks van 'n voorwerp of argeologiese terrein daaraan betekenis gee en dat dit alles gevolglik in ag geneem moet word by die bestudering daarvan.

In die studie sal die rasionalisering vir die navorsing, waaruit die probleemstelling en doel geformuleer is, uitgewys word. Aandag sal gegee word aan die konseptualisering van begrippe en 'n evaluering van bronne.

Hierdie studie is nie argeologies van aard nie, maar daar sal van gebruiksvoorwerpe wat deur argeologiese metodes verkry is, gebruik gemaak word. Die benutting van gebruiksvoorwerpe om

aspekte van die lewenswyse van die verlede te bestudeer, is nie beperk tot die argeologie nie, maar vorm ook deel van die vakgebied Kultuurgeskiedenis. Die klem sal gevolglik op kultuurhistoriese aspekte geplaas word. Deur hierdie voorwerpe as bronnemateriaal te gebruik, sal aangetoon word hoe dit as aanvulling tot ander historiese bronne gebruik kan word om onder meer die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede van die betrokke eenheid tydens die oorlog te rekonstrueer.

Dit sal gedoen word deur van voorwerpe afkomstig van verskillende terreine gebruik te maak en die inligting aan die hand van ander bronne te verifieer. Daar is verskeie bronne wat benut kan word om die voorwerpe korrek te identifiseer. Enkele voorbeelde hiervan is katalogusse uit daardie tyd soos die een van Adburgham (1907), ensiklopediese werke soos Cushion (1996) en 'n verskeidenheid gidse vir versamelaars soos Lastovica (2000) en Wills (1974).

Metodiek

Die volgende metodes is aangewend:

- **Argivale navorsing**

'n Ondersoek na relevante data in verband met Steinaecker's Horse in die Britse Nasionale Argief, die Nasionale Argiefbewaarplek in Pretoria, die Skukuza Argief, die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief en die argief van die Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis in Johannesburg is onderneem. Provinsiale argiefbewaarplekke is ook by die ondersoek betrek.

- **Literatuurstudie**

'n Volledige literatuurstudie rondom Steinaecker's Horse is geloods en ander relevante bronne oor die Anglo-Boereoorlog is noodwendig ook geraadpleeg.

- **Onderhoudvoering**

Kundiges oor die geskiedenis van die Laeveld en individue wat spesifiek oor inligting in verband met Steinaecker's Horse beskik, is as informante geïdentifiseer en ondervra.

- **Veldopname**

'n Veldopname om terreine wat met Steinaecker's Horse verbind word op te spoor, vorm deel van die studie. Die veldopname dien bloot as middel om 'n verskeidenheid van terreine in die studie in te sluit en dit in die konteks daarvan te plaas. Dit beteken dat kennis van al die terreine benut is om tot die fokus van die studie by te dra. Dit dien ook as basis vanwaar toekomstige navorsing beplan kan word.

- **Dokumentasie**

Die dokumentering van die genoemde terreine sal as rekord daarvan dien sodat daar ter eniger tyd daarna teruggekeer kan word vir watter doel ookal. Dit sal ook vir die volgehoue bestuur en bewaring van die terreine gebruik kan word.

- **Analise en interpretasie**

Kultuurvoorwerpe en terreinverskynsels wat op drie van die terreine gevind is, is geanaliseer en geïnterpreteer om dit te identifiseer, te kontekstualiseer en te dateer. Hierna is dit met mekaar vergelyk ten einde verskille en ooreenkomste te bepaal en as sodanig te verklaar. Die doel hiervan is om die alledaagse bedrywighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die eenheid te rekonstrueer.

Die lewenswyse van mense dui op dit wat hulle in die algemeen gedoen het, byvoorbeeld om soldaat te wees. Voorwerpe, soos oorblyfsels van uniforms gee inligting in hierdie verband. Die alledaagse aktiwiteite dui op die dinge waarmee mense hulle op 'n spesifieke terrein besig gehou het. Dit kan onder meer uit voorwerpe soos vishoeke en handwerkgereedskap afgelei word. Die omstandighede waaronder mense hulleself bevind het, word afgelei van voorwerpe soos beenmateriaal en wapens en werp 'n blik op die omgewing waarbinne hulle gefunksioneer het.

Terreinafbakening

Die fokus van die studie is nie daarop ingestel om die geskiedenis van die Steinaecker's Horse eenheid volledig weer te gee nie, maar dit is noodsaaklik om hierdie inligting as agtergrond in te sluit. Sodoende kan 'n begrip gevorm word van wie hierdie eenheid was en wat die rol daarvan was. Ten einde 'n geheelbeeld van die werksaamhede van die eenheid te vorm, word 'n hoofstuk ingesluit wat verband hou met die opsporing van verskillende terreine wat met die eenheid verbind word.

Die kern van die proefskrif gee aandag aan drie van die grootste terreine wat met Steinaecker's Horse verband hou. Hierdie drie terreine is gekies omdat dit oor die grootste hoeveelheid kultuuroorblyfsels, wat as bron vir hierdie studie kon dien, beskik. Die eerste hiervan is die Komatipoort terrein, wat die hoofkwartier van die eenheid was. Dit dien as addisionele motivering om hierdie terrein te gebruik. Die hoeveelheid oorblyfsels van geboue en ander strukture, maak hierdie terrein boonop uniek omdat daar nie op enige van die ander soveel hiervan gevind is nie.

Die tweede terrein is die Noordelike buitepos van die eenheid, naby aan die Letaba ruskamp in die Nasionale Krugerwildtuin. Hierdie terrein het die meeste ashope opgelewer en dit is juis die groot hoeveelheid voorwerpe wat hieruit afkomstig is, wat voldoende materiaal vir studiedoeleindes beskikbaar stel. Omdat die Noordelike buitepos verafgeleë is, is dit ook moontlik dat dit sekere unieke kenmerke kan bevat. Dit is hierdie kenmerke wat 'n bydrae tot die daarstel van 'n volledige beeld oor Steinaecker's Horse se werksaamhede sal lewer.

Die Sabiebrug-pos naby aan Skukuza is die derde terrein wat ingesluit word. Dit wil voorkom asof hierdie pos, naas die hoofkwartier, die grootste kampterrein van die eenheid was. Gevolglik bestaan die moontlikheid dat dit ook 'n groot verskeidenheid kultuurvoorwerpe sal oplewer wat gebruik kan word om die lewenswyse en alledaagse omstandighede van die eenheid na te vors. Benewens die voorwerpe, is tekens van strukture gevind en die interpretasie daarvan sal verdere inligting in verband met Steinaecker's Horse beskikbaar stel.

Bronevaluering

In hierdie studie geld die artefakte wat van die onderskeie Steinaecker's Horse terreine afkomstig is, as die belangrikste primêre bronne. Vir toeligting, interpretasie en verifiëring is verdere primêre bronne soos argiefdokumentasie en mondelinge bronne, sowel as sekondêre bronne gebruik.

Daar is vroeër melding gemaak van 'n artikel deur Van Vollenhoven & Pelser (2004), wat oor die Steinaecker's Horse eenheid handel. Hierdie publikasie het self aangedui dat dit nie 'n volledige weergawe oor die geskiedenis van die eenheid is nie. Hoewel dit 'n goeie agtergrond tot die studie verskaf, is daar geen verwysing na aspekte soos die lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van die lede van Steinaecker's Horse daarin vervat nie.

Twee onlangse publikasies gee ook aandag aan Steinaecker's Horse. Die eerste is 'n boek wat in 2006 verskyn het (Woolmore 2006). Die inhoud daarvan stem in 'n mate ooreen met bogenoemde artikel, hoewel dit meer breedvoerige historiese inligting weergee. Dit word aangevul met 'n lys van name van die lede van die eenheid en besonderhede oor persone met wie hulle kontak gehad het. Weer eens word daar nie op die alledaagse lewenswyse en omstandighede van die eenheid gefokus nie, hoewel enkele afleidings daaroor tog gemaak kan word.

Die tweede werk is 'n boek deur Delius (2006) wat die geskiedenis van die Mpumalanga Provinsie weergee. In die hoofstuk wat oor die Anglo-Boereoorlog handel, word kortliks na die Steinaecker's Horse eenheid verwys (Mbenga 2006). Uit die bronnelys is dit duidelik dat die skrywer van dieselfde populêre publikasies gebruik gemaak het as dié waarna hierna verwys sal word.

Slegs een bron gee spesifiek aandag aan die lewenswyse van die lede van Steinaecker's Horse. Die artikel van Pelser & Van Vollenhoven (1998) is egter beperk tot die bevindinge van een opgrawingseisoen op 'n spesifieke terrein en dit behoort derhalwe veel wyer toegepas te word.

Die enigste ander gepubliseerde inligting wat opgespoor kon word, is vervat in populêre publikasies. Die meeste werke maak bloot melding van die eenheid en sommige soos Diespecker (1996) fokus op spesifieke aspekte soos die oorsprong van die naam van die eenheid. 'n Artikel van Van Vollenhoven, Pelser & Van den Bos (1998b) plaas klem op argeologiese aspekte en een van Pelser (1999) handel oor 'n spesifieke skermutseling.

Die enigste werke wat detail in verband met die eenheid gee, is Pienaar (1990), Stevenson-Hamilton (1952) en Wolhuter (1973), maar hierdie is populêre bronne en berus nie altyd op wetenskaplik gefundeerde feite nie. Die inligting hieruit was bruikbaar, maar dit is duidelik dat 'n meer wetenskaplike ondersoek noodsaaklik is.

Argivale bronne wat met hierdie doel voor oë bestudeer is, het waardevolle inligting verskaf. Daar moet egter op gewys word dat hierdie bronne gewoonlik slegs beperkte inligting bevat omdat dit aan 'n bepaalde aspek aandag verleen. Die oorgrote meerderheid hiervan was nuttig ten opsigte van die biografiese besonderhede in verband met Ludwig von Steinaecker, veral sy lewe in Natal voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog. Min inligting in verband met Steinaecker's Horse se bedrywighede tydens die oorlog is gevind. Britse Argiefrekords het volledige inligting in verband met die naamlys van lede van die eenheid en die medaljes aan hulle toegeken bevat, maar het nie veel addisionele inligting beskikbaar gestel nie. Enkele dokumente in die Suid-Afrikaanse en Transvaalse Argiefbewaarplekke het brokkies inligting in verband met die eenheid en Von Steinaecker se doen en late ná die oorlog bevat.

Die argivale bronne wat opgespoor en bestudeer is sluit in dokumentasie afkomstig van die 'War Office' van die Britse Nasionale Argief, aanwinste van die Suid-Afrikaanse Museum vir Krygsgeskiedenis en die Aktekantoor in Pretoria. Uit die Nasionale Argiefbewaarplek is dokumente in die Suid-Afrikaanse, Kaapse, Kwazulu-Natalse en Transvaalse Argiefbewaarplek bestudeer. Eersgenoemde behels die Goewerneur-Generaal, Hoof Insektekundige, Meester van die Hooggeregshof, Departement van Grondsake, Departement van Openbare Werke, die Transvaalse Provinsiale Afdeling van die Hooggeregshof van Suid-Afrika en die Uitvoerende Raad van die Unie

van Suid-Afrika. Uit die Kaapse Argiefbewaarplek is bloot agtergrondsinsigting in verband met die blokhuisstelsel tydens die Anglo-Boereoorlog, in die dokumente van die Koloniale Sekretaris, gevind. Dokumente wat in die Kwazulu-Natalse Argiefbewaarplek bestudeer is, sluit in dokumente van die Koloniale Sekretaris, Meester van die Hooggeregshof, Minister van Justisie en Openbare Werke, Landmeter-Generaal en die Sekretaris van Naturellesake. Uit die Transvaalse Argiefbewaarplek is Amptelike Publikasies, die Departement van Plaaslike Regering, Korrespondensielêers, die Departement van Justisie, Departement van Mynregte, Departement van Verdediging se oorlogsrekords, Departement Naturellesake, Oorlogsrekords, Staatsektaris en Publieke Werke van die Zuid-Afrikaansche Republiek ondersoek.

Verskeie dokumente vanuit die Skukuza Argief is ook bestudeer, maar dit is in 'n ongeordende toestand. Dit bestaan uit briewe, foto's, kaarte en amptelike dokumente. Uit die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief is insigting slegs in die rekords van die Kwartiermeester-Generaal gevind. Ander argiefgroepe wat hier geraadpleeg is, het nie toepaslike insigting opgelewer nie. Hierdie argiefbewaarplek bevat egter geen rekords uit die Anglo-Boereoorlog nie en kon dus bloot aanvullende insigting vir interpretasie van die Komatipoortterrein (sien hoofstuk 4) verskaf.

Van die belangrikste informante met wie onderhoude of korrespondensie gevoer is, was meneer Hans Bornman en doktor U de V Pienaar. Albei van hulle het studies oor die geskiedenis van die Laeveld gedoen en het in die proses ook insigting in verband met Steinaecker's Horse ingesamel, wat met vrug in hierdie studie benut kon word. Hulle insigting is gemeet aan dít wat uit ander bronne verkry is, ten einde die korrektheid daarvan te verifieer. In die meeste gevalle was die insigting betroubaar. Kenners wat oor insigting in verband met gebruiksgoedere van daardie tyd beskik het, is ook geraadpleeg. Die onderhoude en verslae deur hierdie mense opgestel, is aanvaar op grond van hulle kundigheid in hierdie verband.

Impak

Aangesien die Anglo-Boereoorlog as een van die belangrikste gebeure in die Suid-Afrikaanse geskiedenis beskou word en wêreldwyd deur vakkundiges bestudeer word, is die navorsing van universele belang. Die proefskrif is een van min gevalle waar historiese en argeologiese bronne gekombineer word (spesifiek rondom die Anglo-Boereoorlog) om aspekte wat in die verlede nagelaat is, te bestudeer.

Historiese en argivale navorsing het die ligging van verskeie Steinaecker's Horse buiteposte aangedui. Die bevestiging van hierdie lokaliteite het tot gevolg dat verskeie moontlikhede vir toekomstige navorsing daargestel word.

Die bestuur van kultuurhulpbronte word wêreldwyd toenemend van belang en het sedert 1992 ook in Suid-Afrika al hoe meer aandag geniet (Deacon 1996:841). Hoewel dit nie die fokus van hierdie studie is nie, sal dié navorsing deel van hierdie tendens vorm en sal dit die Nasionale Krugerwildtuin van waardevolle bestuursinligting ten opsigte van die bewaring en benutting van kultuurhulpbronne voorsien. Indien dit korrek deur die instansie aangewend word, kan dit die Nasionale Krugerwildtuin op die voorpunt van plaaslike en internasionale erfenisbestuurspraktyke plaas.

HOOFSTUK 1

TEORETIESE BENADERING

1.1 Inleiding

Daar is drie vakgebiede wat 'n invloed op hierdie studie uitoefen. Soos die titel aandui, is dit hoofsaaklik 'n studie binne die vakgebied Kultuurgeskiedenis. Gevolglik sal die teoretiese benadering van die studie primêr kultuurhistories van aard wees. Op sekondêre vlak sal benaderings vanuit Geskiedenis en Argeologie ook 'n rol speel, aangesien die studie 'n sterk historiese inslag het en die voorwerpe wat in die studie gebruik word, afkomstig is van argeologiese werk wat uitgevoer is.

Uit bostaande is dit duidelik dat dit noodwendig benaderings uit hierdie vakgebiede sal wees wat by mekaar aansluiting vind en waardeur ruimte gelaat word vir die benutting van ander vakgebiede. In hierdie verband is bevind dat Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis hiervoor voorsiening maak. Aansluiting word gevind met die Franse Annales-skool binne die vakgebied Geskiedenis en die Kontekstuele paradigma binne die vakgebied Argeologie, maar spesifiek die Erfenishulpbronsbestuursparadigma, soos uiteengesit deur Van Vollenhoven (2000:547-555).

1.2 Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis

Die breë teoretiese benadering waarbinne die navorsing gedoen word, is Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis (2000). Die model is gebore uit die debatvoering van die tagtigerjare van die vorige eeu, omtrent die vraagstuk na die definiëring van die vakgebied Kultuurgeskiedenis (Burden 2000:13-15). Hierdie debat het geëindig met 'n omskrywing van die vakgebied, maar het nagelaat om die metodologie daarvan na behore te verduidelik. Ferreira het reeds bepleit dat Kultuurgeskiedenis sy studieveld moet verbreed sodat dit benewens die sogenaamde hoogkultuur, ook volkskultuur insluit (Ferreira 1997:117). Hierdie aspekte word ook deur Burden se model

ingesluit.

In die uiteensetting van die model word dit duidelik gestel dat Kultuurgeskiedenis hoofsaaklik die onderlinge verband tussen verskillende kultuurelemente bestudeer. 'n Deeglike studie van die onderskeie kultuurprodukte is nodig alvorens die konteks binne die totaliteit bestudeer kan word (Burden 2000:16-17).

Die wese van Kultuurgeskiedenis is die mens en sy leefwêreld (Burden & Ekermans 2001:24). In hierdie studie is dit die individuele kultuurprodukte wat in detail bestudeer word ten einde 'n beter begrip oor die herkoms, doel en nut daarvan vas te stel. Die inligting word dan benut om die geheel te verklaar sodat die omstandighede waaronder die Steinaecker's Horse eenheid hulle bevind het, verstaan kan word.

Ferreira dui aan dat dit slegs moontlik is om 'n kultuuruiting in 'n bepaalde kultuurperiode in konteks te bestudeer indien daar inter- of multidissiplinêr navorsing gedoen word (Ferreira 1997:121). Dit is voorts belangrik om daarop te wys dat Burden uitwys dat Kultuurgeskiedenis een van die geesteswetenskaplike vakdissiplines is wat hom die beste leen tot interdisciplinariteit (Burden 2000:19). In hierdie opsig sluit die model aan by die benaderings in die vakgebied Geskiedenis en Argeologie, wat hierna kortliks bespreek word.

In kort kom die model op die volgende neer:

- Die model bestaan uit drie asse wat mekaar reghoekig sny. Die asse word deur 'n sirkel omring wat die geheel van 'n bal maak. Buite-om hierdie sirkel is nog twee sirkels wat die natuurlike en bonatuurlike omgewing voorstel (Burden 2000:20-21).
- Die eerste as word die AB-as genoem en dui op die twee tipes kultuurprodukte, naamlik geestelike (nie-tasbare) en stoflike (tasbare) kultuur. Klem word daarop gelê dat die verband tussen geestelike en stoflike kultuur nie misgekyk mag word nie (Burden 2000:20-22).

- Die CD-as verteenwoordig die verskillende vlakke waarop kultuur geskep kan word, met as uiterstes op die kontinuum, die patrisiër (formele) en volkskultuur (nie-formele), met implisiet verskeie vlakke tussenin. Wat hier van belang is, is dat volkskultuur nie noodwendig gekoppel kan word aan 'n bepaalde groep nie, maar eerder dui op dit wat enige persoon skep in areas waarbinne hy nie op akademiese wyse opgelei is nie. Patrisiërkultuur verwys dan na dit wat formeel deur akademies-opgeleide persone geskep word (Burden 2000:23-25).
- Die EF-as is 'n tydsas en dui op tradisionele en eietydse kultuur as pole. Eersgenoemde verwys na dit wat reeds as tradisie deur 'n bepaalde groep aanvaar is, terwyl laasgenoemde verwys na hedendaagse verskynsels wat nog nie as tradisies erken is nie (Burden 2000:25).
- Die twee sfere verteenwoordig die natuurlike en bonatuurlike omgewing. Beide hierdie sfere oefen 'n invloed op die skep van kultuur en kultuurprodukte uit (Burden 2000:26)

In hierdie studie kom al die genoemde aspekte na vore. Deur die bestudering van stoflike kultuurprodukte en die moontlike geestelike konteks daarvan, sal daar sterk op die AB-as gekonsentreer word. Omdat daar op materiële kultuurprodukte gefokus word (die kultuurhistoriese voorwerpe en strukture op die terreine) vorm die stoflike noodwendig die kern van die studie. Die stoflike kultuurprodukte is die resultaat van geestelike verskynsels, soos byvoorbeeld die gewilligheid om by Steinaecker's Horse aan te sluit ten einde 'n bepaalde ideologie te ondersteun.

Sommige van die aspekte wat uit die bestudering van die stoflike kultuurprodukte vasgestel kan word, sal dui op patrisiërkultuur. Van die offisiere van die eenheid was afkomstig uit die tradisionele Britse Leër en die opleiding wat hulle ondergaan het word vergestalt in sekere kultuurprodukte soos spesifiek afgebakende areas vir bewoning, vullis ensameer. Die oorgrote meerderheid lede van Steinaecker's Horse was mense uit die plaaslike omgewing sonder enige militêre opleiding. Materiële produkte wat op volkskultuur dui is byvoorbeeld juweliersware wat op sommige terreine gevind is.

Die bestudering van tradisionele en eietydse kultuur hang nou hiermee saam. Binne die militêre opset sou tradisionele militêre gebruike en produkte bestudeer kan word. Die eietydse sou moontlik gesien kan word in unieke voorwerpe wat nie noodwendig algemeen in gebruik was nie.

Die lede van Steinaecker's Horse het hulle in 'n onherbergsame gebied bevind. Die bestudering van die invloed van hierdie omgewing op die uiteindelijke stoflike kultuurprodukte, lê binne die sfeer van die natuurlike omgewing. Die bonatuurlike omgewing is veel moeiliker om te bestudeer, maar dit is moontlik dat enkele voorwerpe 'n geestelike dimensie het, byvoorbeeld 'n muntstuk wat as juweliersware gedra is, wat moontlik op die teenwoordigheid van volksgeloof kan dui.

Uit die bostaande is dit duidelik dat die kontekstualisering van die kultuurprodukte binne die verskillende dimensies van die model hier van belang is. Die holistiese benadering van die model, wat 'n volledige interpretasie daarstel, is noodsaaklik in die verklaring van die Steinaecker's Horse eenheid en sy aktiwiteite.

1.3 Die Franse Annales-skool

Die geïntegreerde benadering van die Franse Annales-skool vind aansluiting by bostaande model en probeer om aan geskiedenis 'n meer wetenskaplike grondslag te gee. Hierdie benadering poog om die onderwerpe van geskiedenisnavorsing te dekompartementaliseer sodat die totaliteit van die mens se ervaring bestudeer kan word (Van Jaarsveld 1980:76; Van Jaarsveld 1982:3, 23, 49). Dit lei daartoe dat buurwetenskappe saamgesnoer word in 'n holistiese benadering (Van Jaarsveld 1980:76; Van Jaarsveld 1982:4, 23, 49; Van Jaarsveld 1984:62; Smith 1988:168).

Op hierdie wyse word geskiedenis nie bloot verhalend weergegee nie, maar ook verstaan, geanaliseer en verklaar (Van Jaarsveld 1980:77; Van Jaarsveld 1982:29; Smith 1988:168). Die gevolg is dat 'n integrerende kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand gebring word (Van Jaarsveld 1982:22). Die geskiedenis van die mens as saamgestelde maatskaplike groepe word bestudeer, terwyl

die lewe as 'n geheel gesien word. Geen tydperk of voorwerp kan gevolglik volledig verstaan word indien dit nie in verhouding tot ander tydperke of voorwerpe gestel word nie (Van Jaarsveld 1982:24-25; Smith 1988:168). Unieke individualiteite word nietemin steeds in gedagte gehou (Van Jaarsveld 1980: 77).

Dit is weer eens die holistiese benadering van die model wat 'n volledige interpretasie moontlik maak. Daarom is hierdie benadering toepaslik in hierdie studie.

1.4 Die Kontekstuele paradigma

Een van die teoretiese benaderings in die Argeologie, die Kontekstuele paradigma, vind hierby aansluiting. Soos die naam aandui, gaan dit in hierdie benadering daaroor dat die totale konteks van 'n voorwerp (materiële kultuurproduk) of argeologiese terrein daaraan betekenis gee (die woord argeologies kan sekerlik met die woord histories of kultuurhistories vervang word). Kontekstuele assosiasies word gebruik om betekenis aan verskillende aspekte van kultuur te gee (Hodder 1988:1-7, 9-17, 119-125, 128-134, 143, 149; Du Toit 1994:218-221; Boeyens 1998:6).

Klem word daarop gelê dat die onmiddellike historiese konteks nagevors moet word omdat dit tot beter insig lei (Hodder 1995:145). Ander aspekte van belang is dat materiële kultuur 'n verband met menslike gedrag het en dat 'n individu vir die skep daarvan verantwoordelik is. Die wisselwerking tussen die mens en sy omgewing, wat die sosiale omgewing insluit, word ook bestudeer (Hodder 1988:1-7, 9-17, 119-125, 128-134, 143, 149; Du Toit 1994:218-221; Boeyens 1998:6).

Dit is duidelik dat die klem op die historiese en totaliteit verband hou met dit wat in Burden se model vir Kultuurgeskiedenis vermeld word. Gevolglik is hierdie benadering ook toepaslik in hierdie studie.

Meyer het die paradigma verder geneem en dit ook toegepas binne die milieu van erfenisbestuur (Meyer 1995). Hierdie gedagte is verder gevoer met die ontwikkeling van 'n

Erfenishulpbronbestuursparadigma (Van Vollenhoven 2000:555). Laasgenoemde word bloot vermeld omdat die paradigma, wat as 'n onderafdeling van die Kontekstuele paradigma beskou word, vereis dat navorsing ook 'n hedendaagse dimensie verkry (vergelyk Van Vollenhoven 2000:554). Hiermee word bedoel dat historiese terreine 'n direkte verband met die hedendaagse samelewing kan hê en 'n behoefte vir vandag se samelewing aanspreek. Hierdeur kan navorsing tot voordeel van die gemeenskap aangewend word, soos in die geval van toerisme-ontwikkeling.

In al die gevalle wat in hierdie proefskrif aangespreek word, sal daar na die toerismepotensiaal van die terreine verwys word. Gevolglik vind die genoemde ontwikkeling in die Kontekstuele paradigma ook inslag in hierdie proefskrif.

1.5 Samevatting: aansluiting tussen benaderings

Die aansluiting tussen die benaderings uit die drie verskillende vakgebiede, is reeds vroeër aangedui. Dit word kortliks soos volg saamgevat:

- Die uiteensetting van Burden se model toon duidelik dat Kultuurgeskiedenis die onderlinge verband tussen verskillende kultuurelemente bestudeer en dat die konteks binne die totaliteit bestudeer word. Daar is ook daarop gewys dat die Franse Annales-skool daarna streef om die totaliteit van die mens se ervaring te bestudeer om so 'n geïntegreerde kultuur- en sosiaal-ekonomiese geskiedenis tot stand te bring. Net soos by die Kultuurgeskiedenismodel is dit duidelik dat geen tydperk of voorwerp volledig verstaan kan word indien dit in isolasie bestudeer word nie. Insgelyks plaas die Kontekstuele paradigma die klem op die totale konteks van 'n voorwerp of terrein.
- Die interdisiplinêre aard van die vakgebied Kultuurgeskiedenis is ook uitgewys. Die samesnoering van buurwetenskappe in 'n holistiese benadering, is ook een van die uitkomstes van die Franse Annales-skool. By die Kontekstuele benadering in die Argeologie, word die klem op die navorsing van die onmiddellike historiese konteks geplaas, wat beteken dat

Geskiedenis en Argeologie in kombinasie aangewend moet word tydens die navorsingsproses.

- Burden se model sinspeel daarop dat dit individue is wat kultuur voortbring. By die Annales-skool word unieke individualiteite in gedagte gehou, terwyl die Kontekstuele paradigma dit beklemtoon dat 'n individu vir die skep van kultuur verantwoordelik is.
- Burden meld dat die natuurlike omgewing 'n invloed uitoefen op die skep van kultuur en kultuurprodukte. Die Kontekstuele paradigma vermeld eweneens die wisselwerking tussen die mens en sy omgewing in die skep van materiële kultuur en sluit die sosiale omgewing hierby in. Dit blyk uit Burden se model dat hierdie aspek ook daar ingesluit is, aangesien die verband tussen die individu en die groep (vergelyk tradisionele) ook bestudeer word.
- Dit is duidelik dat hierdie manier van navorsing uiteindelik lei tot meer as bloot die chronologiese weergawe van die geskiedenis. Dit wat in die verlede gebeur het, word ook geanaliseer, geïnterpreteer, verklaar en uiteindelik beter verstaan. Uit al drie benaderings kan die woorde 'holisties' en 'konteks' as kernbegrippe gehaal word. Dit is die toepassing van hierdie begrippe wat daartoe lei dat soveel as moontlik aspekte in ag geneem word in die bestudering van die geskiedenis. Sodoende word daarna gestreef om so na as moontlik aan 'n korrekte en volledige geskiedskrywing te kom.
- Die 'F' op die EF-as van Burden se model, verteenwoordig die eietydse. Dit staan in direkte verband met die 'E', wat die tradisionele verteenwoordig. Dit is presies wat bedoel word met die gedagte om die navorsing toepaslik vir die hedendaagse samelewing te maak. Hierdie gedagte vorm die kern van die Erfenis-hulpbronsbestuursparadigma, 'n onderafdeling van die Kontekstuele paradigma.

1.6 Besluit

Uit die voorafgaande kan daar net een moontlike besluit wees naamlik dat Burden se metodologiese

model vir Kultuurgeskiedenis toepaslik is vir die bestudering van historiese terreine, en spesifiek rondom kultuurhistoriese aspekte daarvan. Gevolglik is dit geskik vir 'n kultuurhistoriese studie in verband met Steinaecker's Horse.

HOOFSTUK 2

GESKIEDKUNDIGE AGTERGROND VAN STEINAECKER'S HORSE: ROL VAN DIE EENHEID TYDENS DIE ANGLO-BOEREOORLOG

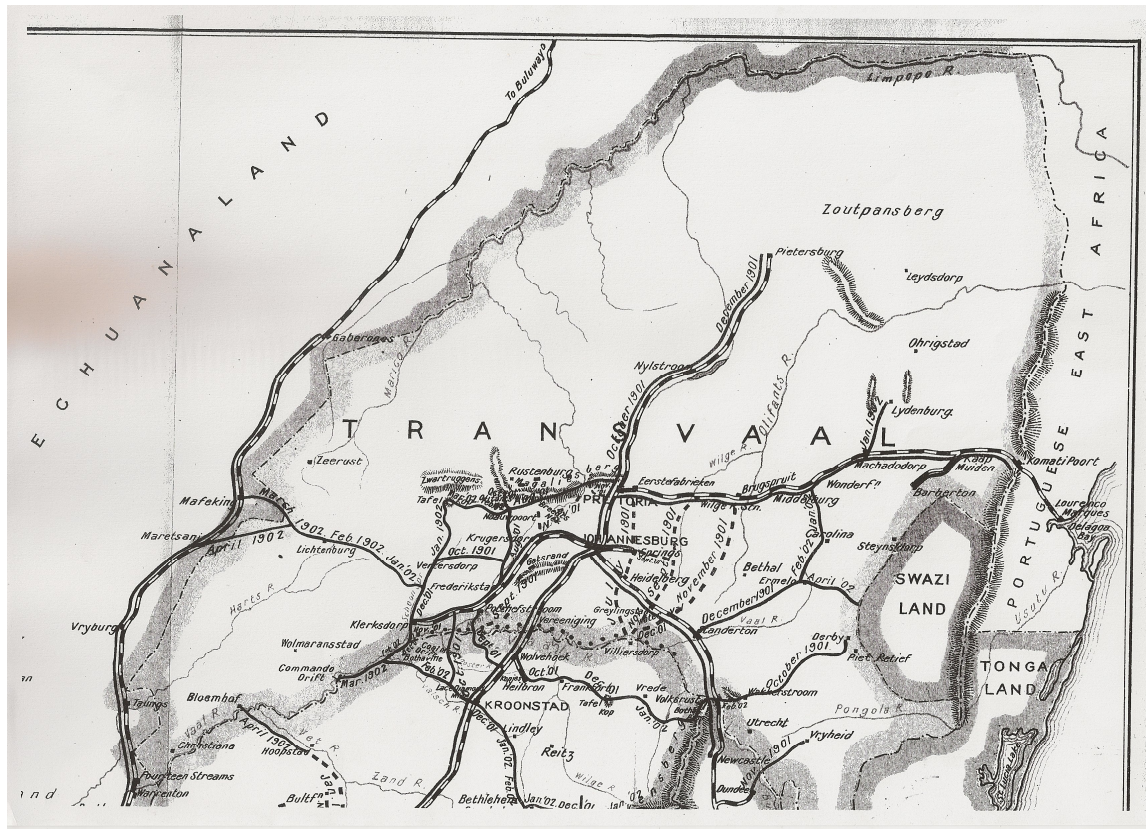
2.1 Inleiding

Die Anglo-Boereoorlog het tussen 1899 en 1902 in Suid-Afrika plaasgevind. Die strydende partye was Groot Brittanje aan die een kant en die twee Boererepublieke, Transvaal (Zuid-Afrikaansche Republiek - ZAR) en die Oranje-Vrystaat aan die ander kant (Pretorius 1998:247). Na die inname van Pretoria deur die Britse magte op 5 Junie 1900, is gefortifiseerde poste regoor Suid-Afrika op strategiese plekke opgerig. Die doel hiervan was om die spoorweë en ander roetes te beskerm asook om die beweging van Boerekommando's aan bande te lê. Die spoorlyne is benut om Britse troepe en oorlogsvoorraad te vervoer (Hattingh & Wessels 1999:40-41) en die ontwinging daarvan sou noodwendig die oorlogspoging skaad. Dit is veral die spoorlyne wat belangrik geag is, soos geïllustreer deur die feit dat die Boere ook die spoorlyne bewaak het in die tyd toe hulle in beheer daarvan was (NAB: TAB, SS0, R 8496/00).

Teen Januarie 1901 was die oprig van 'n groot hoeveelheid blokhuse langs die spoorlyne aan die orde van die dag. Daar is hoofsaaklik sinkblokhuse gebou, omdat dit kleiner as klipblokhuse was en gevolglik veel vinniger gebou kon word. Vanaf Maart 1901 is blokhuse ook op ander strategiese posisies soos langs belangrike padroetes opgerig (figuur 1). Die blokhuislinies was teen Januarie 1902 voltooi. Daar is bereken dat soveel as 8 000 blokhuse uiteindelik voltooi is en dat dit oor 'n afstand van sowat 6 000 kilometer gestrek het (Hattingh & Wessels 1999:41; Van Vollenhoven 1999:81).

Die blokhuislinies het verskeie blokhuse langs die spoorlyne in die Laeveld naamlik by Nelspruit, Kaapmuiden, Malelane, Komatipoort en Barberton ingesluit. Aangesien die militêre konfrontasie tussen die strydende partye in die Laeveld baie beperk was, was die taak van die Britse magte in die

gebied hoofsaaklik die beskerming van die kommunikasieroetes. Die belangrikste hiervan was die Oosterspoor tussen die ZAR en die Portugese gebied vandag bekend as Mosambiek (NAB: KAB, CO 2/1/1/46, C 14/29/8, 1902; Kruger 1959:428-429; Van Vollenhoven & Van den Bos 1997:50-52; Bornman 2004:1).

Figuur 1: Kaart wat die blokhuislinies in Suid-Afrika tydens die Anglo-Boereoorlog aandui (Amery 1907:413)

By die Malelanestatie is 'n dubbelverdieping blokhuis opgerig waardeur genoegsame hoogte bereik is om die drif deur die Krokodilrivier te bewaak. Op die berg aan die suidekant van die dorp Kaapmuiden is 'n garnisoen by 'n heliograafpos ontplooi. Die belangrikste taak van die garnisoen was om die brug oor die Kaaprivier teen moontlike aanvalle van die Boere te beskerm (NAB: KAB, CO 2/1/1/46, C 14/29/8, 1902; Bornman 2004:1).

Teen die berg suid van die huidige nasionale pad (N4), regoor die Krokodilpoort-stasie, is twee klipforte gebou (Van Vollenhoven & Van den Bos 1997:56-58; Bornman 2004:1). Die doel hiervan was om die ou Mara transportroete deur die drif in die Krokodilrivier en die spoorlyn deur die vallei te beveilig. Tydens die oorlog het 'n garnisoen Nelspruit beset en is 'n uitkykpunt en heliograaf op 'n heuwel wes van die dorp ingerig. Hoewel daar sporadiese aanvalle op die dorp en in die omgewing daarvan was, het geen grootskaalse gevegte hier plaasgevind nie (Bornman 2004:1).

Die Britse Opperbevelvoerder, lord FS Roberts, het op 19 Julie 1900 beveel dat alle Boerevroue en kinders wat op plase gevind word, na die Boere op kommando gestuur moet word. Die Boere het hulle dan na 'n burgerkamp in Barberton gestuur, wat reeds aan die begin van die oorlog deur die ZAR daargestel is. Na die inname van die dorp deur die magte van generaal JDP French op 15 September 1900, is die kamp onder Britse beheer geplaas (Kruger 1959:362; Bornman 2004:1-2).

Op 24 September 1900 bereik die Britse magte onder aanvoering van generaal-majoor R Pole-Carew, Komatipoort. Dit lei tot die ontruiming van alle Boereposisies naby die Portugese grens (Pretorius 1998:29; Richards 1999:129). Die Britte het nou 'n garnisoen te Komatipoort ontplooi en verskeie forte is hier deur die Steinaecker's Horse eenheid opgerig (Tempelhoff 1982:9; Bornman 2004:2).

Steinaecker's Horse was 'n vrywilligerseenheid wat tydens die Anglo-Boereoorlog aan die kant van die Britte geveg het en wat hoofsaaklik in die Laeveld en Swaziland diens gedoen het (Pienaar 1990:343). Hulle is een van die minder bekende eenhede en daar is nie veel navorsing oor hulle gedoen nie, waarskynlik omdat die rol van die eenheid gedurende die oorlog tot dusver gering geskat is. Dit sal egter uit die proefskrif blyk dat die eenheid nie onbelangrik was nie en dat dit boonop 'n deurslaggewende bydrae gelewer het om gunstige omstandighede te skep vir die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin.

Steinaecker's Horse is gestig deur Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker, 'n voormalige Pruisies-Duitse soldaat met wye militêre ondervinding (SANMMH: 920:20-23). Sy lewensverhaal

toon aan dat hy 'n avonturier was, dat hy soms kontroversieel opgetree het en dat hy tragies aan sy einde gekom het.

2.2 Biografiese besonderhede van Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker

Francis Christiaan Ludwig von Steinaecker is op 28 September 1854 in Berlyn, Duitsland gebore (NAB: SAB, MHG 32062) (figuur 2). Sy vader was kolonel baron Von Steinaecker van die Pruisiese Wag en sy moeder barones Von Trumer van Liegnitz. Hy ontvang sy militêre opleiding aan die Koninklike Kadetkorps in Wanklstatt en Berlyn en begin sy loopbaan in 1871 toe hy by die Leiz Grenadiers van die Pruisiese Leër aansluit (SANMMH: nuusbrieff). Agt jaar later bedank hy en sluit hom aan by die militêre veldtogte van prins Alexander, die Prins van Battenberg (Bulgarye). Hier vorder hy tot bevelvoerder tydens die 1880 rewolusie (Uys 1992:227). In 1881 tree Von Steinaecker in die huwelik met die dogter van ene Rath Kaegler van Berlyn en die gravin Olhefska (SANMMH: nuusbrieff).

Die volgende wat oor Von Steinaecker bekend is, is dat hy tussen 1886 en 1888 'n verkenningsekspedisie in Duits-Suidwes-Afrika gelei het en ook 'n kaart van die landstreek geteken het (Conway 1978:30; Uys 1992:227; Bornman 2004:2). Na 'n geskil tussen hom en die koloniale regering, wend hy hom na die Kaapkolonie en in 1889 neem hy deel aan 'n Duitse vrybuiterssekspedisie na Pondoland. Gedurende 1890 vestig Von Steinaecker hom in die Port Shepstone distrik in Natal waar hy as plaasbestuurder vir ene Charles Reed optree (Bornman 2004:2). Sy adres was Aitkenstraat 52 (NAB: KNAB SGO, III/1/140, SG 1060/1900, 1900). Op 29 Junie 1897 neem hy Britse burgerskap aan (NAB: KNAB, CSO 1517, 1897/3852, 29.07.1897).

Hy was later voorsitter van die 'Port Shepstone Political Association' en as deel van sy take het hy gedurig met die regering gekorrespondeer oor sake soos die ontwikkeling van die dorp (NAB: KNAB, CSO 1554, 1898/1896, 1898; NAB: KNAB, SNA I/1/269, 2930/1897, 1897-1898; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1628/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1629/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 31, LW 1630/1897, 1897; NAB: KNAB, MJPW 32, LW 1802/1898, 1898). Von

Steinaecker het blykbaar met eiendom gespekeer aangesien verskeie grondtransaksies in sy naam gedoen is (NAB: KNAB, SGO, III/1/125, SG 1454/1898, 1898; NAB: KNAB, SGO III/1/197, SG 1749/1909, 1904; NAB: KNAB, MJPW 32, LW 1802/1898, 1898; SG 1454/1898, 1898; NAB: KNAB, SGO III/1/156, SG 3231/1902, 1902). Hy was later in 'n vennootskap as kontrakteur met CF Kniesel, maar die besigheid was onsuksesvol en hy is op 13 September 1899 bankrot verklaar (NAB: KNAB MSC 1/254, 187, 1898-1899; Jones 1996:6).

Figuur 2: Kolonel Ludwig von Steinaecker in die uniform wat hy self ontwerp het (Pienaar 1990:348)

Na die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog sluit hy in November 1899 as gewone manskap by die Colonial Scouts aan. Dit was 'n militêre eenheid wat deur die Natalse regering tot stand gebring is (Stirling 1907:271; Forsyth 1972:21; Jones 1996:6).

Von Steinaecker het vinnig tot die rang van kwartiermeester-sersant van sy afdeling gevorder en is in Desember 1899 na die Intelligensie Departement oorgeplaas met die rang van luitenant. Vroeg in 1900 nader hy die bevelvoerder in Natal, generaal sir RH Buller, met 'n voorstel om die spoorwegbrug by Komatipoort agter die Boerelinies op te blaas om sodoende die terugtrek van die Boeremagte aan bande te lê. Hierdie voorstel is aanvaar, maar omdat die brug te Komatipoort te goed bewaak was, is 'n kleiner brug te Malelane uiteindelik vernietig (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6).

Generaal Buller was baie beïndruk met Von Steinaecker se sukses en na laasgenoemde se terugkeer na Natal, is die militêre owerheid oorreed om 'n vrywilligerseenheid onder sy leiding te befonds. Hierdie eenheid sou die Portugese grens patroleer en is Steinaecker's Horse genoem. Von Steinaecker is blykbaar tot die rang van majoor bevorder (Stirling 1907:271; Cattrick 1959: 178; Forsyth 1972:21), maar daar is aanduidings dat dít eers later gebeur het (Diespecker 1996:99).

Verdere sukses teen die vyand het gevolg (sien afdeling 2.3). Aan die einde van die oorlog is Von Steinaecker tot die rang van luitenant-kolonel¹ bevorder en hy ontvang ook die medalje vir voortreflike diens - Distinguished Service Order (DSO). Volgens die London Gazette is hierdie medalje op 23 Junie 1902 aan hom toegeken (<http://www.londongazette.co.uk>: 2336). Na afloop van die oorlog probeer hy, sonder sukses, om sy eenheid as permanente grenswag aangestel te kry. Nadat hy Londen toe is om met sy eie gevolg aan die kroningseremonie van koning Edward VII deel te neem, is hy van sy bevel onthef. Met sy terugkeer na Komatipoort neem hy weer sy bevel op en gaan voort met sy take (Cattrick 1959:180-181). Von Steinaecker sou eers twee jaar later finaal van sy bevel onthef word. Gedurende 1907 probeer hy 'n laaste keer om 'n permanente aanstelling by die Britse Leër te kry, maar was onsuksesvol (NAB: TAB, SNA 321, NA 1321/06, 04.04.1906).

Slegs enkele dokumente wat na Von Steinaecker verwys is in die Nasionale Argiefbewaarplek

¹ Bornman (2004:5) dui aan dat Von Steinaecker die DSO op 23 Julie 1902 ontvang het en dat hy op 8 Augustus 1902 tot ere luitenant-kolonel bevorder is. Pelsner & Van Vollenhoven (1998:31) dui die datum waarop die DSO deur hom ontvang is, as 8 April 1902 aan. Die datum 23 Junie 1902 word aanvaar omdat dit die oorspronklike dokument verteenwoordig waarin sodanige kennisgewings aangekondig is.

opgespoor en werp lig op sy lewe na die oorlog. Sommige hiervan is reeds hierbo benut en verwys na sy lewe in Natal. In soverre dit sy wel en weë in Transvaal betref, is nie veel bekend nie. Die dokumente dui byvoorbeeld aan dat hy sy naam sonder die tussenvoegsel geteken het, naamlik kolonel F Steinaecker (NAB: TAB, LD 931, AG 6498/04, 1904).

In die eerste dokument vra hy toestemming om twee stukkende gewere as aandenking van die oorlog te behou. Toestemming is aan hom verleen om hierdie wapens sonder 'n permit in sy besit te hê (NAB: TAB, LD 931, AG 6498/04, 1904). Hieruit blyk sy nostalgie na die oorlog, 'n tyd waarin dit met hom veel beter gegaan het as in sy latere lewe.

Na die oorlog het Von Steinaecker op die plaas London naby Bosbokrand geboer. In 'n brief kla hy oor die swak gehalte van saad wat aan hom voorsien is (NAB: TAB, CS 636, 6274, 24.11.1905). As gevolg hiervan was sy tabakboerdery 'n volslae mislukking (Bornman 2004:5).

In 'n brief, wat deur hom geskrywe is, kla Von Steinaecker oor die wilde diere wat sy landerye verwoes (NAB: TAB, SNA 321, NA 1321/06, 04.04.1906). In 1907 was daar blykbaar 'n sprinkaanplaag in die Laeveld en Von Steinaecker het sy dienste aan die Hoof Insektekundige van die Regering in Pretoria aangebied om die pes te bestry. Hy het later hierdie versoek herhaal, maar dit wil voorkom asof daar niks van gekom het nie (NAB: SAB, CEN 55, EE 3407, 1907).

'n Ander dokument toon weer eens iets van sy kontroversiële lewe en persoonlikheid. Dit is 'n lêer van die Hooggeregshof van Suid-Afrika en bevat inligting in verband met die hofsak tussen baron Francis von Steinaecker en die Transvaal Estates Company van wie hy die grond gehuur het waarop hy woon. Hiervolgens het hy op 23 Februarie 1903 'n twintigjaarlang huurooreenkoms met hulle gesluit om op die suidelike gedeelte van die plaas London 361 in die Lydenburg distrik te woon en te boer (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Dit is interessant dat sy agent ene Adolf von Steinaecker van Johannesburg was, maar dit is nie bekend of daar 'n direkte verwantskap tussen hulle was nie. In een van die dokumente in die lêer

word die woord “esquire” saam met Von Steinaecker se naam gebruik. Hy het met tabak en katoen geboer, het toestemming ontvang om swart mense van die plaas te verwyder en was verplig om die watervore en heinings in stand te hou (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Die hofsaak het gevolg nadat hy vir sekere periodes tussen 1910 en 1912 nie sy huur betaal het nie, gelas is om die plaas op 19 Oktober 1911 te verlaat en op 9 Desember 1911 voor die hof te verskyn. Op 7 Desember 1911 skryf hy ‘n beëdigde verklaring waarin hy sy saak stel (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Von Steinaecker verklaar dat sy katoenboerdery nie baie suksesvol was nie en dat die verhuurder sonder behoorlike rede van hom probeer ontslae raak. Volgens hom het hulle op soortgelyke wyse van ander huurders ontslae geraak, nadat hierdie persone aansienlike verbeteringe aan die eiendom aangebring het. Hy dui aan dat hy ‘n pad op die plaas aangelê het en dat hy nie daarvoor vergoed is nie. Verder beweer hy dat die grond aan hom verhuur is onder die voorwendsel dat dit goeie landbougrond is, maar dat mielies eenvoudig nie daar wil groei nie (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Sy finansiële posisie was blykbaar ook haglik sodat dit nie vir hom moontlik was om na die hof te reis of die saak teen te staan nie. As een van die redes vir sy swak geldelike posisie voer Von Steinaecker aan dat die maatskappy sy katoen verkoop het en hom nie daarvoor betaal het nie. Hy beweer verder dat die maatskappy hom aangestel het as konsultant-landboukundige by hulle katoenlandgoed te Maboke, maar dat hy nooit sy salaris ontvang het nie. Volgens hom het hy hierdie betrekking gekry omdat hy ‘n “...col ledge (sic) man from the Agriculture Colledge of Poplau – Germany” was (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

In teenstelling met Von Steinaecker se saak, toon die maatskappy se rekords dat hy reeds op 9 September 1911 gevra is om die plaas te verlaat omdat hy versuim het om te oes. Kwitansies in die lêer dui ook daarop dat die betaling vir die katoen wat die maatskappy namens hom verkoop het, in berekening gebring is om die bedrag wat hy verskuldig is te bepaal. Sy bewerings blyk dus sonder

enige gronde te wees en daarom het die hof op 14 Desember 1911 beveel dat hy die plaas voor 24 Januarie 1912 moes verlaat (NAB: SAB, TPD 8/44, 952/1911, 1911).

Nadat hy die plaas verlaat het, het hy vir 'n tyd lank by die Naturellekommissaris vir Graskop, Hugh F Griffiths, gebly. John Travers, 'n voormalige lid van Steinaecker's Horse, het daarna aan hom 'n heenkome gebied en hom toegelaat om op sy plaas Champagne² in die Lydenburg distrik te woon (Cattrick 1959:182; Bornman 2004:5).

Op 24 April 1917 rig Von Steinaecker 'n versoek aan die Goewerneur-Generaal dat 'n brief, wat vir sy suster in Duitsland bedoel is, aan haar gestuur mag word. Hierdie versoek is waarskynlik genoodsaak omdat Duitsland 'n vyand van die Britte was tydens die Eerste Wêreldoorlog. Die brief was gerig aan Barones Adeleide von Steinaecker en die versoek is op 31 Mei 1917 toegestaan (NAB: SAB GG 536, 9/11/49, 1917).

Dit is nie bekend of sy ooit die brief ontvang het nie, want Von Steinaecker is dood voordat toestemming verleen is. Na 'n meningsverskil tussen hom en Travers is hy versoek om die plaas te verlaat, maar het geweier. Die polisie se hulp is ingeroep, maar voordat hulle iets kon uitrig het Von Steinaecker homself vergiftig deur strignien te drink. Ludwig von Steinaecker, een van die mees kleurvolle figure in die geskiedenis van die Laeveld het sodoende op 30 April 1917 tragies 'n einde aan sy eie lewe gemaak. Hy is naby Acornhoek begrawe³ (NAB: SAB, MHG 32062, 1918), maar dit is onbekend presies waar sy graf is.

2 Sommige bronne dui die naam van die plaas aan as Castle, maar inligting uit die Nasionale Argiefbewaarplek en die Aktekantoor in Pretoria bevestig dat Travers die eienaar van die plaas Champagne was (NAB: SAB, MNW 143, MM 2783/12, 1912-1919; NAB: SAB, URU 409, 1568, 1919; AKP, Pretoria. Plaasregister insluitende die plaas Champagne 230 KU). Trouens daar bestaan nie eens 'n plaas met die naam Castle in die ou Transvaal nie, maar wel 'n plaas met die naam Kasteel, ook in dieselfde omgewing as Champagne.

3 Volgens Bornman (2004:5) is hy in 'n ongemerkte graf naby Bosbokrand begrawe. Acornhoek en Bosbokrand is egter naby aan mekaar.

2.3 Totstandkoming van Steinaecker's Horse

Daar is reeds aangedui dat toestemming vroeg in 1900 aan Von Steinaecker verleen is om die treinbrug by Komatipoort op te blaas. Diespecker (1996:98) beweer dat dit nie Von Steinaecker se plan was nie, maar dat dit sy oorsprong by die opperbevel van die Britse Intelligensie gehad het. Ook Jones (1996:1-6) stel dit duidelik dat die plan by die Britse Intelligensie in Lourenço Marques ontstaan het, maar dit wil voorkom asof die plan uitgelek het en daarom laat vaar is.

Nietemin het Von Steinaecker toestemming hiervoor gekry en is ses man van die Colonial Scouts vir die taak gewerf. Die groep het deur Eshowe en Zoeloeland getrek en uiteindelik die kraal van 'n Swazihoofman, Mbudula Mahlalela, op die Lebombobergreeks bereik. Die kraal was geleë te Lomahasha (sic) op die grens tussen Swaziland en Mosambiek (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6). Op die tog deur Swaziland het die groep tot 40 man aangegroei en het hulle die bynaam van 'the Forty thieves' gekry (Matsebula 1972:87).

Jones (1996:2-3) gee meer inligting oor militêre operasies wat deur die Britte teen die Boere beplan is en wat spesifiek gemik was op aktiwiteite in die Portugese gebied en Swaziland. Hiervoor is 'n bedrag van £10 000 goedgekeur vir die opblaas van die treinbrug te Komatipoort. Hoewel die plan was om die Groot Komatibrug op te blaas, was dit te goed bewaak. Von Steinaecker het daarom na Lourenço Marques teruggekeer, waar besluit is dat 'n kleiner onbewaakte brug naby Malelane opgeblaas moes word. Sy manskappe is weer bewapen en die hulp van JB Holgate is as gids verkry (Stirling 1907:272; Cattrick 1959:178; Diespecker 1996:98; Jones 1996:6-7; Woolmore 2006:39-41).

Ten einde die plan uit te voer is 100 pond (45,36 kilogram) ploffstof om die 80 voet (24,4 meter) hoë brug en pomphuis gepak. Die brug is op 17 Junie 1900 vernietig en in die proses is 'n goederetrein ontspoor. Die treindrywer en stoker, CA Samuelson is in die ontploffing dood en die wag ernstig gewond. Die vernietiging van die brug het verkeer vir veertien dae lank tot stilstand gebring (Diespecker 1996: 98; Jones 1996:7).

Von Steinaecker en sy manne is hierna terug na Swaziland, gevolg deur 'n groep Boere onder bevel van kommandant GMJ van Dam van die Staatsartilleriekorps, wat gestuur is om die opblaas van die treinspoor te ondersoek (Jones 1996:8). Die Boere is in die kraal van hoofman Mbhudula Mahlalela in 'n hinderlaag gelei. Verskeie van die Boere, waaronder luitenant Schribley is gedood en Van Dam is gevange geneem (Stirling 1907:272; Matsebula 1972:87; Jones 1996:8; Diespecker 1995:98; Woolmore 2006:42).

Von Steinaecker het nou begin om uitgewekenes uit die ZAR en Swaziland te werf vir 'n korps, hoewel hy eers na sy terugkeer na Natal hiervoor toestemming gekry het (Stirling 1907:271; Cattrick 1959:178; Forsyth 1972:21; Woolmore 2006:44-46). Hierdie bereide eenheid is aanvanklik tot 300 man beperk en het as soldy 10 sjielings per dag ontvang. Daaglikse rantsoene van suurtjies, vars melk en rum of whiskey, om die koors (malaria) af te weer, is ook ontvang (Cattrick 1959:178; Bornman 2004:3; Woolmore 2006:45).

Die eenheid se hoofkwartier is te Nomahasha in Swaziland ingerig (SANMMH: 920:20-23; Matsebula 1972:87; Paynter 1986:48). Die korps was in hierdie stadium 'n guerillaeenheid wat deur die Intelligensie Departement gefinansier is. Dit is bekend dat die Britse Intelligensie op gereelde basis tydens die oorlog met Von Steinaecker in kontak was en dat die eenheid sy voorraad uit Lourenço Marques ontvang het (Diespecker 1996:2-3).

Die vernaamste take van Steinaecker's Horse was om wapensmokkelary tussen Mosambiek en Transvaal te verhoed (Meijer 2000:221). Von Steinaecker se eenheid het heelwat suksesse behaal. 'n Sekere A Campbell van die Britse Konsulaat in Lourenço Marques verwys in 'n brief aan kolonel Sandbach op 14 Augustus 1900, na Steinaecker's Horse en die rol wat hulle in hierdie tyd vervul het. Die eenheid word geprys vir goeie werk en daar word aangedui dat hulle goed georganiseerde patrollies die Boere onder die wanindruk bring dat hulle 'n veel groter mag is as wat werklik die geval is (Diespecker 1995: 2-3).

Daar was 'n geheime ooreenkoms tussen die Britte en die Portugese regering wat laasgenoemde verplig het om tydens die oorlog neutraal te bly (Diespecker 1995:1-9; Diespecker 1996:1). Die ooreenkoms is die Anglo-Portugese Ooreenkoms van 14 Oktober 1900 genoem en was teenstrydig met die ooreenkoms in verband met Vriendskap en Handel, wat in 1875 tussen die ZAR en Portugal gesluit is (Diespecker 1995:8). Dit was waarskynlik vir die Britte nodig om sodanige ooreenkoms te sluit aangesien daar baie goeie verhoudinge tussen die mense in die Portugese gebied (Mosambiek) en die ZAR was. Diespecker (1995:1) dui aan dat baie Portugese gewis nie neutraal was nie en dat hulle die ZAR bevoordeel het. Sommige skrywers gee inligting oor smokkelaktiwiteite vanuit Portugese gebied wat daarop gemik was om die Boere van voorrade en wapens te voorsien (Jones 1996:1-2; Diespecker 1995:1-9).

Die beskikbare inligting dui daarop dat die geheime ooreenkoms nie daarop gemik was om die Portugese neutraal te hou nie, maar om aktief enige ondersteuning vir die Boere te beëindig (Diespecker 1995:8). Die goeie verhouding tussen Brittanje en Portugal is natuurlik veel meer kompleks as wat dit hier uiteengesit is, maar dit is onnodig om vir die doel van hierdie studie, verder hierop uit te brei.

Omdat Boeregoedgesindes in die Portugese gebied waarskynlik nie by hierdie ooreenkoms gehou het nie, was dit vir die Britte noodsaaklik om 'n grenswag daar te stel. Die taak van die eenheid is gevolglik uitgebrei en daar is besluit is om die getalle van die eenheid te vergroot (Jones 1996:8).

Die sterkte van die eenheid is gevolglik tot 450 man verhoog wat hoofsaaklik bestaan het uit plaaslike inwoners van die Laeveld omgewing. Sommige van die lede was Britse onderdane en ander burgers van die ZAR, terwyl daar ook persone van ander nasionaliteite, onder andere Duitsers, Australiërs en Amerikaners was (Woolmore 2006:138-322). Hulle het in die Laeveld en Swaziland diens gedoen en hoewel hulle nie aan grootskaalse oorlogvoering blootgestel was nie, was hulle tog enkele kere in skermutselings met die Boere betrokke (SANMMH: 920:20-23; Paynter 1986:48). Volgens Diespecker het Von Steinaecker nou op sy eie versoek die rang van majoor gekry (Diespecker 1996: 99).

Na die inname van Komatipoort deur die Britte in September 1900, is lede van die eenheid na Sabiebrug langs die Selati spoorlyn gestuur om 'n vyandelike konvooi aan te val. Die veldtog was onsuksesvol en boonop is manskap S Smart by Sabiebrug deur 'n leeu aangeval en het hy later beswyk. Tydens die tog is hulle deur kaptein ADG Greenhill-Gardyne van die Gordon Highlanders vergesel (Greenhill-Gardyne 1972: 246; Jones 1996:9-10). Greenhill-Gardyne het later die tweede-in-bevel van Steinaecker's Horse geword.

Op 7 November 1900 is Army Order 214 uitgereik wat bepaal het dat Steinaecker's Horse 'n amptelike eenheid van die Britse Leër sou wees. Die hoofkwartier is nou verskuif na Komatipoort en dit het 'n voorraadmagasyn in Pietermaritzburg gehad (Woolmore 2006:57; Meijer 2000:221; Jones 1996:10). Vanaf vroeg in 1901 is die eenheid amptelik Steinaecker's Horse genoem (Bornman 2004:3) en het onder bevel van die South African Mounted Irregular Forces gestaan (Diespecker 1996:101). Dit beteken bloot dat hulle 'n bereide eenheid was wat hoofsaaklik uit vrywilligers bestaan het.

Steinaecker's Horse het nie net uit blanke soldate bestaan nie, maar het ook ongeveer 300 swart soldate, bestaande uit Swazi's, Pedi's, Tsonga's en Shangaans gehad (Meijer 2000:221). Feitlik al die lede van die eenheid was plaaslike inwoners van die Laeveld, maar sommige van die offisiere (figuur 3) is van die Britse Leër en Cape Mounted Rifles na die eenheid gesecondeer (Cattrick 1959:179). Die soldate is aanvanklik 8 sjielings per dag betaal. Na ses maande is hierdie bedrag na 9 sjielings verhoog en na 'n jaar na 10 sjielings. Dit was meer as die 7 sjielings per week wat aan Britse infanteriesoldate betaal is. Onderoffisiere is 'n addisionele sjieling per dag betaal (Woolmore 2006:45). Dit is daarom verstaanbaar dat Von Steinaecker nie gesukkel het om soldate te werf nie. Die aansluitingsvorme van die eenheid word in die Britse Nasionale Argief bewaar en verskaf 'n volledige naamlys van die lede daarvan (BNA: WO 126/141). Dit is ook gepubliseer in Woolmore (2006:138-322).

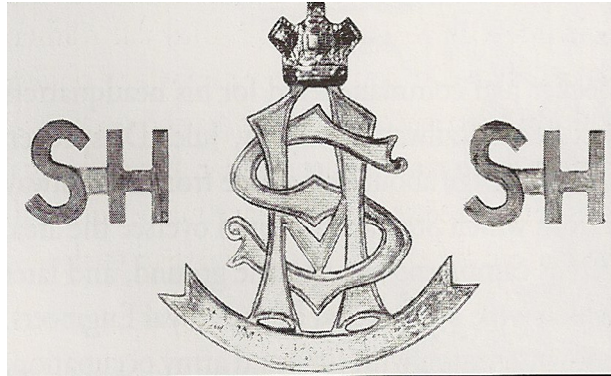
Figuur 3: 'n Groep offisiere van Steinaecker's Horse by hulle perde (Pienaar 1990:343)

Die Steinaecker's Horse eenheid was self-onderhoudend met sy eie werkswinkels, vervoer- en intelligensiestelsel. Hulle het onder meer van die spoorverbinding tussen Komatipoort en Sabiebrug gebruik gemaak (Stirling 1907:273; Bornman 2004:3).

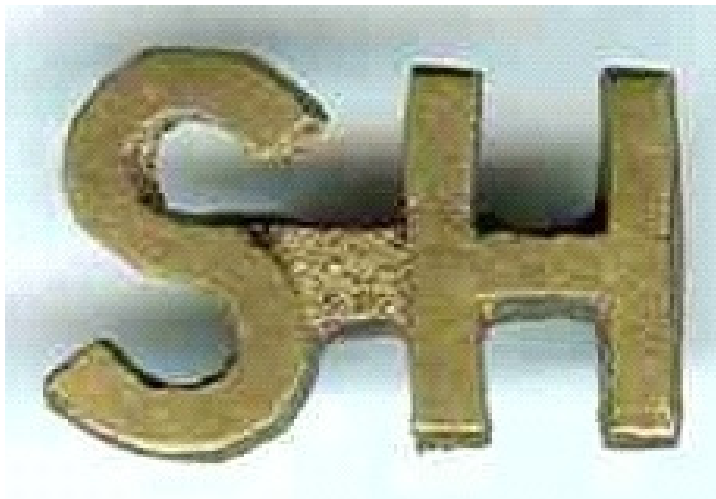
Om die soldate van toerusting te voorsien het Von Steinaecker met die stigting van die eenheid 'n groot hoeveelheid wapens en toerusting bestel. Dit sluit in klere, toerusting vir perde, vyftig karabyne met ammunisie-emmers, bandeliere en 100 000 rondtes ammunisie, twee Maxim masjiengewere met geweerbande en 'n Maxim driepoot sowel as 10 000 patrone, vyftig rewolwers en 1 000 rondtes rewolwerammunisie, 'n bergkanon en ses muilvragte ammunisie (Diespecker 1996:99; Jones 1996:108). Ongelukkig is daar geen inligting bekend oor hoe lank hierdie voorraad moes hou of hoe gereeld voorrade bestel is nie.

Die eenheid het ook sy eie kenteken gehad (figuur 4-5) en Von Steinaecker het sy eie uniform ontwerp. Dit het bestaan uit 'n lang dubbelbors khaki manelbaadjie met groot silwer knope en epoulette. Hy het ook 'n pet (Guardsmen's cap) met silwer kantversierings, 'n rybroek en rystewels met groot spore gedra. Sy uniform is afgerond met 'n groot sabel aan die sy wat met silwer puntige

uitsteeksels versier is (Cattrick 1959:180).

Figuur 4: Die wapen van Steinaecker's Horse en die kenteken wat hulle op hulle epoulette gedra het (Woolmore 2006:62)

Figuur 5: Die skouerwapen van Steinaecker's Horse (Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis)

2.4 Die rol van Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog

Dit is reeds vermeld dat daar min militêre konfrontasie tussen Boer en Brit in die Laeveld was en dat die taak van die Britse magte gevolglik hoofsaaklik was om kommunikasieroetes, waaronder die Oosterspoorlyn, te beskerm. Die blokhuse wat opgerig is, het ook verskeie te Komatipoort ingesluit wat deur Steinaecker's Horse beman is.

Steinaecker's Horse het ook 'n grondfort, naamlik Fort Mpisane, naby Bosbokrand opgerig. Dit was die toneel van die belangrikste geveg waarin die eenheid betrokke was. Die Slag van Fort Mpisane⁴ was die laaste konvensionele geveg tussen die Boere en Britte in die Laeveld (Bornman 2004:2-5). Die veldslag het op 7 Augustus 1901 plaasgevind met 'n aanval van die Lydenburg Kommando, onder bevel van Kommandant Piet Moll, op die fort. Benewens die lede van Steinaecker's Horse, is die fort ook deur lede van die plaaslike swart gemeenskap beman (Viljoen 1902:259-261; Stirling 1907:274; SA: Stevenson-Hamilton 1930:3; Meijer 2000:221-222).

Die geveg is deur die Boere gewen, nadat die Britte oorgegee het. Hoewel die veldslag geen invloed op die uitkoms van die oorlog gehad het nie, het dit Steinaecker's Horse se aktiwiteite aan bande gelê (Pelser 1999:54-57). Tydens die geveg is die bevelvoerder van die fort, kaptein HF Francis en verskeie van die Shangaansoldate gedood (Pirow 1949:145; Bornman 2004:5). Na uitgebreide briefwisseling tussen assistent-kommandant Ben Viljoen en lord H Kitchener in verband met die gebruik van swart mense in vegtende hoedanigheid tydens die geveg, is hierdie persone deur die Boere tereggestel omdat hulle aan die oorlog deelgeneem het (NAB: TAB, FK 1821, 1901; Viljoen 1902:260-261; Meijer 2000: 223).

Volgens sommige skrywers het die lede van Steinaecker's Horse hulle gedurigdeur aan omstrede aktiwiteite, soos plundering skuldig gemaak (Jones 1996:103). Inligting oor soortgelyke

⁴ Hoewel die slag waarskynlik niks meer as 'n kort militêre aksie of skermutseling was nie, word dit in die aangehaalde bronne as 'n 'slag' aangedui. Laasgenoemde term dui op 'n veel groter konfrontasie as 'n aksie.

gebeurtenisse is ook in die Nasionale Argiefbewaarplek in Pretoria gevind. Per geleentheid het 'n sekere Swazilandse winkelier, Gustav Schwab, per brief 'n klagte by die Kommissaris vir Swaziland ingedien. Hy het vergoeding geëis vir geld wat lede van Steinaecker's Horse gesteel het tydens 'n besoek aan Bremersdorp en Oshoek (NAB: TAB, CS 29, 3864/01, 03.08.1901).

Von Steinaecker was self by omstrede aktiwiteite betrokke, soos tydens die besetting en plundering van Bremersdorp 1901 (Matsebula 1972:87). Die dorp is in Januarie 1901 deur Steinaecker's Horse beset en geplunder en 'n afdeling van die eenheid het daar aangebly tot die dorp op 24 Julie 1901 deur die kommando van generaal Tobias Smuts en Hans Grobler beleër is. Von Steinaecker het 'n waarskuwing oor die komende Boere-aanval ontvang en het die vorige nag na Komatipoort vertrek sodat sy manskappe agtergelaat is om die dorp so goed moontlik te verdedig (Bornman 2004:4; Woolmore 2006:89-91).

Hy het egter niemand aangewys om die bevel te voer nie. Die bevelvoerder van die afdeling op die dorp, kaptein HO Webstock, het die bevel probeer aanvaar, maar is deur kaptein AD Greenhill-Gardyne onthef. Laasgenoemde was die enigste offisier met militêre ondervinding en het self die bevel oorgeneem. Nieteenstaande teenstrydige bevels het die lede van Steinaecker's Horse gedurende die nag van 22/23 Julie daarin geslaag om te ontsnap waarop die Boere die dorp ingeneem het. Die dorp is deur die Boere afgebrand en Mancibane, die seun van die Swazikoning, is bevry (Bornman 2004:4). Tydens die aanval is vier lede van Steinaecker's Horse gedood, vier gewond en sewentien gevange geneem, terwyl die res ontsnap het (Stirling 1907:274; Matsebula 1972:88-89). Volgens Matsebula (1972:90) is Von Steinaecker na aanleiding van hierdie sukses tot die rang van luitenant-kolonel bevorder en is toegelaat dat sy eenheid na 600 man vergroot word. Dit is egter te betwyfel, aangesien hierdie voorval beswaarlik as 'n sukses beskou kan word. Geen van die ander geraadpleegde bronne maak ook melding van 'n bevordering in hierdie stadium nie.

'n Verdere voorbeeld is dat Von Steinaecker Selatihuis, die woning van die algemene bestuurder van die spoorweg, Jules Diespecker, opgekommandeer het as blyplek nadat die eenheid hulle hoofkwartier na Komatipoort verskuif het. Von Steinaecker het selfs van Diespecker verwag om as

sy privaatsekretaris op te tree (Cattrick 1959:180).

Steinaecker's Horse het verskeie nedersettings, waaronder Hhohho, geplunder. Die winkel van George Hutchinson is in die proses vernietig en waardevolle dokumente in verband met die geskiedenis van Swaziland verbrand. Die winkel van BB Stewart aan die voet van die Ngwenya bergreeks is ook geplunder en 'n groot hoeveelheid geld is gesteel (Matsebula 1972:87).

'n Ander voorval het op 13 Oktober 1900 by Ringler se winkel (waarskynlik naby Komatipoort) plaasgevind. Tydens 'n besoek aan Ringler het kolonel Von Steinaecker aan Ringler 'n leuen vertel, naamlik dat hy neutraal in die oorlog is, omdat hy 'n Duitse burger is. Sy manskappe het wapens, ammunisie, drie perde en twee ZAR Staatsartillerie-uniforms by Ringler gevind. Ringler, wat 'n uitgesproke Boereondersteuner was, het erken dat die goedere aan die Boere behoort het en is gevolglik gevangene geneem en later gedeporteer (NAB: TAB, PMO 42, PM 2835/01, 16.12.1901).

In 'n verslag aan die Kompensasieraad, skryf die kommandant van Komatipoort, luitenant-kolonel JA Ansby, dat Steinaecker's Horse die volgende van Ringler se winkel geneem het: op 16 Oktober - 3 osse, 7 koeie en 3 kalwers; op 18 Oktober - 1 ysterkatel en verematras, 1 klapperhaarmatras en verematras, 1 klein yster ledekant, 1 vleiskas, 3 skale, 1 mieliestamper, 1 mieliemeule, 5 sae, 1 stoof, 1 aambeeld, 4 skale, 9 rolle draad, 2 klein kookpotjies, 6 vuurherdysters, 1 DB haelgeweer, 4 broodpanne, 1 tafel, 1 broodtrog, 2 houers met boeke, 1 stel gereedskap, 18 pluimvee, sedertdien dood en 2 perde, sedertdien dood. Al hierdie goedere, behalwe vir die diere wat as dood aangedui word, is op Komatipoort in die kwartiermeesterspakhuis van Steinaecker's Horse geberg (NAB: TAB, PMO 42, PM 2835/01, 16.12.1901).

Benewens die inligting wat hierdie dokument gee oor Steinaecker's Horse se doen en late, gee dit ook inligting oor gebruiksgoedere in daardie tyd. Ander bronne dui ook daarop dat die eenheid van die lewende hawe van plaaslike inwoners gebruik gemaak het vir hulle eie doeleindes (Stevenson-Hamilton 1952:14-15). Wolhuter (1948:57-59) beskryf dat hulle per geleentheid 'n trop beeste van Abel Erasmus gekonfiskeer het en na Sabiebrug geneem het. Die vee is later aan die bevelvoerder by

die buitepos te Gomondwane oorhandig. Die kans is gevolglik goed dat die pluimvee deur hulle geëet is.

Steinaecker's Horse het voorts nie altyd goeie verhoudinge met die plaaslike inwoners nagestreef nie. Die Swazi's was teen hulle gekant omdat hulle Mancibane, die seun van Sobhuza I, gevange geneem het omdat hy daarvan verdink is dat hy die Boere goedgesind was (Viljoen 1902:259; Meijer 2000:221). Kaptein E Holgate het ook per geleentheid 'n Swazi laat teregstel omdat hy na bewering op hulle gespioeneer het (Matsebula 1972:87; Bornman 2004:3).

Die wyse waarop met Bill Sanderson gehandel is, dui daarop dat Steinaecker's Horse hulle min gesteur het aan die reëls van die Britse Leër. Bornman (2004: 4-5) gee die volgende weergawe van hierdie gebeurtenis: Sanderson het besluit om tydens die oorlog neutraal te bly aangesien hy goed bevriend was met die Boere en omdat hy 'n burger van die ZAR was. Hy was vir 'n kort tydjie op kommando, maar is toegelaat om na sy plaas in die Laeveld terug te keer. Kort nadat Steinaecker's Horse hulle op Komatipoort ingerig het, het die Intelligensie Departement verneem dat 'n Engelsman (Bill Sanderson) tussen die Boere naby Legogote vasgekeer was en dat hy nie kon ontsnap nie. Daar is ook berig dat hy oor beeste en verskeie goeie perde beskik het en dat die Boere moontlik daarvan gebruik kon maak. 'n Boodskap is na Sanderson gestuur dat 'n ontsettingsmag gestuur sou word om hom tot hulp te kom, maar hy het aangedui dat dit onnodig was.

Von Steinaecker se afleiding hieruit was dat Sanderson 'n verraaier was en dat hy met die vyand in kontak was. Nadat vasgestel is dat hy op kommando was, is daar besluit om hom met magsvertoon te verwyder. 'n Groep soldate van Steinaecker's Horse het na Legogote gemarsjeer en die onwillige Sanderson gedwing om inderhaas soveel as moontlik van sy huisraad op twee waens te laai. Sy perde, beeste en ander lewende hawe is gekonfiskeer.

Met hulle vertrek is skote van 'n nabygeleë heuwel op hulle gevuur. Sommige beeste is in die proses agtergelaat en is deur die Boere as oorlogsbuit gekonfiskeer. Die Boere, wat met Sanderson bekend was, het tot die gevolgtrekking gekom dat hy hom by die Britte geskaar het en het daarom alles wat

agtergebly het bymekaar gemaak, sy huis ingeneem en sy koringmeule gebruik.

Sanderson is ondertussen aan ondervraging in verband met sy oorlogsaktiwiteite blootgestel en geïnterneer. Daarna is hy naby aan die Lebomboberge en Sabievallei in 'n sinkgeboutjie aangehou. Sy beste perde en gewere is deur Steinaecker's Horse gebruik met die belofte dat hy vergoeding daarvoor sou ontvang, iets wat nooit gebeur het nie. Nadat uitgevind is dat die vyand sy meule gebruik, is dit met plofstof vernietig (Bornman 2004:4-5). Volgens Bornman (2004:5) het Sanderson na sy vrylating (waarvan die datum nie bekend is nie) besluit om hom by Steinaecker's Horse aan te sluit, maar hy verskyn nie in die lys wat deur Woolmore (2006:138-322) gegee word nie. Omdat laasgenoemde van argivale bronne gebruik maak blyk sy aanduiding dat Sanderson nie 'n lid van Steinaecker's Horse was nie, die korrekte weergawe te wees.

By minstens een geleentheid het die lede van Steinaecker's Horse 'n groep buitelanders onder verdagte omstandighede gevange geneem en is die voorval deur die Britse Militere owerheid ondersoek. Die verslag in verband met die ondersoek, sluit verskeie briewe van lede van Steinaecker's Horse in. Benewens die insig wat die briewe gee oor die kontroversie van die eenheid, kan daaruit ook afledings gemaak word oor persone wat lede daarvan was.

In sy brief rakende die voorval stel Von Steinaecker (toe nog 'n majoor) dit dat sestien buitelanders, wat aan die kant van die Boere geveg het, by Nomahash (sic) gevang is nadat hulle die grens probeer oorsteek het (NAB: TAB, PMO 28, PM 2835/01). Die bevelvoerder van die buitepos te Signal Hill op die Kalishanberg wat verantwoordelik was vir die sukses, luitenant GF Arran Gore, vermeld die volgende lede van die eenheid: sersant-majoor Robinson van die Steinaecker's Horse verkenners, kaptein Webbstock en 'n sekere Holgate. Hy meld verder dat een persoon gedood is tydens die voorval (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Behalwe vir die pos te Sabiebrug, is hierdie die enigste ander vermelding van 'n buitepos van die eenheid wat in argivale rekords gevind kan word.

Kaptein HO⁵ Webbstock gee die volgende inligting oor die voorval: Blykbaar is kaptein Gardyne op 'n besoek aan die Swazikoningin meegedeel dat sewentien persone die grens probeer oorsteek het. Hy maak ook melding van Holgate, maar sluit sy rang in, naamlik kaptein (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Dit wil voorkom asof kaptein JB Holgate te Sabiebrug gestasioneer was aangesien hy sy brief van daar af skryf. Sy weergawe verskaf geen nuwe inligting nie (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Uit 'n ander brief van Von Steinaecker is dit bekend dat sersant WF Walters ook 'n lid van die eenheid was (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01). Die adjudant van Steinaecker's Horse, kaptein ADG Gardyne, reik op dieselfde datum 'n verklaring rakende die voorval uit, maar verskaf ook geen nuwe inligting nie (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Dit blyk duidelik uit die dokumentasie dat die buitelanders ongewapen was, maar dat hulle nie gestop het toe hulle daartoe versoek is nie. Na hulle gevange geneem is, is briewe ook van hulle onderskeie konsuls ontvang wat aandui dat hulle deur die Boere vrygestel is en dat hulle op pad na hulle lande van oorsprong was (NAB: TAB, PMO 28, PM 1973/01).

Daar was egter ook positiewe berigte oor Steinaecker's Horse. Lord Roberts vermeld die sukses van die eenheid en verwys onder meer na 'n voorval op 8 November 1900 toe sestien gewapende Boere deur hulle gevange geneem is terwyl hulle die Portugese grens na Nomahasha probeer oorsteek het. Teen die einde van Augustus 1901 het 'n klein groepie van Steinaecker's Horse onder bevel van kaptein Greenhill-Gardyne, 150 myl (240 kilometer) noord van Komatipoort elf Boere gevange geneem en daarmee saam beslag gelê op waens met 'n groot hoeveelheid voorrade. In Februarie 1902 het kaptein Holgate en sestien man, agtien Boere op die grens van Swaziland gevang (Stirling 1907:273-275).

In dieselfde maand het lede van Steinaecker's Horse onder bevel van die aanvoerder van 'n spesiale

⁵ Dit is interessant dat kaptein Webbstock sy naam verskillend in dieselfde dokument teken, naamlik HO en HD. Woolmore (2006:308) dui aan dat dit HO Webb-Stock moet wees.

eenheid, die Lebombo Intelligence Scouts, kaptein D Forbes, in Swaziland 'n Boerekommando onder bevel van kommandant NJM Vermaak aangeval. Vermaak is gedood en die vrouens en kinders wat saam met hom was, is gevang (Matsebula 1972:90; Woolmore 2006:114).

Hierna is 'n spesiale afdeling van Steinaecker's Horse onder bevel van kolonel Colenbrander op die been gebring vir diens in die Pietersburg Laeveld. Hierdie afdeling was op 16 April 1902 in 'n ernstige geveg met die vyand betrokke. Vyf man is gedood en twaalf, waaronder luitenant Robertson, is gewond (Stirling 1907:275; Pirow 1949:120).

Na die oorlog het Von Steinaecker probeer om sy eenheid as permanente grenswag aangestel te kry. In die proses het hy in konflik gekom met Stevenson-Hamilton wat as opsiener vir die wildtuin aangestel is (SA: verslag Augustus 1903; SA: verslag 29.11.1903; Cattrick 1959:177). Op 1 Augustus 1902, enkele maande na die vredesluiting, het die lede van Steinaecker's Horse steeds vier poste beman. Volgens Stevenson-Hamilton het dit veertig blanke soldate en 150 swart mense ingesluit (SA: verslag Augustus 1903; SA: verslag 29.11.1903). In 'n brief aan die Naturellekommissaris op 6 Februarie 1903, meld Stevenson-Hamilton weer eens dat luitenant-kolonel Steinaecker se korps steeds nie ontbind het nie (SA: brief 1903).

Stevenson-Hamilton (1952:51) dui aan dat die Steinaecker's Horse eenheid eers teen die einde van 1902 ontbind is en dat die Doeane Departement hulle buiteposte so ver as die Olifantsrivier oorgeneem het (Stevenson-Hamilton 1952:102). Sommige bronne meld dat die korps amptelik eers op 17 Februarie 1903 ontbind is en deur 'n afdeling van die South African Constabulary vervang is (Pienaar 1990:353; Bornman 2004:5). Diespecker (1996:101) en Woolmore (2006:141), wat van primêre bronne gebruik maak, gee hierdie datum aan as 7 Februarie 1903. Dit blyk die korrekte datum te wees.

Britse argiefrekords in verband met Steinaecker's Horse verleen eervolle vermelding aan 337 lede van Steinaecker's Horse, insluitend lede van die Spesiale Eskadron. Hiervan het 327 gekwalifiseer vir die King's South African medalje (BNA: WO 100/365). Agt lede van die eenheid is het ook

spesiale vermelding deur Lord Kitchener ontvang (NAB: TAB, FK 1911, 1902). Hierdie persone is kavalleriste DE Wilson en F Hennessy op 8 Maart 1902, luitenant WP Robertson en kavalleris WW Griffin op 1 Junie 1902 en kapteins HF Francis en AD Greenhill-Gardyne asook luitenant JM Dallamore en D Buchanan op 23 Junie 1902 (Woolmore 2006:336).

Von Steinaecker ontvang self eervolle vermelding in die London Gazette van 8 April 1902 (<http://www.londongazette.co.uk:3975>). Dit is reeds vroeër genoem dat hy die DSO ontvang het. Slegs een ander lid van Steinaecker's Horse, luitenant JA Baillie, het ook die DSO ontvang naamlik op 31 Oktober 1902. Sersant WS Haines het die Distinguished Conduct Medal ontvang. Von Steinaecker het kapteins JB Holgate en HO Webbstock aanbeveel vir erkenning, maar hulle is blykbaar nie vereer nie (Woolmore 2006:336).

Die lede van die eenheid wat na die kroningseremonie van koning Edward VII afgevaardig is, is benewens Von Steinaecker, luitenant JA Bailie, sersant-majoor R McGregor, korporaals C Syers en AH Carter en kavalleriste H Seaton, AW Sinclair, B McKevitt, H Vickreys, R Payne, AWF Kegel and RV James (BNA: WO 127/23).

Dit blyk dat 39 lede van Steinaecker's Horse tydens die oorlog dood is, waarvan slegs 11 in gevegte gesneuwel het. Ander oorsake van dood sluit in malaria, leeus, krokodille en selfmoord (Woolmore 2006:337). Van die oorledenes is te Komatipoort herbegrawe (NAB: TAB, TPS 37, TA 4823/4) en een persoon by die militêre begraafplaas te Waterval-Onder (WJ Verwoerd 8/01/2005: korrespondensie).

2.5 Die bydrae van Steinaecker's Horse tot die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin

Die voorloper van die Krugerwildtuin was die Sabiereservaat, geleë tussen die Krokodil- en Sabieriver. Dit is op 30 Maart 1898 deur die ZAR regering geproklameer, maar is tydens die Anglo-Boereoorlog gedeproklameer. Gedurende 1902 is bykomende grond tot aan die Olifantsrivier vir

bewaringsdoeleindes opsygesit en met die herproklamering van die Sabiereservaat in 1903 is dit daarby gevoeg. In 1903 is die Shingwedzireservaat, noord van die Letabarivier daargestel en in 1923 is die gebied tussen die Olifants- en Letabarivier ook vir bewaringsdoeleindes opsygesit. Al hierdie gebiede is in 1926 verenig en het sedertdien as die Nasionale Krugerwildtuin bekend gestaan (De Graaff 1999:265-266).

Die geskiedenis van Steinaecker's Horse kan nie aangebied word sonder om te verwys na die rol wat die eenheid vervul het in die totstandkoming van die Krugerwildtuin nie. Steinaecker's Horse en sommige van die lede van die eenheid het 'n invloed gehad op die geskiedenis van die wildtuin en daar sou selfs so ver gegaan kan word om te sê dat dit die belangrikste en mees blywende nalatenskap van die eenheid was.

Die Slag van Fort Mpisane kan as die eerste gebeurtenis in hierdie verband gesien word. Die bevelvoerder van die fort, kaptein Francis, is tydens die veldslag gedood (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7). Vyf dae voor die aanval het hy in 'n brief aangedui dat hy in die pos van veldwagter in die Sabiereservaat (voorloper van die Nasionale Krugerwildtuin), waarvoor hy aanbeveel is, belangstel. In dieselfde brief dui hy aan dat hy suksesvol was om die swart mense te verhinder om te jag, veral in die omgewing van die Steinaecker's Horse buiteposte (SA: brief 02.08.1901).

Uit 'n brief van luitenant EG Gray, ook 'n lid van Steinaecker's Horse, blyk dit dat Francis wel die aanstelling gekry het. Gray versoek in die brief dat hy in die pos aangestel word aangesien Francis oorlede is (SA: brief 14.08.1901).

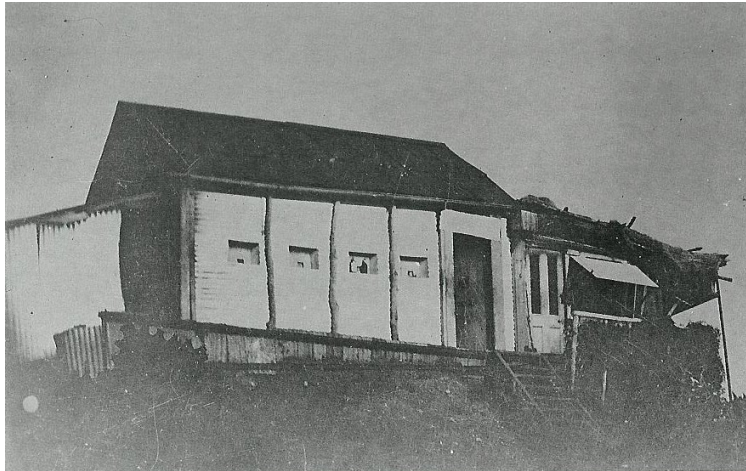
Die opmerkings van kaptein Francis verwys na die willekeurige jag van wild waaraan sommige lede van Steinaecker's Horse hulle skuldig gemaak het. As gevolg hiervan het die offisier tweede-in-bevel van die eenheid, majoor A Greenhill-Gardyne, 'n verslag geskryf oor die bewaring van die wildlewe in die gebied. Die verslag het duidelike reëls aan die lede van Steinaecker's Horse neergelê en sodoende 'n einde aan die roekelose gejag gemaak. In die dokument maak Greenhill-Gardyne onder meer aanbevelings in verband met die plaaslike bevolking in die reservaat, die grense van die

wildtuin, die personeel wat nodig is om dit te bestuur en selfs die ligging van permanente wonings (SA: verslag 03.06.1902). Die dokument is ook as riglyn gebruik in die beginjare van die park na die Anglo-Boereoorlog. Stevenson-Hamilton dui inderdaad aan dat hy grootliks op hierdie dokument gesteun het in die vasstel van bewaringsbeginsels vir die wild in die gebied (SA: verslag 29.11.1903).

Aanvanklik het die teenwoordigheid van Steinaecker's Horse in die gebied 'n negatiewe invloed op die wild gehad. In dieselfde verslag word die volgende aangedui: "The members of Steinaecker's Horse got their meat almost entirely from the game which they shot." (SA: verslag 29.11.1903). Stevenson-Hamilton dui ook aan dat die plaaslike swart inwoners wat deur Steinaecker's Horse in diens geneem is, almal met Martini-Henry gewere bewapen is en dat hulle op onverantwoordelike wyse wilde diere afgemaai het.

Plaaslike inwoners is weliswaar uiteindelik deur die lede van die eenheid verhinder om in hulle teenwoordigheid en by Sabiebrug te jag. Spesies soos (blou) wildebees, rooibok, sebra en vlakvark word spesifiek in die verslag genoem en daar word gemeld dat sommige boksoorte feitlik heeltemal uitgewis is. Van hierdie praktyke het eers tot 'n einde gekom teen die eerste helfte van 1903 toe diegene wat daarby betrokke was die park verlaat het (SA: verslag 29.11.1903).

Steinaecker's Horse het 'n groot buitepos by Sabiebrug gehad en het hier, aan die suidekant van die tydelike brug, 'n blokhuis opgerig. Die eerste opsiener van die park, majoor J Stevenson-Hamilton, het ná September 1902 die blokhuis as kantoor gebruik (figuur 6). Ongelukkig bestaan die blokhuis en die gedeelte van die kamp ten suide van die rivier nie meer nie (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7). Dit is dus Steinaecker's Horse wat begin het om die terrein wat vandag as die hoofkwartier van die Krugerwildtuin, Skukuza bekend is, te gebruik.

***Figuur 6: Die blokhuis by Sabiebrug in 1909 nadat dit deur Stevenson-Hamilton
as kantoor ingerig is (Pienaar 1990:345)***

Enkele lede van die eenheid is later as veldwagters in die park aangestel omdat hulle goed bekend was met die gebied en die plaaslike inwoners. Stevenson-Hamilton het in sy jaarverslag van 1902 juis aangedui dat kennis van die gebied 'n voorvereiste was om as veldwagter aangestel te word (SA: verslag 1902). Hierdie veldwagters sluit in EG (Gaza) Gray – aangestel op 12 Augustus 1902 (SA: verslag 1902; SA: Rangers 1902-1903) en HC (Harry) Wolhuter – aangestel op 15 August 1902 (SA: Rangers 1902-1903; SA: lys 1904). Hoewel Pienaar (1990:347) aandui dat SH (Harold) Trollope, die veldwagter te Malelane tussen 1925 en 1928 ook 'n lid was, is Woolmore (2006:302) se bevinding dat dit nie so was nie.

Inligting in verband met Steinaecker's Horse dui daarop dat die eenheid gereeld van lede van die plaaslike swart gemeenskap as bediendes gebruik gemaak het. Die opgrawings by die buitepos naby Letaba toon aan dat hierdie mense saam met die soldate op die terrein teenwoordig was. Dit wil ook voorkom asof lede van swart militêre eenhede, waaronder die Native Police en Black Watch⁶, ook by die buiteposte teenwoordig was (figuur 7). Lede van die Native Police is byvoorbeeld ook na die oorlog as veldwagters in die park aangestel (SA: Native Police 1902-1903). Dit is waarskynlik

⁶ Die Black Watch moet nie verwar word met die Skotse regiment met dieselfde naam nie. Daar was tydens die oorlog 'n eenheid, bestaande uit swart soldate, wat ook die naam 'Black Watch' gehad het (Hattingh & Wessels 1999:43)

gedoen op grond van die kennis van die gebied wat hulle opgedoen het saam met Steinaecker's Horse.

Majoor Greenhill-Gardyne se dokument en die ondervinding wat die voormalige lede van die eenheid in die beginjare van die park gebied het, is bewys van die belangrike rol wat Steinaecker's Horse in die geskiedenis van die Laeveld vervul het. Dit sluit hulle rol in die totstandkoming van die Nasionale Krugerwildtuin in.

Figuur 7: Lede van Steinaecker's Horse saam met plaaslike inwoners by Fort Mpisane (Malan 1999:53)

2.6 Samevatting

Die meerderheid inligting wat oor Steinaecker's Horse geskryf is, blyk die klem te plaas op die kontroversiële aard van die eenheid. Uit die bostaande is dit duidelik dat hulle hulle wel dikwels aan kontroversiële aktiwiteite skuldig gemaak het. Daarteenoor is dit ook duidelik dat nie al die aktiwiteite van die eenheid onder verdenking staan nie. Hulle was betrokke by algemene militêre aktiwiteite, soos die patrolering van die grens en het ook gemeenskappe tydens die oorlog beveilig.

Hoewel die rol van Steinaecker's Horse in die geskiedenis van die Laeveld en die Nasionale

Krugerwildtuin nie misken kan word nie, moet aanvaar word dat dit nie van soveel belang in die konteks van die Anglo-Boereoorlog was nie. Die flamboyante kolonel Von Steinaecker sal waarskynlik nie as 'n beduidende militêre figuur onthou word nie, maar hy was gewis 'n kleurvolle karakter wat bydra tot die legendes van die Laeveld.

Hoewel Steinaecker's Horse aanvanklik die wildlewe uitgeroei het, het hulle uiteindelik 'n belangrike rol in die bewaring daarvan vervul. Die invloed van die eenheid in die bewaring van wild in die gebied wat vandag as die Nasionale Krugerwildtuin bekend staan is waarskynlik hulle mees blywende nalatenskap. Hierdie nalatenskap is verder uitgebou deur voormalige lede van Steinaecker's Horse, wat later veldwagters in die Krugerwildtuin geword het. Steinaecker's Horse behoort eerder hiervoor onthou te word as die kontroversiële aard van hulle bedrywighede en hulle eksentrieke bevelvoerder.

In November 2001 is 'n uitstalling in verband met die geskiedenis van die eenheid en die opgrawings by die Noordelike buitepos in die Mopani ruskamp geopen. Dit is in Oktober 2003 permanent verskuif na die nuwe Makhadzi piekniekterrein, sowat 5 kilometer van die terrein af. Op hierdie wyse word die gees van die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (Wet 25 van 1999) uitgevoer naamlik dat kultuurvoorwerpe uiteindelik moet terugkeer na die oorsprong daarvan. Dit beklemtoon die belang van hierdie geskiedenis vir die wildtuin en is 'n paslike wyse om die eenheid te gedenk. Dit dien ook die gemeenskap deur 'n addisionele erfeniservaring aan besoekers te bied.

HOOFSTUK 3

‘N OPNAME VAN TERREINE IN DIE NASIONALE KRUGERWILDTUIN WAT MET DIE STEINAECKER’S HORSE MILITÊRE EENHEID VERBAND HOU

3.1 Inleiding

Navorsing in verband met die Steinaecker’s Horse eenheid was aanvanklik beperk tot argeologiese werk op die mees noordelike buitepos van die eenheid, naby Letaba in die Nasionale Krugerwildtuin. Ten einde meer oor die eenheid vas te stel, was dit egter nodig dat die navorsing ook na ander terreine uitgebrei word.

Die redes hiervoor is eerstens dat die genoemde terrein waarskynlik nie verdere inligting sou kon blootlê nie. Tweedens, en waarskynlik die belangrikste rede, was dit nodig dat die fokus van die navorsing verbreed moes word sodat daar ‘n groter begrip van die bydrae van die eenheid tot die geskiedenis van die Laeveld en die Nasionale Krugerwildtuin verkry kon word. Aangesien daar van die standpunt uitgegaan word dat die eenheid ‘n belangrike rol in hierdie gebiede vervul het, sou dit bydra tot die skryf van ‘n meer volledige geskiedenis daarvan. Laastens het die genoemde terrein daarop gedui dat daar nie net blanke soldate teenwoordig was nie. Omdat die betrokkenheid van anderskleurige groepe dikwels in die verlede nie volledig nagevors is nie, kan die uitbrei van die navorsing in hierdie opsig ‘n beter balans bring.

Alvorens enige in diepte navorsing op enige ander terrein gedoen kon word, was dit nodig om eers die terreine te identifiseer deur middel van argivale en ander historiese bronne. Daarna moes die terreine fisies opgespoor en gelokaliseer word sodat die potensiaal vir verdere navorsing vasgestel kon word. Hierdie hoofstuk hanteer die ondersoek na die opsporing van terreine wat met Steinaecker’s Horse verband hou.

3.2 Doel van die opname

Die doel van die opname was om terreine, wat by wyse van argivale en ander historiese inligting geïdentifiseer is, fisies te vind en om die navorsingspotensiaal en agteruitgang daarvan te assesseer. Terreine met genoegsame navorsingspotensiaal sou dan ook later ondersoek kon word ten einde meer oor Steinaecker's Horse vas te stel. Sodanige navorsing sal fokus op die materiële kultuuroorblyfsels op die terreine en spesifiek aandag gee aan die lewenswyse van diegene wat daar teenwoordig was tydens die Anglo-Boereoorlog.

Die doelwitte van die opname kan soos volg uiteengesit word:

- die fisiese lokalisering en identifisering van terreine wat met die Steinaecker's Horse militêre eenheid verband hou
- die beskrywing van die materiële kultuuroorblyfsels op die terreine
- die dokumentasie van die terreine sodat dit opgespoor en vir toekomstige navorsing benut kan word
- die assessering van die terreine ten opsigte van navorsingspotensiaal
- die assessering van die terreine ten opsigte van toerismepotensiaal en kultuurhulpbronbestuur
- die monitering van die natuurlike agteruitgang van die terreine
- die nagaan van verwante wetgewende vereistes.

3.3 Begripsomskrywing

Die volgende begripsomskrywing is relevant vir hierdie afdeling:

- 'n Terrein word beskou as 'n plek met strukture en verwante kultuurhistoriese voorwerpe daarop. Dit kan ook 'n groot vindplek van kultuurhistoriese voorwerpe wees.

- 'n Struktuur is 'n permanente gebou of bouwerk wat in isolasie gevind word of wat saam met ander strukture 'n terrein vorm.
- 'n Verskynsel (terreinverskynsel) is enige verwyderbare (movable) kultuurvoorwerp wat op 'n terrein of in isolasie gevind word.
- 'n Voorwerp is enige artefak (kultuurhistoriese voorwerp) (vergelyk Knudson 1978:20).

3.4 Wetgewing

Daar is hoofsaaklik twee wette wat die bewaring van kultuurhulpbronne aanspreek: die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999) en die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur (No 107 van 1998).

3.4.1 Die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne

Ingevolge artikel 3 van die wet geniet die volgende kultuurprodukte beskerming as nasionale erfenishulpbronne:

- a. Plekke, geboue, strukture en toerusting van kulturele betekenis (ouer as 60 jaar)
- b. Plekke waaraan mondelinge tradisies geheg is of wat met lewende erfenis geassosieer word
- c. Historiese nedersettings en dorpskappe
- d. Landskappe en natuurlike eienskappe van kulturele betekenis
- e. Geologiese terreine van wetenskaplike of kulturele belang
- f. Argeologiese (ouer as 100 jaar) en paleontologiese terreine
- g. Grafte en begraafplase ouer as 60 jaar
- h. Terreine van betekenis wat met die geskiedenis van slawerny in Suid-Afrika verband hou
- i. Roerende voorwerpe - etnografiese voorwerpe (byvoorbeeld prehistoriese rotskuns) en etnografie en voorwerpe van dekoratiewe en visuele kunste

- j. Militêre voorwerpe, strukture en terreine ouer as 75 jaar
- k. Verklaarde erfenisterreine
- l. Meteoriete en fossiele (Wet op Nasionale Erfenishulpbronne 1999:7-9).

Die wetgewing is veel meer omvattend as vorige erfeniswetgewing omdat dit byvoorbeeld plekke wat met mondelinge tradisies of lewende erfenis verband hou, insluit. Dit beskerm egter nog glad nie die geestelike (nie-tasbare) kultuur self nie, want die klem is geheel-en-al op die materiële dimensies van kultuur. Daar word tans aan die wet gewerk en sodanige tekortkominge sal hopelik hierdeur reggestel word.

Dit is duidelik dat die wet die terreine wat met Steinaecker's Horse verbind kan word, beskerm. Sommige daarvan het strukture op wat ouer as 60 jaar is, die terreine is van militêre oorsprong en ouer as 75 jaar en omdat dit ook ouer is as 100 jaar, word dit ook as argeologiese terreine gereken. Daarom behoort dit bewaar te word.

Kultuurhulpbronne wat as argeologies beskou word mag slegs deur 'n argeoloog versteur of verskuif word en net nadat 'n permit hiervoor deur die Suid-Afrikaanse Erfenishulpbronagentskap (SAHRA)⁷ uitgereik is. Die nodige permitte is verkry vir die argeologiese navorsing op die terreine wat in detail in hierdie ondersoek bestudeer word.

3.4.2 Die Wet op Nasionale Omgewingsbestuur

Hierdie wet bepaal dat 'n opname van kultuurhulpbronne gemaak moet word in gebiede waar ontwikkelingsprojekte wat die aansig van die omgewing sal verander, plaasvind. 'n Waardebepaling van sodanige kultuurhulpbronne moet ook gemaak word. Verder moet die impak van die ontwikkeling hierop vasgestel word en moet voorstelle vir die versagting daarvan gemaak word (Vergelyk Van Vollenhoven 2000: 59).

Hoewel daar nie tans enige ontwikkeling beplan word waar die Steinaecker's Horse terreine voorkom nie, is die inligting hieroor nuttig vir toekomstige gebruik.

3.5 Metodiek

3.5.1 Argivale navorsing

'n Soektog na relevante argivale bronne is in die Nasionale Argief te Pretoria, die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief in Pretoria en die Skukuza argief gedoen. Verder is ook 'n internetsoektog van die Britse Nasionale Argief in Londen gedoen. Die doel hiervan was om agtergrondinligting in verband met die Steinaecker's Horse militêre eenheid op te spoor. Vir die opname van die terreine is daar spesifiek gefokus op inligting wat 'n aanduiding kon gee van waar om die terreine op te spoor.

3.5.2 Literatuur en persoonlike mededelings

'n Groot aantal bronne is geraadpleeg, weer eens met die doel om agtergrondinligting omtrent Steinaecker's Horse en die terreine wat daarmee verband hou, in te samel. Hierdie bronne word in die teks en bronnelys vermeld.

3.5.3 Opname

Die opname van terreine was gemik op die fisiese opsporing van die terreine, wat deur middel van die argivale en ander historiese navorsing geïdentifiseer is. Terreine in Swaziland is hiervan uitgesluit, bloot vanweë die praktiese implikasies om in 'n ander land argeologiese navorsing te doen. Sodanige navorsing kan moontlik in die toekoms aangepak word.

Vir sommige van die terreine was daar koördinate beskikbaar, maar vir ander was daar bloot 'n

7 Die Engelse akroniem SAHRA word algemeen erken as benaming vir die Suid-Afrikaanse Erfenishulpbronagentskap.

beskrywing van die omgewing waar dit voorgekom het en 'n benaderde aanduiding van waar dit gevind kan word. Die koördinate wat beskikbaar was, was van die X/Y militêre stelsel wat besig is om in onbruik te verval. Hierdie koördinate is omgesit in die stelsel wat vandag meer algemeen in gebruik is, naamlik die tipiese satellietstel soos wat deur GPS⁸ instrumente gebruik word. Hierdie stelsel maak gebruik van grade, minute en sekondes, en soms ook van hoogte bo seespieël, om plekke aan te dui.

Die akkuraatheid van hierdie omskakeling sowel as die sogenaamde XTE faktor (cross track error) van die GPS instrument, is aspekte wat die moontlike opspoor van terreine belemmer het. Die XTE van die instrument wat gebruik is, is 30 meter in alle windrigtings. Daar kon dus nie bloot op die instrument peil getrek word nie, maar die beskrywings van die terreine moes ook in aanmerking geneem word. Daar moes ook wyer gekyk word as die punt waar die GPS instrument aandui die terrein sou wees.

Die terreine wat tydens die opname opgespoor is, is gedokumenteer op die standaardwyse vir sodanige opnames en wat algemeen in erfenisverwante werk gedoen word. Aandag is gegee aan die vasstel van die toekomstige navorsingspotensiaal van die terreine en die omgewingsagteruitgang daarvan met die oog op die bestuur daarvan as erfenishulpbronne.

Die opname is te voet gedoen. Hierdeur is verseker dat die areas wat ondersoek is, deeglik deurgegaan is. In sommige plekke was die plantegroei baie dig met die gevolg dat dit nie moontlik was om enige kultuurvoorwerpe raak te sien of moontlike versteurings, veroorsaak deur menslike aktiwiteite, te identifiseer nie. Uit die veertien terreine wat gesoek is, is tien opgespoor. Die groter en waarskynlik belangrikste terreine, is almal opgespoor. Vir die doel van hierdie studie is genoegsame terreine gevind, maar die ander kan later weer gesoek word, na mate meer inligting daarvoor bekend raak.

Die vernaamste drie terreine is vir die doeleindes van hierdie studie uitgekies om verder nagevors te

⁸ GPS staan vir Global Positioning System.

word. Hierdie terreine is groter as die ander omdat dit belangriker poste en buiteposte van Steinaecker's Horse was. Die ander sal moontlik ook in die toekoms aan navorsing onderwerp word, maar omdat dit veel kleiner in omvang is, word daar verwag dat dit nie weersprekende inligting sal bevat nie.

3.5.4 Insameling

Die opname het nie ten doel gehad om kultuurvoorwerpe in te samel nie, maar in enkele gevalle is voorwerpe wat op die oppervlakte gevind is, wel ingesamel om te verhoed dat dit verlore gaan. Hierdie voorwerpe is na afloop van die argeologiese werk op sekere terreine opgeneem in die totale versameling van voorwerpe in verband met Steinaecker's Horse. Die voorwerpe is, ingevolge die permitte uitgereik deur SAHRA, opgeneem in die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum in Pretoria.

3.5.5 Dokumentasie

Die dokumentasie van die terreine is gedoen volgens die standaardmetode waaraan erfenishulpbronbestuur moet voldoen. Dit sluit in die neerpen daarvan op 1: 50 000 topografiese kaarte, om sattellietkoördinate daarvan te neem en om die terreine en terreinverskynsels te beskryf. Waar moontlik is foto's ook geneem.

3.5.6 Analise en interpretasie

3.5.6.1 Vergelyking

Die gedokumenteerde terreine is met mekaar vergelyk om aspekte soos die navorsingspotensiaal en agteruitgang daarvan te bepaal. Hierdie vergelyking dien as basis vir die prioritisering van toekomstige navorsing.

3.5.6.2 Verklaring en interpretasie

‘n Voorlopige verklaring en interpretasie van die terreine kon gedoen word na afloop van die opname. ‘n Finale verklaring sal eers moontlik wees na afloop van verdere in diepte navorsing op die terreine (sien latere hoofstukke).

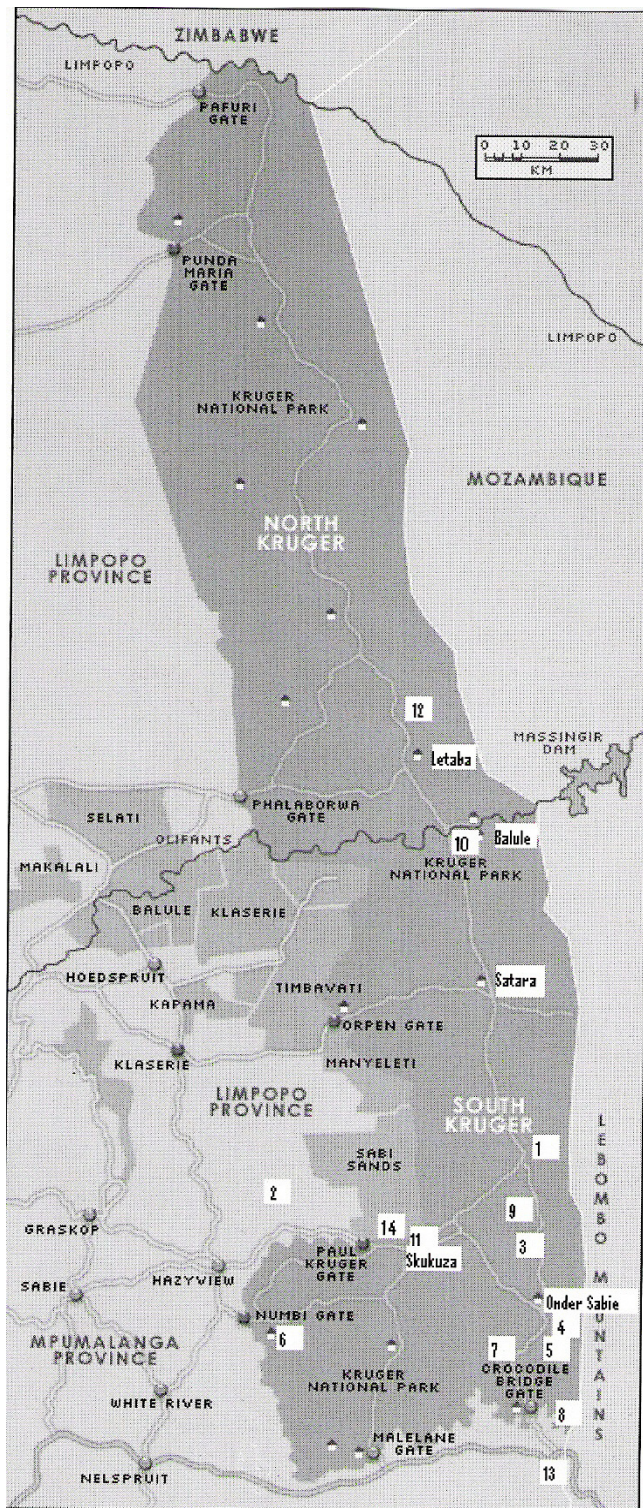
3.6 Ligging

Die meeste van die terreine is in die sentrale en suidelike deel van die Krugerwildtuin geleë. Een terrein is in die noorde van die Wildtuin geleë, terwyl twee buite die grense daarvan gevind is. Die een is ‘n terrein te Bosbokrand, teenaan die wesgrens van die Wildtuin en die ander ‘n terrein te Komatipoort, suid daarvan (figuur 8). Meer detail word gegee by die bespreking van die verskillende terreine.

3.7 Beskrywing van die gebied waar die opname gedoen is

Die suidelike deel van die Nasionale Krugerwildtuin (vroeër bekend as die Sabie Reservaat) is al vir langer as 100 jaar ‘n natuurbewaringsgebied (De Graaff 1999:265). Die reservaat is in 1902/3 en weer in 1923 vergroot (Bergh 1999:58). In die proses is kultuurhulpbronne outomaties beskerm, hoewel daar eers betreklik onlangs tot die aktiewe bewaring van die kultuurhistoriese erfenis binne die park oorgegaan is.

Die kultuurhistoriese terreine wat in die park voorkom het ‘n enorme navorsingspotensiaal, omdat dit geensins of betreklik min blootgestel is aan menslike ingryping. Die moontlikheid bestaan dus dat van die terreine ongeskonde gelaat is sedert Steinaecker’s Horse in die gebied was en dat dit as sodanig vir navorsing benut kan word.

SLEUTEL

1. KaNwamuriwane
2. Fort Mpisane
3. Salitje
4. Terrein waar Bill Sanderson geïnterne
5. Gaza Gray buitepos.
6. Outspan
7. Sardelli se winkel
8. Bottelkop
9. Muntshe
10. Ngotsomond
11. Sabiebrug
12. Noordelike buitepos
13. Komatipoort hoofkwartier
14. Kilo 104

Figuur 8: Kaart waarop die Steinaecker's Horse terreine wat in die teks bespreek word, aangedui word

Die Wildtuin vorm die oostelike grens van die Republiek van Suid-Afrika, en meer spesifiek die grens tussen Mosambiek aan die een kant en die Limpopo en Mpumalanga Provinsies aan die ander kant. Die gebied staan as die Laeveld bekend en word geologies deur die Argaïese kompleks onderlê (Bergh 1999:1). Die voorkoms van malaria en die tsetsevlug is algemeen (Bergh 1999:3). Om hierdie rede is die gebied nie gedurende historiese tye intensief bevolk nie en dit sou waarskynlik ook die plasing van Steinaecker's Horse se terreine beïnvloed het. Dit is een van die redes waarom dit moontlik was om so 'n groot area tot bewaringsgebied te verklaar.

Die gebied het 'n lae jaarlikse reënval wat wissel tussen 400 en 700 mm en hoë temperature kom hier voor (Bergh 1999:2). Nietemin word dit deur groot riviere deurkruis. Die omgewing is geskik vir wilde diere, wat ook as bron van voedsel deur die mens benut kan word. Daarom is dit te verstane dat 'n groot hoeveelheid terreine wat met menslike bewoning verband hou, in die Wildtuin gevind is (Bergh 1999:4, 7). Die genoemde aspekte het die omgewing in prehistoriese tye geskik gemaak vir menslike bewoning. Dit is waarskynlik ook deur Steinaecker's Horse in ag geneem in die plasing van hulle buiteposte.

Dit is byvoorbeeld bekend dat die San die gebied bewoon het (Korsman & Meyer 1999:95). Vroeë handelsroetes het ook deur die gebied gegaan en gedurende die difaquate het Ystertydperkbewoners dit beset (Bergh 1999:9, 11). In 1725 het die ekspedisie van Francois de Cuiper die gebied suid van Gomondwane (in die suide van die park) bereik (Punt 1990a:70; Bergh 1999:12). Hoewel die Voortrekkers in die dertigerjare van die negentiende eeu en Joaquim de Santa Rita Montanha in 1855/6 ook deur die gebied noord van die Olifantsrivier beweeg het (Punt 1990b:78; Bergh 1999:14), het blankes nooit in groot getalle in die gebied gevestig nie. Dit kan waarskynlik toegeskryf word aan faktore soos malaria en tsetsevlug. Enkele uitsonderings was persone soos João Albasini, wat hom gedurende die laat veertiger- en vroeë vyftigerjare van die negentiende eeu hier gevestig het (De Vaal 1990:116).

3.8 Historiese konteks

Die geskiedenis van die eenheid is reeds in Hoofstuk 2 behandel. Historiese inligting wat met spesifieke terreine verband hou, geniet aandag by die gedeelte waar daardie terreine beskryf word. Hier word bloot kortliks verwys na inligting wat benut is in die opspoor van die onderskeie terreine. Geen argivale inligting het lig gewerp op die plasing van enige van hierdie terreine nie, terwyl die aangehaalde sekondêre bronne die enigstes is wat inligting omtrent die ligging van die terreine gegee het.

Soos reeds genoem het Steinaecker's Horse onder meer as grenswag diens gedoen. Die belangrikste taak van die eenheid was om te voorkom dat die Boere kontak maak met diegene in die Portugese gebied (Mosambiek) wat die Boere goedgesind was. Om hierdie rede moes hulle verskeie buiteposte langs die oosgrens inrig.

Pienaar maak melding van vyf basisse en uitkykposte in die Krugerwildtuin. Dit is naamlik die een aan die noordelike oewer van die Krokodilrivier naby die samevloeiing met die Komatirivier (terrein no 8), by Gomondwane (no 7), Sabiebrug (no 11), aan die noordelike oewer van die Nwaswitsontsoriwiel wes van die Metsi-metsimond (no 1) en laastens 'n terrein langs die Makhadzispruit (die sogenaamde Noordelike of Letaba buitepos) (no 12). Hy noem ook dat 'n kaart van Stevenson-Hamilton 'n Steinaecker's Horse terrein by Muntshakop op die oewer van die Mlondozispruit (no 9) aandui. Voorts meld hy dat daar moontlik 'n tydelike buitepos van die eenheid by Ngotsomond (Nwanedzi) was (no 10) (Pienaar 1990:345).

Die genoemde kaart dui ook twee ander buiteposte langs die Swenirivier aan, maar dit wil voorkom asof dit nie met Steinaecker's Horse verbind kan word nie. Hierdie terreine is in die nabyheid van Ngumulapan en by Malihane langs die Mavumbyespruit ('n naam wat op geen kaart gevind kon word nie).

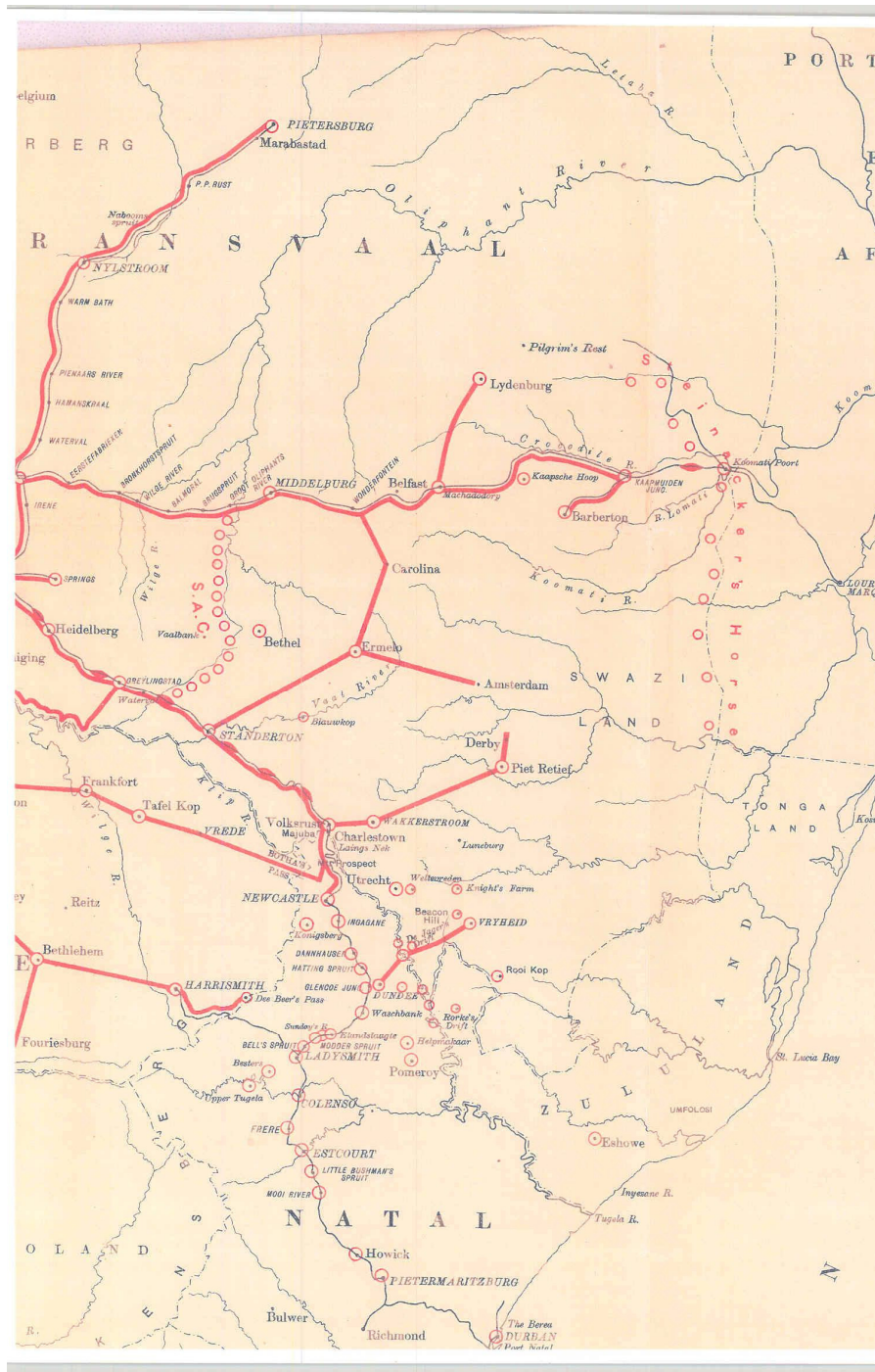
Pienaar vermeld ook die terrein bekend as Fort Mpisane (no 2) (Pienaar 2003: korrespondensie).

Woolmore gee 'n breedvoerige beskrywig van Fort Mpisane en sluit detailplanne daarvan in (Woolmore 2006:68-72). Ongelukkig dui hy nie aan waar die planne vandaan kom en of dit moontlik sy eie rekonstruksie daarvan is nie.

Hy publiseer ook 'n kaart waarop twaalf terreine wat met Steinaecker's Horse verband hou, aangedui word (Woolmore 2006:79). Sewe hiervan lê ten suide van die Nasionale Krugerwildtuin. Een van die sewe is die terrein te Komatipoort, wat ook hulle hoofkwartier was (no 13). Die terrein word ook met terrein no 8 binne-in die park verbind. Vier van die terreine is binne die grense van die park geleë. Die skaal van die kaart maak dit egter moeilik om vas te stel presies watter terreine dit is, maar dit wil voorkom asof dit moontlik die volgende terreine kan wees: (van suid na noord) die terrein van Sardelli se winkel (no 7), die Gaza Gray buitepos (no 5) of die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4), Muntshu (no 9) en die terrein by Sabiebrug (no 11). Die twaalfde terrein is Fort Mpisane, waarna reeds verwys is (figuur 9).

Ander buiteposte wat deur Woolmore vermeld word, is Kilo 104 (no 14) en 'n terrein langs die Nwanetsi (Woolmore 2006:74-75). Aangesien geen verdere inligting oor laasgenoemde terrein beskikbaar is nie en daar dus nie 'n beter aanduiding van die ligging daarvan verkry kon word nie, is dit van die opname uitgesluit. Beide hierdie terreine lê verder noord as Fort Mpisane en word nie op die genoemde kaart aangedui nie. Wolhuter noem ook 'n tydelike kamp, naamlik een langs die Olifantsrivier en naby aan die Ngotsospruit (no 10) (Wolhuter 1948:45-46).

Die opname het ten doel gehad om hierdie terreine, kampe en buiteposte op te spoor.

Figuur 9: Oorlogskaat waarop sommige van Steinaecker's Horse se buiteposte aangedui word (Woolmore 2006:79)

3.9 Individuele beskrywing van die geïdentifiseerde terreine*

Die volgende aspekte het 'n direkte invloed op die opname gehad:

- Die navorsingspotensiaal van die terreine is bepaal deur die potensiële wetenskaplike bydrae daarvan ten opsigte van kennis oor die Steinaecker's Horse eenheid. Aspekte soos die toerismepotensiaal en staat van agteruitgang van die terreine kan hierdie waarde beïnvloed. Die verskillende aspekte is almal in aanmerking geneem in die evaluering van die onderskeie terreine.
- Navorsingspotensiaal is verwant aan die kultuurhistoriese erfeniswaarde van terreine en verwys na die inhoud en konteks daarvan.
- Genoemde aspekte is onderworpe aan relevante wetgewing, in hierdie geval die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999) van Suid-Afrika.
- Verskeie faktore het die moontlike opsporing van die terreine beïnvloed. Die feit dat sekere terreine nie gevind kon word nie, word nie as 'n probleem beskou nie, aangesien die inligting wat omtrent die verskillende plekke ingesamel is, waardevol kan wees in die moontlike opsporing daarvan in die toekoms.

Navorsingspotensiaal word in drie kategorieë ingedeel, naamlik:

- Laag: wanneer 'n terrein nie opgespoor kon word nie, of waar die aanduidings op die terrein (op grond van hoeveelheid terreinverskynsels en kultuurvoorwerpe) daarop dui dat die terrein nie 'n groot bydrae tot wetenskaplike kennis in verband met Steinaecker's Horse sal lewer nie

* Hierdie teken word gebruik om te verwys na die terreine wat in hierdie ondersoek in detail behandel word (sien Hoofstuk 4-6).

- Medium: waar dit blyk dat die terrein wel 'n bydrae tot wetenskaplike kennis van Steinaecker's Horse sal lewer
- Hoog: waar dit blyk dat 'n terrein gewis 'n aansienlike bydrae tot wetenskaplike kennis in verband met Steinaecker's Horse sal lewer.

Toerismepotensiaal is ook in drie kategorieë verdeel, naamlik:

- Laag: wanneer 'n terrein nie gevind kon word nie of waar hierdie potensiaal verlaag as gevolg van faktore soos ontoeganklikheid of 'n gebrek aan kulturele materiaal
- Medium: wanneer 'n terrein nie gevind kon word nie, maar historiese bronne daarop dui dat die terrein oor 'n groot potensiaal beskik, of waar 'n terrein wat gevind is en oor genoegsame kulturele materiaal beskik, minder toeganklik is
- Hoog: wanneer 'n terrein wat gevind is oor 'n groot hoeveelheid kultuurmateriaal beskik en waar dit reeds gemaklik toeganklik is.

Dit is belangrik dat toeganklikheid in ag geneem moet word by toerismepotensiaal aangesien die Nasionale Parkeraad hoofsaaklik ingestel is op natuurbewaring. 'n Terrein wat in 'n onherbergsame natuurgebied of ekologies sensitiewe gebied lê, sal laag op hulle lys vir moontlike toerismeontwikkeling wees.

Natuurlike bedreiging:

- Laag: 'n terrein wat deur min natuurlike faktore bedreig word
- Medium: 'n terrein wat in 'n mate deur natuurlike faktore bedreig word, byvoorbeeld deurdat dit teen 'n effense helling en relatief naby aan 'n rivier geleë is

- Hoog: 'n terrein wat tot 'n groot mate deur natuurlike faktore bedreig word, byvoorbeeld deurdat dit teen 'n steil helling en baie naby aan 'n rivier geleë is.

3.9.1 KaNwamuriwane (no 1)

Navorsingspotensiaal: Medium

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Medium

Die satellietlesing van die terrein is $24^{\circ}46'36''S$ en $31^{\circ}54'34''O$. Dit is teen die oostelike hang van die KaNwamuriwaneberg, oos van die driehoeksbaken, geleë. Dit is wes van Metsi-metsi in die Tshokwane veldwagtersgebied.

Die terrein bestaan uit tien loopgrawe van ongeveer 3 x 1 meter in omvang. Die loopgrawe is parallel met mekaar gegrawe en kyk uit in 'n oostelike rigting. Van die loopgrawe af is daar 'n uitstekende uitsig op die gebied ten ooste daarvan omdat die loopgrawe op 'n kleinerige plato halfpad teen die hang van die berg KaNwamuriwane geleë is. Omdat die loopgrawe met grond toegeval is, was dit nie moontlik om die diepte daarvan vas te stel nie.

Geen ander aanduiding van menslike bewoning is gevind nie. Dit is moontlik dat daar nooit 'n kamp naby was nie, maar dat die soldate sommer in die loopgrawe geslaap het. Dit is ook moontlik dat die terrein vir 'n baie kort tydperk benut is en dat daar daarom niks anders gevind is nie.

Die Parkeraad het 'n gedenkteken op die terrein opgerig wat aandui dat die loopgrawe deur die lede van Steinaecker's Horse gegrawe is. Die gebied kan slegs bereik word met 'n vierwielaangedrewe voertuig of te voet. Dit is een van die besoekpunte op die Metsi-metsi staproete deur die wildtuin.

Pienaar dui aan dat Steinaecker's Horse die loopgrawe in 1901 gebruik het (Pienaar 1990:617), en

dat dit blykbaar die swart lede van die eenheid was wat dit beman het. Hulle taak was om die Nwaswitsontsopoort te bewaak (Pienaar 2003: korrespondensie).

Vanweë die gebrek aan kultuuroorblyfsels op die terrein, word die navorsingspotensiaal daarvan as medium beskou. Dit, gepaardgaande met die onbegaanbaarheid van die area maak dat die toerismepotensiaal daarvan as laag beskou word. Die bedreiging van kultuuroorblyfsels as gevolg van die natuurlike agteruitgang van die terrein is ook medium. Hoewel die terrein nie langs 'n rivier geleë is nie, blyk dit tog dat dit verspoel in seisoene met hoë reënval.

3.9.2 Fort Mpisane (no 2)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Die terrein se satellietlesing is 24°45'37"S en 31°07'07"O. Die oorblyfsels van hierdie grondfort is gevind net wes van die samevloeiing van die Nwarhele- en Mutlumuivier. Die area is baie ruig begroei sodat dit nie moontlik was om 'n beskrywing van die fort te maak nie. 'n Groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe is ook naby die struktuur gevind.

Die fort het onder bevel van kaptein HF (Farmer) Francis van die Steinaecker's Horse eenheid gestaan. Die garnisoen het uit 30 man bestaan, maar van die plaaslike onderdane van hoofman Mpisane is ook deur die Britte bewapen (Pienaar 1990:348) en het as wagt rondom die fort diens gedoen (Woolmore 2006:100).

Volgens Pienaar was die fort 100 treë in deursnit. Hy dui voorts aan dat dit deur 'n voor omring was. Daar was drie hekke wat na brûe oor die voor gelei het en tunnels het van die middel van die fort na verskillende plekke binne-in die voor gelei. Aan die binnekant is 'n muur van ses voet hoog opgerig. Die voor was tussen vier en vyf voet diep met regaf kante. Van die voor na die muur is 'n skuins wal

opgerig. Skietgate is op verskillende hoogtes in die muur ingebou en is deur gras en bosse gekamoeftleer (Pienaar 1990:349-350).

Woolmore se beskrywing stem ooreen met dié van Pienaar. Eersgenoemde publiseer ook plansketse van die fort (Woolmore 2006:70-71). Ongelukkig gee hy geen aanduiding van waar die planne oorspronklik vandaan kom nie.

Die fort is in Augustus 1901 deur die Boere aangeval en verower (Pienaar 1990:352; Woolmore 2006:99-102). Kaptein Francis is in die aanval gedood en is langs die fort begrawe. Pienaar toon 'n foto van die graf, geneem gedurende die dertigerjare van die vorige eeu (Pienaar 1990:352), maar vandag is dit nie meer sigbaar nie. Sommige van die plaaslike inwoners wat as soldate diens gedoen het en wat in die geveg dood is, is in 'n sloot suidoos van die fort begrawe (Pienaar 1990:350-351; Pelsers 1999:57).

Die navorsingspotensiaal van die terrein is hoog, aangesien die area redelik ongeskonde blyk te wees. Hoewel die plantegroei op die oorblyfsels van die fort ruig is, kan dit moontlik verwyder word en kan die fort dan gerekonstrueer word. Die toerismepotensiaal van die terrein is gevolglik ook hoog, veral omdat dit in die landelike gedeelte van Bosbokrand geleë is en die geskiedenis van die fort deur die plaaslike gemeenskap hoog geag word.

Omdat die terrein teen 'n helling geleë is en ook naby aan twee riviere, is die bedreiging van die terrein hoog. Dit word verder verhoog deur die plantegroei wat die grondfort bedreig.

3.9.3 Salitje buitepos (no 3)

Navorsingspotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Toerismepotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Die satellietlesing van die terrein is $25^{\circ}01'38''\text{S}$ en $31^{\circ}52'39''\text{O}$. Hierdie lesing is omgewerk van die ou militêre verwysingstelsel en is moontlik nie baie akkuraat nie. Die terrein kon nie tydens die opname opgespoor word nie.

Volgens Pienaar is die terrein wes van die toeristepad en oos van die Hlekanarivier geleë (Pienaar 1990:439). Hierdie area is ondersoek en dit het voorgekom asof die gebied wel versteur is, aangesien die plantegroei verskil het van die onmiddellike omgewing daaromheen. Groot miershope was ook sigbaar, maar geen kulturele materiaal is gevind nie.

Pienaar noem die terrein die ou Salitje buitepos by Gabeni (Pienaar 1990:617). Daar heers onsekerheid of die terrein wel met Steinaecker's Horse verbind kan word. Hoewel Pienaar dit by die ander Steinaecker's Horse terreine lys, dui hy ook aan dat dit die plek is waar rekrutewerkers uit Mosambiek (Mafourteens) in die jare voor 1958 aangemeld het nadat hulle die grens tussen Mosambiek en Suid-Afrika oorgesteek het (Pienaar 1990:439).

Aangesien die terrein nie opgespoor kon word nie, kon die navorsings- en toerismepotensiaal daarvan nie bepaal word nie. Dit wil egter voorkom of die terrein naby aan die pad geleë is. Indien dit wel bevestig kan word en daar is genoegsame kulturele materiaal op die terrein, sou dit die toerismepotensiaal daarvan verhoog.

Omdat die terrein nie geïdentifiseer is nie, was dit ook nie moontlik om die natuurlike agteruitgang daarvan te bepaal nie. Dit is natuurlik moontlik dat die terrein reeds vernietig is. Die area wat ondersoek is lê teen 'n helling, wat afloop na die Hlekanarivier. Hierdie faktore dra by tot die bedreiging van die gebied en dit is moontlik dat enige kultuuroorblyfsels reeds as gevolg hiervan weggespoel het.

3.9.4 Die terrein waar Bill Sanderson geïnterneer is (no 4)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Hoog

Bill Sanderson was 'n Engelssprekende boer wat besluit het om tydens die oorlog neutraal te bly. In 1901 is hy op hierdie terrein deur lede van Steinaecker's Horse geïnterneer (sien Hoofstuk 2). Op die terrein was daar 'n ou winkel, waarvan Dimitri Sardelli, ook 'n lid van Steinaecker's Horse, die eienaar was (Pienaar 1990:620; Pienaar 2003: korrespondensie). Volgens Pienaar was die winkel 'n sinkgeboutjie (1990:346-347).

Die satellietkoördinate van die terrein is bereken vanaf die ou militêre stelsel. In hierdie geval was dit akkuraat en is die terrein wel gevind. Die koördinate daarvan is 25°10'17"S en 31°58'13"O. Die terrein is oos van die veldwagterspad en suid van die Sabierivier geleë. Dit is suid van die Onder-Sabie ruskamp naby aan Matjozeni. Pienaar dui aan dat die oorblyfsels van 'n winkel (die gebou waarin Sanderson aangehou is) ongeveer 'n halwe kilometer suid van die rivier gevind is (Pienaar 1990:347), maar dit blyk dat niks hiervan oorgebly het nie.

Potskerwe en vryfklippe is op die terrein gevind, maar geen ashope kon geïdentifiseer word nie. Dit wil voorkom asof die terrein nie ryk aan kulturele materiaal is nie.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is laag vanweë die gebrek aan kulturele materiaal wat daar gevind is. Omdat die terrein in 'n afgeleë gebied van die wildduin geleë is, is die toerismepotensiaal daarvan ook laag.

Omdat die terrein naby aan die rivier geleë is en ook teen 'n helling na die rivier toe afloop, is die natuurlike agteruitgang daarvan hoog. Artefakte word gedurig deur na die rivier weggespoel.

3.9.5 Gaza Gray buitepos (no 5)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Medium

Tussen 1899 en 1902 is die terrein deur een van die offisiere van Steinaecker's Horse, kaptein Gaza Gray, gebruik, hoofsaaklik om sy beeste in krale aan te hou (Pienaar 1990:618).

Die satellietlesing vir die terrein is 25°11'11"S en 31°58'22"O. Hierdie lesing is aan die kant van die terrein, maar omdat die terrein wel via hierdie lesing, wat van die militêre verwysingstelsel omgewerk is, opgespoor is, is geen nuwe lesing geneem nie. Die terrein is suid van terrein no 4 gevind en lê aan beide kante van die veldwagterspad in die omgewing.

Dit is 'n groot terrein en verskeie ashope is sigbaar. Moontlik is daar ook ander terreinverskynsels, soos oorblyfsels van hutte, maar verdere ondersoek is nodig om dit te bevestig. Ten minste nege ashope is geïdentifiseer. Die hope wissel in grootte van tussen tien en twee-en-twintig meter in deursnit. Op minstens twee plekke is klippe gevind wat lyk asof dit doelbewus deur mense daar geplaas is.

Groot hoeveelhede kulturele materiaal is gevind wat oor die hele terrein versprei was. Dit sluit potskerwe, vryfklippe, maalklippe, hamerklippe, glaskrale en porselein in.

Die groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe verhoog die navorsingspotensiaal van die terrein. Die toerismepotensiaal is om dieselfde rede hoog, hoewel die veldwagterspad in 'n meer begaanbare toeristepad omskep sal moet word.

Omdat die terrein redelik ver van die Sabierivier af is, is die natuurlike agteruitgang daarvan medium. In gevalle van groot vloede is dit egter moontlik dat voorwerpe van die terrein af na die

rivier weggespoel word.

3.9.6 Outspan (no 6)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Die terrein kon nie opgespoor word nie. Die koördinate daarvan is dus soos dit omgewerk is van die militêre verwysingstelsel, naamlik 25°12'03"S en 31°20'30"O. Pienaar beskryf die ligging van die terein as oos van die vuurbrandpad tussen die Voortrekker- en Napipad, suid van Shitlhave. Hy dui voorts aan dat Steinaecker's Horse gedurende 1901 die terrein as 'n kamp gebruik het en dat dit as Outspan bekend gestaan het (Pienaar 1990:618).

Hoewel 'n groot area verken is, is niks meer as 'n klompie potskerwe gevind nie. Die area is dig begroei, wat die opspoor van die terrein bemoeilik. Dit is egter bekend dat daar 'n uitspanningsplek in hierdie omgewing was, wat reeds uit die tyd voor die oorlog dateer (Pienaar 1990:604) en hierdie terrein is wel bekend. Vermoedelik is dieselfde terrein bloot deur die soldate van Steinaecker's Horse benut. Daar is egter niks anders op hierdie terrein sigbaar as die gedenkplaat (in verband met die uitspanning) wat deur die Parkeraad hier aangebring is nie.

Omdat die terrein nie opgespoor kon word nie, is die navorsingspotensiaal daarvan laag. Noodwendig is die toerismepotensiaal daarvan ook laag, maar indien dit geïdentifiseer kan word sal dit styg aangesien dit langs een van die belangrike roetes in die wildduin voorkom.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein kon nie bepaal word nie. Dit kan egter aangedui word dat die area wel teen 'n helling naby die Mbyamitiriver voorkom. Die wegvloei van water tydens die reënseisoen is gewis nadelig vir die area. Dit is selfs moontlik dat niks noemenswaardig gevind is nie, omdat alles reeds weggespoel het.

3.9.7 Sardelli se winkel (no 7)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

In hierdie geval was dit maklik om die terrein te vind, aangesien dit reg langs die toeristepad geleë is en daar ook 'n gedenkplaat opgerig is. Bloekombome wat uit Sardelli se tyd dateer, is sigbaar maar die enigste ander mensgemaakte element is die oorblyfsels van veldwagter McDonald se watergat (Pienaar 1990:443).

Hoewel die terrein versteur blyk te wees, is geen ander kulturele materiaal gevind nie. Die winkel is oorspronklik van sink gemaak. Die bevelvoerder van hierdie buitepos by Gomondwane was kaptein EG (Gaza) Gray (Pienaar 1990:398; Pienaar 2003: korrespondensie). Pienaar noem die terrein ook 'n basis (Pienaar 1990:460), maar die terrein was waarskynlik nooit groot genoeg om werklik as 'n basis gereken te word nie. Die terrein is tussen 1892 en 1899 deur Sardelli as 'n winkel gebruik (Pienaar 1990:619).

Die satellietkoördinate van die terrein is 25°15'40"S en 31°50'40"O. Dit stem ooreen met die lesing wat van die ou militêre verwysingstelsel verkry is. Dit is suidwes van die kruising tussen die Randspruitpad en die teerpad naby Gomondwane.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is laag, maar dit kan verhoog indien iets in die dig begroeide area opgespoor kan word. Omdat die terrein op die bekende Voortrekkerroete geleë is en die bloekombome steeds sigbaar is, is die toerismepotensiaal daarvan hoog.

Die terrein is direk langs die Vurhamirivier geleë. Die staat van agteruitgang is gevolglik hoog waarskynlik omdat moontlike kulturele materiaal na die rivier verspoel het.

3.9.8 Bottelkop (no 8)

Navorsingspotensiaal: Medium

Toerismepotensiaal: Medium

Natuurlike bedreiging: Medium

Vir hierdie terrein is daar twee satellietlesings geneem: die eerste by 'n skansmuur van klip (25°25'35"S en 31°58'30"O) en die tweede by 'n area met kulturele materiaal hoër teen die berg (25°27'37"S en 31°58'31"O).

Die terrein is teen die suidwestelike hang van 'n berg met die naam McDonskopskop geleë, maar staan ook as Bottelkop bekend vanweë die groot hoeveelheid bottelstukke wat daar rondlê (klaarblyklik die gevolg van Steinaecker's Horse se aktiwiteite). Woolmore noem dit bloot 'n buitepos te Krokodilbrug (Woolmore 2006:61). Dit is noordoos van Komatipoort en tussen die voormalige Bob en Nkongoma veldwagtersposte.

Die lae skansmure wat gevind is, is tussen natuurlike rots aangelê. Pienaar meld ook die lae skansmure (Pienaar 1990:345). Vanaf die terrein is daar 'n uitstekende uitsig op Komatipoort en die spoorlyn en dit is duidelik dat hierdie area daardeur beskerm moes word. Die terrein was waarskynlik 'n buitepos van Steinaecker's Horse se hoofkwartier te Komatipoort.

Kulturele materiaal is hoofsaaklik op twee areas gevind. Dit bestaan meestal uit die skerwe van glasbottels en keramiek. Hierdie voorwerpe dateer uit die laat negentiende eeu. Dit wil voorkom asof hierdie areas nie ashope is nie, maar bloot plekke waar bottels weggegooi is.

Pienaar noem die plek 'n observasiepos (Pienaar 1990:345). Soldate was waarskynlik nie permanent hier gestasioneer nie, maar in die dorp self.

Die navorsingspotensiaal van die terrein is medium omdat geen ashope of komplekse strukture gevind is nie. Die toerismepotensiaal is ook medium aangesien dit ver van die toerismoetes voorkom. Daar is egter 'n veldwagterpad wat naby aan die kop verbygaan en wat moontlik in 'n toeristepad omskep kan word. Die terrein is 500 meter van die pad af en dit is 'n steil opdraande tot daar.

Die natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Hoewel die voorwerpe laer teen die berghang afgespoel word wanneer dit reën, wil dit tog voorkom asof dit in 'n periode van net meer as 100 jaar nie 'n tot 'n groot verspoeling van materiaal gelei het nie.

3.9.9 Muntshe (no 9)

Navorsingspotensiaal: Laag

Toerismepotensiaal: Laag

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie terrein kon nie opgespoor word nie. Pienaar beskryf dit as 'n buitepos van Steinaecker's Horse gedurende 1900-1902. Hy kon egter self nie die terrein opspoor nie en gee gevolglik geen ruitverwysing daarvoor nie (Pienaar 1990:617).

Hy beskryf die waarskynlike ligging daarvan as noord of noordwes van Muntshelok op die oewer van die Mnondozispruit. Hy dui ook aan dat dit naby 'n kol Delagoa doringbome geleë kan wees (Pienaar 2003: korrespondensie).

Omdat die terrein nie gevind kon word nie, is die navorsingspotensiaal laag. Noodwendig geld dieselfde vir die toerismepotensiaal, maar beide kan verhoog indien iets wel later gevind sou word.

Die moontlike ligging van die terrein naby aan die rivieroewer, beteken dat die natuurlike agteruitgang daarvan potensieel hoog is. Dit mag moontlik die rede wees waarom niks gevind is nie,

maar dit kan ook toegeskryf word aan die digte plantegroei in die gebied.

3.9.10 Ngotsomond (no 10)

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie terrein se satellietkoördinate is 24°03'29"S en 31°43'37"O. Dit is geleë aan beide kante van die toeristepad suid van waar die Ngotsorivier in die Olifantsrivier uitmond.

Voorwerpe wat hoofsaaklik uit die historiese tydperk dateer lê oor 'n wye gebied versprei. Ten minste een ashoop is sigbaar. Voorwerpe wat opgemerk is, sluit in tipiese Ystertydperk potwerk, 'n dissels, stukke gebreekte glas, keramiekskerwe, stukke metaal, glaskrale en vryfklippe. Die voorwerpe stem ooreen met dit wat op ander Steinaecker's Horse terreine gevind is.

Kliphope wat duidelik mensgemaak is, is ook gevind, maar dit is tans onseker wat die doel daarvan was.

Pienaar maak melding van 'n buitepos naby aan die Olifantsrivier (Pienaar 1990:353). Dit wil voorkom asof dit hierdie een kan wees, veral ook omdat Wolhuter, wat 'n lid van Steinaecker's Horse was, melding maak van die Ingotsorivier wanneer hy oor hierdie buitepos skryf (Wolhuter 1948:45-46).

Vanweë die hoeveelheid materiaal wat gevind is, is die navorsingspotensiaal van die terrein hoog. Omdat dit reg langs 'n toeristeroete geleë is, is die toerismepotensiaal daarvan ook hoog.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is hoog, omdat dit naby aan twee riviere geleë is en die voorwerpe weggespoel word wanneer dit reën. Tekens hiervan was duidelik sigbaar op die

terrein en die groot uitgespreide hoeveelheid kultuurmateriaal is ook 'n bewys hiervan.

3.9.11 Sabiebrug (no 11)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Hoog

Hierdie is 'n baie groot terrein met kulturele materiaal wat oor 'n wye area verspreid lê. Dit sluit gebreekte glas, metaal, potskerwe ensomeer in. Terreinverskynsels sluit in ashope en oorblyfsels van strukture.

Die koördinate van die terrein is 24°59'16"S en 31°35'52"O. Die terrein is oos van die treinbrug en aan die noordekant van die Sabierivier geleë.

Die adjudant van kolonel Von Steinaecker, kaptein (later majoor) AW Greenhill-Gardyne, was vir 'n tyd lank die bevelvoerder by die Sabiebrug-pos (Pienaar 1990:343). Majoor R Robertson was ook vir 'n tyd lank hier in bevel (Pienaar 1990:347).

Pienaar meld dat die terrein 'n kamp was (Pienaar 1990:349), wat aandui dat dit relatief groot moes wees. 'n Blokhuis is selfs hier opgerig. Dit was aan die suidekant van die rivier en oos van die treinbrug (Pienaar 2003: korrespondensie).

Vanweë die groot hoeveelheid kultuurmateriaal op die terrein is die navorsingspotensiaal daarvan hoog. Omdat die terrein naby aan die Skukuza ruskamp geleë is en daar 'n pad tot bykans by die terrein is, is die toerismepotensiaal ook hoog.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is hoog omdat dit naby aan die rivier geleë is. Tekens van verspoeling is reeds duidelik sigbaar op die terrein.

3.9.12 Die Noordelike buitepos (no 12)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Medium

Natuurlike bedreiging: Medium

Hierdie terrein is in 1984 deur amptenare van die Krugerwildtuin ontdek (Pienaar 1990:349). Op die terrein was geen oorblyfsels van strukture sigbaar nie, maar minstens drie ashope kon geïdentifiseer word. 'n Groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels was ook sigbaar oor 'n wye area. Dit sluit glasskerwe en allerlei stukke metaal in.

Die koördinate van die terrein is 23°43'08"S en 31°36'59"O en dit is sowat 500 meter wes van die Makhadzirivier, 'n sytak van die Letabarivier geleë. Dit is noordoos van die Letabaruskamp.

Die groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels op die terrein maak dat die navorsingspotensiaal daarvan hoog is. Die toerismepotensiaal is medium aangesien die terrein net met 'n viertrekvoertuig bereik kan word.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Hoewel dit relatief ver van 'n rivier geleë is, is tekens van verspoeling tog duidelik sigbaar.

3.9.13 Komatipoort hoofkwartier (no 13)*

Navorsingspotensiaal: Hoog

Toerismepotensiaal: Hoog

Natuurlike bedreiging: Medium

Hierdie is 'n uiters komplekse terrein met 'n groot hoeveelheid strukture wat gevind is. Dit sluit die

fondamente van geboue, loopgrawe, blokhuse, 'n fort ensomeer in. Kulturele materiaal lê oor 'n baie groot gebied versprei. Die terrein is verreweg die grootste van almal wat gevind is en is ook die rykste aan kultuuroorblyfsels.

Omdat die terrein so groot is, is koördinate by verskeie plekke geneem. Die koördinate van die fort word hier gegee, aangesien dit die maklikste plek is om te vind. Die lesing is 25°26'44"S en 31°58'53"E. Die terrein is teen die noordelike hang van die Lebomboberge, suidoos van Komatipoort geleë. Komatipoort het die hoofkwartier van Steinaecker's Horse geword nadat die Laeveld deur die Britse magte beset is (Pienaar 1990:343).

Die groot hoeveelheid kultuuroorblyfsels op die terrein maak dat die navorsingspotensiaal daarvan besonder hoog is. Die toerismepotensiaal is ook hoog, want dit lê naby aan die N4 roete. Hoewel die terrein tans net met 'n viertrekvoertuig bereik kan word, is slegs 'n geringe verbetering aan die pad nodig om dit vir ander voertuie begaanbaar te maak.

Die staat van natuurlike agteruitgang van die terrein is medium. Omdat dit teen 'n relatief steil helling geleë is, spoel die kultuurvoorwerpe maklik weg. Die groot omvang van die terrein maak egter dat daar steeds heelwat oorblyfsels sigbaar is.

3.9.14 Kilo 104 (no 14)

Navorsingspotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Toerismepotensiaal: Kon nie bepaal word nie

Natuurlike bedreiging: Kon nie bepaal word nie

Oor hierdie terrein is daar baie min inligting beskikbaar; trouens, van al die bronne wat geraadpleeg is, is dit net Woolmore (2006:74) wat dit vermeld. Die Selati spoorlyn was nie voltooi toe die oorlog uitbreek het nie. Hy meld dat die buitepos geleë was op die plek waar die spoorlyn noord van Sabiebrug, geëindig het. Hier is twee treinwaens deur Steinaecker's Horse as buitepos ingerig. Die

een het as bergruimte gedien en die ander om huisvesting aan die ses manskappe wat die buitepos beman het, te gee.

Dit was nie moontlik om vas te stel waar die treinspoor tydens die oorlog geëindig het nie en gevolglik kon ook hierdie buitepos nie opgespoor word nie. Die naam Kilo 104 werp ook nie lig op die ligging van die terrein nie. In daardie dae is daar nog nie van kilometers gebruik gemaak nie, maar van myle. Dit wil dus nie lyk asof die naam op 'n spesifieke afstand kan dui nie. Woolmore gee nie enige aanduiding van die herkoms van die naam nie.

3.10 Samevatting

Die aanbevelings en bevindinge in hierdie hoofstuk is grootliks gebaseer op die assessering van die onderskeie terreine. Dit is ook gefundeer op die aanname dat al die terreine van historiese belang is, in ooreenstemming met artikel 3 van die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne (No 25 van 1999). Hierdie artikel lys onder meer plekke, geboue en strukture van kulturele betekenis as deel van die nasionale erfenis van Suid-Afrika.

Toekomstige navorsing behoort op terrein no 1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12 en 13 gedoen te word, terwyl pogings moontlik ook aangewend kan word om die res op te spoor. Die navorsing op sommige hiervan (no 11, 12 en 13) word verder in hierdie studie bespreek. Die doel van sodanige navorsing sal wees om vergelykende materiaal te vind en om daardeur 'n meer volledige beeld van die Steinaecker's Horse eenheid te vorm.

Voordele wat hieruit sal voortspruit is:

- Voortgesette argeologiese en kultuurhistoriese navorsing tot voordeel van erfenisbestuur
- Bykomende navorsing en inligting in verband met die betrokkenheid van plaaslike anderskleuriges in die Anglo-Boereoorlog
- Die moontlikheid om verskeie uitstallings in die Nasionale Krugerwildtuin op te rig en om

kultuurhistoriese terreine as toeriste- aantrekkingskragte te ontwikkel

- Om klem te lê op die betrokkenheid van SANParke (en spesifiek die Krugerwildtuin) by die bewaring van die kultuurerfenis en toerisme-ontwikkeling.

Die moontlike voortgesette navorsing ten einde die terreine wat nie opgespoor kon word nie te vind, is 'n langtermyn doelwit wat nie in hierdie studie aangespreek sal word nie. Die uiteindelijke vind en evaluering van hierdie terreine sal mettertyd in die huidige navorsingsplan ten opsigte van Steinaecker's Horse ingewerk kan word en bydra tot die volledige geskiedskrywing van die eenheid.

HOOFSTUK 4

DIE HOOFKWARTIER VAN STEINAECKER'S HORSE TE KOMATIPOORT

4.1 Inleiding

Soos reeds aangedui was Komatipoort die tweede hoofkwartier van Steinaecker's Horse. Die eenheid se hoofkwartier was eers te Nomahasha in Swaziland, maar nadat Komatipoort deur die Britse magte ingeneem is, het die eenheid se hoofkwartier hierheen verskuif.

'n Groot hoeveelheid oorblyfsels van strukture wat deur die eenheid opgerig is, word hier aangetref. Vanweë die omvang daarvan is dit moontlik om hierdie oorblyfsels te beskryf, te analiseer en te interpreteer en daaruit af te lei wat die omstandighede was waaronder Steinaecker's Horse hulle bevind het. Gevolglik was dit nie nodig om die terrein argeologies te ondersoek om meer daaroor vas te stel nie.

4.2 Doel van die ondersoek

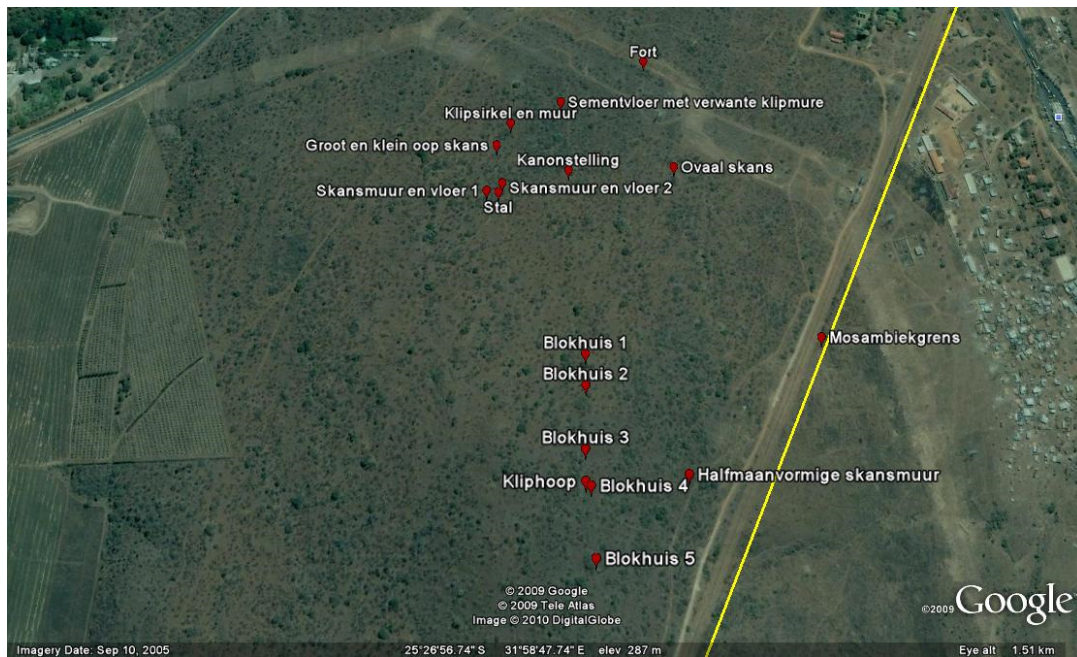
Die ondersoek het ten doel gehad om:

- Historiese inligting in verband met die terrein in te samel
- Die kultuurhistoriese oorblyfsels op die terrein te dokumenteer en te beskryf en om kultuurmateriaal vanaf die oppervlakte in te samel
- Die genoemde terreinverskynsels en voorwerpe te analiseer en te interpreteer.

4.3 Terreinbeskrywing

Die terrein is geleë op die plaas Lebombo 186JU, suidoos van die dorp Komatipoort in die Mpumalanga Provinsie (figuur 10). Soos in die naam gereflekteer, vorm die Lebomboberg deel van

die plaas se grens en wel aan die oostekant. Dit is ook die internasionale grens tussen Suid-Afrika en Mosambiek. Die betrokke kaart waarop die plaas aangedui word is kaart 2531BD & 2532AC, Komatipoort, van die Suid-Afrikaanse 1: 50 000 topografiese reeks.

Figuur 10: Kaart van die Komatipoortterrein met die belangrikste strukture daarop aangedui.

Die samevloeiing van die Komati- en Krokodilrivier word net noord van die terrein aangetref. Hier vloei die rivier, wat op hierdie punt die Nkomasi genoem word, deur 'n poort in die berg. Die doeanes en grenshek tussen die twee lande is noordoos van die historiese terrein opgerig. Die terrein kom op die noordelike en westelike hang van die Lebomboberg voor, met 'n gedeelte daarvan op die kruin van die mees noordelike plato van die berg op die plaas. Die hoogte van die berg waar die terrein geleë is, wissel tussen 200 en 400 meter bo seespieël.

Dit is duidelik dat die terrein vir strategiese doeleindes daargestel is. Die berg vorm 'n natuurlike skans aan die suidekant (helling-op) en die strukture is so geplaas dat dit na die ander rigtings

verdedig. Hierdie aspek, sowel as die omgewingsfaktore, is in ag geneem in die bepaling van die taktiese doel van die strukture op die terrein. Die spoorlyn in die vallei, loop van noordwes na noordoos en die treinbrug is noordoos van die berg geleë.

Die westelike gedeelte van die plaas waar die helling meer gelyk is, word vir landboudoeleindes gebruik. Hierdie versteuring sou waarskynlik enige moontlike historiese oorblyfsels op daardie deel van die plaas vernietig het. Die plantegroei op die berg is ruig maar vanweë die aard van die historiese strukture, wat relatief goed behoue gebly het, was dit taamlik maklik sigbaar. Nietemin kon sommige hiervan nie volledig bestudeer word nie. Die plantegroei het dit ook moeilik gemaak om moontlike ashope te identifiseer.

Uit die hoeveelheid voetpaaie wat die area deurkruis is dit duidelik dat die gebied gereeld deur mense besoek word. Dit sluit lede van die Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag wat die grens patroleer in. 'n Militêre basis van die SANW is by die grenspos opgerig.

4.4 Historiese konteks

Die eerste opgetekende getuienis van die area in historiese tye is dié van die ekspedisie van Francois de Cuiper in Junie 1725. Die geselskap, afkomstig van Delagoabaai (tans Maputo), het deur die poort beweeg in 'n poging om 'n handelsroete met die binneland daar te stel. Die groep is naby Gomondwane (vandag in die Krugerwildtuin) deur 'n plaaslike groep aangeval en moes onverrigtersake na Delagoabaai terugkeer (Punt 1975:44-78; Bergh 1999:12; Changuion & Bergh 1999:116).

Meer as 'n eeu later, in 1844, het die Voortrekkerleier Andries Hendrik Potgieter ook die roete deur die Komatipoort gebruik in sy pogings om 'n roete tussen Transvaal en Delagoabaai te vind (Tempelhoff 1982:5). Dit was een van die belangrikste doelwitte van die Voortrekkers om sodanige roete vas te stel omdat dit hulle onafhanklikheid van die Britte sou verseker. Gevolglik is baie tyd en moeite hieraan spandeer (vergelyk Breytenbach & Pretorius g.d.; Breytenbach 1950).

Op 30 Julie 1845 het Potgieter die dorpie Andries-Ohrigstad gestig. Dit was die eerste grootskaalse vestiging van blankes in hierdie gebied (Bergh 1999:16, Changuion & Bergh 1999:131). Die regering van die voormalige Zuid-Afrikaansche Republiek (ZAR) het reeds in 1846 die gebied noord van die Krokodilrivier van die Swazi's geruil (Bergh 1999:16-17; Bergh & Ferreira 1999:133). Die Komatiriver was toe die grens tussen die Swazi's en die ZAR. Dit beteken dat die area waar die terrein geleë is, nie aanvanklik deel van die ZAR was nie. Dit is eers ná 1860 by die ZAR ingelyf (Bergh 1999:20).

In 1869 is daar formeel oor die grens tussen die ZAR en Portugese grondgebied ooreengekom (De Vaal 1990:130). Dit is egter eers in 1880 opgemeet (H Bornman 2004: onderhoud).

Die migrasie van meer mense na die noorde en die ontdekking van goud het die noodsaaklikheid vir 'n handelsroete met die Portugese kus verhoog. In 1875 is 'n pad tussen Delagoabaai en die Oos-Transvaalse goudvelde ontwikkel. Hierdie roete het by Furley se drif deur die Komatirivier gegaan. Die plaas Coopersdal in die nabyheid van Komatipoort het as 'n ruskamp op hierdie roete gedien. Later het dit die doeanekantoor van die ZAR regering geword (Tempelhoff 1982:5-6).

Die permanente vestiging van blankes het eers plaasgevind nadat die spoorwegnetwerk in die gebied ontwikkel is. Komatipoort is as die mees geskikte roete beskou en werk aan die treinspoor het in November 1887 hier 'n aanvang geneem (Tempelhoff 1982:6-7). Die jaar 1887 word daarom gesien as die jaar waarin die dorp Komatipoort tot stand gekom het (NAB: TAB, CDB 16054, BB6/3/1/2/165). Die ontwikkeling van die treinspoor het tot die toenemende groei van die dorp gelei. Op 1 Julie 1891 het die eerste trein die brug oor die Komatirivier gekruis. In 1893 is ook die Selati treinspoor tussen Komatipoort en Noordoos-Transvaal aangelê (Tempelhoff 1982:8-9).

Die grenspos was oorspronklik suid van die huidige pos, by Castilopolis. Na die oprig van die spoorlyn, is dit gedurende die negentigerjare van die negentiende eeu na die huidige posisie by Komatipoort verskuif (H Bornman 2004: onderhoud). Komatipoort is op 11 April 1899 amptelik as

dorp geproklameer. Dit het 'n belangrike rol vervul in die voorbereidings vir die oorlog tussen die ZAR en Groot-Brittanje omdat wapens vanaf Delagoabaai via Komatipoort na Pretoria ingevoer is (Tempelhoff 1982:9-11).

Op 14 September 1900, tydens die Anglo-Boereoorlog, word 'n spesiale uitgawe van die ZAR Staatskoerant in Komatipoort gedruk. Daarvolgens is toestemming aan president SJP Kruger verleen om die land te verlaat en Europa te besoek om die saak van die Boere te bepleit (NAB: TAB, AMPT PUBS 83C). Op 18 September 1900 het die Boeremagte Komatipoort verlaat (Tempelhoff 1982:9).

Generaal R Pole-Carew bereik die dorp op 24 September met die gevolg dat alle Boereposisies op die Portugese front ontruim is (Richards 1999:129). Die Britte het nou 'n garnisoen te Komatipoort ontplooi om die oosgrens te patrolleer. Hier is verskeie forte deur Steinaecker's Horse opgerig (Tempelhoff 1982:9; Bornman 2004:2).

Uit die posisie van fortifikasies en ander militêre strukture op die terrein, is dit duidelik dat ook die treinspoor en spoorwegbrug beskerm moes word. Trouens, die Britte het self probeer om hierdie brug op te blaas voordat hulle in beheer van die dorp was, maar is verhinder om dit te doen (NAB: TAB, SS0, R 7251/00). Dit is duidelik dat die terrein met Steinaecker's Horse verbind kan word.

Na die Anglo-Boereoorlog is die ontwikkeling van die dorp tot stilstand gebring omdat die Britse regering verkies het om van hulle eie hawens in Natal en die Kaapkolonie gebruik te maak, eerder as dié van die Portugese (Tempelhoff 1982:9-10). Prospekterders het ook in hierdie tyd werk in die omgewing gedoen. Hoewel steenkool ontdek is, blyk dit nie genoegsaam te gewees het om tot enige grootskaalse ontwikkelinge te lei nie (NAB: TAB, MKB 10, DRD926/04; NAB: TAB, MKB 16, DRD472/05; NAB: TAB, MKB 21, DRD1092/05).

Tydens die Tweede Wêreldoorlog is Komatipoort vir militêre doeleindes gebruik (SANWDA: QMG 134, 102/397/11; Martin & Orpen 1979:61, 117-119, 144, 242). Sommige van die latere militêre strukture op die Komatipoortterrein (wat gevolglik nie hier bespreek word nie), dateer waarskynlik

uit hierdie tyd.

Die dorp sou eers na die Tweede Wêreldoorlog werklik verder ontwikkel. Die katalisator hiervoor was toerisme en die dorp is as die poort tot die Nasionale Krugerwildtuin beskou. 'n Verdere ontwikkeling was dié van grootskaalse landbouskemas (die Tenbosch en Strijdomblokke) wat met die verbouing van suikerriet verband hou (Bornman 1994:91-92).

In 1957 kry die dorp sy eerste plaaslike owerheid, maar dit is deur die voormalige Transvaalse Raad vir die Ontwikkeling van Buitestedelike gebiede geadministreer. Op 1 Julie 1981 word Komatipoort 'n onafhanklike munisipaliteit (Bornman 1994:91; Tempelhoff 1982:12). Vandag vorm dit die hoofsetel van die Nkomazi Plaaslike Munisipaliteit wat deel vorm van die Ehlanzeni Distrik Munisipaliteit (<http://nkomazi.local.gov.za>).

4.5 Beskrywing en interpretasie van die geïdentifiseerde strukture en kultuuroorblyfsels op die terrein

4.5.1 Klipmure

Hoewel geen bindmateriaal by die formele klipmure sigbaar is nie, is dit moontlik dat hierdie klipmure wel oorspronklik met grond of klei bevestig is. Hiervan is tans niks sigbaar nie, maar die klippe in die mure is netjies en styf teen mekaar gepak. Op enkele uitsonderings na, is dit duidelik dat die mure in dieselfde tyd en vir dieselfde doel opgerig is (figuur 11⁹).

In sommige gevalle is daar van die natuurlike dagsome (uitstaande klipbanke) gebruik gemaak en is die mure bloot 'n verlenging hiervan. Ander is weer in 'n sig-sag patroon oor 'n groot area opgerig. Een van die mure lyk asof dit moontlik die kant van 'n wapad aandui. Hierdie muur begin by 'n gat en dit lyk asof heelwat van die klippe hier uitgegrawe is.

Figuur 11: Een van die formele klipmure op die terrein

Die mure kom hoofsaaklik teen die noordelike en westelike hang van die berg voor. Kulturele materiaal word oral tussen die mure aangetref. Dit sluit in groot metaaldromme, 'n koekepan, die metaalversterking van 'n militêre stewel, ander stukke metaal en glas- en keramiekskerwe.

Verklaring:

Die formele klipmure vorm deel van die verdedigingstelsel wat tydens die Anglo-Boereoorlog hier opgerig is. Dit blyk hoofsaaklik loopgrawe, terrasmure en skanse te wees. In sommige gevalle is loopgrawe gegrawe en die grond daarvan is dan gebruik om die muur aan die voorkant van die loopgraaf te versterk. Dit is duidelik dat die mure gerig is om moontlike aanvalle van die noorde- en westekant af te weer.

⁹ Die skaal op die maatstok by figure is 1 sentimeter blokkies.

4.5.2 Fortifikasies

Streng gesproke vorm fortifiseringsmure ook deel van fortifikasies, maar die bostaande is afsonderlik vermeld omdat dit duidelik deel van die klipmure uitmaak wat van ander fortifikasies onderskei kan word. Onder fortifikasies word wel ander skansmure ingesluit wat nie ooglopend deel van die genoemde mure uitmaak nie. Ander tipes fortifikasies word ook hier ingesluit.

4.5.2.1 Fort

Die fort is in 'n nie-formele boustyl gebou, wat beteken dat klippe teenmekaar gepak is sonder dat enige bindmateriaal gebruik is. Dit is egter baie netjies gedoen en stem dus meer ooreen met die formele mure hierbo genoem. Die afmetings¹⁰ van die fort (binnemate) is 12,90 meter (oos-wes) x 5,60 meter (noord-suid). Die mure is steeds 0,30 – 1,00 meter hoog en 1,00 meter dik (figuur 12). Die struktuur is nie werklik reghoekig nie aangesien die twee hoeke aan die oostekant gerond is om 'n halfmaan te vorm (figuur 13).

Figuur 12: Een van die formure geneem vanaf die binnekant

¹⁰ Tensy anders vermeld, is alle mates wat aangedui word binnemate.

Figuur 13: Die fort se mure is afgerond aan die oostekant.

Figuur 14: Detail van een van die formure. Dit is tipies van fortifikasies om te bestaan uit twee klipmure wat met los klippe tussenin ingevul is. Dit maak dit moeilik vir koeëls om deur die muur te dring.

Die mure bestaan rondom uit twee gelyklopende klipmure, elk ongeveer 0,30 meter dik, met klein los klippe tussenin ingevul (figuur 14). Die ingang van die struktuur is aan die westelike kant van die suidelike sy en is 1,00 meter wyd. Dit beteken dat die fort na die noordekant toe verdedig het. Die

vorm van die struktuur skep die indruk dat dit na die noordooste verdedig het.

Verklaring:

Die fort is die struktuur wat die laagste teen die berghang af gevind is en ook die mees noordelike struktuur op die terrein. Die ligging van die fort op die noordoostelike grens van die terrein is belangrik in die strategiese beplanning daarvan. Van hier af is daar 'n uitstekende uitsig oor die poort waar die Komatirivier deurvloei. Dit sou dus moontlik wees om die poort, en dus ook die deurgang tussen Suid-Afrika en Mosambiek, van hier af te bewaak.

Die fort is ook 'n simbool van die sensitiewe aard van die terrein. Tydens die werk op terrein is onbekende persone se belangstelling geprikkeld, waarskynlik omdat 'n lang tyd by die struktuur spandeer is. Die volgende dag is gevind dat die noordoostelike hoek afgebreek is, terwyl ander skade ook aangerig is. Dit is 'n teken van die feit dat die terrein afgeleë is en maklik gevandaliseer kan word.

Die kultuurhistoriese waarde van die fort is hoog omdat dit 'n unieke struktuur is. Dit stem nie ooreen met enige ander bekende fortifikasie uit die Anglo-Boereoorlog nie.

4.5.2.2 Ovaal skans

Soos die naam aandui, het hierdie struktuur 'n min of meer ovaal vorm. Die afmetings daarvan, gemeet op die verste punte, is 10,72 meter (noord-suid) x 9,55 meter (oos-wes). Dit is ook in 'n nie-formele styl gebou, maar is nie naastenby so netjies soos die fort nie. Die aanduiding van mure wat sigbaar is, is niks meer as 'n ruwe buitelyn nie. Gevolglik is dit nie moontlik om die hoogte en breedte van die mure vas te stel nie (figuur 15).

Figuur 15: 'n Gedeelte van die mure van die ovaal skans op die terrein

Verklaring:

Die skans is suid-oos van die fort, maar hoër op teen die berghang geleë. Hierdie ligging dui daarop dat dit ook die noordoostekant van die terrein moes verdedig aangesien dit geen uitsig in enige ander rigting het nie. Dit sou ook die poort in die berg kon bewaak.

4.5.2.3 Groot oop skans

Die skans word oop genoem omdat dit net drie mure het. Die oostelike muur daarvan is 5,05 meter lank, die voorste (noordelike) muur 8,00 meter en die westelike muur 4,00 meter. Die hoeke is gerond en die mure is van klip gebou. Die mure is baie laag, maar dit kan die gevolg wees van skade wat oor die jare daar aangerig is.

Verklaring:

Omdat daar geen muur aan die suidekant is nie, moet dit die agterkant van die skans wees. Gevolglik kan die afleiding gemaak word dat die skans na die noordweste moes verdedig het. Van hier af is

daar 'n baie goeie uitsig oor die vallei sowel as oor 'n verskynsel wat lyk asof dit 'n ou wapad kan wees. Hierdie pad gaan enkele meters noord van die skans verby en het waarskynlik tydens die Anglo-Boereoorlog toegang tot die terrein verleen.

4.5.2.4 Klein oop skans

Hierdie struktuur is ook 'n klipskans met drie sye. Die suidekant het nie 'n muur nie en verteenwoordig dus die agterkant van die struktuur. Ook in hierdie geval is die hoeke gerond. Die oostelike sy is 2,00 meter lank, die voorste (noordelike) sy 3,10 meter en die westelike sy 3,00 meter. Die mure is laag, maar dit word toegeskryf aan skade wat gedurende die afgelope eeu aan die struktuur aangerig is.

Verklaring:

Die skans het in 'n noordewestelike rigting verdedig. Dit het 'n goeie uitsig oor die vallei sowel as die pad waarna vroeër verwys is. Hierdie toegangspad loop direk noord van die skans.

4.5.2.5 Blokhuse en verwante strukture

Die ruïne van vyf blokhuse en drie skansmure is in 'n saaltjie hoog teen die berghang gevind. Hierdie strukture vorm duidelik 'n waterskeiding tussen die verdediging van die terrein in verskillende rigtings aangesien sommige duidelik na die noordooste verdedig, terwyl ander na die noordweste verdedig.

Blokhuis nommer 1:

Die blokhuis is 'n reghoekige struktuur wat van klip gebou is. Die klippe is los op mekaar gepak sonder bindmateriaal tussenin. Die afmetings van die struktuur is 4,90 meter (noord-suid) x 3,90 meter (oos-wes). Die mure is steeds sowat 1,00 meter hoog en 0,90 meter breed (figuur 16). Die

ingang van die blokhuis is aan die oostekant en gevolglik moes dit na die noordweste verdedig.

Figuur 16: Blokhuis nommer 1

Verklaring:

Die blokhuis kyk uit oor ander strukture op die terrein, noordwes daarvan. Uit die posisie van die blokhuis is dit duidelik dat dit hierdie ander strukture sowel as die toegang tot die terrein aan die noordwestekant moes beskerm. Die posisie van die blokhuis is ook uitstekend vir die gebruik van 'n heliograaf. Dit is dus moontlik dat boodskappe van hier af aan ander militêre poste gesein is.

Blokhuis nommer 2:

Dit is ook 'n reghoekige struktuur wat van klippe, wat los op mekaar gestapel is, gebou is. Die afmetings daarvan is 5,00 meter (noord-suid) x 4,80 meter (oos-wes). Die muur is steeds sowat 1,30 meter hoog en 0,90 meter breed (figuur 17).

Die blokhuis het 'n versteekte ingang aan die westekant. 'n Versteekte ingang is 'n ingang waar daar 'n muur voor die ingang gebou is om te verhinder dat die vyand direk in die struktuur kan inskiet.

Die blokhuis is gerig op die noordwestekant en verdedig dus in daardie rigting.

Figuur 17: Blokhuis nommer 2

Verklaring:

Die blokhuis waak oor die ander strukture op die terrein aan die noordwestekant. Dit sou ook die toegang aan die noordwestekant van die terrein bewaak het. Die kultuurhistoriese waarde van die struktuur is hoog.

Blokhuis nommer 3:

Hierdie blokhuis is 'n sirkelvormige struktuur wat van los klippe gebou is. Die deursnit is 5,00 meter en die muur van die struktuur is ongeveer 1,20 meter hoog en 0,80 meter breed. Die blokhuis is teen 'n natuurlike dagsoom gebou, wat as deel van die struktuur ingesluit is (figuur 18).

Figuur 18: Blokhuis nommer 3

Verklaring:

Die blokhuis het 'n versteekte ingang aan die suidekant en moes dus die noordwestekant verdedig het. Dit waak oor die ander strukture aan die noordwestekant van die terrein, sowel as die toegang van die terrein aan daardie kant.

Halfmaanvormige skansmuur:

Die skansmuur is halfmaanvormig en van los klippe gebou. Die muur is ongeveer 1,20 meter hoog en 0,50 meter breed (figuur 19). Die oop kant van die halfmaan is aan die oostekant. Normaalweg sou dit beteken dat dit na die westekant verdedig het, maar dit wil voorkom asof dit na die ooste verdedig het aangesien al die blokhuse aan die westekant daarvan voorkom en die internasionale grens oos daarvan is.

Figuur 19: Halfmaanvormige skansmuur

Verklaring:

Die skansmuur is die laaste verdedigingstruktuur aan die oostekant van die terrein. Dit is min of meer in die middel van die saaltjie op die berg, wat beteken dat dit nie 'n goeie uitsig oor die omliggende gebied het nie. Die doel daarvan was gevolglik om as laaste verdedigingslinie te dien vir die blokhuse aan die westekant daarvan, met ander woorde 'n plek waarheen soldate sou kon terugval.

Kliphoop:

Hierdie is 'n groot hoop klippe wat los op mekaar gepak is. Die hoogte hiervan is 1,50 meter (figuur 20).

Verklaring:

Die kliphoop stem ooreen met soortgelyke hope wat op ander militêre terreine uit die Anglo-Boereoorlog gevind is. 'n Voorbeeld hiervan kom voor te Greylingstad op die Hoëveld van

Mpumalanga (Van Vollenhoven & Van den Bos 1997:24). Die doel van die struktuur was waarskynlik om as basis vir 'n vlagpaal te dien.

Figuur 20: Kliphoop wat waarskynlik as basis vir 'n vlagpaal gedien het

Blokhuis nommer 4:

Die blokhuis is 'n sirkelvormige struktuur en is van los klippe gebou. Die struktuur is dig begroei en daarom was dit nie moontlik om die deursnit daarvan te meet nie. Dit word op tussen 5,00 en 6,00 meter geskat. Die mure is sowat 1,00 meter hoog en 0,70 meter breed.

Die blokhuis het 'n versteekte ingang aan die westekant. Gevolglik het dit na die oostekant (Mosambiek) verdedig (figuur 21).

Verklaring:

Omdat die blokhuis na die ooste verdedig is dit duidelik dat dit die grens teen moontlike infiltrasie moes beskerm.

Figuur 21: Blokhuys nommer 4

Blokhuys nommer 5:

Hierdie is 'n reghoekige struktuur wat van los klippe gebou is. Die afmetings daarvan is 7,00 meter (noord-suid) x 5,40 meter (oos-wes). Die hoogte van die mure is sowat 1,10 meter hoog en 0,90 meter breed.

Dit het 'n versteekte ingang aan die noordekant. Normaalweg sou dit beteken dat die blokhuis na die suidekant sou verdedig het. Die groot hoeveelheid verdedigingstrukture aan die oostekant en die feit dat hierdie struktuur duidelik op die ooste gerig is, toon duidelik dat die blokhuis wel na die oostekant verdedig het. Dit is nie duidelik waarom die ingang klaarblyklik foutief geplaas is nie. Dit sou egter nie probleme aan die soldate besorg het nie, omdat hulle gewis ook die noordekant van die blokhuis, waar die ingang voorkom, sou verdedig het.

Verklaring:

Omdat die blokhuis na die ooste verdedig, beteken dit dat die taak daarvan was om die grens teen infiltrasie te beskerm.

4.5.3 Kanonstelling en verwante muur

4.5.3.1 Kanonstelling

Hierdie struktuur is reghoekig en gemaak van beton. Dit is 'n tipe platform waarop 'n kanon tydens die oorlog geplaas sou kon word. Die afmetings daarvan is 5,98 meter (oos-wes) x 3,70 meter (noord-suid). Die suidekant van die struktuur is gevorm om 'n kanon daarop te pas. Die afmetings van hierdie gedeelte, ook 'n affuit genoem, is 5,59 x 1,25 meter (figuur 22). Die afmetings van die kanonstelling stem ooreen met dié van Anglo-Boereoorlog kanonne, maar omdat die onderstelle (dit sluit die loop uit) van die meeste kanonne van daardie tyd min of meer dieselfde afmetings gehad het, is dit nie moontlik om te bepaal of die stelling vir 'n spesifieke kanon opgerig is nie (MC Heunis 2004: onderhoud).

Die spore (in sement gelê) vir die kanonwiele kan duidelik onderskei word (figuur 23). Dit is tussen 0,19 en 0,28 meter breed. Dit is waarskynlik 'n aanduiding dat kanonne met wiele van minstens 0,19 meter breed hier gebruik is. Die diepste vlak van die spoor is 0,25 meter diep. Aan die voorkant van die struktuur (wes) toon die platform 'n lip. Dit is 0,68 meter lank en tussen 0,16 en 0,18 meter hoog. Die doel hiervan is onbekend.

Figuur 22: Die kanonstelling

Figuur 23: Hierdie foto toon die spore vir die wiele van die kanon.

Net voor die agterkant van die struktuur is 'n opening van 0,31 meter breed in die beton gemaak. Daaragter is 'n gedeelte van die struktuur vir 'n afstand van 0,36 meter afgespits. Hierdie gedeelte is 0,71 meter van die agterkant van die struktuur af. Die doel hiervan is onbekend.

Die binnekant van 'n ysterwiel is ongeveer 15,0 meter agter die kanonstelling opgetel, maar omdat dit nie 'n kanonwiel is nie, is dit onseker of dit wel 'n verband met die struktuur het.

Verklaring:

Die kanon wat hier opgestel sou wees, sou die noordweste beskerm. Van hier is die treinbrug oor die rivier ook duidelik sigbaar. Die brug is een van die belangrikste strukture wat teen die vyand beskerm moes word. Daarom rig die kanon op die binneland en nie die grens nie.

Dit moet ook in gedagte gehou word dat die doel met die Britse teenwoordigheid hier was om te verhinder dat die Boere kontak maak met mense in die Portugese gebied wat die Boere goedgesind was. Die kanon rig dus na die binneland aangesien dit die rigting is vanwaar die Boeremagte sou aankom.

4.5.3.2 Muur

Hierdie is 'n kort muur, met los klippe gepak en ongeveer tien meter voor (noordwes van) die kanonstelling. Skerwe van 'n gemmerpot, wat terugdateer tot die laat negentiende/ vroeg twintigste eeu, is langs die muur opgetel.

Verklaring:

Omdat die muur so naby aan die kanonstelling voorkom blyk dit 'n skermmuur vir die kanon te wees, waarskynlik om dit teen vyandelike grofgeskut te beskerm. Dit kon ook ten doel gehad het om die manskappe teen vyandelike geweervuur te beskerm.

4.5.4 Kultuurvoorwerpe

Omdat die terrein baie welig begroeid is, is dit nie moontlik om enige vullishope te onderskei nie.

Die grootte van die terrein dui egter daarop dat daar gewis meer as een vullishoop kan wees. Kultuurvoorwerpe word nietemin verspreid oor die terrein gevind. Dit lyk asof dit van hoër teen die hang van die berg afgespoel het. Die aanduidings is dus dat daar moontlik vullishope hoër-op teen die berghang voorkom.

Twee areas met 'n beduidende hoeveelheid voorwerpe kon weliswaar onderskei word. Daar was ook enkele groot voorwerpe wat in isolasie gevind is.

4.5.4.1 Area met kultuurvoorwerpe

'n Area met 'n beduidende aantal glas- en keramiekskerpe is ongeveer 15,0 – 30,0 meter noordoos van een van die terrasmure op die terrein gevind. Dit sluit skerpe van tipiese jenuwerbottels in, wat tot die periode van die laat negentiende/ vroeë twintigste eeu dateer. Voorwerpe wat hier versamel is, word later in meer detail bespreek.

Verklaring:

Hierdie verskynsel dui daarop dat daar waarskynlik 'n vullishoop in die omgewing voorkom. Die voorwerpe stem ooreen met dit wat op ander terreine uit die Anglo-Boereoorlog opgegrawe is.

4.5.4.2 Koekepan

'n Reghoekige koekepan, gemaak van staal, is by die een terrasmuur gevind. Die afmetings daarvan is 1,06 meter lank, 0,75 meter breed en 0,70 meter diep. Aanduidings van sement is binne-in gevind (figuur 24).

Figuur 24: Die koekepan wat op die terrein gevind is

Die volgende bewoording kom op die koekepan voor (figuur 25):

R HUDSON & SONS LTD

DURBAN	PO BOX 5744	LONDON
LOURENCO	JOHANNESBURG	SALISBURY
MARQUES		MAURITIUS
BEIRA		

Verklaring:

Volgens Bornman het die lede van Steinaecker's Horse koekepanne gebruik om voorraad teen die berg op te neem (H Bornman 2004: onderhoud). Die area waar dit gevind is, lyk wel of dit in die verlede 'n pad kon gewees het en sluit dus aan by hierdie verduideliking.

Die aanduidings van sement daarin sowel as die feit dat die koekepan naby aan die oorblyfsels van 'n betonkonstruksie gevind is, dui daarop dat dit vir die meng van sement gebruik is.

Figuur 25: Die inskrywing op die buitekant van die koekepan

4.5.4.3 Watertenk

Hierdie is 'n reghoekige metaalvoorwerp. Die afmetings daarvan is 1,25 meter lank, 1,20 meter breed en 1,20 meter diep (figuur 26). Dit is vol gate geskiet.

Verklaring:

Die tenk hou moontlik verband met die ruïne van 'n gebou wat daar naby gevind is. Die koeëlgate is waarskynlik nie van belang nie, aangesien dit selfs lank na die oorlog kon ontstaan het, maar die watertenk is heel moontlik tydens die oorlog gebruik.

Figuur 26: Die watertenk wat naby aan die koekepan gevind is

4.5.5 Fondamente van strukture en verwante strukture en verskynsels

Verskeie strukture en fondamente van strukture is op die terrein geïdentifiseer. Strukture en verskynsels wat met mekaar verband hou, word saam bespreek.

4.5.5.1 Sementvloer met verwante klipmure

Hierdie struktuur bestaan uit 'n sementvloer en lae klipmure. Die mure is van los klippe gebou en verdeel die struktuur in twee vertrekke en 'n buite-area. Die afmetings van die struktuur is 8,50 meter (oos-wes) x 3,00 meter (noord-suid). Die vertrek aan die oostekant het afmetings van 4,10 x 3,00 meter.

Op die vloer lê 'n sementblok van 2,70 meter lank en 0,49 meter breed. Dit blyk deel van die dak te wees wat ingeval het. Die dak was saamgestel uit blokke sement wat langs mekaar op die mure neergelê is.

Die westelike en noordelike kante van die vloer is in vore gevorm sodat water van die struktuur af weggelei kon word (figuur 27). Die voor aan die westekant is 9,10 meter lank. Vanweë die digte plantegroei was dit nie moontlik om die voor aan die noordekant te meet nie.

Figuur 27: Die sementvloer met geassosieerde klipmure. Let op die watervoor aan die westekant daarvan.

Verklaring:

Argeologiese navorsing is nodig om die funksie van die struktuur te bepaal aangesien argivale navorsing geen lig daarop kon werp nie. Nietemin wil dit voorkom asof dit 'n bergkamer kon gewees het en dat dit ook tot die Anglo- Boereoorlog terugdateer. Die sementdak is 'n aanduiding dat dit moontlik vir die berg van ammunisie gebruik is.

4.5.5.2 Reghoekige sementblad

Die grootte van die sementblad is 8,30 meter (oos-wes) x 2,75 meter (noord-suid). Die oostelike deel van die blad is in die vorm van 'n voor waarmee water weggelei kon word (figuur 28).

Verklaring:

Verdere navorsing is nodig ten einde die funksie van die struktuur vas te stel. Dit lyk asof dit wel uit die periode van die Anglo-Boereoorlog dateer.

Figuur 28: Die reghoekige sementblad

4.5.5.3 Reghoekige sementvloer

Die noordelike gedeelte van die sementvloer is in die vorm van 'n voor gegiet. Die afmetings van die vloer is 13,0 meter (noord-suid) x 5,30 meter (oos-wes). Die struktuur is eers van klip en bindingsmateriaal (sement) gebou en die sementvloer is bo-op dit geplaas. Gevolglik is dit hoog gelig van die omliggende grond. Die paalmerke van dik houtpale is ook daarin sigbaar. Dit het waarskynlik los hout- of metaaltrappe gehad waarmee toegang tot die vloer verleen is (figuur 29).

Die argitektuur van die klipbouwerk stem ooreen met tipiese bouwerk gedurende die negentigerjare van die negentiende eeu, byvoorbeeld dié van die forte van Pretoria (vergelyk Van Vollenhoven 1999). Bakstene en keramiekskerwe is langs die struktuur gevind.

Figuur 29: Die voorkant van die reghoekige sementvloer. Let op die klipfondament daarvan.

Verklaring:

Die vloer is waarskynlik die basis vir 'n sinkgebou (figuur 30), soortgelyk aan geboue wat algemeen in gebruik was gedurende die Anglo-Boereoorlog (figuur 31 & 32). Die klipwerk stem ooreen met dit wat ongeveer in 1900 in gebruik was, maar dit is moontlik dat die plaaseienaar later die sementblad oor die oorspronklike vloer gegooi het. Die struktuur blyk gewis deel van die Anglo-Boereoorlogterrein te wees en is waarskynlik gebruik vir iets soos slaapkwartiere vir die soldate.

Figuur 30: Hierdie stuk sement wat by die sementvloer gevind is, toon duidelik die merke wat gegolfde sinkplaat daarin gemaak het

Figuur 31: Die sementvloer was waarskynlik die basis vir 'n sinkgebou, soos hierdie een, wat deur Steinaecker's Horse by Komatipoort gebruik is (Skukuza Argief)

Figuur 32: 'n Ander foto van dieselfde struktuur (Skukuza Argief)

4.5.5.4 Sement- en klipvloer

Hierdie struktuur is reghoekig en gebou van sement wat vasgemessel is. Los klippe is ook daarteen gepak en skep die indruk dat die struktuur in 'n stadium verleng is (figuur 33). Die afmetings daarvan is 3,40 meter (noord-suid) x 2,00 meter (oos-wes), maar die los klipvloer verleng dit vir 'n verdere 7,00 meter in 'n noordelike rigting. Skerwe van 'n gemmerpot wat uit die laat negentiende/

vroeë twintigste eeu dateer is bo-op die struktuur gevind.

Figuur 33: 'n Klipvloer op die terrein by Komatipoort

Verklaring:

Die keramiekskerwe van die gemmerpot dui aan dat die struktuur waarskynlik uit die tydperk van die Anglo-Boereoorlog dateer. Die struktuur het moontlik as bergkamer diens gedoen, maar verdere navorsing is nodig om dit te bevestig.

4.5.5.5 Skansmuur en vloer no 1

Hierdie muur is 30,0 meter lank en is met los klippe gepak. Dit word deur sekondêre mure in tien gedeeltes verdeel. Elkeen hiervan laat plek waar 'n soldaat met sy geweer kon lê en bied addisionele beskerming. Hierdie areas is gemiddeld 1,5 breed en 1,5 meter hoog (figuur 34).

Aan die agterkant (oostekant) van die skansmuur word 'n vloer aangetref. Die vloer is met klippe gepak en aan die bokant met sement afgerond.

Figuur 34: 'n Skansmuur wat in seksies verdeel is vir individuele soldate

Verklaring:

Die skansmuur waak oor die vallei aan die noordwestekant daarvan en kon moontlik ook die struktuur agter dit beskerm het. Die vloer kon moontlik 'n platvorm vir 'n kanon gewees het. Meer navorsing is egter nodig alvorens 'n finale interpretasie gemaak kan word.

Dit is duidelik dat die struktuur wel uit die Anglo-Boereoorlogtyd dateer. Die skansmuur is gewis een van die beste voorbeelde wat uit hierdie tyd behoue gebly het en een van twee op hierdie terrein wat spesifieke lêplek vir soldate het. 'n Soortgelyke muur is by 'n ander Anglo-Boereoorlog fortifikasie te Lydenburg geïdentifiseer (Celliers 2007:18).

4.5.5.6 Skansmuur en vloer no 2

Hierdie struktuur is soortgelyk aan laasgenoemde (punt 4.5.5.5). Dit bestaan uit 'n skansmuur wat in lêplekke vir soldate verdeel is, sowel as 'n reghoekige betonvloer (suidoos) daaragter.

Die afmetings van die vloer is 4,30 meter (noord-suid) x 2,80 meter (oos-wes). Die skansmuur is

halfmaanvormig gebou, maar vanweë die digte plantegroei kon die afmetings daarvan nie geneem word nie. Die muur is langer as die vorige een en lyk of dit moontlik ingerig is vir vyftien soldate.

Verklaring:

Die skansmuur waak oor die vallei aan die noordwestekant daarvan en moes moontlik ook die struktuur agter dit verdedig het. Die vloer was waarskynlik die platvorm vir 'n kanon, maar verdere navorsing is nodig om sekerheid hieroor te verkry. Dit blyk dat hierdie struktuur wel uit die tyd van die Anglo-Boereoorlog dateer en is een van die beste voorbeelde van skansmure wat uit hierdie tydperk behoue gebly het.

4.5.5.7 Stal

Hierdie struktuur is reghoekig en van sement gemaak. Merke in die vloer dui aan dat dit verdeel is om verskillende stalle te vorm. Hierdie verdelings is met gegolfde sink gedoen, soos die merke duidelik aantoon. Aan die suidwestekant is trappies wat van klip gebou is en wat toegang tot die voorkant van die struktuur gegee het (figuur 35). Die ingang vir die perde moes egter aan die agterkant gewees het. Dit kan gesien word deurdat die agterkant (oos) teen die helling van die berg en dus gelyk met die grondoppervlakte is.

Die voorkant is aan die westekant en hier is 'n vlak voor in die sement uitgelê. 'n Ander voor kom ook agter die struktuur voor. Teen die noordwestekant van die struktuur is 'n trog gevind. Dit is van sement gemaak en is nie aan die struktuur vas nie.

Die afmetings van die struktuur is 8,40 meter (noord-suid) x 4,50 meter (oos-wes). Die merke wat deur die verdelingsmure gelaat is, is 2,65 meter lank en die afstand tussen die merke 0,90 meter. Dit beteken dat daar vir elke perd 'n area van 2,65 meter lank en 0,90 meter breed was.

Figuur 35: Die vloer van die stal

Verklaring:

Dit is duidelik dat die struktuur oorspronklik 'n stal was en wel vir nege perde, aangesien dit agt verdelingsmure gehad het (figuur 36). Die voor aan die voorkant is waarskynlik vir die afvoer van urine gebruik. Die perde sou die stal van agter af betree het. Die trog aan die buitekant was waarskynlik vir drinkwater en die trappe om aan die stalknegte toegang tot die gebou te verleen. Van hier kon hulle die stal skoonmaak en die perde voer. Die struktuur dateer gewis uit die Anglo-Boereoorlog en is 'n baie unieke voorbeeld uit hierdie tyd.

Figuur 36: Merke soos hierdie dui daarop dat gegolfde sinkplaat gebruik is om die stal in afsonderlike gedeeltes te verdeel.

4.5.5.8 Reghoekige sementvloer in swak toestand

Ook hierdie sementvloer is reghoekig, maar dit is in 'n baie swak toestand. Gevolglik kon afmetings nie geneem word nie. In een van die hoeke is 'n sirkelvormige stuk sement gevind.

Verklaring:

Die uiters swak toestand van die struktuur maak dit onmoontlik om eens 'n relatiewe aanduiding van die ouderdom daarvan te gee.

4.5.6 Watervore

4.5.6.1 Watervoor 1

Die watervoor is met klip, wat aan mekaar vasgesement is, uitgelê. Die plantegroei is te ruig om die

lengte van die voor te meet, maar dit lyk asof dit oor 'n taamlike afstand tussen die bosse in strek. Dit is 0,70 meter breed en baie vlak (figuur 37).

Figuur 37: Een van die vore tussen die klipmure op die terrein

Verklaring:

Die voor lê teen die berghang af en loop van suid na noord. Dit blyk dat dit deel van die Anglo-Boereoorlogterrein is met die doel om oortollige water van geboue en klipmure weg te kanaliseer.

4.5.6.2 Watervore 2

Dit bestaan uit twee vore wat elk op hul eie begin, maar laer af teen die berghang met 'n derde voor saamvloei. Al drie vore bestaan uit klip wat aanmekaar gemessel is. Die lengte van die vore kon nie gemeet word nie, omdat die plantegroei te ruig is. Die gedeelte van die eerste voor wat wel sigbaar is, is 9,70 meter lank.

Verklaring:

Twee van die vore loop teen die berghang af en lê dus van suid na noord. Die derde voor loop van wes na oos en eindig waar die drie een word. Die vore is gebruik om oortollige water van geboue en klipmure af weg te lei.

4.5.6.3 Lang voor

Hierdie is 'n geweldige lang voor wat gedurig van rigting verander soos dit teen die berghang afloop. Ook hierdie voor is van klippe wat aan mekaar vasgemessel is, gebou.

Verklaring:

Die voor se rigting is hoofsaaklik van suid na noord, maar dit verander gedurigdeur van rigting. Net soos die ander vore het dit ten doel om oortollige water van geboue en klipmure af weg te voer.

4.5.7 Voetpad

Die buitelyne van 'n voetpad is aan die westekant van die terrein opgespoor. Die kante daarvan is duidelik sigbaar omdat dit met klip gepak is. Vier kliptrappies is op een plek in die paadjie sigbaar. Die paadjie is 1,00 meter breed, maar die lengte daarvan kon nie gemeet word nie omdat die plantegroei te ruig is.

Verklaring:

Dit wil voorkom asof daar twee voetpaaie is wat van die terrein af na benede loop, hoewel nie een daarvan direk by die struktuur begin nie. Die voetpaaie loop teen die berghang af en in die rigting van die dorp Komatipoort (wes). Waarskynlik vorm die trappe deel van die Anglo-Boereoorlogterrein en is moontlik deur die soldate as voetpad gebruik.

4.5.8 Pad

‘n Grondpad wat na die terrein lei is ook gevind. Dit loop min of meer dieselfde rigting as die voetpad. Die ruigheid van die plantegroei maak dit onmoontlik om die pad volledig te volg. Dit is byvoorbeeld moontlik dat sommige van die klipmure wat gevind is, as stut vir die pad gedien het.

Verklaring:

Dit maak sin dat die pad van oos na wes loop aangesien dit dan waarskynlik na die dorp toe gaan. Die koekepan wat vroeër vermeld is, is in die pad gevind. Dit dien as stawende getuieis dat die koekepan deur die soldate gebruik is om voorraad van die dorp na die terrein te vervoer (H Bornman 2004: onderhoud).

4.5.9 Kliphope

Hier word bloot na verskeie hope met klip, wat soortgelyk is aan die wat in ander strukture op die terrein gebruik is, verwys (figuur 38). Kultuurmateriaal is saam daarmee gevind.

Verklaring:

Die kliphope kan die gevolg wees van klip wat bymekaargemaak is om as boumateriaal te gebruik. Dit is ook moontlik dat dit uit ‘n area kom wat skoongemaak is om ‘n gelyke oppervlak te vorm vir ‘n ander doel, soos byvoorbeeld om daarop te bou of om ‘n pad af te merk. Dit is dus waarskynlik deel van die Anglo-Boereoorlogoorblyfsels op die terrein.

Figuur 38: 'n Hoop klippe met kultuurvoorwerpe wat daar naby opgetel is

4.5.10 Ander

Die enigste ander verskynsel wat moontlik uit die tyd van die Anglo-Boereoorlog dateer, is 'n klipsirkel en muur. Hoewel die klippe 'n sirkel vorm, was dit nie moontlik om die spesifieke betekenis daarvan vas te stel nie. Dit kan moontlik met een van die mure op die terrein verbind wees. Die deursnit daarvan is 9,50 meter en die lengte van die muur 21,70 meter.

Verklaring:

Die klipsirkel en muur blyk wel deel van die Anglo-Boereoorlogterrein te wees, maar die funksie daarvan kan nie bepaal word nie.

4.6 Kultuurvoorwerpe wat tydens die opname ingesamel is

'n Volledige lys van voorwerpe word in Bylaag A verstrekk. Hier word slegs 'n bondige interpretasie van die voorwerpe gegee.

4.6.1 Keramiek

Verskeie skerwe van 'n soutgeglasuurde steenware gemmerpot is ingesamel (figuur 39). Hierdie houers is onder andere vir gemmerbier en brandewyn gebruik en dateer terug tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu (Lastovica 2000:43). Gevolglik kan dit met Steinaecker's Horse se bedrywigheede op die terrein verband hou.

Die soutgeglasuurde steenwareskerwe, afkomstig van jenewerbottels met die letters HUL daarin gegraveer is ingesamel (figuur 40). Dit is afkomstig van die Nederlandse maatskappy Hulstkamp & Zoon & Molyn van Rotterdam en dateer tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu. Verskeie soortgelyke skerwe is op ander Steinaecker's Horse terreine gevind is (Pelser 2008a:2).

Slegs twee porseleinskerwe gevind, maar dié kon nie geïdentifiseer of gedateer word nie (figuur 41).

Figuur 39: Skerwe van gemmerpote waarin onder andere brandewyn en gemmerbier verkoop is

Figuur 40: Skerwe van jenewerbottels, afkomstig van Rotterdam

Figuur 41: Porseleinskerf met die woorde PANMAJ op die makersmerk sigbaar

4.6.2 Glas

Skerwe van bottels negentiende-eeuse Britsvervaardigde wynbottels (Fletcher 1978:67) met 'n olyfgroen kleur is gevind (figuur 42). Dit stem ooreen met glasstukke wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse geïdentifiseer is (Van Vollenhoven e.a. 2001:31). Skerwe van Europees-

vervaardigde wynbottels (figuur 43) wat tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer is ook ingesamel (Fletcher 1978:68-69). Liggroen bottelkoppe wat laat negentiende-eeuse bierbottels verteenwoordig is ook geïdentifiseer (Wills 1974:51) (figuur 44). Dit stem ooreen met die tydperk toe Steinaecker's Horse hier aktief was.

Verskeie skerwe van mineral- en sodawaterbottels is ingesamel (figuur 45-46). Die tydperk waaruit dit dateer, korreleer met die tyd toe Steinaecker's Horse in hierdie omgewing was, naamlik die laat negentiende en vroeg twintigste eeu. Vier kleure is onderskei naamlik liggroen, olyfgroen, ligpers en donkerpers. Sommige hiervan is die tipiese bottels wat met 'n albaster as prop toegerus was (Fletcher 1978:89, 91).

Bottels en skerwe van medisynebottels is ook gevind (figuur 47). Dit wat uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer, hou waarskynlik verband met die bedrywigheide van Steinaecker's Horse op die terrein, maar enkele skerwe uit 'n later tydperk is ook geïdentifiseer. 'n Liggroen stopprop van ENO, sowel as 'n deursigtige stopprop, tipies van die laat negentiende en vroeë twintigste eeu is ook ingesamel (figuur 48). Laastens is 'n wit salfpot geïdentifiseer wat van melkglas gemaak is en wat soortgelyk is aan dié wat op ander terreine van Steinaecker's Horse gevind is (Van Vollenhoven e.a. 1998a:34) (figuur 49).

Figuur 42: Skerwe van Britsvervaardigde wynbottels

Figuur 43: Skerwe van Europees-vervaardigde wynbottels

Figuur 44: Bottelkoppe van laat negentiende-eeuse bierbottels

Figuur 45: Skerwe van mineraal- of sodawaterbottels

Figuur 46: Perskleurige skerwe van mineraal- of sodawaterbottels

Figuur 47: Deursigtige medisynebottels gevind op die Komatipoortterrein

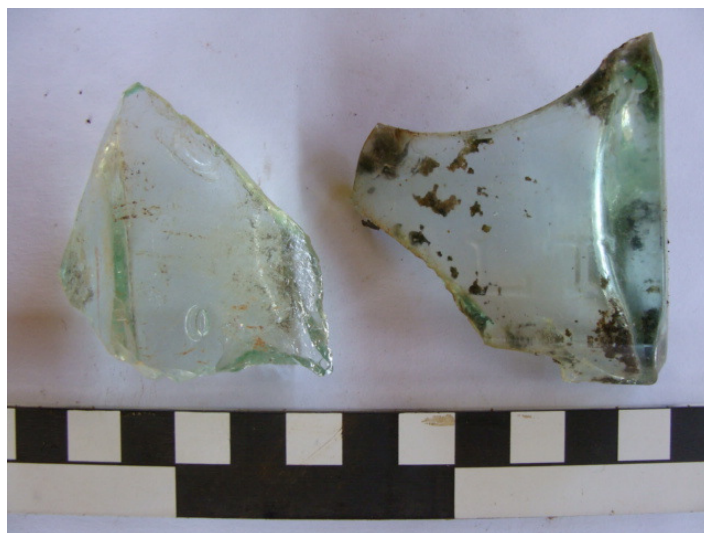

Figuur 48: Stopprop van 'n Enobottel

Figuur 49: Salfpot, gemaak van melkglas

‘n Olyfgroen en ‘n liggroen skerf afkomstig van Worcestersousbottels, soortgelyk aan skerwe wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker’s Horse opgegrawe is (Van Vollenhoven e.a. 1998:34), is ook gevind (figuur 50). Ander glasvoorwerpe afkomstig van die terrein dateer waarskynlik uit ‘n latere periode en sommige hiervan kon nie in meer besonderhede geïdentifiseer word nie (sien Bylaag A).

Figuur 50: Skerwe van Worcestersousbottels

4.6.3 Metaal

Verskeie stukke afkomstig van blikkieskos uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en soortgelyk aan dit wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse gevind is, is by Komatipoort ingesamel (Van Vollenhoven e.a. 1998a:41). Dit sluit soutvleisblikkies, 'n hamblik en 'n visblik in (figuur 51-52).

Die bokant van 'n primusstoof (figuur 53 & 54) is ook gevind. Hoewel hierdie tipe stofies reeds in die laat negentiende eeu in gebruik is, is dit tot diep in die twintigste eeu gebruik (Pelser 2008:1) en is dit gevolglik nie moontlik om te bepaal of dit wel met Steinaecker's Horse verband hou nie.

Die meeste ander metaalvoorwerpe wat gevind is, is moeilik om te identifiseer of te dateer (sien Bylaag A). Voorwerpe wat wel positief tot die tydperk van die Anglo-Boereoorlog verbind kan word is 'n hakskeenyster (in die vorm van 'n hoefyster) wat tipies is van Britse uniformstewels (figuur 55) en die hoepel van 'n houtvat (figuur 56). Houtvate is gebruik om ammunisie of voedsel te berg en soortgelyke voorbeelde is ook by die Sabiebrugterrein van Steinaecker's Horse opgegrawe (Van Vollenhoven e.a. 2008:38).

Figuur 51: Twee stukke van soutvleisblikkies en een van 'n hamblik

Figuur 52: Twee gedeeltes van 'n visblik

Figuur 53: Die bokant van 'n primusstoof

Figuur 54: Inskripsie op die primusstoof

Figuur 55: Hakskeenyster, afkomstig van 'n Britse uniformstewel

Figuur 56: Metaalhoepel afkomstig van 'n houtvat

4.7 Gevolgtrekking

Die Komatipoortterrein teen die hange van die Lebomboberg is een van die mees volledige en bes bewaarde argeologiese terreine uit die Anglo-Boereoorlog. Daar is geen twyfel dat dit uit die Anglo-Boereoorlog dateer nie, maar daar is ook sekere elemente uit 'n later tyd. Dit is die verskynsels en strukture wat tot die Anglo-Boereoorlog behoort wat aan die terrein sy belang gee. Die identifisering van die terrein is waarskynlik een van die belangrikste vondste nog ooit in Suid-Afrika gemaak uit hierdie tydperk (spesifiek uit 'n argeologiese oogpunt) en waarskynlik ook binne die dissipline van die historiese argeologie. Die terrein beskik oor 'n geweldige hoeveelheid kultuurhistoriese inligting wat ontgin kan word om meer oor hierdie tydperk en die spesifieke eenheid, Steinaecker's Horse, vas te stel.

Die bewaring van die terrein is gevolglik van kardinale belang. Die uiteensetting van die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne, wat in hoofstuk 3 gegee is, het uitgewys dat die Steinaecker's Horse terreine as erfenishulpbronne gereken kan word en dus beskerming behoort te geniet. Die redes hiervoor is dat dit historiese strukture ouer as 60 jaar insluit, dat dit militêre strukture ouer as 75 jaar is en dat die terrein ook ouer as 100 jaar is en dus as argeologies geklassifiseer kan word. Die ligging van die terrein langs die hoofroete tussen Mosambiek en Suid-Afrika, gee verder 'n enorme

toerismepotensiaal daaraan.

Die meeste van die terreinverskynsels dateer uit die Anglo-Boereoorlog en kan met Steinaecker's Horse verbind word. Ander verskynsels hou moontlik verband met die Tweede Wêreldoorlog, aangesien soldate ook tydens dié oorlog hier gestasioneer was. Soos vroeër in hierdie hoofstuk aangedui is, is opleiding hier gegee alvorens soldate na die noorde gestuur is (Bornman 2004).

Dit is nie die doel van hierdie hoofstuk om in diepte navorsing van hierdie terrein te doen nie, aangesien die beskrywing en interpretasie van die strukture en terreinverskynsels genoeg is om aan die doelwitte van hierdie studie te voldoen. In diepte navorsing kan egter wel in die toekoms aangepak word om die terrein ten volle te interpreteer.

Uit die historiese inligting is dit duidelik dat die terrein met die Steinaecker's Horse eenheid verband hou. Die meeste strukture wat gevind is het ook 'n militêre funksie. Die hoeveelheid kultuuroorblyfsels op die terrein toon dat dit 'n baie belangrike doel gedien het. Op nie een van die ander terreine wat met hierdie eenheid verbind word is naastenby soveel strukture gevind nie. Dit stem ooreen met die inligting dat Komatipoort die hoofkwartier van die eenheid was.

Die primêre doel van Steinaecker's Horse, naamlik om te verhoed dat die Boere kontak maak met goedgesinde persone in die Portugese gebied, blyk duidelik uit die plasing van verdedigingsstrukture op die terrein. Van die blokhuse, skanse, loopgrawe en die fort is op die noordooste gerig. Dit is die kant waar die grens is en vanwaar hulp moontlik aan die Boere verskaf kon word. Ander blokhuse en die kanonne is gerig op die noordweste. Dit rig dus op die binneland vanwaar die Boere moontlik kon probeer het om die grens oor te steek. Hierdie verdedigingswerke sou ook die treinspoor en die treinbrug oor die Komatirivier kon beskerm.

Die aanduiding van paaie wat gevind is en die koekepan dui daarop dat die eenheid 'n goeie vervoerstelsel gehad het om die nodige ammunisie en voorraad op die terrein te besorg. Verskeie strukture lyk na bergkamers vir verskillende goedere en dit lyk dus asof die eenheid goed voorsien is

van die nodige voedsel, ammunisie ensomeer. Die watertenk toon dat ook water op die berg opgegaar is vir hulle alledaagse gebruik. Die stal is nie 'n verrassende verskynsel nie, aangesien Steinaecker's Horse 'n berede eenheid was. Perde sou benewens 'n militêre aanwending ook gebruik kon word om voorraad te vervoer.

Sommige van die geboue op die terrein was gewis ingerig as verblyfplek vir die garnisoen. Hulle sou dus hier geleef het en nie net diens gedoen het nie. Gevolglik was dit nodig om voldoende lewensmiddele te voorsien.

Die verskeidenheid watervore asook die vloere van geboue wat in die vorm van watervore gegiet is, toon dat reënwater 'n probleem kon wees tydens die reënseisoen. Die vore is teen die berghang afgelê en sou dus dien om die water vinnig weg te voer sodat die omstandighede in die leefarea nie onaangenaam sou wees nie.

Die kultuurvoorwerpe wat ingesamel is, gee 'n verdere blik op die omstandighede van die lede van Steinaecker's Horse. Die enigste voorwerp wat gevind is en wat gewis op 'n militêre teenwoordigheid dui, is die hakskeenyster wat tipies is van Britse uniformstewels tydens die Anglo-Boereoorlog. Ander gebruikersgoedere het nie noodwendig 'n militêre konnotasie nie, maar word as sodanig geïnterpreteer op grond van die assosiasie met hierdie terrein.

Net soos op die ander terreine van die eenheid, is dit duidelik dat groot volumes drank gebruik is. Dit sluit gemmerbier, sodawater en mineraalwater in, maar ook alkoholiese drank soos brandewyn, jenever, wyn en bier. Dit blyk dat hierdie produkte hoofsaaklik vanaf Brittanje en Nederland ingevoer is.

Die eenheid is voorsien van die rantsoene wat algemeen aan Britse militêre eenhede voorsien is. Die blikkies van blikkieskos soos soutvleis, ham en vis is geïdentifiseer. Ander aanduidings van voedsel wat gevind is, is die skerwe van Worcestersousbottels.

Die gedeelte van 'n primusstoof wat gevind is, kan daarop dui dat voedsel onder andere hierop voorberei is. Ander Steinaecker's Horse terreine het aangetoon dat voedsel hoofsaaklik in potte op oop vure voorberei is. Dit was waarskynlik ook hier die geval, maar vanweë die plantegroei is tekens hiervan nie opgemerk nie. Hoepels wat gevind is dui op die tipe houers (houtvaatjies) wat gebruik is om voorraad in aan te koop en te berg.

Die medisynebottels toon dat die eenheid ook toegerus was om siekes te versorg. Vir ernstige gevalle is die geneesheer van die eenheid, wat in Komatipoort gestasioneer was, sekerlik geraadpleeg. Alledaagse olikhede is waarskynlik self behandel. Die prop van 'n Enobottel is gevind en ons weet dus dat hulle Eno gehad het vir spysverteringsverwante probleme. Geen ander soort medisyne kon ongelukkig bepaal word nie.

Dit mag voorkom asof hierdie inligting nie veel is nie, maar die inligting van die ander terreine wat bespreek word sal veel meer besonderhede gee. Dit dui daarop dat die argeologiese opgraving van 'n terrein soos hierdie uiteindelik bydra tot die beskikbaarstelling van veel meer kultuurvoorwerpe wat gebruik kan word in die bestudering van aspekte van die alledaagse omstandighede wat geheers het. Die waarde van hierdie terrein lê egter in die groot hoeveelheid oorblyfsel van strukture wat geïdentifiseer is, aangesien daar weinig op die ander terreine gevind kon word. Dit maak dit moontlik om die strategiese militêre aspekte te bestudeer, iets wat weer by die ander terreine moeiliker is om vas te stel.

HOOFTUK 5

DIE NOORDELIKE BUTEPOS VAN STEINAECKER'S HORSE

5.1 Inleiding

Die bestaan van die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse het bekend geword nadat 'n foto deur Pienaar gepubliseer is. Die foto, geneem op 17 Julie 1984, toon sekere kultuurvoorwerpe wat daar gevind is (1990:349). In Februarie 1996 is die terrein vir die eerste keer met die oog op verdere navorsing besoek (Van Vollenhoven ea 1996:2-5).

Die belang van die buitepos lê daarin dat dit een van die grootste poste van die Steinaecker's Horse eenheid was en die daarmee gepaardgaande groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe wat op die terrein geïdentifiseer kan word, waaruit afleidings in verband met die eenheid gemaak kan word. Met die terreinbesoek was dit duidelik dat natuurlike faktore soos die afvloe van reënwater en gegrawe van diere 'n bedreiging vir die bewaring van die kultuuroorblyfsels op die terrein inhou. Daarom is daar besluit om verdere navorsing te doen en is die terrein vir drie seisoene argeologies ondersoek, naamlik in 1997, 2000 en 2002.

5.2 Doel van die ondersoek

Daar moet onderskei word tussen die aanvanklike doel van die argeologiese ondersoek en die huidige studie. Eersgenoemde was hoofsaaklik daarop gemik om voorwerpe in te samel en om 'n idee te verkry van hoe die terrein daar uitgesien het. Deur die argeologiese materiaal te vergelyk met dit wat bekend is oor Steinaecker's Horse, is daar ook probeer om 'n verband tussen die historiese en argeologiese getuienis te trek.

Die doel met die huidige studie is om:

- Historiese inligting in verband met die terrein in te samel
- Die kultuurhistoriese oorblyfsels op die terrein te dokumenteer en te beskryf
- Die kultuuroorblyfsels en voorwerpe op die terrein te analiseer en te verklaar.

5.3 Terreinbeskrywing

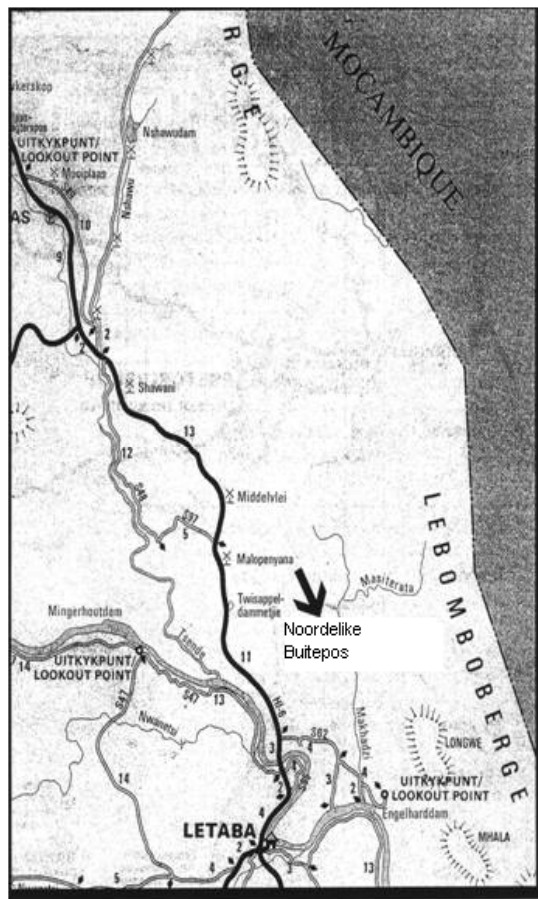
Die Noordelike buitepos is in die sentrale gedeelte van die Nasionale Krugerwildtuin geleë, sowat 15 kilometer noordoos van die Letaba ruskamp (figuur 57). Die kaart waarop dit voorkom is kaart 2331DA, Shilowa, van die Suid-Afrikaanse 1: 50 000 topografiese reeks. Die Zombe watergat is ongeveer 1 kilometer suid daarvan en die Makhadzispruit vloei sowat 400 meter suid en oos van die terrein verby. Die spruit is nie-standhoudend. Tydens die navorsing gedurende 1997 was dit droog, maar in 2000 en 2002 het dit gevloei.

Die plantegroei in die area toon dat daar in die verlede versteuring plaasgevind het. In die hele gebied word daar groot oop kolle grond tussen die gras aangetref. In die meeste hiervan is kultuurvoorwerpe gevind. 'n Verdere teken van versteuring is die aantal opslagbome, veral mopanie en sekelbos, wat in die omgewing groei. Groot bome word slegs langs die Makhadzispruit aangetref.

Die grootte van die area waar kultuuroorblyfsels aangetref word, het 'n radius van sowat 135 meter. Aan die noordoostekant word 'n kliprif aangetref. Dit is die hoogste punt in die omgewing en 'n klompie glasskerwe is hier opgetel. Die terrein is oorwegend gelyk met 'n effense helling in die rigting van die spruit. Omdat die area taamlik oop is, is daar 'n goeie uitsig in alle rigtings. Die Lebombobergreeks is duidelik sigbaar, sowat 8 kilometer oos van die terrein.

Minstens vier vullishope is geïdentifiseer, maar daar mag selfs meer wees. Kultuurvoorwerpe lê wydverspreid in die gebied rond en skep die indruk dat dit nie noodwendig op die ashope weggegooi is nie. Dit kan moontlik daaraan toegeskryf word dat Steinaecker's Horse nie 'n konvensionele militêre eenheid was nie, maar 'n vrywilligerskorps en dat die streng dissipline van die Britse leer dalk nie gegeld het nie. Dit is ook moontlik dat die wydverspreide materiaal 'n uitvloeisel is van die verspoeling

van die terrein.

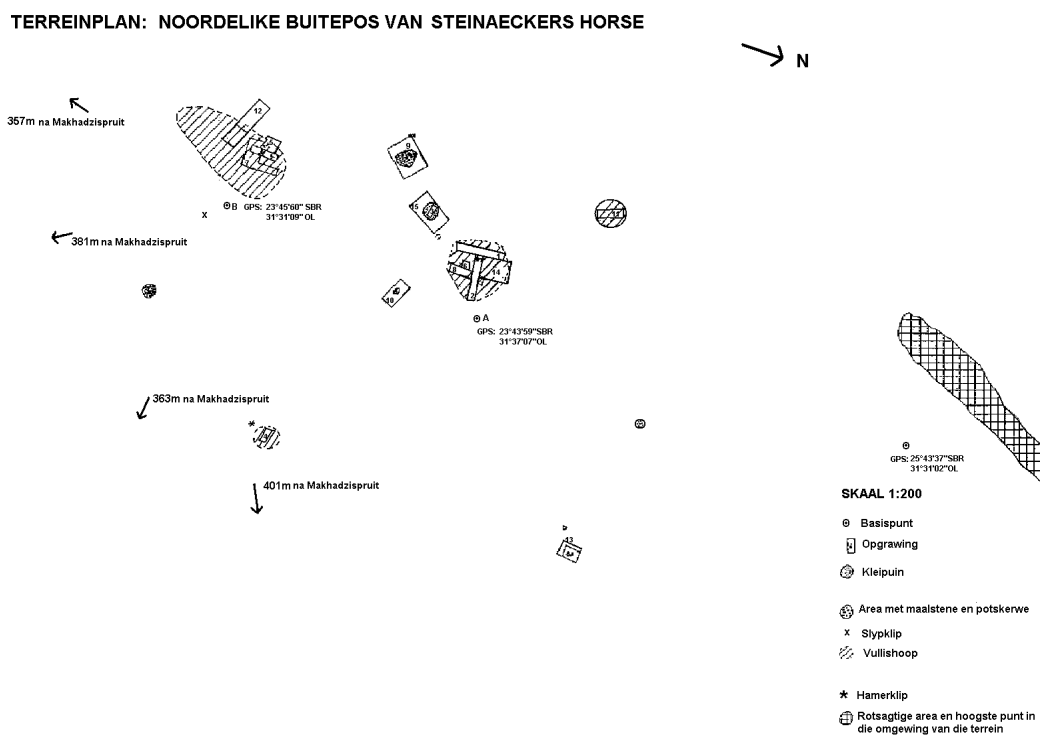

Figuur 57: Ligging van die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse

Die eerste vullishoop is min of meer sentraal op die terrein geleë (figuur 58 & 59) en is ongeveer 8 meter in deursnit. Die tweede is 'n kleiner ashoop van sowat 4 meter in deursnit, 35 meter suidoos van

die sentrale vullishoop. Die derde ashoop is 15 meter noordwes van die eerste en ook 4 meter in deursnit. Die laaste vullishoop is die grootste, ongeveer 15 meter in deursnit en is 35 meter suidwes van die sentrale ashoop.

Kleioorblyfsels van geboude strukture is op drie plekke gevind. Die eerste hiervan is 5 meter suidwes van die sentrale vullishoop en is sowat 2 meter in deursnit. Die tweede is 10 meter oos van die eerste en het 'n deursnit van 1 meter. Die derde hiervan is 14 meter suidwes van die sentrale vullishoop en het afmetings van 2,25 x 4,5 meter. Kultuurvoorwerpe wat op die oppervlakte raakgesien kon word, sluit in hamer- en maalklippe, stukke metaal, glas- en porseleinskerwe en skulp.

Figuur 58: Terreinplan van die Noordelike buitepos

Figuur 59: Die terrein vanuit die lug

5.4 Die argeologiese ondersoek

Soos die gebruik is op argeologiese terreine is basispunte daargestel ten einde dit moontlik te maak om 'n terreinkaart te teken. Om die terrein in die toekoms te kan opspoor is een basispunt gemerk deur 'n permanente ysterpen in die grond in te kap en deur middel van satellietkoördinate te dokumenteer. Benewens 'n oppervlakteversameling van voorwerpe wat gedoen is, is vyftien opgrawings gedurende die drie opgrawingseisoene gedoen.

5.4.1 Die sentrale vullishoop

Opgrawings 1, 2, 6, 8 en 14 is hier gedoen en het ten doel gehad om kultuurvoorwerpe in te samel asook om die diepte van die afsetting en die grootte van die vullishoop vas te stel. Die diepte van die ashoop was 30,5 sentimeter. Deur die grondvlakke tydens elke seisoen se opgrawings te meet, is bereken dat daar soveel as 10,5 sentimeter grond weggespoel het gedurende die tydperk van navorsing tussen 1997 en 2002. Hiermee saam het waarskynlik verskeie kultuurvoorwerpe in die slag gebly.

5.4.2 Die suidoostelike vullishoop

Slegs een opgraving, naamlik nommer 4 is by die suidoostelike vullishoop gedoen. Kultuurvoorwerpe op die oppervlakte het daarop gedui dat hierdie moontlik 'n kookarea was. Die voorwerpe het gedeeltes van driepootpote en die deksel van 'n koffiepot ingesluit. Die opgraving is gedoen om hierdie aspek te ondersoek, maar ook om ander kultuurvoorwerpe bloot te lê. Die hoop was 15 sentimeter diep.

5.4.3 Die suidwestelike vullishoop

Hier is opgrawings 5, 7 en 12 uitgevoer en soos in bogenoemde gevalle was die doel van die opgrawings om kultuurvoorwerpe in te samel. Die grootte en diepte van die ashoop moes ook bepaal word. Die diepte van die afsetting was 43 sentimeter. In hierdie geval is bereken dat sowat 24 sentimeter grond tussen 1997 en 2002 weggespoel het, met die gepaardgaande verlies van kultuurvoorwerpe.

5.4.4 Areas met kultuurvoorwerpe

Aanvanklik is gereken dat opgraving 11 ook op 'n vullishoop gedoen is, maar dit was bloot 'n area met 'n konsentrasie kultuurvoorwerpe. Die doel van die opgraving was om kultuurvoorwerpe in te samel en vas te stel wat die betekenis hiervan is. Opgraving 13 is gedoen waar 'n groot hoeveelheid tipies Ystertydperkpotwerk rondgelê het. Die doel was om vas te stel of hierdie konsentrasie enige spesifieke betekenis het wat met Steinaecker's Horse verbind kan word en of dit uit 'n vroeëre tydperk dateer. Die relatiewe datering van die potwerk dui daarop dat dit ouer is en dus nie met Steinaecker's Horse in verband gebring kan word nie.

5.4.5 Klei-oorblyfsels

Gebrande klei-oorblyfsels is deur middel van opgraving 3 en 15 ondersoek. 'n Ander area met gebrande klei is deur opgraving 10 ondersoek. Die doel daarvan was om vas te stel of dit strukture is

en, indien wel, wat die funksie daarvan was. Kultuurvoorwerpe is ook ingesamel. Duidelike paalmerke is in die stukke klei opgemerk, maar geen vloer is gevind nie. In albei gevalle is die oorblyfsels van 'n semi-sirkelvormige kleimuur blootgelê en het die grond tekens getoon dat daar vuur op gemaak is. Gevolglik word albei as kookskerms geïnterpreteer. Kultuurvoorwerpe soos 'n rooster, porselein- en glasskerwe wat hier gevind is, het hierdie interpretasie ondersteun.

Opgraving 9 is gedoen op die groot area met klei-oorblyfsels en het ten doel gehad om vas te stel wat dit was, asook om die funksie te bepaal. Benewens die omgevalle mure is tekens van 'n kleivloer en die gebrande hout van 'n deur ook gevind. Die struktuur word geïnterpreteer as 'n hut. Houtskool wat hier gevind is, is gedateer en het 'n C¹⁴ datum van 1900 opgelewer. Dit beteken dat die hut gebruik is in die tyd toe Steinaecker's Horse die terrein beset het.

5.5 Analise van kultuurvoorwerpe

Dit sou 'n feitlik onbegonne taak wees om elke voorwerp in detail te bespreek. Daarom word 'n volledige lys in Bylaag B aangeheg. 'n Samevattende bespreking word nietemin gedoen en volg 'n tipologiese indeling. Voorwerpe wat op min of meer dieselfde dui word saam gegroepeer ten einde interpretasie te vereenvoudig. Hierdie basiese analise en indeling van voorwerpe dien as eerste interpretasie daarvan. Die finale interpretasie word aan die einde van die hoofstuk gedoen wanneer betekenis aan die voorwerpe geheg word.

5.5.1 Keramiek

Keramiek¹¹ word verdeel in porselein, steenware, erdewerk en potskerwe.

5.5.1.1 Porselein

Porselein sluit fyn porselein en hardgebakte (iron stone) porselein in. Die meeste hiervan is onversier en

kan nie maklik geïnterpreteer word nie. Die fyn wit porselein waarvan die funksie wel vasgestel kon word, sluit in stukke van koppies, pierings en borde wat as vroeg twintigste eeu gedateer word (C Meyer 1998: onderhoud). 'n Hoeveelheid wit porselein, versier met een of drie goue bande, is ook geïdentifiseer (figuur 60¹²). Dit dateer uit die laat negentiende tot vroeg twintigste eeu en sluit verskeie funksionele tipes in (sien Bylaag B). Ander porselein wat gevind is sluit stukke met 'n skulppatroon daarop in en skerwe van borde waarvan met 'n breë blou band en blou blommotief onder die rand.

Figuur 60: Wit porselein wat met dun goue bande versier is

Hardegebakte porselein wat geïdentifiseer kon word, dateer ook uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en sluit verskeie funksionele tipes in (sien Bylaag B). Sommige hiervan is onversier (figuur 61-62). 'n Gedeelte van 'n geglasuurde roomkleurige bord met handgeverfde rooi en blou strepe en 'n blou blompatroon onder die glazuur en onder die rand is ook opgegrawe.

11 Die identifikasie van keramiek is met die hulp van C Meyer en A Malan gedoen.

12 Die skaal op die maatstok by figure is 1 sentimeter blokkies.

Figuur 61: Die steenware skerf van 'n jenewerbottel en 'n inkpotjie, asook 'n skerf van witkleurige hardgebakte porselein

Figuur 62: Skerf van 'n groot bord gemaak van hardgebakte porselein

5.5.1.2 Steenware

Steenwareskerwe wat gevind is, is hoofsaaklik afkomstig van drankbottels. Dit sluit fragmente van roomkleurige geglasuurde steenwarebottels wat vir gemmerbier of jenewer gebruik is in (C Meyer 1998: onderhoud) asook roomkleurige geglasuurde skerwe afkomstig van een jenewerbottel (figuur

61). Een van die skerwe het makersmerke, naamlik HULSTKAMP & Zn & MOLYN wat op die vervaardiger daarvan dui. 'n Ander skurf toon die makersmerke HULSTKAMP & Zn. AMSTERDAM. Dit dateer uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu (Lastovica & Lastovica 1982:38).

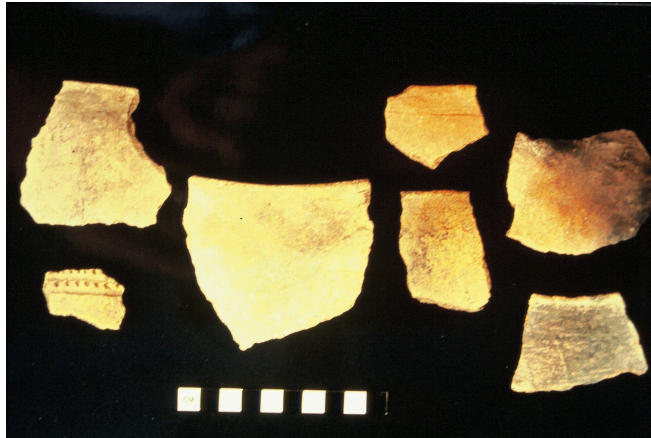
'n Skurf van 'n bruin inktotjie en 'n gedeelte van die basis van 'n salfpotjie wat ook uit hierdie tyd dateer, is ook ingesamel (Lastovica & Lastovica 1982:56) (figuur 61). Vier donkerbruin en swart geglasuurde steenwareskerwe wat uit die twintiger- en dertigerjare van die twintigste eeu dateer, is ook geïdentifiseer (C Meyer 2003: onderhoud) en dui op die hergebruik van die terrein.

5.5.1.3 Erdewerk

Al die erdewerkskerwe wat opgegrawe is, is sonder versiering, maar sommige daarvan kon as huishoudelike voorwerpe geïdentifiseer word (sien Bylaag B). Dit sluit 'n geglasuurde swartkleurige skurf afkomstig van 'n klein bakkie in wat uit die vroeg twintigste eeu dateer en verskeie donkerbruin geglasuurde skerwe van bakke en wat uit die twintiger- en dertigerjare van die twintigste eeu dateer (C Meyer & A Malan 1998: onderhoud).

5.5.1.4 Potskerwe

Tipiese Ystertydperkpotskerwe, waarvan die meeste nie versier is nie (figuur 63), maak die grootste hoeveelheid van die keramiekversameling uit. Dit sluit oorblyfsels van potte en bakke in, sowel as 'n groot kook- of bierpot wat uit die laat negentiende eeu dateer. Sommige hiervan is op die hutvloer gevind. Een skurf met 'n afgeronde kant is waarskynlik as potskraper gebruik (J van Schalkwyk 1998: onderhoud).

Figuur 63: Potskerwe wat in 1997 op die terrein ingesamel is

Die versierde potwerk (figuur 64) wat gevind is, is afkomstig van kookpote en bakke. Die versieringsmotief daarop dui aan dat dit uit 900 nC dateer (A Meyer 1998: onderhoud). Dit hou gevolglik met 'n vroeëre bewoning van die terrein verband. Vier skerwe het merke daarop wat aandui dat dit as spinwiele gebruik is of om ander potte te poleer (J van Schalkwyk 1998: onderhoud).

Figuur 64: Versierde potskerwe

5.5.2 Glas

Glasvoorwerpe wat geïdentifiseer kon word, bestaan hoofsaaklik uit stukke van bottels en glashouers

asook glaskrale en word in verskeie funksionele kategorieë ingedeel.

5.5.2.1 Alkoholiese drank

Slegs 'n klein hoeveelheid glas kon spesifiek geïdentifiseer word as behorende tot alkoholiese drankbottels, maar die meeste van die ongeïdentifiseerde glasskerwe behoort waarskynlik ook tot hierdie kategorie (figuur 65, 66 & 71). Bruinkleurige skerwe is afkomstig van bierbottels, olyfgroen van rum-, jenewer- of wynbottels, wit melkgekleurde glasskerwe van snaps- of jenewerbottels en liggroen skerwe van rum, jenewer en bier (Lastovica & Lastovica 1990:33-41).

Figuur 65: Glas afkomstig van die Noordelike buitepos. Die donkergroen skerwe is van alkoholiese drankbottels en die ligte skerwe van soda- of mineraalwaterbottels.

Figuur 66: Glas wat by die Noordelike buitepos ingesamel is. Die bruin skerwe is van bierbottels en die liggroen en pers skerwe van soda- of mineraalwaterbottels.

5.5.2.2 Nie-alkoholiese drank

Verskeie van die liggroen, donkergroen en pers nie-identifiseerbare skerwe verteenwoordig nie-alkoholiese drankbottels, soos soda- of mineraalwater. Dit sluit skerwe van 'n ROSE'S LIME JUICE bottel in, 'n produk wat reeds in 1900 in gebruik was (Lastovica & Lastovica 1990:63, 67). 'n Volledige donkergroen mineraalwaterbottel met die letterwerk FLORIDA WATER SUPERIOR QUALITY. R. REIMANN daarop (figuur 67) en 'n skerf met 'n gedeelte van 'n makersmerk sigbaar, naamlik SH...M...' is ook gevind (figuur 68). Dit verwys waarskynlik na SHILLINGS' MINERAL WATER, 'n maatskappy van Pretoria wat aan GW Shilling behoort het en wat tussen 1889 en 1910 in produksie was (Lastovica & Lastovica 1982:95).

Figuur 67: 'n Mineraalwaterbottel afkomstig van die Noordelike buitepos

Figuur 68: Skerwe van soda- of mineraalwaterbottels

5.5.2.3 Medisinaal

Verskeie skerwe afkomstig van melkkleurige salfpotjies is opgegrawe asook stukke van 'n deursigtige medisynebottels en die koppe van liggroen en bruinkleurige medisynebottels (Lastovica & Lastovica 1990:43-45, 50) (figuur 69).

Figuur 69: Glassskerwe afkomstig van medisynehouers. Die eerste twee is afkomstig van medisynebottels en die laaste skerf van 'n salfpotjie.

5.5.2.4 Huishoudelik

Hierdie kategorie sluit gebottelde voedsel en voedselverwante produkte in wat uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer. Skerwe wat spesifiek geïdentifiseer is, is stukke van Worcestersousbottels en die stopproppe daarvan met die makersmerk HOLBROOK & Co. daarop sigbaar (figuur 70), 'n groot stopprop met 'n logo wat vir 'n fles of voedselpreserveringshouer gebruik is (figuur 71), bruinkleurige skerwe van Bovrilbottels met die gedeeltelike bewoording 2 OZ BOV...LIMI... daarop (figuur 71) en 'n bottelkop met 'n wye bek wat 'n sousbottel verteenwoordig (Lastovica & Lastovica 1990:59-60, 65).

Figuur 70: Hierdie stopproppe is afkomstig van Holbrooks Worcestersousbottels.

Figuur 71: 'n Verskeidenheid glasvoorwerpe van die Noordelike buitepos. Aan die linkerkant is stopproppe, terwyl die bruin skerwe van Bovrilbottels afkomstig is. Die liggroen skerwe is van soda- of mineraalwaterbottels en die donkergroen bottelkop is van 'n alkoholiese drankbottel.

5.5.2.5 Eetgerei

In hierdie kategorie is sewe-en-sestig skerwe baie dun deursigtige glas, wat van wynglase afkomstig is, geïdentifiseer. Dit is met 'n Woodstock patroon versier (figuur 72) en dateer uit die laat negentiende/ vroeg twintigste eeu. Die Woodstock patroon is in hierdie jare deur ander fabrieke nagaboots (C Meyer 1998: onderhoud). Die oorspronklike fabriek was tussen 1879 en 1886 in Kaapstad gesetel (Lastovica & Lastovica 1990: 21).

Figuur 72: Skerwe afkomstig van wynglase met 'n Woodstock patroon daarop

5.5.2.6 Persoonlike items

Hierdie kategorie bestaan uit voorwerpe wat vir persoonlike versiering of higiëne gebruik is. 'n Totaal van 671 glaskrale van verskeie kleure is opgrawe (figuur 73) waarvan die grootste hoeveelheid (74,8%) by die suidwestelike ashoop gevind is. Skerwe melkkleurige glas afkomstig van Odol mondspoelmiddel met 'n pepermentgeur wat uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer is ook ingesamel (Lastovica & Lastovica 1982:50) (figuur 74).

Figuur 73: 'n Verskeidenheid glaskrale afkomstig van die terrein

Figuur 74: Skerwe van Odol mondspoelmiddel wat op die terrein opgegrawe is

5.5.2.7 Argitektonies

Die enigste items in hierdie kategorie is vensterglas wat daarop dui dat daar strukture soos hutte op die terrein gebou is. Die meeste van die skerwe is by opgraving 9 gevind, wat inderdaad as 'n hut geïnterpreteer is.

5.5.2.8 Diverse en ongeïdentifiseerde items

Voorwerpe wat nie in 'n ander spesifieke kategorie ingedeel kan word nie of wat nie geïdentifiseer kan word nie, word onder hierdie kategorie ingedeel. Dit bestaan uit ses stukke van 'n silindervormige voorwerp, gemaak van dun glas wat moontlik die stele van wynglase kan wees en sewe stukke glas wat moontlik spieëlglas of brillense verteenwoordig.

5.5.3 Metaal

Die grootste hoeveelheid van die metaalvoorwerpe wat opgegrawe is, bestaan uit gefragmenteerde stukke wat nie geïdentifiseer kan word nie. Dít wat wel onderskei kan word¹³, word in verskillende funksionele tipes ingedeel.

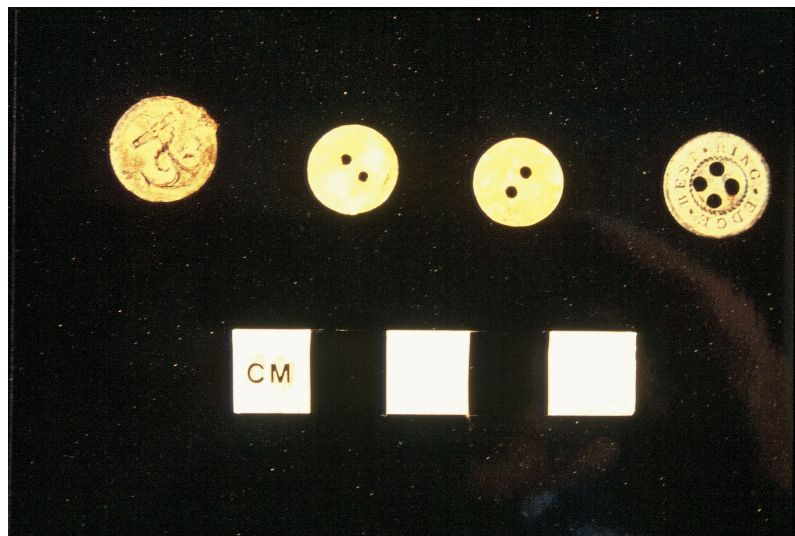
5.5.3.1 Beligting

Die enigste voorwerp in hierdie kategorie is die koper tandrat van 'n paraffienlamp waarmee die lamp se pit hoër of laer gestel word.

5.5.3.2 Persoonlike items

Hierdie kategorie bestaan uit voorwerpe wat vir persoonlike versiering gebruik is. Dit sluit in 'n

brons mansjetknoop, bronsknope waarvan twee 'n ankerembleem het (figuur 75), moontlike uniformknope met materiaal oorgetrek, stukke van metaalarmbande, oorringe, geweefde vingerringe van koper en van yster, 'n sakhorlosieketting en opwenas (figuur 76), verskeie brons ogies en hakies vir skoenveters (figuur 76 & 77), 'n stervormige oorkrabbetjie of hangertjie, koper- en draadoorringe (figuur 77), gespes vir gordels en kruisbande (figuur 78), die oorgedeelte van 'n Bril en 'n koperkraletjie.

Figuur 75: Knope wat op die terrein ingesamel is. Die vierde knoop toon die bewoording BEST RING EDGE en is gewoonlik as gulpsknope in Britse uniforms gebruik. Die middelste twee knope is van skulp gemaak en is waarskynlik deur manskappe vervaardig.

13 Die identifikasie van metaalvoorwerpe is met die hulp van A Carelsen, A Malan en J Middeljans gedoen.

Figuur 76: 'n Verskeidenheid metaalvoorwerpe van die Noordelike buitepos. Let op die ogies en 'n hakie wat vir die skoenveters van tipies militêre stewels gebruik is.

Figuur 77: Metaalvoorwerpe van die terrein. Let op die twee stukke draad waarvan die punte skerp gemaak is om as tipe gereedskap diens te doen asook die vishoek. Die voorwerp heel regs lyk of dit 'n baie klein trompie kan wees.

Figuur 78: 'n Verskeidenheid gespes afkomstig van die terrein asook 'n ogie wat in skoene gebruik is

5.5.3.3 Vervaardiging

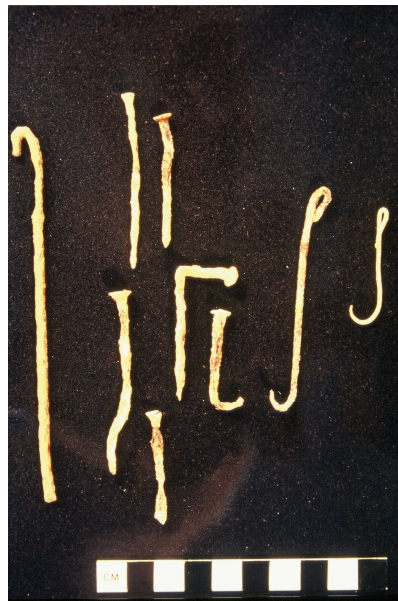
Twee kleremakerskêre (A Carelsen 1998: onderhoud) wat by mekaar gevind is in opgraving 5 (figuur 79), word in hierdie kategorie ingedeel. 'n Silwer speld wat naby aan die skêre geind is, is moontlik vir die maak van klere gebruik is. 'n Deel van 'n klein koper haakspeldjie (figuur 85) is ook opgegrawe.

Figuur 79: Twee bylkoppe, twee vyle en twee skêre wat saam gevind is by die suidwestelike ashoop

5.5.3.4 Visvang en jag

Aangesien hierdie 'n militêre terrein is, word ammunisie nie in hierdie kategorie ingedeel nie. Voorwerpe wat hieronder geklassifiseer word, is vishoeke, gedeeltes van vishoeke (figuur 77 & 80) en 'n yster pylpunt.

Figuur 80: Vishoeke en spykers van die Noordelike buitepos. Sommige spykers is gebuig om as hakies diens te doen.

5.5.3.5 Voedselverwante voorwerpe

Dertig verskillende stukke en pote van driepootpote is by die Noordelike buitepos ingesamel (figuur 81). Die oorgrote meerderheid voorwerpe in hierdie katogorie is die oorblyfsels en fragmente van blikkieskos, insluitende die sleutels waarmee die blikkies oopgemaak word (figuur 82). Die voedselsoorte wat dit verteenwoordig is soutvleis, ham, sardyne en geblikte groente en vrugte. Een hiervan het 'n makersmerk naamlik CROSSE & BLACKWELL LONDON PATENT en was waarskynlik 'n blik wat bakpoeier bevat het (A Malan 1998: onderhoud) (figuur 83). Een van hierdie blikkies was amper volledig en het steeds die papieretiket daarop gehad. Die bewoording daarop is

CROSSE & BLACKWELL SARDINES IN OIL sowel as SARDINES DE HUIL. Die etiket toon ook die Britse (Londen) en Franse (Parys) adresse van die maatskappy wat dit vervaardig het asook die logo.

Figuur 81: Stukke van driepootpote wat op die terrein ingesamel is

Figuur 82: Die blikke van blikkieskos wat op die terrein gevind is. Die een aan die linkerkant is afkomstig van 'n hamblik, die een in die middel van vis (sardyne) en die twee regs van soutvleis. Die sleutels is gebruik om die blikke mee oop te maak.

Figuur 83: 'n Gedeelte van 'n Crosse & Blackwell blik waarin bakpoeier gehou is

Ander voorwerpe sluit in gedeeltes van vurke met been – of houthandvatsels en 'n teelepel wat met silwer oorgeblaas is en 'n pylpuntpatroon het. Die stele van verskeie lepels (figuur 84) waarvan sommige 'n skulppatroon het is ook gevind (figuur 85). Dit is die tipiese messegoed wat gedurende die Anglo-Boereoorlog aan die Britse Leër uitgereik is (Army and Navy Stores Catalogue 1907:215). Die laaste voorwerp in hierdie kategorie is 'n emaljebord (figuur 86).

Figuur 84: Twee stele van lepels

Figuur 85: Die steel van 'n lepel, twee metaalringe en 'n haakspeld wat op die terrein gevind is

Figuur 86: 'n Emaljebord wat op die sentrale ashoop opgegrawe is. Dit het in etlike fyn stukke verbrokkel toe dit uit die grond gehaal is.

5.5.3.6 Huishoudelik

Huishoudelike voorwerpe wat geïdentifiseer is, sluit in 'n gedeelte van 'n blou en wit emaljebak, die handvatsel en deksel van 'n paraffienkan, 'n verskeidenheid deksels van onder andere 'n paraffien- of olielamp, 'n skoenpolitoerblik, koffiepote, en medisynhouers, die handvatsel van 'n emmer, 'n

gedeelte van 'n kurktrekker, 'n metaalhoepel van 'n houtvat, 'n gedeelte van 'n tandepastabuisie (figuur 87), 'n knoop en gedeeltes van skuifspelde.

Figuur 87: Metaalvoorwerpe van die terrein afkomstig. In die middel bo is die loodseël van 'n drankbottel en regs bo is CO2 silindertjies waarmee sodawater gemaak is. Die ronde voorwerp is 'n gedeelte van 'n inspuitingnaald en die twee ronde seëls waarskynlik afkomstig van ammunisie- of rantsoenkiste. Die langwerpige voorwerp is 'n tandepastabuisie.

5.5.3.7 Gereedskap en toerusting

Hierdie kategorie omvat 'n groot hoeveelheid voorwerpe waaronder baie spykers van verskillende groottes wat ook perdeskoenspykers insluit. Sommige hiervan is handgemaak (figuur 80 & 88) (J Middeljans 1998: onderhoud). Verder is daar ook 'n verskeidenheid skroewe, stukke koperdraad en stukke draad gevind, waarvan sommige se punte platgedruk is om as gereedskap gebruik te word (figuur 77).

Ander voorwerpe sluit in yster tentpenne, ogies van tentseile, 'n gedeelte van 'n slot gemaak van brons en twee vyle en bylkoppe wat naby die skêre in opgraving 5 gevind is (figuur 79). Agttien klein peervormige metaalvoorwerpe (figuur 87 & 89) wat opgegrawe is, is geïdentifiseer as die

gassilinders (CO₂) wat gebruik is om sodawater te maak (Army and Navy Stores Catalogue 1907:519; A Malan 1998: onderhoud). Die punt van 'n klein pikkie, twee volledige skoffelpik- of dissellemmes en 'n gedeelte van nog een, 'n ystergespe, ysterstaaf en verskillende groottes kramme (figuur 77) is ook ingesamel. Die laaste voorwerp onder hierdie afdeling is 'n metaalrooster wat gebruik is om pottes op die vuur te sit (figuur 90). Die voorwerp is soortgelyk aan een wat in die kombuis by Fort Klapperkop in Pretoria, 'n fort uit die Anglo-Boereoorlog, uitgestal word.

Figuur 88: 'n Verskeidenheid spykers wat op die terrein gevind is

Figuur 89: Twee CO₂ silindertjies wat gebruik is om sodawater te maak

Figuur 90: 'n Rooster gevind by een van die twee kookskermes op die terrein

5.5.3.8 Ammunisie

Oorblyfsels van ammunisie¹⁴ wat op die terrein ingesamel is, sluit kalibers in wat uit die Anglo-Boereoorlog dateer, sowel as enkeles uit die tyd voor en na die oorlog (figuur 91 & 92). Ouer wapens en ammunisie kon natuurlik steeds tydens die oorlog in gebruik gewees het. Die meerderheid ammunisie kom wel uit die tydperk van die Anglo-Boereoorlog.

Die kalibers wat met die oorlog verband hou is twaalfboor haelgeweer, Britse .303 patrone, .450 ammunisie vir Webley- en Coltrevolvers, doppies van 'n kortnek Martini-Henry geweer met 'n .450 of .577 kaliber en 'n doppie van 'n 1897 Maxim masjiengeweer met dieselfde kaliber as 'n Martini-Henrygeweer, naamlik .450/.577.

Vanweë die tegniese aard van die analise van ammunisie, word daar met hierdie inligting volstaan, maar die volledige beskrywing en interpretasie is in Bylaag B opgeneem.

14 Die identifikasie van ammunisie is met die hulp van J Looch en T Wolmarans gedoen.

Figuur 91: 'n Verskeidenheid ammunisie afkomstig van die terrein en die gedeelte van 'n inspuitingnaald regs. Die twee doppies links onder is afkomstig van twaalfboor haelgewere en die twee links bo van .450 Webley- of Coltrewolwers. Die lang rondte en die oorblywende twee doppies is dié van 'n .303 geweer.

Figuur 92: Nog ammunisie afkomstig van die terrein. Die voorbeeld heel links is afkomstig van 'n Martini-Henry geweer en die groot een langsaan van 'n twaalfboor haelgeweer. Die lang doppie is van 'n .303 geweer en die punt kom van 'n .450 rewolwer. Die kort dik patroon is van 'n Maxim masjiengeweer en die oorblywendes van 'n .577/450 Martini-Henry.

5.5.3.9 Vervoer

Hierdie kategorie bevat twee voorwerpe. Die een is 'n gedeelte van die onderstel en die ander 'n gedeelte van die as van 'n kleinerige waentjie.

5.5.3.10 Boumateriaal

Hierdie kategorie bestaan uit twee brons of koper slotte met 'n skuifaksie vir 'n deur of trammel en 'n vensterknip gemaak van brons (figuur 93).

Figuur 93: 'n Vensterknip wat by die terrein opgegrawe is

5.5.3.11 Vryetydsbesteding

In hierdie kategorie word onder andere twee trompies, 'n tipe musiekinstrument, ingedeel (figuur 77 & 94). Die punte van vulpenne is ook gevind.

Een metaal stopprop met die loodseël daarom, afkomstig van 'n dranbottel, is ook geïdentifiseer. 'n Verskeidenheid volledige en gedeeltes van die loodseëls van alkoholiese drankbottels (figuur 87 & 95), afkomstig van verskillende maatskappye, is ook opgegrawe. Dit sluit voorbeelde in van die maatskappy

M.B. FOSTER & SONS LIMITED LONDON wat verskillende soorte bier gebottleer en aan die Britse Leër voorsien het (Army and Navy Stores Catalogue 1907:60) (figuur 96). Ander voorbeelde toon stervormige makersmerke, die woorde UDOLPHO WOLFES SCHIEDAM SCHNAPPS en die woorde THOMA BREWERY JOHANNESBURG. Laasgenoemde maatskappy het tussen 1892 en 1902 sake gedoen. Een van die seëls het die bewoording THOMA BREWERY OHLSSON'S CAPE BREWERIES LIMITED JOHANNESBURG daarop. Dit is 'n filiaalmaatskappy van die bogenoemde een en het ook tussen 1892 en 1902 sake gedoen (Lastovica & Lastovica 1982:99).

Figuur 94: 'n Trompie wat by die Noordelike buitepos gevind is

Figuur 95: 'n Verskeidenheid loodseëls wat op die terrein opgegrawe is

Figuur 96: Die loodseël van 'n bierbottel van die maatskappy MB FOSTER & SONS

5.5.3.12 Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe

Voorwerpe, wat onder geen ander kategorie inpas nie, is hier ingedeel. Dit sluit in verskeie deksels van voorwerpe, stukke ongeïdentifiseerde metaal, 'n ystervoorwerp waarvan die punt skerp gemaak is, drie brons ringe (figuur 85), stukke koper, brons-, koper- en ystervoorwerpe sonder enige spesifieke vorm, 'n silindriese metaalstaaf, 'n stuk van 'n bronsplaat, 'n klein aluminiumvoorwerp, 'n geronde voorwerp wat moontlik deel van 'n knoop was, 'n brons- of kopervoorwerp wat moontlik 'n tipe haak was en 'n veeragtige voorwerp.

Twee gedeeltes van 'n inspuitingnaald waarvan een die woorde PATENT daarop gegraveer het (figuur 87 & 91), is ook opgegrawe. 'n Loodseël met die letters H & V en drie ander met die letters H & V & S daarop wat gevind is, is waarskynlik die seëls vir ammunisie- of rantsoenkiste (figuur 87). Die laaste voorwerpe in hierdie afdeling is twee klein bronsplate wat lyk of dit moontlik deel van 'n ammunisiekiep kon wees. Op die voorkant van die een word die Britse Staatswapen aangetref sowel as die woorde LEVER PATENT.

5.5.4 Organiese materiaal

Hierdie kategorie word in fauna skeletmateriaal, skulp, bewerkte been en diverse organiese materiaal

ingedeel.

5.5.4.1 Fauna skeletmateriaal

Hierdie afdeling bestaan uit identifiseerbare en onidentifiseerbare skeletmateriaal soos stukke van bene en tande.

5.5.4.1.1 Onidentifiseerbaar

Onidentifiseerbare faunamateriaal verwys na stukke tand, been ensomeer wat nie tot op spesievlak uitgeken kan word nie. Die oorgrote meerderheid skeletmateriaal wat ingesamel is, val in hierdie kategorie. Sommige van die beenfragmente toon tekens van bytmerke, waarskynlik veroorsaak deur karnivore of knaagdiere nadat die terrein verlaat is. Sommige daarvan is ook gebrand.

5.5.4.1.2 Identifiseerbaar

Die hoeveelheid identifiseerbare beenmateriaal sluit gedomestiseerde en wilde diere in (Identifikasie: Badenhorst ea 2002:59-61). Die gedomestiseerde spesies wat geïdentifiseer kon word, is skaap, boerbok, donkie en bees. Die wilde spesies bestaan uit steenbok, sebra, rooibok, muis of rot, tierboskat, rietrot, kolhaas, luiperd, gryns duiker, bergskilpad, ander spesies skilpaaie, likkewaan, brulpadda, ander paddaspesies, tarentaal, fisant, barber en ander vissoorte.

5.5.4.2 Bewerkte been

In hierdie kategorie is voorwerpe ingedeel wat van been gemaak is. Dit sluit drie stukke been in wat plat gevyl is om die vorm van die by-klou van 'n leeu aan te neem (I Plug 1998: onderhoud). Daar is gaatjies in geboor, sodat dit as ornament om die nek gedra kon word (figuur 97). Ander voorwerpe is twee beennaalde, gedeeltes van beennaalde, gepoleerde been (figuur 97), 'n gedeelte van 'n els, twee beenfragmente wat bewerk is, twee pylskagte en 'n gedeelte van 'n knoop wat van been gemaak is

(Identifikasie: I Plug 1998: onderhoud).

Figuur 97: Voorwerpe van organiese oorsprong. Heel links is eierdop en in die middel die nagmaakte by-kloue van 'n leeu. Heel regs is die oorblyfsels van beenimplimente.

5.5.4.3 Skulp

In die kategorie vir skulp word eierdop, perlemoen, skilpaddop en die skulpe van varswatermossels en landslakke (*achatina spesies*) ingedeel (figuur 97). Dit sluit ook nege knope in wat van perlemoen gemaak is en waarvan een 'n stukkjie metaal daaraan vas het, asook vier knope gemaak van skulp (figuur 75) (Identifikasie: I Plug 1998: onderhoud).

5.5.4.4 Diverse

Die enigste item in hierdie kategorie is 'n stukkjie van 'n appelkoospit wat gevind is.

5.5.5 Anorganiese materiaal

Hierdie kategorie sluit materiaal in wat nie onder enige van die bostaande kategorieë ingedeel kan word nie. Dit sluit onder meer hutklei en klipwerktuie in.

5.5.5.1 Hutklei

Die hutklei wat gevind is, was hoofsaaklik afkomstig van die hutoorblyfsels wat opgegrawe is. Sommige stukke het duidelike paalmerke gehad en ander was gebrand. Stukke van verglasde gras, waarskynlik gevorm tydens 'n brand en twee stukkies van die moddermerke wat deur riete nagelaat is en wat waarskynlik in die konstruksie gebruik is, is ook gevind.

Houtskool is ook in verskeie opgrawings gevind. In die vullishope maak dit sin want die vuilgoed is dikwels aan die brand gestee en ook die as van vure is daar weggegooi. Twee monsters is geneem ten einde radiokoolstofdaterings (C^{14}) daarop te laat doen en het datums van 1900 nC (Pta-8347) opgelewer.

5.5.5.2 Klipwerktuie

Verskei klipwerktuie is op die terrein geïdentifiseer. Dit hou nie verband met Steinaecker's Horse se besetting van die area nie, aangesien dit uit die Steentydperk dateer. Maalstene waarmee graan gemaal is, hamerklippe en twee vryfklippe waarmee hutvloere gesmeer word, is ook gevind. Hierdie voorwerpe kan moontlik uit die Ystertydperk dateer, maar die soldate kon ook daarvan gebruik gemaak het.

5.5.5.3 Diverse voorwerpe

Al die voorwerpe in hierdie kategorie is waarskynlik op die terrein agtergelaat jare nadat Steinaecker's Horse op die terrein was. Dit lys word in Bylaag B weergegee.

5.6 Betekenis

Hoewel voorwerpe uit die Steen- en Ystertydperk op die terrein gevind is, is die oorgrote meerderheid

kultuurvoorwerpe afkomstig uit die historiese periode. Die terreinverskynsels bestaan uit twee groot vullishope, enkele kleiner ashope, 'n area met 'n konsentrasie potskerwe en drie areas met kleipuin. Dit dui daarop dat die terrein vir 'n kort tydperk beset is en dat min permanente skuiling opgerig is. Tentpenne wat gevind is, versterk hierdie argument.

'n Groot hoeveelheid sogenaamde Europese keramiek, wat uit porselein, steen- en erdeware bestaan, is opgegrawe, asook glasvoorwerpe soos die fragmente van bottels. Die oorgrote meerderheid van die kultuurvoorwerpe wat ingesamel is, kom uit die periode van die laat negentiende tot die vroeë twintigste eeu. Die radiokoolstofdatering van die terrein stem hiermee ooreen, naamlik 1900. Die datums van die Anglo-Boereoorlog is 1899 tot 1902. Gevolglik is daar 'n oorwig van getuienis wat daarop dui dat die terrein in die Letaba-omgewing wel gedurende die oorlog benut is. Die historiese inligting (sien hoofstuk 2 en 3) dui aan dat die terrein een van die buiteposte (die Noordelike buitepos) van 'n Britse vrywilligerseenheid, Steinaecker's Horse was.

Bykomend hiertoe dui die metaalvoorwerpe wat op die terrein ingesamel is, onteenseglik op 'n militêre teenwoordigheid aldaar. Gedeeltes van lepels met 'n skulppatroon wat gevind is, is tipies van dit wat aan die Britse leer uitgereik is. Geblikte rantsoene wat aan die soldate uitgereik is, word verteenwoordig deur die blikkies wat opgegrawe is. Die meeste van die ammunisie afkomstig van die terrein, is ook van 'n militêre oorsprong.

Die teenwoordigheid van fyn porselein op die terrein toon aan dat die Steinaecker's Horse eenheid deur die Britse Leer uitgerus en van voorraad voorsien is, desnieteenstaande die feit dat dit 'n vrywilligerseenheid was. Die loodseëls waarna verwys is, is afkomstig van onder andere die maatskappy M.B. Foster & Sons Limited, wat bier gebotteleer en dit aan die Britse Leer voorsien het (Army and Navy Stores Catalogue 1907:60). Bronne dui ook aan dat die eenheid hulle rantsoene vanaf die militêre pakhuis ontvang het. Pekel-uie, whiskey en kruideniersware is van hier af verkry en is weekliks met 'n ossewa na die verskillende buiteposte vervoer (Stevenson-Hamilton 1952:14).

Die hoeveelheid vullishope en die uitgebreidheid van twee daarvan toon dat die terrein deur 'n taamlike

groot groep mense bewoon is. By die Sabiebrug-pos was daar blykbaar 20 man gestasioneer (dit verwys net na die blanke soldate), saam met verskeie bediendes en swart soldate (Stevenson-Hamilton 1952:16). By die Noordelike buitepos kon daar dus net soveel soldate gewees het, maar moontlik veel meer plaaslike inwoners. Die kultuurvoorwerpe wat gevind is wat nie 'n militêre of Europese oorsprong het nie, bevestig die teenwoordigheid van swart mense op die terrein. Die belangrikste hiervan is die Ystertydperkpotwerk, glaskrale en metaalwerktuie wat tipies met die Ystertydperk geassosieer word. Die potwerk toon ooreenkomste met bekende Laat Ystertydperkpotwerk. Hierdie voorwerpe hou waarskynlik verband met die bediendes en die Native Police wat saam met Steinaecker's Horse ontplooi is.

In die historiese inligting word vermeld dat die eenheid op 'n gereelde basis van die plaaslike gemeenskap as bediendes gebruik gemaak het. Daarom is dit nie vergesog om aan te neem dat hierdie mense saam met die lede van Steinaecker's Horse op die terrein gebly het nie. Soos reeds genome is dit verder moontlik dat lede van nie-blanke militêre eenhede, soos die Native Police en die Black Watch, ook op die terrein teenwoordig was. Dit is byvoorbeeld bekend dat lede van eersgenoemde eenheid deur die Sabie Reservaat (voorloper van die Nasionale Krugerwildtuin) as veldwagters in diens geneem is na afloop van die oorlog (SA: Native Police 1902-1903), waarskynlik as gevolg van hulle kennis van die gebied.

Die verskillende kombinasies van voorwerpe op die twee groot ashope dui daarop dat daar 'n sosiale differensiasie by die buitepos teenwoordig was. Hierdie differensiasie was waarskynlik op rassegrondslag gebaseer met die soldate van byvoorbeeld die Native Police en bediendes wat op 'n sekere deel van die terrein gekonsentreer het (by die suidwestelike ashoop) en die offisiere en manskappe van Steinaecker's Horse op 'n ander deel (by die sentrale ashoop). Hierdie afleiding word gemaak op grond van die groter hoeveelheid tipiese Ystertydperkpotwerk wat by die suidwestelike ashoop opgegrawe is, terwyl meer voorwerpe wat tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu behoort by die sentrale ashoop gevind is (vergelyk tabel 1-3). Heelwat meer beenmateriaal is ook by die suidwestelike ashoop gevind, wat daarop dui dat diegene wat hulle gemors daar weggegooi het meer geneig daartoe was om hulle rantsoene aan te vul met vars vleis.

Die kultuurvoorwerpe wat op die terrein gevind is, staaf bostaande afleidings. Tydens die drie opgrawingseisoene is gepoog om min of meer 'n eweredige insameling van voorwerpe van die twee groot ashope op die terrein te maak sodat 'n min of meer eweredige monster verkry kon word om met mekaar te vergelyk.

Tabel 1 Keramiekvoorwerpe van Steinaecker's Horse se Noordelike buitepos

Plek									
Type keramiek	Opper Vlake	Sentrale ashoop	Suid-westelike ashoop	Kleiner ashoop	Konsentrasie potskerwe	Klei puin	Hut vloer	Totaal	% van totale keramiek versameling
Porselein en hardgebakte porselein: aantal voorwerpe (%)	8 (8,1)	84 (84,8)	4 (4,1)	2 (2)	0 -	1 (1)	0 -	99	5,5
Steen- en erdeware: aantal voorwerpe (%)	22 (32,4)	32 (47)	1 (1,5)	13 (19,1)	0 -	0 -	0 -	68	3,7
Ystertydperk tipe potwerk: aantal voorwerpe (%)	1 (0,1)	156 (9,5)	620 (37,7)	79 (4,8)	746 (45,4)	6 (0,4)	34 (2,1)	1642	90,8
Totaal: hoeveelheid voorwerpe (%)	31 (1,7)	272 (15,1)	625 (34,5)	94 (5,2)	746 (41,2)	7 (0,4)	34 (1,9)	1809	100

Die sentrale ashoop het meer Europese voorwerpe opgelewer as die suidwestelike een. Die porselein van die sentrale ashoop beloop 84,8% van alle porselein wat op die terrein gevind is, terwyl die suidwestelike ashoop slegs 4,1% daarvan opgelewer het. Vir Europese steen- en erdeware is die persentasie 47% by die sentrale ashoop en slegs 1,5% by die suidwestelike ashoop. Een van die kleiner ashoop het 19,1% van die steen- en erdeware opgelewer en dit dui daarop dat daardie area as kookarea gebruik is.

Daar moet op gewys word dat die suidwestelike ashoop die tweede grootste persentasie van die totale keramiekversameling opgelewer het, naamlik 34,5%. Die sentrale ashoop het slegs 15,1% van die totaal opgelewer. Die verklaring hiervoor is die dominansie van tipies Ystertydperkpotwerk by eersgenoemde, wat 37,7% beloop terwyl dit 9,5% by die sentrale ashoop is.

In vergelyking het die genoemde kleiner ashoop weer eens 'n taamlike groot hoeveelheid opgelewer. Hier is 4,8% van die tipies Ystertydperkpotwerk gevind en bevestig dit dat hierdie area 'n kookarea was.

Die area waar 'n konsentrasie van Ystertydperkpotwerk gevind is, het 45,4% opgelewer. Hierdie getal is soveel dat hierdie area ook die grootste totaal van die keramiekversameling uitmaak, naamlik 41,2%. Die area is nie 'n ashoop nie en geen ander voorwerpe is daar gevind nie. Gevolglik was dit waarskynlik 'n aktiwiteitsarea waar potte moontlik gemaak of geberg is of waar daar gesit en eet is. In die konteks van die terrein en die besetting daarvan tydens die Anglo-Boereoorlog is dit dus nie van groot betekenis nie.

Die dominansie van nie-Europese keramiek by die suidwestelike ashoop bevestig dat daardie deel van die terrein oorwegend deur die swart bewoners benut is. In teenstelling hiermee domineer keramiek van Europese oorsprong die sentrale ashoop wat aandui dat daardie deel van die terrein deur die blanke soldate gebruik is. Desnieteenstaande is daar 'n hoeveelheid keramiek van nie-Europese oorsprong ook hier gevind. Dit dui daarop die bediendes van die soldate waarskynlik

verkies het om hulle inheemse materiaal te gebruik wanneer hulle vir die soldate gekook het en dat die voorwerpe wat gebreek het op die plek weggegooi is. Dit dui ook daarop dat swart soldate nie toegang tot Europese keramiek gehad het nie en verklaar die dominansie van Ystertydperkpotwerk by die suidwestelike ashoop.

‘n Ou kaart wat in die Skukuza Argief opgespoor is, toon dat die Ba-Hlengwe die groep was wat die omgewing van die Noordelike buitepos bewoon het. Die kaart is nie gedateer nie, maar moes voor 1903 opgestel gewees het, aangesien die meeste mense wat in die park gewoon het tussen Augustus 1902 en Augustus 1903 verskuif is (SA: kaart 1). Dit is heelwaarskynlik hierdie mense wat tydens die Anglo-Boereoorlog op die terrein teenwoordig was.

Van die steenwareskerwe wat opgegrawe is dateer uit die periode 1920-1940. Dit dui daarop dat die terrein ‘n aantal jare na die Anglo-Boereoorlog hergebruik is. Omdat hulle geweet het waar die buitepos geleë was, is dit moontlik deur veldwagters wat voormalige lede van Steinaecker's Horse was, herbenut. Volgens Pienaar (1990:347) het minstens drie lede van die eenheid, Harry Wolhuter, Gaza Gray en Harold Trollope as veldwagters in die nuutgestigte park in diens getree. Woolmore (2006:302) dui egter aan dat Trollope waarskynlik nie ‘n lid was nie.

Die glasvoorwerpe afkomstig van die terrein bevestig die getuienis van die keramiekvoorwerpe. Van al die glasbottels op die terrein is 76,5%, en van ander glas met ‘n Europese oorsprong is 53,2% by die sentrale ashoop gevind. By die suidwestelike ashoop is in vergelyking onderskeidelik 18,2% en 21,7% hiervan gevind. Bottels is verreweg die grootste versameling van glas wat op die terrein gevind is en bring mee dat 60,8% van alle glas op die terrein van die sentrale ashoop afkomstig is. Die enigste kategorie vir glas waar die suidwestelike ashoop die meerderheid het, is vir glaskrale wat hoofsaaklik met die swart bewoners van die terrein verbind word, omdat hierdie mense tradisioneel glaskrale gebruik het. Dit het 73,8% opgelewer terwyl die sentrale ashoop net 16,5% opgelewer het.

Tabel 2 Glasvoorwerpe van Steinaecker's Horse se Noordelike buitepos

Plek								
Tipe glas	Opper vlakte	Sentrale ashoop	Suid-westelike ashoop	Kleiner ashoop	Klei puin	Hut vloer	Totaal	% van totale glas versameling
Bottels & fragmente van bottels: aantal voorwerpe (%)	14 (1,2)	893 (76,5)	212 (18,2)	45 (3,8)	3 (0,3)	0 -	1167	66,6
Ander (byvoorbeeld bottelstoppers, wynglase ensovoorts): aantal voorwerpe (%)	0 -	108 (53,2)	44 (21,7)	1 (0,5)	0 -	50 (24,6)	203	11,6
Glaskrale: aantal voorwerpe (%)	0 -	63 (16,5)	281 (73,8)	9 (2,3)	0 -	28 (7,4)	381	21,8
Totaal: hoeveelheid voorwerpe (%)	14 (0,8)	1064 (60,8)	537 (30,7)	55 (3,1)	3 (0,2)	78 (4,4)	1751	100

Dit is interessant om daarop te let dat die hutvloer wat opgegrawe is, 24,6% van die kategorie ander glas opgelewer het en 7,4% van die glaskrale. Dit verteenwoordig 'n taamlike groot hoeveelheid in vergelyking met die hoeveelheid afsetting wat hier verwyder is. Die verklaring hiervoor is dat 'n hut 'n leefarea is waar verskeie aktiwiteite plaasgevind het. Hier is ook 2,1% van die Ystertydperkpotwerk gevind wat beteken dat hier 'n goeie verskeidenheid voorwerpe van beide Europese en nie-Europese oorsprong gevind is. Die hutvloer word later in meer besonderhede bespreek.

Tabel 3 Mees algemene metaalvoorwerpe van Steinaecker's Horse se Noordelike buitepos

Tipe metal	Plek							% van totale metaal versameling
	Oppe r Vlakte	Sentrale ashoop	Suid- westelike ashoop	Kleiner ashope	Klei Puin	Hut vloer	Totaal	
Voedselblikkies & dele van voedselblikkies: aantal voorwerpe (%)	3 (0,1)	1781 (74,6)	380 (15,9)	21 (0,9)	7 (0,3)	197 (8,2)	2389	96,41
Ammunisie: aantal voorwerpe (%)	3 (3,6)	34 (41)	41 (49,4)	2 (2,4)	1 (1,2)	2 (2,4)	83	3,35
Vishoeke: aantal voorwerpe (%)	0 -	1 (16,7)	5 (83,3)	0 -	0 -	0 -	6	0,24
Totaal: hoeveelheid voorwerpe (%)	6 (0,2)	1816 (73,3)	426 (17,2)	23 (0,9)	8 (0,3)	199 (8,1)	2478	100

Die metaalvoorwerpe afkomstig van die verskillende opgrawings bevestig bostaande afleidings. Voedselblikkies beslaan 96,41% van die totale metaalversameling. Hiervan is 74,6% van die sentrale ashoop afkomstig met net 15,9% van die suidwestelike ashoop. Weer eens is die hoeveelheid van die hutvloer relatief groot, naamlik 8,2%. Omdat hierdie materiaal die metaalversameling domineer en die meerderheid hiervan by die sentrale ashoop gevind is, is dit te verstane dat laasgenoemde ashoop 73,3% van die totale metaalversameling uitmaak.

Die uitsondering in hierdie geval is die afgevuurde patroondoppies. Die verwagting is dat die meeste hiervan by die sentrale ashoop sou voorkom omdat dit met die blanke soldate verbind word, maar hier is slegs 41% gevind teenoor die 49,4% by die suidwestelike ashoop. Dit moet egter vermeld word dat hierdie persentasies onderskeidelik net 34 en 41 voorwerpe verteenwoordig. Die verskil is dus eintlik maar gering. Historiese inligting dui aan dat die swart mense wat deur Steinaecker's Horse in diens geneem is, met Martini-Henry gewere bewapen is (SA: verslag 29.11.1903). Dit verklaar die relatief hoë voorkoms van ammunisie by die suidwestelike ashoop.

Die meeste patroondoppies dateer uit die tyd van die Anglo-Boereoorlog en dien as bevestiging dat die terrein tydens die oorlog bewoon is. Beide ashope het .450 Webley rewolwer patroondoppies opgelewer, 'n wapen wat normaalweg net aan offisiere uitgereik is. Hierdie inligting weerspreek dus die inligting wat uit ander voorwerpe afgelei is, naamlik dat die suidwestelike ashoop met die swart soldate verbind word. Die oorwig van getuienis dui nietemin daarop dat dit wel die geval was en daar kan gevolglik net bespiegel word waarom die ammunisie nie hiermee ooreenstem nie. Dit is moontlik dat die offisiere hulle wapens aan hierdie persone gegee het om skoon te maak, hoewel dit sekerlik nie 'n algemene gebruik sou wees nie. 'n Ander moontlikheid is dat die patrone deur die swart soldate geberg is.

Haelgeweerpatrone is ook by albei gevind en bevestig die inligting wat van faunamateriaal afkomstig is omdat oorblyfsels van voëls en klein soogdiere by beide gevind is. Alle ander militêre patroondoppies uit die tydperk van die Anglo-Boereoorlog is by die sentrale ashoop gevind en stem dus ooreen met dit wat die ander voorwerpe aandui, naamlik dat dié ashoop met die blanke soldate verbind word. Die patroondoppie van 'n .380 kaliber wat by die suidwestelike ashoop gevind is, dateer ook uit hierdie tydperk, maar hierdie kaliber is nie vir militêre doeleindes gebruik nie. Die wapen het waarskynlik aan 'n individu behoort wat dit by hom op die terrein gehad het.

'n Klein hoeveelheid patroondoppies wat gevind is, dateer uit die tydperk na die Anglo-Boereoorlog. Hierdie ammunisie is hoofsaaklik op die sentrale ashoop gevind en dui daarop dat die terrein na die

oorlog hergebruik is. Die ammunisie is tot in 1920 vervaardig, maar kon natuurlik lank hierna nog in gebruik gewees het.

Dit is bekend dat die volgelinge van 'n sekere hoofman Makuba baie wild op die Tsendevlakte gejag het. Hulle het hier naby die Tsende- en Makhadzirivier gewoon. Die groep het die park op 3 November 1923 verlaat (SA: veldwagtersdagboek 03.11.1923 & 18.03.1924). Hoewel dit nie beteken dat hulle op hierdie terrein gebly het nie, beteken dit tog dat die area wel na die Anglo-Boereoorlog nog deur mense benut is.

Die veldwagter vir Shingwedzi-suid, CR Crous, het ook in sy dagboek na die Makhadzi verwys. Hy skryf dat hy op 16 Februarie 1930 langs die spruit gekamp het en dat hulle die hele nag deur leeus gepla is (SA: veldwagtersdagboek 16.02.1930). Dit is waarskynlik die beste aanduiding in historiese rekords dat die terrein moontlik later hergebruik is. Hy skryf ook dat hy aan die bolope van die Makhadzi gekamp het op 10 Maart 1930, dat hy op 18 Maart 1930 op die (Tsende) vlakte tussen die ou krale van Silowe en Makuba vertoef het en dat hulle op 14 Augustus 1931 die loop van die Makhadzi gevolg het tot by Makuba se ou kraal (SA: veldwagtersdagboek 10.03.1930, 18.03.1930 & 14.08.1931). Hierdie inskrywings bewys dat Makuba se kraal op die walle van die Makhadzirivier was en dat daar 'n goeie moontlikheid bestaan dat die Noordelike buitepos ná die oorlog herbenut is.

Op die terrein is daar 6 vishoeke opgegrawe waarvan 5 (83,3%) by die suidwestelike ashoop. Hoewel dit te min voorwerpe is om betroubare afleidings van te maak, gee dit nietemin 'n aanduiding dat die swart mense op die terrein (geassosieer met die suidwestelike ashoop) hulle dieet van geblikte rantsoene aangevul het met vars vis. Die hoeveelheid faunamateriaal hier is baie meer as by die sentrale ashoop en toon dus 'n groter geneigdheid daartoe om hulle dieet met vars vis en vleis aan te vul.

Die dieet van die soldate het hoofsaaklik uit die geblikte rantsoene bestaan wat deur die Britse leer aan hulle uitgereik is. Die oorblyfsels van soutvleis-, ham- en sardientjeblikke is geïdentifiseer. Bronne toon ook dat geblikte groente en vrugte aan hulle uitgereik is (Wolhuter 1973:50). Hierdie

kos is aangevul met die vleis van gedomestiseerde en wilde diere. Volgens Stevenson-Hamilton is wild vir sommige tye as enigste bron van vleis by al die buiteposte benut (1952:14).

Steinaecker's Horse was berug vir hulle ongedissiplineerde jagaktiwiteite. Die tweede-in-bevel van die eenheid, majoor Greenhill-Gardyne, het hierdie aktiwiteite beëindig. Dit het daartoe gelei dat hulle gedomestiseerde diere van die plaaslike bevolking moes verkry (Stevenson-Hamilton 1952:15; Pienaar 1990:347). Hierdie vee is gekonfiskeer en by die buiteposte aangehou en sluit skape, bokke en beeste in wat vir vleis sowel as melk benut is (Stevenson-Hamilton 1952:14-15). Beenmateriaal van al hierdie spesies is op die terrein by albei die groot ashope ontbloot. Die enigste ander gedomestiseerde spesie wat geïdentifiseer is, is donkie. Dié is waarskynlik nie as voedselbron benut nie, maar as pakkier.

'n Groot hoeveelheid wilde diere is uit die beenmateriaal op die terrein geïdentifiseer. By die sentrale ashoop is sebra, steenbok en rooibok gevind. In sy verslag vir 1903 skryf die opsiener van die park, majoor Stevenson-Hamilton, dat die lede van Steinaecker's Horse "... got their meat almost entirely from the game which they shot." Hy dui egter aan dat hulle 'n beperking geplaas het op die plaaslike bevolking se jagaktiwiteite naby hulle buiteposte en veral in die omgewing van Sabiebug. Spesies wat genoem word is (blou)wildebeeste, rooibok, sebra en vlakvark en hy dui aan dat die wildsbokke in sekere gebiede amper heeltemal uitgewis is. Hierdie praktyk is eers beëindig in die eerste helfte van 1903 toe die meeste plaaslike inwoners die die park verlaat het (SA: verslag 29.11.1903).

By die suidwestelike ashoop is spesies soos luiperd, tierboskat en ander ongeïdentifiseerde karnivore, sebra en duiker geïdentifiseer. Daar bestaan dokumentasie wat aandui dat die plaaslike bewoners soms tierboskat geëet het, maar dit is nie bekend of hulle ook ander karnivore sou eet nie. Stevenson-Hamilton konstateer dat al die mense wat deur Steinaecker's Horse in diens geneem is met Martini-Henry gewere bewapen is en dat hulle op onverantwoordelike wyse die wild van kant gemaak het. Hy skryf ook dat min roofdiere geskiet is (SA: verslag 29.11.1903).

Spesies soos rietrot, kolhaas en ander knaagdiere is moontlik ook geëet, maar dit kon waarskynlik

ook in die ashope beland het nadat die terrein verlaat is, aangesien hierdie diere graag in ashope nesmaak, aan die gemors vreet en ook daar doodgaan. Voëlspesies wat gevind is sluit tarentaal en fisant in. Hierdie diere word selfs vandag nog as 'n lekkerny beskou.

Beenmateriaal van reptiele is by albei ashope gevind. Verskillende spesies skilpad, 'n bekende voedselsoort, en paddas is by die suidwestelike ashoop geïdentifiseer. Laasgenoemde is waarskynlik as aas gebruik om vis mee te vang. Visbene is by altwee ashope gevind, maar net barber kon spesifiek geïdentifiseer word. Dit is by die suidwestelike ashoop opgegrawe.

Landslakke, varswatermossels en eierdop is ook by albei gevind, maar heelwat meer hiervan is van die suidwestelike ashoop afkomstig. Dit dui ook daarop dat die swart bewoners van die terrein se dieet van dié van die blanke soldate verskil het. Eersgenoemde het veel eerder van voedselsoorte wat hulle self kon jag of vang as van blikkieskos gebruik gemaak. Soortgelyke materiaal is ook gevind by 'n area wat as kookskerm geïdentifiseer is en dra by tot hierdie interpretasie.

Beenmateriaal is ook gebruik om werktuie te maak en is benut om byvoorbeeld klere te herstel. By albei groot ashope is beennaalde en –else gevind.

Die faunamateriaal ontbloot veel meer as net die dieet van die garnisoen. Dit gee ook 'n aanduiding van die daaglikse aktiwiteite van die mense, naamlik jag en visvang.

Die dieet van die garnisoen het groot hoeveelhede alkohol ingesluit sowel as nie-alkoholiese drank. Glas en loodseëls afkomstig van drankbottels wat rum, jenewer, bier en wyn bevat het, is gevind. Koolsuurgashouers (CO₂), wat gebruik is om sodawater te maak, is ook opgediep. Dit stem ooreen met historiese inligting wat aandui dat hierdie produkte aan die verskillende buiteposte van Steinaecker's Horse verskaf is (Stevenson-Hamilton 1952:13; Pienaar 1990:345). Skerwe van die bottels van Rose's lemmetjiesap en wynglase is ook geïdentifiseer. Die enigste ander aanduiding van hulle dieet kom van stukke van bottels van produkte soos Bovril en Worcestersous, wat ook opgegrawe is.

Daar is ook ander voorwerpe geïdentifiseer wat daarop dui dat die blanke soldate met die sentrale ashoop geassosieer kan word. Dit sluit die skerwe van wynglase, stukke porselein van die houe van Odol mondspeelmiddel, vensterglas, 'n mansjetknoop, metaalknope, eetgerei, 'n skoenpolitoerblik, 'n gedeelte van 'n olielamp en die loodseëls van alkoholiese drankbottels in. Omdat dit reeds bevind is dat die terrein ook later gebruik is, bestaan die moontlikheid dat sommige voorwerpe in 'n later stadium in die argeologiese afsetting neergelê is. Die belangrikste hiervan is porselein wat uit die twintiger- en dertigerjare van die negentiende eeu dateer asook die bakkeliet en 'n battery uit 'n latere periode. 'n Kaart wat uit 1909 dateer en wat die posisie van veldwagterstasies en Native Police poste aandui, toon een hiervan naby aan die Makhadzi. Ongelukkig is die skaal van so 'n aard dat daar nie vasgestel kan word of dit dieselfde pos is as die een wat ondersoek is nie (SA: Hamilton 1909:65).

Kultuurvoorwerpe wat by die suidwestelike ashoop opgegrawe is en wat dui op die assosiasie daarvan met die swart mense is ooringe en tipiese Ystertydperk skoffels en piklemme. Hierdie is egter nie 'n baie duidelike aanduiding nie aangesien verskeie voorwerpe soos medisynebottels, draad, armbande en stukke kleding op beide hope gevind is. Daar is ook voorwerpe wat gewoonlik met die een groep verbind word op die ander groep se ashoop gevind. Hieronder tel 'n tipiese Ystertydperk skoffelpik wat by die sentrale ashoop gevind is en onderdele van slotte en die punt van 'n vulpen wat by die suidwestelike ashoop gevind is. So ook is tentpenne en die metaalogies van seile net by die suidwestelike ashoop ontbloot. 'n Volledige emalgebord wat by die sentrale ashoop opgegrawe is, blyk ook nie binne die norm in te pas nie aangesien dit eerder verwag sou word dat die blanke soldate porseleinvorwerpe sou gebruik het.

Dit is hierbo vermeld dat die hutvloer voorwerpe opgelewer het wat van Europese sowel as nie-Europese oorsprong is. Dit sluit die metaalhoepel van 'n vaatjie, moontlike vensterglas, 'n metaalknoop, 'n haelgeweerpatroon, spykers, glaskrale en tipiese Ystertydperkpotwerk in. Saam met die koolstofdatering van houtskool uit die hut, is dit duidelik dat dit gebruik is in die tyd toe Steinaecker's Horse op die terrein teenwoordig was. Dit is nie moontlik om te bepaal of die hut deur

blanke of swart mense gebruik is nie, maar omdat slegs een hut gevind is dui dit tog daarop dat dit moontlik vir die bevelvoerder by die buitepos ingerig is. Die skedel van 'n blouwildebees wat op die deur van die hut vasgemaak is, dui ook daarop dat 'n blanke persoon waarskynlik die hut gebruik het, omdat jagters dikwels hulle trofee op 'n prominente plek plaas. Aan die ander kant is die klipwerktuie wat op die vloer gevind is moontlik 'n aanduiding dat die hut deur swart mense gebruik is. 'n Vuurmaakplek wat in die hut geïdentifiseer is, dui op die tradisionele gebruik van plaaslike mense en bewys moontlik dat die hut oorspronklik deur hierdie mense opgerig is. Nietemin is die waarskynlikheid groot dat die blanke soldate die hut oorgeneem het nadat hulle die terrein in besit geneem het.

By die Sabiebrugterrein van Steinaecker's Horse is daar 'n blokhuis en verskeie ander geboue opgerig. Die blokhuis is na September 1902 deur Stevenson-Hamilton as sy kantoor gebruik (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7; SA: album nommers 1, 4 & 5). Benewens die hut en twee kookskerms is geen ander tekens van strukture by die Noordelike buitepos geïdentifiseer nie. Dit dui daarop dat hierdie buitepos nie dieselfde strategiese belang as die een by Sabiebrug gehad het nie en dat daar geen strategiese instelling (soos 'n treinspoor) was om hier te beskerm nie. Die buitepos moes waarskynlik bloot die beweging van Boerekommando's dophou en verhinder.

Twee ander areas waar hutklei en gebrande grond opgespoor is, word as kookskerms geïnterpreteer omdat dit 'n ovaal vorm gehad het en slegs tekens van een 'muur' toon. Die klei bevat paalmerke wat daarop gelaat is deur riete, aangesien die afdrukke van riete in die gebrande klei gevind is. Geen tekens van 'n vloer kon geïdentifiseer word nie, maar kolle gebrande grond is wel blootgelê. Die voorwerpe wat hier gevind is, is tipies van kombuisareas en sluit 'n rooster, kookpote en beenmateriaal in.

Benewens 'n aantal kleiner ashope wat geïdentifiseer is, is 'n konsentrasie met potskerwe ook gevind. Geen ander voorwerpe is hier ontdek nie en daar was ook geen houtskool wat benut kon word om 'n datering te doen nie. Die tipe potwerk blyk ouer te wees as die tyd van die Anglo-Boereoorlog en hierdie area het dus heelwaarskynlik niks met Steinaecker's Horse te doen nie. Dit

dui egter daarop dat mense hier woonagtig was en dit is moontlik dat dit een van die redes was waarom die lede van die eenheid besluit het om hier 'n buitepos op te rig.

Dit is veelseggend dat daar benewens die kultuurvoorwerpe wat by ashope en ander strukture gevind is, tog ook baie ander verspreid oor die area rondlê. Dit is te veel voorwerpe om bloot te aanvaar dat dit van die ashope af uitgespoel het en skep die indruk van 'n onnet area en dus 'n ongedissiplineerde eenheid. Dit is maklik om die idee te kry dat diegene op die terrein nie veel te doen gehad het nie en die tyd verwyd het deur te eet en te drink. Dit lyk asof sommige leë bottels en blikke sommer enige plek weggegooi is. So iets word nie in 'n streng gedissiplineerde militêre opset verwag nie, maar omdat Steinaecker's Horse 'n vrywilligerseenheid was, het hulle hulle waarskynlik nie veel hieraan gesteur nie. Dit moet ook in gedagte gehou word dat die buitepos verafgeleë is en dus was toesig waarskynlik beperk.

Voorwerpe soos die trompie wat gevind is en moontlik ook die vyle toon dat die soldate ook tyd vir vryetydsbesteding gehad het. Hulle het waarskynlik musiek gemaak en handwerk beoefen. Die byle wat gevind is, is 'n aanduiding dat hulle moes hout kap vir die vuur elke dag. Die skêre kon gebruik gewees het om die manne se hare kort te hou, maar kon natuurlik ook gebruik gewees het om klere te herstel. Naalde en else wat gevind is, dui ook op laasgenoemde. Die skêre, vyle en byle is by mekaar gevind, saam met die drie nagemaakte leeunaels wat daarop dui dat handwerk beoefen is. Hierdie voorwerpe is dus heelwaarskynlik saam benut.

Ten slotte kan gekonstateer word dat daar geen twyfel kan wees dat die terrein deur lede van Steinaecker's Horse tydens die Anglo-Boereoorlog beset is nie. Mense van die plaaslike gemeenskap het saam met die soldate daar gewoon en was waarskynlik reeds daar voor die oorlog. Dit is moontlik dat lede van swart militêre eenhede ook op die terrein teenwoordig was. Die terrein is gewis ook later hergebruik, waarskynlik deur 'n veldwagter wat 'n lid van die eenheid was of iemand wat daarmee bekend was vanweë 'n verbintenis met 'n voormalige lid van Steinaecker's Horse. Historiese inligting (sien hoofstuk 2) toon aan dat sekere van die lede van die eenheid na die oorlog veldwagters in die park geword het.

‘n Uitstalling van voorwerpe wat op die terrein ingesamel is, is gedurende 2003 in die Mopaniruskamp aangebring (figuur 98). Dit is later na die nuwe Makhadzi piekniekterrein, sowat 5 kilometer van die terrein af, verskuif. Op hierdie wyse word daar ‘n toerismedimensie aan die terrein verleen en keer die voorwerpe terug na hulle plek van oorsprong, ‘n beginsel wat in die Wet op Nasionale Erfenishulpbronne vervat is.

Figuur 98: Die uitstalling van voorwerpe afkomstig van die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse in die Mopanieruskamp

HOOFSTUK 6

DIE SABIEBRUG-POS VAN STEINAECKER'S HORSE

6.1 Inleiding

Die Sabiebrug-pos van Steinaecker's Horse was een van die grootste buiteposte van die eenheid en is in 2003 opgespoor (vergelyk hoofstuk 3). As gevolg van die grootte daarvan, word vermoed dat die terrein heelwat inligting in verband met die lewenswyse en roetine van die bewoners op so 'n militêre terrein bevat.

Die navorsing by die Noordelike buitepos (vergelyk hoofstuk 5) het insiggewende inligting in verband met Steinaecker's Horse daargestel, veral met betrekking tot die rol wat plaaslike swart mense daar vervul het. Die ondersoek na kultuurvoorwerpe by Sabiebrug kan moontlik meer hieroor beskikbaar stel. Gevolglik is besluit om ook laasgenoemde buitepos na te vors en is dit vir drie agtereenvolgende seisoene, in 2005, 2006 en 2007 argeologies ondersoek.

Die terrein by Sabiebrug is ook gebruik gedurende die bou van die Selatisspoorlyn in die negentigerjare van die negentiende eeu. Hierdie werk is onderbreek tydens die Anglo-Boereoorlog. Kort na die oorlog is 'n treinbrug, wat van staal vervaardig is, hier oor die Sabierivier voltooi. Die eerste veldwagter van die Sabiereservaat, Paul Bester, het ook voor die oorlog sy kamp in hierdie omgewing gehad, maar dit was aan die suidekant van die rivier (Pienaar 1990:397). Dit is egter moontlik dat hy die area noord van die rivier kon benut het. Dit is noodsaaklik om van hierdie aktiwiteite kennis te neem omdat kultuurvoorwerpe wat hiermee verband hou, waarskynlik ook op die terrein aangetref word en dat probeer moet word dit te onderskei van dít wat met Steinaeckers Horse verband hou.

Die gebied is ook meer onlangs (gedurende die tagtiger- en negentigerjare van die twintigste eeu) deur die Suid-Afrikaanse Weermag as basis gebruik. Verskeie voorwerpe uit hierdie tydperk lê daar

rond, maar dié kan maklik van die ouer voorwerpe onderskei word.

6.2 Doel van die ondersoek

Net soos wat die geval was met die Noordelike buitepos, moet daar 'n onderskeid getref word tussen die aanvanklike doel van die argeologiese ondersoek en die doel van die huidige studie. Eersgenoemde het ten doel gehad om kultuurvoorwerpe in te samel, 'n basiese idee van die terrein te verkry en om die historiese en argeologiese getuienis met mekaar in verband te bring.

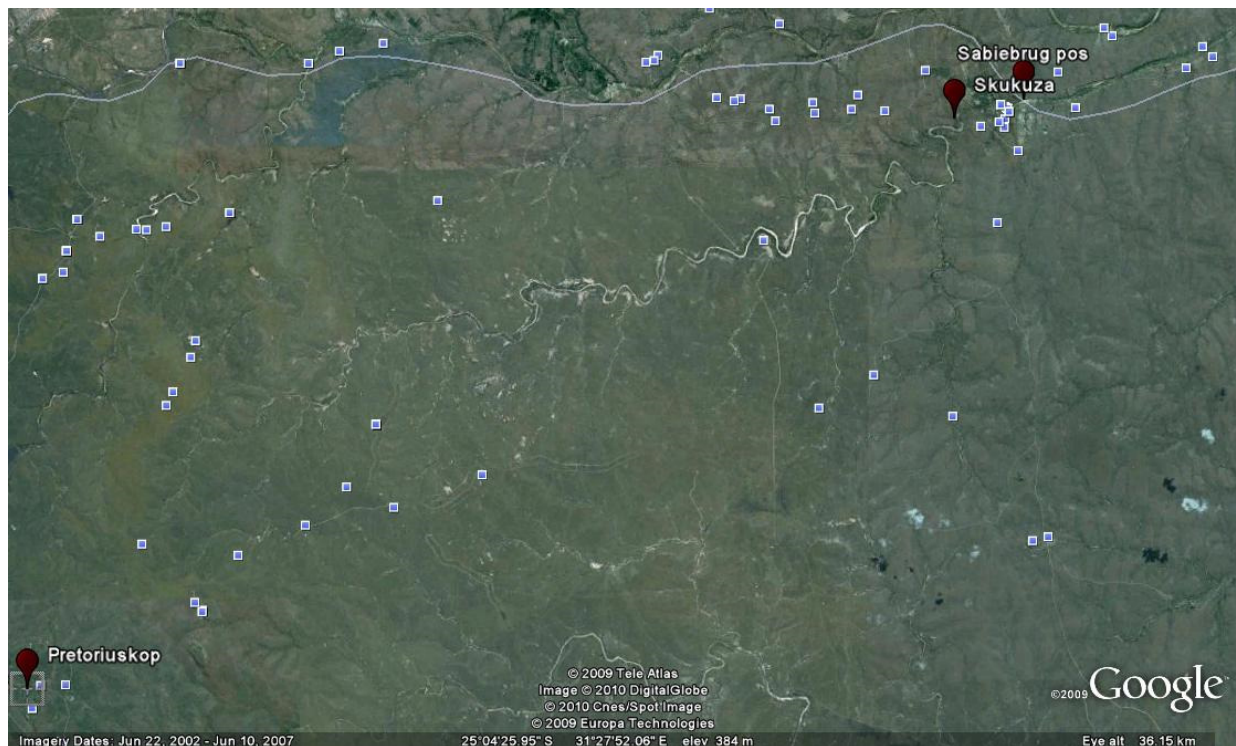
Die doel van hierdie studie is om:

- Historiese inligting in verband met die terrein te versamel
- Die kultuurhistoriese oorblyfsels op die terrein te dokumenteer en te beskryf
- Die kultuuroorblyfsels en voorwerpe op die terrein te analiseer en te verklaar
- Om die bevindinge ten opsigte van die Sabiebrugterrein met dié van die Noordelike buitepos in verband te bring.

6.3 Terreinbeskrywing

Die Sabiebrug-pos is ongeveer een kilometer noordoos van die Skukuza ruskamp in die Nasionale Krugerwildtuin geleë (figuur 99). Die kaart waarop dit voorkom is kaart 2431CD, Newington, van die Suid-Afrikaanse 1: 50 000 topografiese reeks. Dit is oos van die treinbrug oor die Sabierivier en op die noordelike oewer van die rivier.

Kultuurvoorwerpe soortgelyk aan dié op die terrein, is ook wes van die treinbrug en op die suidelike oewer van die rivier gevind. Wes van die treinbrug is die voorwerpe nie in groot konsentrasies nie en lyk dit na materiaal wat toevallig daar gelaat is deur iemand wat daar deurbeweeg het. Die min voorwerpe wat suid van die rivier gevind is, dui daarop dat hierdie deel van die terrein vernietig is deur die aanlê van die Skukuza ruskamp, aangesien dit uit historiese inligting bekend is dat Steinaecker's Horse hier teenwoordig was (Pienaar 2003: korrespondensie).

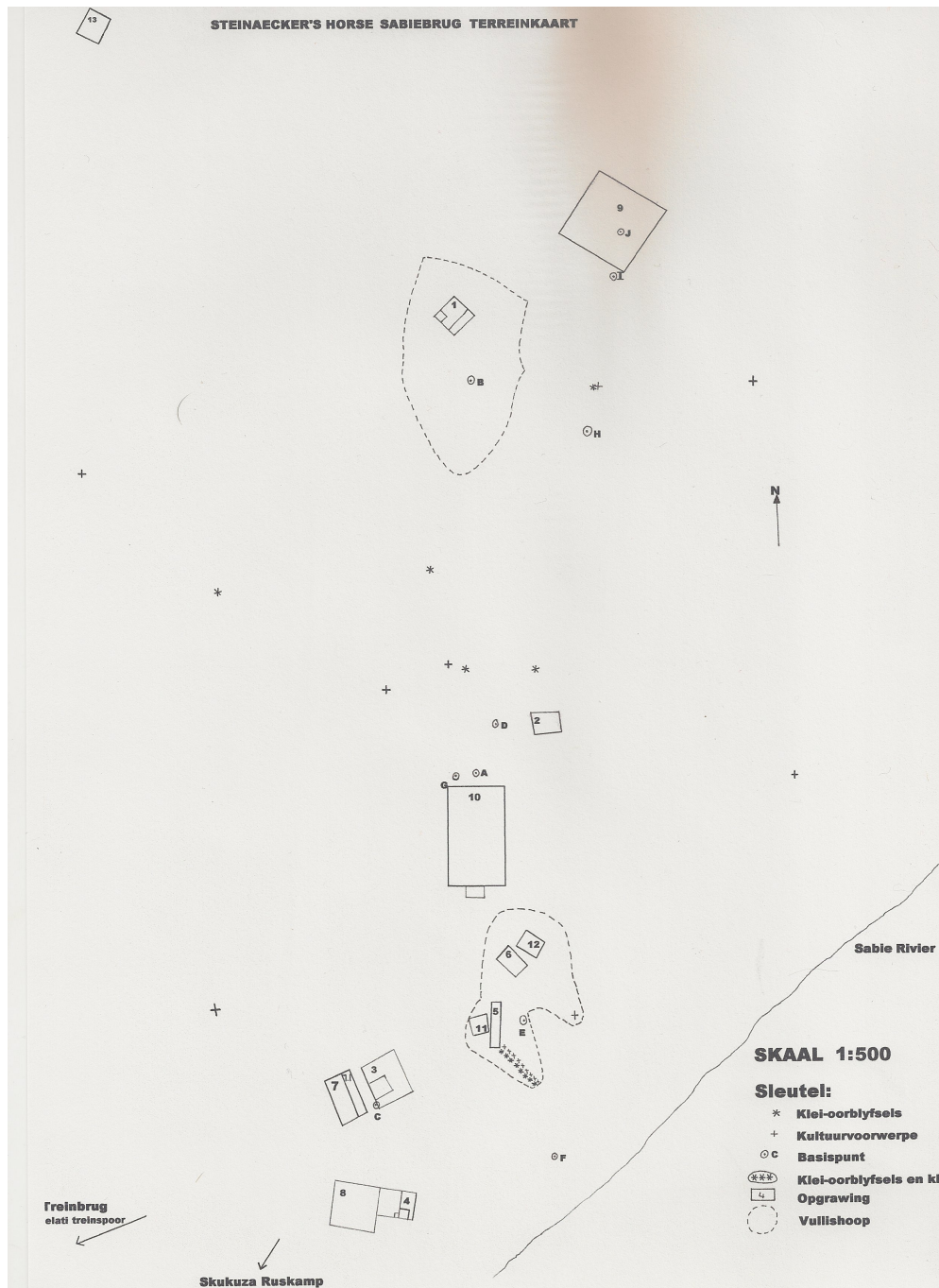

Figuur 99: Ligging van die Sabiebrugterrein van Steinaecker's Horse naby aan Skukuza

Die topografie van die area is taamlik gelyk met 'n effense afwaartse helling na suid in die rigting van die rivier. Aan die westekant is 'n groot onnatuurlike grondwal waarop die treinspoor aangelê is en die staal treinbrug is steeds hier sigbaar. Wat die plantegroei betref, is daar min grondbeddekers op die terrein, wat waarskynlik die gevolg van vloede die afgelope aantal jare was. Sommige areas het feitlik geen plantegroei nie, maar daar is tog kolle met digte gras. Groot bome kom veral op die rivieroewer voor. Kleiner bome en bosse op die terrein dui ook daarop dat dit in die verlede versteur is.

Die grootte van die area waar kultuuroorblyfsels aangetref word, het 'n radius van ongeveer 120 meter (figuur 100). Die moontlike puin van minstens vier strukture is tydens die eerste terreinbesoek geïdentifiseer. Tydens verdere besoeke aan die terrein was dit duidelik dat al hoe meer materiaal oopgespoel het, wat daarop dui dat hierdie terrein, net soos die Noordelike buitepos, deur vloede bedreig word. Slegs een vullishoop is geïdentifiseer. Enkele ander kolle met kultuurmateriaal het

geblyk nie ashope te wees nie en is waarskynlik deur die verspoeling van die terrein veroorsaak.

Figuur 100: Terreinkaart van Steinaecker's Horse se terrein by Sabiebrug

6.4 Historiese inligting

Anders as met die Noordelike buitepos is daar wel 'n bietjie inligting oor die Sabiebrug-pos bekend. Dit is ook nodig om inligting in verband met die spoorlyn te gee, aangesien die bou daarvan 'n belangrike invloed op die terrein sou gehad het.

6.4.1 Die Sabiebrug-pos

Naas die hoofkwartier te Komatipoort, was die Sabiebrug-pos die grootste van die Steinaecker's Horse terreine. Kaptein (later majoor) AW Greenhill-Gardyne, wat vir 'n tyd lank die adjudant van kolonel Von Steinaecker was, was in bevel van hierdie pos. In die tyd wat hy adjudant was sou hy te Komatipoort gestasioneer gewees het, aangesien 'n adjudant altyd aan sy bevelvoerder se sy moet wees. Voor hom was majoor R Robertson vir 'n kort tydjie hier in bevel (Stevenson-Hamilton 1952:19; Pienaar 1990:343-349; U de V Pienaar 2003: korrespondensie).

Steinaecker's Horse het die terrein in 1900 beset en het tussen 1901 en 1902 van hier af 'n trein na Komatipoort en na Kilo 104, sowat 21 myl (33,8 kilometer) noord van die Sabierivier gebruik. Hiermee is voorrade en soldate vervoer. Die treinbrug was nog nie voltooi nie, maar 'n tydelike houtbrug op 'n syspoor is gebruik om oor die rivier te beweeg. Hiërdie brug het gedurende 'n vloed in 1901 weggespoel. Kavalleris Tom Boyd was die treindrywer tot met sy dood op 2 Julie 1902 waarna die taak deur kavalleris Clinkers Willis oorgeneem is (Woolmore 2006:18).

'n Blokhuis is aan die suidekant van die tydelike brug opgerig. Die belangrikste rede vir 'n blokhuis hier was waarskynlik om die treinbrug te beskerm teen 'n moontlike aanval van Boerekant af. Dit is een van verskeie redes waarom blokhuise reg oor die land opgerig is (Van Vollenhoven 1995:87). Die taak van die garnisoen te Sabiebrug sou dus die bewaking van die treinbrug en treinspoor ingesluit het. Na September 1902 is dit deur majoor J Stevenson-Hamilton as kantoor gebruik. Hy is as eerste opsiener van die Krugerwildtuin (in daardie stadium nog die Sabiereservaat genoem)

aangestel. Die blokhuis het in hierdie tyd 'n veranda gehad wat koelte verskaf het en oor die rivier uitgekyk het (SA: Stevenson-Hamilton 1930:7; SA: album nommers 1, 4 & 5; Stevenson-Hamilton 1952:55-56).

Stevenson-Hamilton (1952:16) beskryf ook verskeie ou hutte op die terrein wat van die stukke van stoomketels gemaak is, asook sogenaamde 'naturelle hutte' waaraan verbeterings aangebring is. Hy dui verder aan dat die kamp deur 'n dik doringskerm omring is. Blykbaar het Von Steinaecker na die oorlog opdrag gegee dat die stoorkamer, stalle en verskeie ander geboue afgebreek en alle sink en ander vervoerbare materiaal verwyder word. Die blokhuis moes ook afgebreek word, maar gelukkig vir Stevenson-Hamilton het dit nooit gebeur nie en kon hy dit as sy kantoor gebruik (Stevenson-Hamilton 1952:55).

6.4.2 Die Selati-spoorlyn

In 1891 is daar begin om 'n spoorlyn, die sogenaamde Oosterspoor, tussen Pretoria en Komatipoort te bou. Hierdie roete sou met die hawe by Lourenco Marques (Maputo) verbind word en sou die Boererepubliek onafhanklik van Britse hawens maak (Bornman 2004:4; Nasionale Krugerwildtuin g.d.:4). Die spoorlyn was op 1 Januarie 1895 ten volle operasioneel en is op 8 Julie dieselfde jaar deur president Paul Kruger geopen (Jones 1996:1; Bornman 2004:3).

Gedurende 1887 is goud in die noorde van die land naby Gravelotte, Leydsdorp en Rubbervale ontdek. Die gebied het as die Selati-goudvelde bekend gestaan (Bornman 2004:4). Dit was gou duidelik dat hierdie gebied ook toegang tot die hawe moes hê. Die Volksraad het gevolglik in 1890 'n aansluiting tussen die Oosterspoor en die Selati-goudvelde goedgekeur. Hierdie spoorlyn is die Selati-spoorlyn genoem (Woolmore 2006:17-18; Nasionale Krugerwildtuin g.d.:4).

Konstruksie van die spoor het in 1893 begin en die eerste 40 kilometer is in Julie daardie jaar voltooi (Bornman 2004:4; Nasionale Krugerwildtuin g.d.:4). Nadat 120 kilometer voltooi is, is die projek as gevolg van korrupsie deur die kontrakteur gestaak (Woolmore 2006:18; Nasionale Krugerwildtuin

g.d.:5). Die treinbrug oor die Sabierivier was nie voltooi nie en die spoor het by 'n plek ongeveer 21 myl (33,8 kilometer) noord van die rivier, met die naam Kilo 104 geëindig (Woolmore 2006:18). Verdere konstruksie is deur die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog vertraag en is eers in 1910 hervat. Die spoorlyn is in 1915 voltooi (Bornman 2004:4; Woolmore 2006:18; Nasionale Krugerwildtuin g.d.:5).

Die gedeelte van die spoor wat voltooi is, het tydens die oorlog 'n militêre belang gekry. Gedurende 1900 is dit deur die ZAR gebruik om sy spoorvoertuie te berg omdat dit ver van die Britse opmars verwyder was. Teen die einde van die oorlog was die spoorlyn onder Britse beheer (Bornman 2004:4; Nasionale Krugerwildtuin g.d.:5). Die spoorlyn tussen Komatipoort en Sabiebrug is in hierdie tyd weekliks deur Steinaecker's Horse gebruik om voorraad en toerusting te vervoer (Stevenson-Hamilton 1952:28).

6.5 Die argeologiese ondersoek

Net soos by die Noordelike buitepos is basispunte daargestel sodat 'n terreinkaart geteken kon word. Een hiervan is met 'n permanente staalpen gemerk en die satellietkoördinate daarvan is gedokumenteer. Sodoende kan die terrein in die toekoms maklik opgespoor word. Benewens 'n oppervlakteversameling van kultuurvoorwerpe, is daar dertien opgrawings op die terrein uitgevoer.

6.5.1 Bergkamer

Opgrawing 1 is gedoen op 'n area met 'n groot hoeveelheid kultuurvoorwerpe en het ten doel gehad om daarvan in te samel. Dit het later geblyk dat hierdie 'n struktuur was en gevolglik is daar gepoog om die funksie daarvan vas te stel. Die groot hoeveelheid en verskeidenheid voorwerpe, saam met die aanduiding van kleimure, het daartoe aanleiding gegee dat hierdie area as 'n bergkamer (waarskynlik die kwartiermeesterstoor) geïnterpreteer is.

6.5.2 Vullishoop

Hier is vier opgrawings gedoen, naamlik nommers 5, 6, 11 en 12. Die doel was om die grootte en diepte van die ashoop vas te stel en om kultuurvoorwerpe in te samel. Die hoop was 25 sentimeter diep en het 'n deursnit van 22 meter. Ook hier was dit duidelik dat die grond jaarliks verspoel en dat kultuurvoorwerpe daarmee saam weggespoel het.

6.5.3 Hoop met klippe

'n Hoop met klippe wat aanvanklik na 'n graf gelyk het, is deur middel van opgrawing 2 ondersoek. 'n Groot hoeveelheid glasskerwe het ook hier rondgelê en is ingesamel. Op 'n diepte van 1,84 meter was dit duidelik dat hierdie nie 'n graf was nie, aangesien die grond steriel was en harde onversteurde klipperige grond bereik is. Die hoeveelheid glasskerwe, spesifiek afgesnyde bottelkoppe, dui daarop dat die klippe bloot as platform gepak is vir 'n militêre ritueel. Verskeie van die skerwe was afkomstig van sjampanjebottels en dit blyk dat dié op die platform geplaas is en dan is die kop met 'n swaard of ander skerp voorwerp afgekap.

6.5.4 Klei-oorblyfsels

Twee verskillende areas met klei-oorblyfsels op die rivieroewer is ondersoek, die eerste deur middel van opgrawings 3 en 7 en die tweede deur opgrawings 4 en 8. Die doel was om vas te stel of dit strukture is, en indien wel, wat die funksie daarvan was. Kultuurvoorwerpe is ook ingesamel. By albei is paalgate in die klei en die houtskool van gebrande pale gevind. By een van die strukture is tekens van 'n gekompakteerde grondvloer gevind en dit lyk of albei bergruimtes was. Die groot hoeveelheid oorblyfsels van glasbottels by die een skep spesifiek die indruk dat glasbottels daar geberg is.

6.5.5 Smidswinkel

Opgraving 9 is gedoen by 'n groot hoop wat sand, klei-oorblyfsels en kultuurvoorwerpe ingesluit het. Die doel was om vas te stel of dit 'n struktuur is en om dan die funksie daarvan vas te stel, terwyl voorwerpe ook ingesamel is. Die finale bevinding was dat dit 'n smidswinkel was. Die vind van voorwerpe wat met die spoorlyn verband hou, dui daarop dat die struktuur nie deur Steinaecker's Horse opgerig is nie, maar hulle sou waarskynlik daarvan gebruik gemaak het.

6.5.6 Sinkdakgebou

'n Area suid van die kliphoop met 'n groot hoeveelheid klei-oorblyfsels, sement en klip is geïdentifiseer en opgraving 10 is hier uitgemeet. Weer eens was die doel om vas te stel of dit die oorblyfsels van 'n struktuur was en, indien wel, om die funksie daarvan vas te stel. Kultuurvoorwerpe is ook ingesamel. 'n Kleivloer is gevind sowel as die oorblyfsels van klei wat deel van pleister op die mure of 'n plafon kon gewees het. Merke in die sement is duidelik deur 'n sinkmuur veroorsaak. Dit was 'n gebou met twee of drie vertrekke en het waarskynlik as huisvesting of kantore gedien.

6.5.7 Area met los klippe

Opgraving 13 is by 'n area met los klippe gedoen met die doel om vas te stel of dit 'n struktuur was. Daar is bevind dat dit los klippe was wat waarskynlik bymekaar gepak is om op te kan sit. Twee van die klippe het geblyk om versteende sakke sement te wees. Die area hou waarskynlik eerder verband met die onlangse weermagbedrywighede op die terrein en nie met Steinaecker's Horse nie.

6.6 Beskrywing van vernaamste strukture

Die strukture wat op die terrein opgegrawe is, moet beskryf word aangesien dit bydra tot die

interpretasie daarvan. Die meeste terreinverskynsels is voldoende beskryf onder 6.5, maar die twee groot strukture verdien verdere aandag.

6.6.1 Smidswinkel

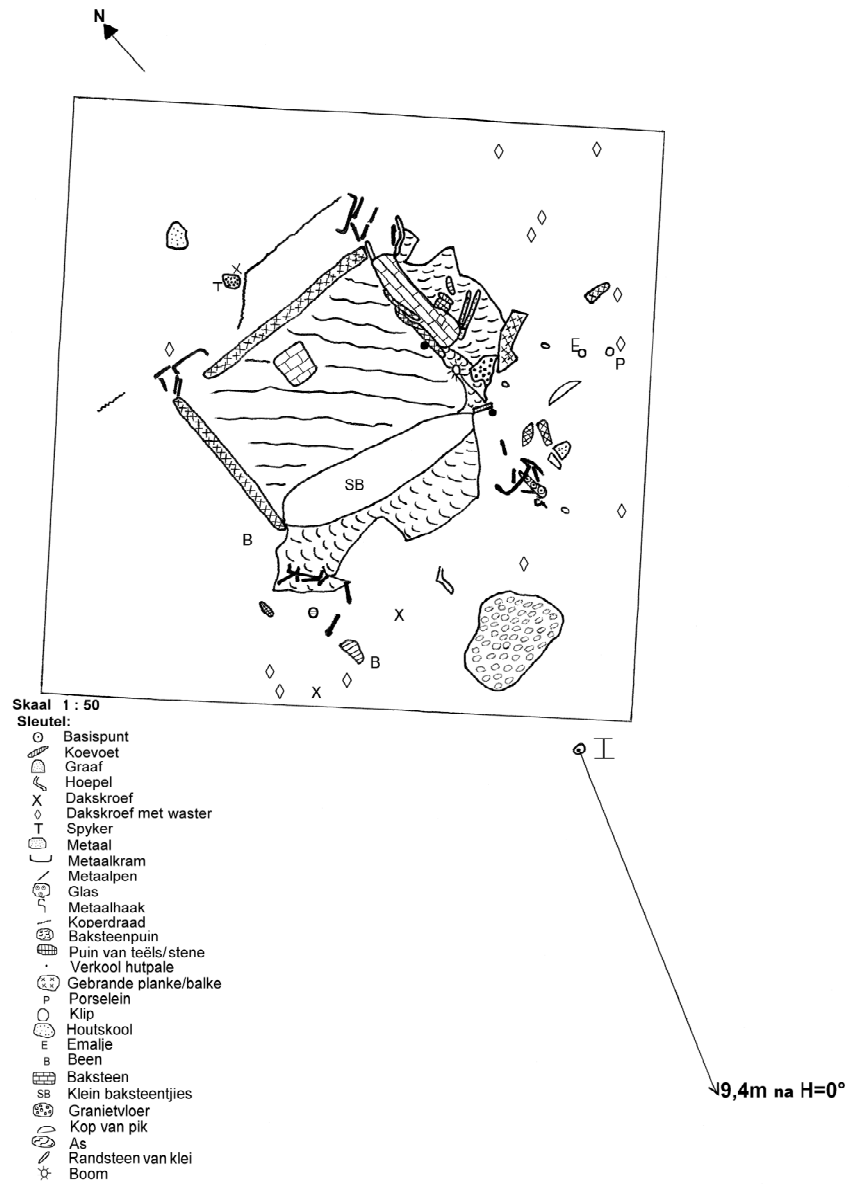
Hierdie was 'n reghoekige struktuur met twee baksteenmure, een aan die ooste- en een aan die suidekant daarvan (figuur 101 - 102). Die oorblywende kante word deur twee dik houtbalke gevorm. Kleiner stukke hout is gebruik om die reghoek te voltooi. Die hout was erg gebrand en selfs die bakstene het tekens hiervan getoon.

Die grond in die reghoekige area tussen die balke en mure was met as gemeng. Onder die as was die grond wit van kleur en dit lyk asof dit riviersand is wat hier as vloer gegooi is voordat daarop vuur gemaak is. Dit is duidelik dat daar 'n groot vuur in die struktuur gemaak is. Geen kultuurvoorwerpe is hier gevind nie.

Die muur aan die oostekant loop met 'n ronding en is van heel bakstene gemaak. Dit is twee bakstene breed en minstens vyf bakstene hoog. 'n Boom het die suidelike punt van die muur beskadig sodat dit moeilik is om te bepaal of die muur verder in daardie rigting strek. Aan die binnekant van die muur en daaronder is twee houtbalke wat lyk asof dit as basis vir die muur gedien het. Die gebrande oorblyfsels van twee houtpale hier dui daarop dat die balke gestut is en dat die bakstene hierteen vasgebou is.

Die grond in die reghoekige area tussen die balke en mure was met as gemeng. Onder die as was die grond wit van kleur en dit lyk asof dit riviersand is wat hier as vloer gegooi is voordat daarop vuur gemaak is. Dit is duidelik dat daar 'n groot vuur in die struktuur gemaak is. Geen kultuurvoorwerpe is hier gevind nie.

STEINAECKER'S HORSE SABIEBRUG SMIDSWINKEL

Figuur 101: Plan van die opgraving van die smidswinkel

Figuur 102: Die voltooide opgraving van die smidswinkel

Die muur aan die oostekant loop met 'n ronding en is van heel bakstene gemaak. Dit is twee bakstene breed en minstens vyf bakstene hoog. 'n Boom het die suidelike punt van die muur beskadig sodat dit moeilik is om te bepaal of die muur verder in daardie rigting strek. Aan die binnekant van die muur en daaronder is twee houtbalke wat lyk asof dit as basis vir die muur gedien het. Die gebrande oorblyfsels van twee houtpale hier dui daarop dat die balke gestut is en dat die bakstene hierteen vasgebou is.

Deur die hoogte van die oorblywende muur te meet en dit by die afstand van die gevalde puin te tel, is bereken dat die muur oorspronklik sowat 2,185 meter hoog was. Dit is insiggewend dat daar 'n spasie tussen die muur en die gevalde puin voorkom. Dit dui daarop dat hier moontlik 'n opening was en dit was waarskynlik die opening waardeur vuur binne-in die struktuur gemaak is (amper soos die bek van 'n bakoond). Teen die muur is twee koevoete, 'n stuk metaal en gebrande hout gevind.

Die muur aan die suidekant is van baie klein stukke songedroogde stene aanmekaar gesit. 'n Oneweredige vloer, gepak van granietklippe, is 'n entjie weg aan die buitekant van die muur geïdentifiseer en 'n metaalhoepel van 'n houtvat is hier gevind.

Die twee mure kom by die suidoostelike hoek bymekaar. Hier is die kop van 'n pik, 'n groot

metaalkram, vyf staalpenne, stukke onidentifiseerbare metaal en skerwe van 'n jenewerbottel gevind.

By die noordoostehoek kom die een houtbalk en die stewige baksteenmuur by mekaar. Aan die buitekant word 'n randsteen van klei aangetref, maar geen vloer kon geïdentifiseer word nie. 'n Soortgelyke kram en vyf staalpenne is hier gevind, asook 'n aantal dakskroewe wat netjies in 'n ry was. Dit skep die indruk dat hier 'n afdak aan die muur vas kon gewees het.

Die ander baksteenmuur en die houtbalk aan die westekant kom by die suidwestelike hoek by mekaar. Ook hier is 'n groot kram en vyf metaalpenne gevind. Aan die noordekant van die struktuur is 'n graaf, koperdraad, stukke van 'n metaalplaat en dakskroewe gevind. Die draad is in een geval met 'n skroef aan die metaalplaat vasgemaak en dit lyk asof dit 'n tipe geleier of ploftoestel kon gewees het.

Die twee balke kom by die noordwestehoek bymekaar. Hier is ook 'n metaalkram, maar in hierdie geval lyk dit asof dit in die twee balke ingeslaan is om dit aan mekaar te heg. Hier is vier metaalpenne en 'n string koperdraad gevind. Dit lyk asof hierdie die hoek kan wees waar die blaasbalke geplaas is om die vuur binne-in te stook.

Die finale bevinding is dat hierdie 'n smidswinkel was met die reghoekige area tussen die balke en mure die vuurmaakplek of oond. Dit lyk asof die vier hoeke verskillende werkstasies was. Die noordoostelike hoek en suidelike muur was die vernaamste aktiwiteitsareas. Hier is klaarblyklik 'n afdak opgerig en die vuur is moontlik van hier af van brandstof voorsien.

Die klipvloer is waarskynlik gelê om 'n vat met water op te sit. In die vat is die metaalvoorwerpe afgekoel. By die noordwestelike hoek was daar waarskynlik blaasbalke om die vuur mee te stook.

Die koevoete, metaalkramme en -penne is almal ewe dik. Dit lyk verteenwoordigend van voorwerpe wat onder meer hier vervaardig is. Dit is gewoonlik finaal afgewerk by verskillende werkstasies en dit is waar dit ook gevind is. Dit is natuurlik moontlik dat die koevoete bloot stukke metaal is wat

gebruik is om die ander voorwerpe van te maak. Die kramme lyk ook asof dit moontlik in die konstruksie van die smidswinkel gebruik is.

Die metaalpenne stem ooreen met penne wat in die aanmeakaarsit van die treinspoor gebruik is. Gevolglik blyk dit dat die smidswinkel deur die spoorbouers opgerig is, maar dit sou sekerlik gedurende die oorlog ook deur Steinaecker's Horse gebruik gewees het. 'n Ander moontlikheid is dat Steinaecker's Horse die struktuur opgerig het en dat dit later deur die spoorwegwerkers gebruik is. Hoewel die eenheid oor hoefsmede beskik het (sien hoofstuk 7), is dit nie bekend of hulle in hierdie hoedanigheid aangewend is nie. Daar kan sekerlik aanvaar word dat dit wel die geval sou wees aangesien hierdie funksie belangrik vir 'n bereide eenheid was.

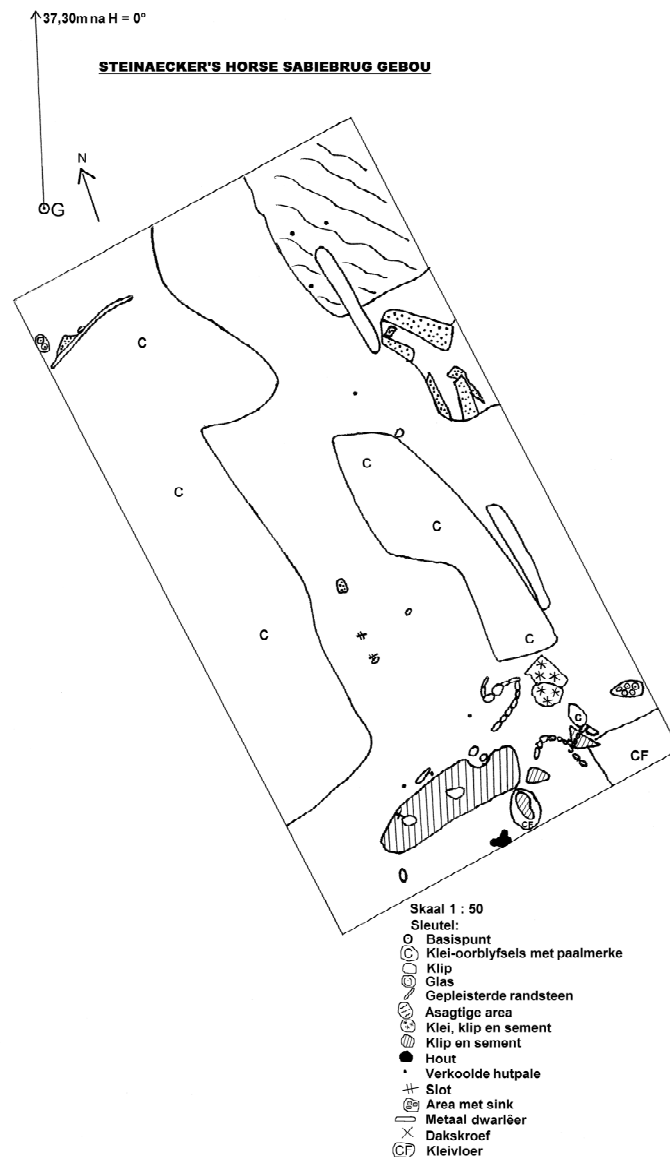
Die moeilikste aspek om te verklaar is die koperdraad wat aan die metaalplaat vasgemaak is. Dit kan moontlik te make hê met 'n metode om die vuur aan die gang te kry, maar daar sou sekerlik veel makliker maniere gewees het. Vermoedelik is dit 'n tipe ontbrandingsmeganisme vir 'n ploftoestel, soortgelyk aan dit wat algemeen tydens die Anglo-Boereoorlog gebruik is om treinspore mee op te blaas. Hierdie tegnologie sou natuurlik voor en na die oorlog ook beskikbaar gewees het. Dit is moontlik dat dit gebruik is om die smidswinkel op te blaas nadat dit sy doel gedien het. Dit moet ook in gedagte gehou word dat Von Steinaecker sommige van die strukture by hierdie pos vernietig het nadat hy verneem het dat sy eenheid nie as 'n permanente grenswag aangestel sou word nie (Stevenson-Hamilton 1952:55). Gevolglik is dit selfs moontlik dat dit hy was wat hierdie struktuur opgeblaas het.

6.6.2 Sinkdakgebou

Hierdie is ook 'n reghoekige struktuur (figuur 103 - 104¹⁵). Klippe en sement wat oorblyfsels van 'n fondament is, is slegs aan die suidekant gevind. Die merke wat gegolfde sinkplaat in die sement gelaat het, is duidelik sigbaar. Die gebou het dus minstens een sinkmuur gehad. Die ander mure kon moontlik van paaltjies wat toegeklei was, gemaak gewees het. Paalgate en gebrande pale is gevind.

15 Die skaal op die maatstok in hierdie figuur is 10 sentimeter blokkies.

'n Groot hoeveelheid klei met paalmerke daarin dui daarop dat die mure wel gepleister was. Dit is moontlik dat dit kleimure sonder paaltjies was, of selfs sinkmure met klei en moontlik pale aan die binnekant. Dit sou die gebou heelwat koeler gemaak het.

Figuur 103: Plan van die opgrawing van die sinkdakgebou

Figuur 104: Die voltooide opgraving van die sinkdakgebou

Sommige van die stukke klei was baie dik en het net paalmerke aan die een kant daarvan gehad wat daarop dui dat dit deel was van 'n brandplafon of brakplafon. Dit beteken dat die gebou waarskynlik 'n rietplafon gehad het om dit koel te hou en dat dit met klei gepleister was. Aan die oostekant van die gebou is stroke metaal gevind wat op die nok of kant van 'n dak gebruik word. Soms het rietdakgeboue ook sinknokke gehad, maar na aanleiding van ander geboue wat deur Steinaecker's Horse gebruik is, is die waarskynlikheid groot dat hierdie gebou wel 'n sinkdak gehad het.

Oorblyfsels van 'n kleivloer is by die fondamentklippe in die suide gevind en dele hiervan is ook verder noord blootgelê. Die vorm van die fondament skep die indruk dat daar 'n ingang op die suidoostelike hoek van die struktuur was. Twee erg verroeste metaal spoordwarslêers is in lyn met mekaar aan die oostekant gevind. Dit is met klei vasgemessel en te swaar om lateie te wees en was dus waarskynlik drumpels. Die voorwerpe verteenwoordig twee ingange tot die gebou en dui daarop dat dit minstens twee vertrekke gehad het. Die vertrek aan die suidekant het dan moontlik twee ingange gehad, maar dit is ook moontlik dat die suidelike een 'n ingang tot 'n derde vertrek was. Omdat daar slegs fondamente aan die suidekant gevind is, is dit nie moontlik om daarvolgens te bepaal hoeveel vertrekke die gebou gehad het nie.

Die finale bevinding is dat die gebou reghoekig was met twee of drie kamers en dat die voorkant

daarvan oos was. Die gebou was taamlik groot (minstens 14 x 8 meter) en het waarskynlik 'n formele dak, mure, deure en 'n vloer gehad. Minstens die suidelike muur en dak daarvan was van sink. Die ander mure het waarskynlik uit riete en pale bestaan en was met klei gepleister. Dit het ook 'n rietdak gehad met 'n laag klei bo-op.

Die gebou is soortgelyk aan ander geboue uit daardie tyd. Sinkgeboue met sementfondamente is algemeen tydens die Anglo-Boereoorlog gebruik (Van Vollenhoven ea 2004:27-29). Minstens drie voorbeelde hiervan is deur Steinaecker's Horse gebruik. Twee was te Komatipoort (sien figuur 31 en 32) en is as kwartiere vir die soldate gebruik (Van Vollenhoven ea 2001:9). Dit is ook die waarskynlikste funksie van die gebou wat opgegrawe is. Die derde voorbeeld is die blokhuis wat by Sabiebrug opgerig is (sien figuur 6).

Die kultuurvoorwerpe wat hier gevind is, dui daarop dat die gebou 'n huishoudelike funksie gehad het. Dit sluit fragmente van borde en die keramiek en glas van alkoholiese en nie-alkoholiese bottels in, sowel as die skerwe van medisyne- en voedsel (sous) bottels.

6.7 Analise van kultuurvoorwerpe

Die terreinverskynsels, geboue en strukture is reeds hierbo (6.5 en 6.6) bespreek en verklaar. Die tipologiese indeling van die voorwerpe dien as basiese analise en eerste interpretasie daarvan. Dit kan vermeld word dat dit in 'n groot mate met dié wat by die Noordelike buitepos gevind is, ooreenstem, maar dit is oor die algemeen in 'n veel swakker toestand. Die meeste voorwerpe¹⁶ dateer ook uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu. Die volledige lys van voorwerpe Word in Bylaag C aangetref en die finale interpretasie volg aan die einde van die hoofstuk.

6.7.1 Keramiek

Keramiek word onderverdeel in porselein, steenware en potskerwe. Geen erdewerk is op hierdie

¹⁶ Die meerderheid voorwerpe is met die hulp van A Pelser geïdentifiseer.

terrein gevind nie.

6.7.1.1 Porselein

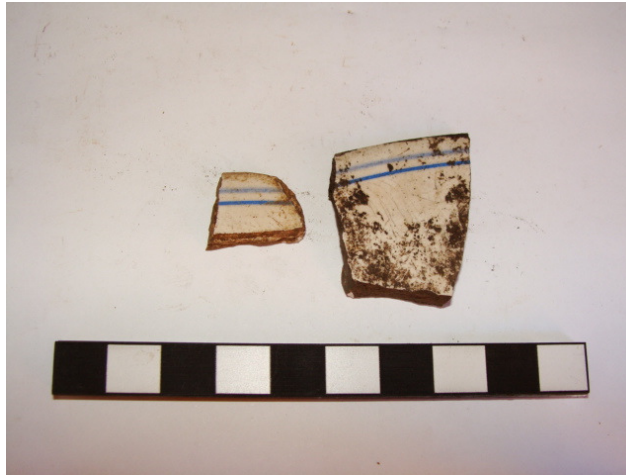
Porseleinskerwe wat gevind is sluit in 'n skerf van 'n hardgebakte porseleinbord met 'n bruinkleurige blom- en boommotief daarop versier (figuur 105¹⁷). Dit is by die smidswinkel gevind en dateer uit die laat negentiende of vroeg twintigste eeu (Pelser e.a. 1998b:100). Skerwe van 'n hardgebakte porseleinborde met twee blou lyne onder die rand daarvan geverf (figuur 106), sonder versiering, blou- en bruinkleurige skerwe (figuur 107) en skerwe met rooi lyne daarop (figuur 108), is ook opgegrawe. Van die skerwe is soortgelyk aan skerwe wat by die Noordelike buitepos gevind is.

Ander voorwerpe wat ingesamel is, is die skerwe van 'n eierkelkie en 'n skerf van 'n kommetjie met 'n Chinese motief daarop. Hardgebakte porseleinskerwe afkomstig van salfpotjies is ook opgegrawe (figuur 109). Die meeste hiervan is afkomstig van die firma van P REGOUT & CO MAASTRICHT. Porselein is sedert 1883 in Maastricht vervaardig (Cushion 1996: 242).

Figuur 105: Hardgebakte porseleinskerf afkomstig van die bord van 'n eetservies

17 Die skaal op die maatstok by die voorwerpe in figure is 1 sentimeter blokkies.

Figuur 106: Hardgebakte porseleinskerf soortgelyk aan skerwe afkomstig van die Noordelike buitepos

Figuur 107: 'n Verskeidenheid hardgebakte porseleinskerwe afkomstig van die Sabiebrugterrein. Die ligblou skerwe is soortgelyk aan skerwe wat ook by die Noordelike buitepos gevind is. Die donkerblou skerwe toon die bekende wilgerpatroon. Al die skerwe dateer uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu.

Figuur 108: Skerwe afkomstig van 'n hardgebakte porseleinbord

Figuur 109: Hardgebakte porseleinskerwe afkomstig van salfpotjies

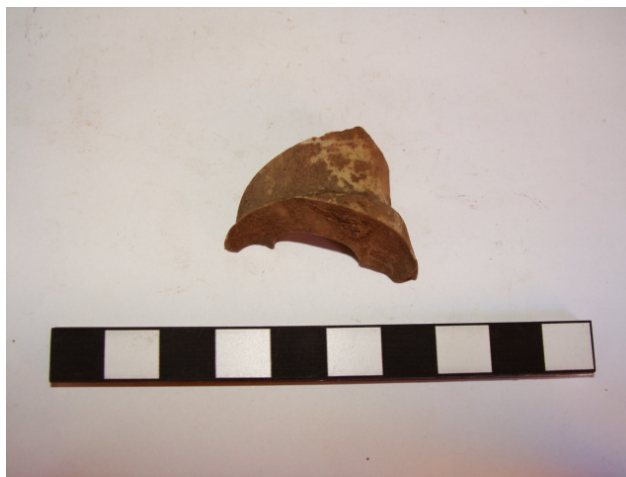
6.7.1.2 Steenware

Die steenware wat gevind is bestaan uit skerwe afkomstig van huishoudelike (figuur 110) en medisinale houers (Pelser 2006:3), verskeie roomkleurige skerwe van geglasuurde steenware afkomstig van laat negentiende-eeuse inktjies (Lastovica & Lastovica 1990:50) sowel as stukke gestolde ink (figuur 111 & 112) en donkerbruin soutgeglasuurde steenwareskerwe.

Meer as tweehonderd skerwe van geglasuurde steenware wat van jenewerbottels afkomstig is, waarvan sommige letterwerk daarop het wat aandui dat dit by die fabriek van Hulstkamp & Zn (Zonen) & Molyn van Rotterdam vervaardig is (figuur 113 & 114). Dit dateer uit die laat negentiende eeu (Lastovica & Lastovica 1990:39; Pelser 2007:3-4; Pelser 2008b:3). Verskeie skerwe van Victoriaanse kaolienpype vir die rook van tabak (figuur 115) (Lastovica & Lastovica 1990: 73) en die skroefgedeeltes van tandepastabuisies (figuur 116), is ook ingesamel.

Figuur 110: Steenwareskerwe afkomstig van die Sabiebrugterrein

Figuur 111: Steenwareskerf van 'n inkpotjie

Figuur 112: Stukke gestolde ink wat opgegrawe is

*Figuur 113: Steenwareskerwe afkomstig van 'n jenewerbottel afkomstig van die fabriek
Hulstkamp & Zn (Zonen) & Molyn van Rotterdam*

Figuur 114: Soortgelyke steenwareskerwe afkomstig van die Sabiebrugterrein

Figuur 115: Skerwe van tabakpype wat op die terrein ingesamel is

Figuur 116: Die skroefgedeeltes van tandepastabuisies

6.7.1.3 Potskerwe

Potskerwe wat gevind is, is soortgelyk aan tipiese Ystertydperkpotwerk (figuur 117). Aangesien geen versierde potskerwe is by die Sabiebrugterrein geïdentifiseer nie, kan 'n relatiewe datering daarvan nie gedoen word nie.

Figuur 117: 'n Potskerf afkomstig van die terrein

6.7.2 Glas

Die meeste glasskerwe wat opgegrawe is, was erg gefragmenteerd en dus nie baie bruikbaar vir interpretasiedoeleindes nie. Dít wat wel geanaliseer kon word, is in verskeie funksionele tipes ingedeel.

6.7.2.1 Alkoholiese drank

Die oorgrote meerderheid glasskerwe is van alkoholiese drankbottels afkomstig en is by die area wat as bergplek hiervoor geïnterpreteer is, gevind. Dit sluit verskeie afgesnyde bottelkoppe van sjampanjebottels (Pelser 2006:4) (figuur 118) in wat by die hoop met klippe gevind is sowel as 'n volledige sjampanjebottel en die kop van een met die draad waarmee die prop vasgemaak is nog daaraan vas (figuur 119).

Verskeie donkergroen skerwe afkomstig van rum, likeur, wyn, jenewer en whiskey, donkergroen en bruin glasskerwe van wyn- en bierbottels (Lastovica & Lastovica 1990: 35-41) (figuur 120 – 123) en gebrande glasskerwe wat moontlik ook van verskillende alkoholiese drankbottels afkomstig is, is opgegrawe. Seëls van 'n jenewerbottel met die bewoording J.H. HENKES DISTILLER DELFTSHAVEN en 'n ander met die bewoording BLANKENHEYM & NOLET daarop (Lastovica & Lastovica 1990: 37; Pelser 2008b:3) is geïdentifiseer (figuur 124). Dit dateer uit die laat negentiende eeu.

Laastens is die perskleurige glasstukke (figuur 125) afkomstig van 'n drankfles, ook ingesamel (Pelser 2008b:3)

Figuur 118: Die afgekapte koppe van sjampanjebottels

Figuur 119: 'n Sjampanjebottel en die kop van nóg een met die draad van die prop steeds daaraan vas

Figuur 120: 'n Verskeidenheid bottelkoppe van alkoholiese drankbottels. Die deursigtige bottelkop is afkomstig van 'n voedselbottel vir sous.

Figuur 121: Glasskerwe van 'n whiskeybottel

Figuur 122: Bierbottel afkomstig van Natal Breweries wat uit die laat negentiende/ vroeg twintigste eeu dateer

Figuur 123: Skerwe van 'n rumbottel

Figuur 124: Seël van 'n laat negentiende-eeuse jenewerbottel afkomstig van die H Henkes distilleerder in Delftshaven

Figuur 125: Perskleurige glasskerwe afkomstig van 'n drankfles

6.7.2.2 Nie-alkoholiese drank

Die meeste van hierdie skerwe kom van die area wat as stoorplek vir bottels geïdentifiseer is en bestaan uit 'n groot hoeveelheid lig- en donkergroen glasskerwe (figuur 126 & 128), asook bottelkoppe en -nekke van soda- of mineraalwaterbottels (Lastovica & Lastovica 1990: 26; Pelser 2007:3-4; Pelser 2008b2-3). Sommige hiervan het gebrand (figuur 127). Daar is ook skerwe van

Rose's lemmetjiesap gevind (Lastovica & Lastovica 1990:63) (figuur 128).

Figuur 126: Glasskerwe van soda- of mineraalwaterbottels

Figuur 127: Gebrande glasskerwe

Figuur 128: Die skerfaan die linkerkant is afkomstig van 'n soda- of mineraalwaterbottel en die ander van Rose's lemmetjiesap

6.7.2.3 Medisinaal

Voorwerpe van medisinale oorsprong wat gevind is, bevat deursigtige glasskerwe van verskeie medisynebottels (Lastovica & Lastovica 1990:43-47) wat by die stoorkamer en smidswinkel geïdentifiseer is (figuur 129 - 130).

Figuur 129: Skerwe van medisynebottels afkomstig van die Sabiebrug terrein. Die bottelkop is van 'n Enobottel.

Figuur 130: 'n Medisynebottel wat by die smidswinkel gevind is

6.7.2.4 Huishoudelik

Huishoudelike glas is net by die sinkdakgebou opgegrawe. Dit bestaan uit deursigtige skerwe afkomstig van sousbottels (figuur 120) en soetolie, waarvan sommige tekens toon dat dit gebrand het. Een van die skerwe het die letters CS & CO daarop en is afkomstig van die maatskappy, Cunnington & Shaw van St Helens (Lastovica & Lastovica 1990:59-60, 66; Pelser 2007:4-5). Verskillende glas stopproppe (figuur 131) van bottels, onder andere afkomstig van HOLBROOK & Co Worcestersous is ook geïdentifiseer (Pelser 2008b3).

Figuur 131: Stopproppe van glasbottels. Die twee aan die linkerkant is van Holbrook & Co, Worcestersous.

6.7.2.5 Eetgerei

In hierdie kategorie is die onderkant van twee drinkglase, gekleurde glas van drinkglase en die skerwe en stele van wynglase (Pelser 2008:3), wat by die sinkdakgebou gevind is, ingedeel (figuur 132)

Figuur 132: Skerwe van drink- en wynglase

6.7.2.6 Persoonlike items

Ook in hierdie geval is voorwerpe slegs by die sinkdakgebou gevind en sluit in twee deursigtige glaskrale en 'n verskeidenheid gekleurde glaskrale (figuur 133).

Figuur 133: Glaskrale wat op die Sabiebrugterrein opgegrawe is

6.7.3 Metaal

Die meerderheid metaalvoorwerpe wat van die terrein afkomstig is, is fragmente waarvan geen afleidings gemaak kan word nie. Die res word in verskillende funksionele tipes ingedeel

6.7.3.1 Beligting

Die enigste voorwerp in hierdie kategorie is 'n stuk van 'n olielamp (figuur 134) wat van brons gemaak is (Pelser 2007:6) en by die sinkdakgebou gevind is.

Figuur 134: Onderdeel van 'n olielamp

6.7.3.2 Persoonlike items

Voorwerpe wat onder hierdie kategorie ingedeel word, is 140 uniform- en ander knope gemaak van metaal (figuur 135 & 136), die onderdele van 'n sakhorlosie, 'n groot hoeveelheid ogies en hakies (figuur 137) afkomstig van skoene en gemaak van koper of brons, verskeie koper mansjetknope (figuur 137), metaalgespes afkomstig van gordels (figuur 138) en bronsdekseltjies (figuur 139) waarmee tabakpype toegemaak is (Pelser 2006:3).

Figuur 135: Metaalknope afkomstig van die terrein. Die vierde knoop toon die bewoording BEST RING EDGE, wat 'n voorbeeld is van gulpsknope wat in Britse uniforms gebruik is.

Figuur 136: Twee knope van militêre oorsprong en twee kruise wat moontlik as versiering kon dien op beursies wat vir die uitbetaal van lone gebruik is

Figuur 137: Ogies en hakies van skoene, 'n koperspeld en mansjetknope

Figuur 138: Gordel- en kruisbandgespes

Figuur 139: Die dekseltjies van rookpype

Twee muntstukke, albei silwer ses-penniemunte (figuur 140 - 141), word ook hier ingedeel. Die een se datum is 1872 en toon die Britse kroon en 'n blommekrans aan die stertkant daarvan. Aan die kopkant is 'n afbeelding van 'n jong koningin Victoria en die woorde VICTORIA DEL GRATIA BRITT REGINA REG... Twee gaatjies in die muntstuk dui daarop dat dit as versiering om die nek gedra is. Die tweede muntstuk se datum is 1889. Aan die stertkant het dit 'n soortgelyke versiering as die ander muntstuk, maar die kroon verskil. Die kopkant toon 'n ouer koningin Victoria en dieselfde

bewoording as die ander muntstuk.

Geroeste knipmesse (figuur 142 - figuur 143), 'n stuk metaal wat soos die handvatsel van 'n knipmes lyk en die stert van 'n metaaldier, waarskynlik 'n leeu, wat as ornament gedien het (figuur 144), is ook gevind.

Figuur 140: Stertkant van ses-penniemuntstukke met die datums 1872 en 1889. Let op die twee gaatjies in eersgenoemde, wat daarop dui dat dit as hangertjie om die nek gedra is.

Figuur 141: Kopkant van die twee ses-penniemuntstukke

Figuur 142: Joseph Rogers knipmes

Figuur 143: 'n Geroeste knipmes

Figuur 144: Die kop van 'n pik, poot van 'n driepootpot en die stert van 'n ornament

6.7.3.3 Voedselverwante voorwerpe

In hierdie kategorie is die oorblyfsels van die blikkies van blikkieskos en die sleuteltjies waarmee die blikkies oopgemaak is, sowel as verskillende oorblyfsels van driepootpote (figuur 144) geïdentifiseer.

6.7.3.4 Huishoudelik

Twee voorwerpe is in hierdie afdeling ingedeel, naamlik die metaalhoepel van 'n houtvat wat by die smidswinkel gevind is en die kop van 'n eetlepel (figuur 145).

Figuur 145: Die kop van 'n lepel en 'n gewiggie

6.7.3.5 Gereedskap en toerusting

In hierdie kategorie is 'n groot hoeveelheid voorwerpe ingesamel. Dit sluit in 'n gewiggie vir gebruik op 'n skaal (figuur 145), die kop van 'n pik (figuur 144), 'n beitel (figuur 146), stukke koperdraad (figuur 147), 'n metaalhandvatsel waarvan die oorsprong nie bekend is nie en 'n volledige stuk gereedskap van metaal wat gebruik is om spykers uit perdeskoene te trek (FW Mouton 2009: korrespondensie) (figuur 148).

Verdere voorwerpe in hierdie kategorie is 'n swaar metaalpen wat moontlik iets met die treinspoor te doen gehad het, die kop van 'n graaf, twee koevoete, verskeie metaalpenne soortgelyk aan dié wat in die konstruksie van die treinspoor gebruik is (figuur 149), vier groot metaalkramme wat moontlik in die konstruksie van die smidswinkel gebruik is en meer as 'n duisend verskillende spykers en skroewe of gedeeltes daarvan. Sommige van die spykers (figuur 146 & 150) is gebuig om as hake diens te doen. Verskeie dakskroewe en wasters (figuur 151), 'n seskantige moer (figuur 152),

soortgelyk aan voorbeelde op die treinspoor, brons- of koperhakies (figuur 153), 'n koperspeld (Figuur 137) en stukke van verskillende kettings is ook opgegrawe.

Figuur 146: 'n Beitel, skarnier en 'n spyker wat oopgekloof is om 'n tipe haak te vorm

Figuur 147: 'n Rol koperdraad wat op die terrein opgegrawe is

Figuur 148: 'n Stuk gereedskap wat gebruik is om spykers uit perdeskoene te trek

Figuur 149: Twee van die penne soortgelyk aan dié wat in die treinspoor gebruik is

Figuur 150: Spykers afkomstig van die terrein. Let op die een wat gebuig is om 'n haak te vorm.

Figuur 151: 'n Groot skroef en ander dakskroewe en wasters wat op die terrein gevind is

Figuur 152: 'n Seskantige moer soortgelyk aan dít wat in die konstruksie van die treinspoor gebruik is. Die kopervoorwerp is deel van 'n deurslot.

Figuur 153: Hakies wat by die sinkdakgebou gevind is

6.7.3.6 Ammunisie

Op hierdie terrein is heelwat minder ammunisie gevind as by die Noordelike buitepos. Dit sluit onder andere 'n groot hoeveelheid slagdoppies van voorlaaiergewere in (figuur 154). Sommige hiervan is van geelkoper en ander van rooikoper.

Die meeste van die ammunisie afkomstig van die terrein kan met die Anglo-Boereoorlog verbind word en sluit haelgeweerkorrels (figuur 155) en die ammunisie van Martini-Henrygewere in (Wolmarans 2008:2) (figuur 156 - 157). Tegniese inligting in verband met hierdie en ander ammunisie is vervat in Bylaag C.

Figuur 154: Slagdoppies van voorlaaiergewere. Die drie aan die linkerkant is van geelkoper gemaak en die drie aan die regterkant van rooikoper.

Figuur 155: Haelkorrels en stukke lood wat op die terrein ingesamel is

Figuur 156: Ammunisie afkomstig van die Sabiebrugterrein. Die boonste is die Boxerslagdoppie van 'n .38 kaliber rewolwer en die onderste een is afkomstig van 'n .500/.450 kaliber nommer 2 musketgeweer, vervaardig deur die Eley fabriek. Die patroonpunt is afkomstig van 'n rewolwer of 'n Martini-Henrygeweer.

Figuur 157: Twee doppies van 'n .577/.450 kaliber Martini-Henrygeweer

6.7.3.7 Vervoer

Net een voorwerp wat in hierdie kategorie ingedeel kan word, is gevind, naamlik die as van 'n kleinerige waentjie.

6.7.3.8 Boumateriaal

Al die voorwerpe in hierdie groep is van die sinkdakgebou afkomstig en sluit in 'n klein koper- of bronsvoorwerp (figuur 152) wat moontlik deel van 'n slot was, stukke sink wat deel van die dak van die gebou was, deurskarniere (figuur 158) en 'n skarnier van 'n deur of kis (figuur 146)

Figuur 158: Twee deurskarniere afkomstig van die sinkdakgebou

6.7.3.9 Vryetydsbesteding

In hierdie kategorie word die draadgedeeltes van sjampanjebottelproppe (Lastovica & Lastovica 1990:42; Pelser 2007:6) (figuur 159) en die loodseëls van 'n verskeidenheid alkoholiese drankbottels (figuur 160) ingedeel.

Figuur 159: Die draadgedeeltes van sjampanjebottelproppe

Figuur 160: Die loodseëls van alkoholiese drankbottels

6.7.3.10 Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe

Hierdie kategorie sluit voorwerpe in soos die metaaloorblyfsels van minstens 32 beursies (figuur 161). Vermoedelik is die soldate of spoorwegwerkers se lone hierin geplaas en so aan hulle uitbetaal (Pelser 2006:3; Pelser 2007:1; Pelser 2008b:4). Ander voorwerpe is 36 klein kruise gemaak van brons (figuur 136), wat vermoedelik versiering op die beursies was, 'n brons ogie van 'n tent, 'n stuk metaal wat lyk of dit as versterking aan 'n kis gedien het (figuur 162) en verskeie metaalfragmente

wat nie geïdentifiseer kan word nie.

Figuur 161: Die metaaloorblyfsels van beursies wat op die terrein gevind is

Figuur 162: 'n Stuk metaal wat waarskynlik as versterking op 'n ammunisie- of voorraadkis gedien het

6.7.4 Organiese materiaal

Benewens 'n groot hoeveelheid beenfragmente, wat te erg versplinter was om te identifiseer, is slegs een identifiseerbare been gevind. Dit is 'n gebrande stuk been van 'n bees (Pelser 2008b:2) en is

by die smidswinkel gevind.

Beenvoorwerpe wat gevind is, sluit 'n aantal bewerkte beennaalde en else in, asook 'n knoop, stukke van die hefgedeeltes van messe (figuur 163) en gebrande stukke skulp afkomstig van 'n landslak (achatina) (Pelser 2007:6).

Figuur 163: Beenvoorwerpe afkomstig van die Sabiebrugterrein. Links is 'n knoop en regs twee hefgedeeltes van messe. Die onderste voorwerp is 'n tipe els.

6.7.5 Anorganiese materiaal

By die Sabiebrugterrein is hoofsaaklik boumateriaal gevind, bestaande uit 'n groot hoeveelheid klei-oorblyfsels. Sommige hiervan het duidelike paalmerke daarin gehad (figuur 164) en enkele stukke kalk, sement en klippe wat deel van die fondament van die gebou uitgemaak het, is ook ingesamel.

By die smidswinkel is drie maal- of hamerklippe gevind wat waarskynlik in smidsaktiwiteite gebruik is.

Drie wit plastiese knope en 'n plastiese wit kraal is by die sinkgebou opgegrawe.

Figuur 164: 'n Stuk klei met duidelike paalmerke daarin, afkomstig van die sinkdakgebou

6.8 Betekenis

Met elke jaar se navorsing op die terrein, was dit duidelik dat die kultuurvoorwerpe al meer oopgespoel het tydens die vorige jaar se reënseisoen. In die proses is noodwendig ook verskeie voorwerpe deur die rivier weggespoel. Die groot hoeveelheid voorwerpe wat wydverspreid op die terrein rondlê is bewys hiervan. Daarom is dit belangrik dat soveel as moontlik hiervan ingesamel en bestudeer word ten einde die verhaal van Steinaecker's Horse se teenwoordigheid op die terrein vas te stel.

Dit moet voorts in gedagte gehou word dat die area reeds voor die oorlog benut is, naamlik tydens die bou van die spoorlyn. Die spoorlyn en brug is na die oorlog voltooi en die kontrakteurs was dus ook toe op die terrein teenwoordig. In 1898 het Paul Bester, wat deur die ZAR as veldwagter van die Sabiereservaat (wat reeds in 1898 geproklameer is) aangestel is, sy kamp aan die suidekant van die rivier, regoor hierdie area gehad (Pienaar 1990:397). In albei gevalle is dit onseker of die aktiwiteite aan beide kante van die rivier was.

Dit is wel bekend dat die blokhuis wat deur Steinaecker's Horse opgerig is, aan die suidekant van die rivier was. Vanweë latere ontwikkelings hier (vandag, 2009, huisves dit die watersuiweringswerke van Skukuza en die ontspanningsarea vir dagbesoekers), blyk dit dat niks hiervan oorgebly het nie.

Dit beteken dat die kultuurvoorwerpe en ander terreinverskynsels aan die noordekant die enigste oorblywende getuie is van die eenheid se teenwoordigheid in hierdie omgewing.

Ongelukkig sal dit nooit moontlik wees om die presiese omvang hiervan of die grootte van die terrein vas te stel nie. Hoewel kultuurvoorwerpe ook aan die suidekant van die rivier geïdentifiseer is (blikkies en glasskerwe), is dit te min om enigiets anders daarvan af te lei as dat dit bloot tot dieselfde tydperk behoort.

'n Klompie voorwerpe is ook aan die westekant van die treinbrug, aan die noordekant van die rivier gevind wat aandui dat die terrein moontlik tot daar gestrek het. Daar is egter nie so 'n groot konsentrasie van voorwerpe soos aan die oostekant van die brug (op die rivier se noordoewer) nie.

Aangesien daar geen stratigrafie in die opgrawings gevind kon word nie, beteken dit dat die kultuurvoorwerpe wat met die genoemde aktiwiteite verband hou, deurmekaar voorkom. Die tydsbestek is ongeveer dieselfde, wat beteken dat daar nie werklik 'n onderskeid gemaak kan word tussen voorwerpe wat deur Steinaecker's Horse gebruik is en dit wat deur andere gebruik is nie. Gevolglik is dit noodsaaklik om voorwerpe van 'n militêre oorsprong te identifiseer. Hierdie voorwerpe en die oorblyfsels van strukture kan dan gebruik word om vas te stel met watter aktiwiteite die lede van die eenheid hulle besig gehou het, aangesien argivale bronne nie juis lig daarop kon werp nie.

Die meeste van die dateerbare voorwerpe wat ingesamel is, verteenwoordig die periode van die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en sluit gevolglik die Anglo-Boereoorlog in. Daar is dus beduidende aanduidings dat die terrein wel gedurende die oorlog beset is. Dit is reeds vroeër in die hoofstuk aangedui dat militêre voorwerpe uit hierdie tydperk wel geïdentifiseer is en bewys dat daar 'n militêre teenwoordigheid op die terrein was. Dit sluit in Britse uniformknope en ammunisie afkomstig van militêre gewere. Van die voorwerpe word ook in die militêre katalogusse van daardie tyd aangedui (Pelser 2006:2). Gekombineer met die historiese inligting kan aangedui word dat dit Steinaecker's Horse is wat gedurende die Anglo-Boereoorlog die terrein beset het. Soos vroeër

vermeld was ander militêre eenhede wat met hulle geassosieer het, soos die Black Watch en die Native Police, waarskynlik ook daar teenwoordig.

Verskeie van die kultuurvoorwerpe is soortgelyk aan dít wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse gevind is. Dit sluit die skerwe van keramiek- en glasbottels in wat in die militêre katalogusse van daardie tyd aangedui is en wat aan militêre eenhede uitgereik is. Hoewel sommige van hierdie voorwerpe tot so laat as 1913 nog beskikbaar was, dui die ooreenkoms tussen die twee terreine daarop dat dit wel met Steinaecker's Horse verband hou.

By die Sabiebrugterrein was daar nie 'n duidelike aanduiding van sosiale differensiasie, soos wat die geval by die Noordelike buitepos was nie. By Sabiebrug domineer keramiek van 'n Europese oorsprong die keramiekversameling. Dit is bekend dat Britse militêre eenhede hiervan voorsien is, maar die waarskynlikheid is groot dat ander persone (byvoorbeeld die treinspoorwerkers) op die terrein soortgelyke voorwerpe benut het.

Die voorkoms van nie-Europese voorwerpe dui aan dat die bediendes van die soldate waarskynlik steeds tipies Ystertydperkpotwerk gebruik het. Dit is moontlik dat hierdie voorwerpe deur Ystertydperkmense op die terrein agtergelaat is lank voor die Anglo-Boereoorlog, maar aangesien geen ander aanduiding van vroeëre vestiging daar gevind is nie, is dit meer waarskynlik 'n bewys van die teenwoordigheid van plaaslike inwoners aldaar tydens die oorlog. Aangesien inligting wel aandui dat plaaslike inwoners deur Steinaecker's Horse as bediendes gebruik is, is dit moontlik dat die voorwerpe die nalatenskap hiervan is (sien Van Vollenhoven e.a. 2002:47). Ander voorwerpe wat met hierdie mense verbind word sluit glaskrale en bewerkte beennaalde in.

Dit kon ook deur die lede van die Native Police en Black Watch op die terrein agtergelaat gewees het, omdat hulle op die terrein teenwoordig was. Lede van eersgenoemde eenheid is juis na die oorlog deur die park as veldwagters aangestel, waarskynlik op grond van hulle kennis van die gebied wat hulle saam met Steinaecker's Horse opgedoen het (SA: Native Police 1902-1903).

Daar is twee moontlike verklarings vir die klaarblyklike gebrek aan sosiale differensiasie by Sabiebrug. Eerstens is dit moontlik dat sodanige onderskeid nie by die Sabiebrug-pos bestaan het nie en dat almal wat op die terrein teenwoordig was, saam gewoon het en nie aparte vullishope gehad het nie. Hierdie moontlikheid is egter onwaarskynlik aangesien die pos by Sabiebrug naas die hoofkwartier by Komatipoort, die vernaamste terrein van Steinaecker's Horse was en 'n mens sou verwag dat die konvensies van die tyd veel sterker sou geld as by die verafgeleë Noordelike buitepos.

Die tweede moontlikheid blyk gevolglik meer waarskynlik te wees. Dit is bekend dat Steinaecker's Horse ook aan die suidekant van die rivier teenwoordig was waar die blokhuis opgerig is. Die rivier het waarskynlik 'n natuurlike grens tussen die verskillende groepe gevorm en die gedeelte van die terrein aan die noordekant van die rivier was hoogs waarskynlik hoofsaaklik deur die nie-blanke soldate gebruik.

Dit verklaar waarskynlik ook die klein hoeveelheid oorblyfsels van blikkieskos wat noord van die rivier gevind is. Historiese bronne dui aan dat geblikte groente en vrugte wel aan die eenheid uitgereik is (Wolhuter 1973:50) en dat dit aangevul is met die vleis van gedomestiseerde en wilde diere. Dit sluit skape, bokke en beeste in wat vir hulle vleis en melk aangehou is (Stevenson-Hamilton 1952:14-15). By die Noordelike buitepos was dit duidelik dat die blanke soldate eerder as die swart soldate die geblikte voedsel benut het. Laasgenoemde het veel eerder hulle dieet aangevul met vars vleis en vis. By Sabiebrug is daar egter geen vishoeke gevind nie.

Nietemin moet vermeld word dat daar nie groot hoeveelhede beenmateriaal op die terrein gevind is nie. Die rede hiervoor is dat beenmateriaal nie goed bewaar word in die tipe grond hier naby aan die rivier nie. Die Noordelike buitepos is sowat 500 meter van 'n nie-standhoudende rivier geleë, terwyl die Sabiebrugterrein op die oewer van 'n groot standhoudende rivier geleë is. Gevolglik het beenmateriaal by eersgenoemde beter bewaar gebly.

Die jag van wild het gewis by Sabiebrug plaasgevind. Majoor Greenhill-Gardyne was hier gestasioneer en as gevolg van die uitskiet van wild in hierdie omgewing, het hy 'n dokument

opgestel wat riglyne vir die bewaring van die wildlewe daargestel het. Stevenson-Hamilton het ook aangedui dat die wildlewe in die omgewing van Sabiebrug baie skaars was toe hy na die oorlog daar aangekom het. Sy verslag vir 1903 dui aan dat die lede van Steinaecker's Horse feitlik al hulle vleis van die jag van wild gekry het (SA: verslag 29.11.1903).

Desnieteenstaande het die lede van die eenheid 'n beperking geplaas op die plaaslike inwoners se jagaktiwiteite in die omgewing van Sabiebrug. Spesies soos (blou) wildebeeste, rooibokke, sebras en vlakvarke word vermeld en hy stel dit dat die wildsbokke in sekere areas feitlik uitgeroei was. Hierdie praktyke is eers finaal beëindig gedurende die eerste helfte van 1903 toe hierdie groepe die reservaat verlaat het (SA: verslag 29.11.1903).

Die ammunisie wat op die terrein gevind is, bevestig dat daar gejag is aangesien dit bekend is dat daar nooit in die omgewing van Sabiebrug gevegte plaasgevind het nie. Die groot hoeveelheid slagdoppies vir voorlaaiergewere wat ingesamel is, dui ook op die teenwoordigheid van nie-blankes aan die noordekant van die rivier. Plaaslike inwoners sou nog oor hierdie ouer wapens beskik het en dit is selfs moontlik dat hulle hiermee uitgereik is om die Britte by te staan, terwyl die volwaardige soldate met meer moderne wapens toegerus sou wees. Historiese inligting dui daarop dat diegene wat deur Steinaecker's Horse as soldate in diens geneem is met Martini-Henrygewere bewapen is, soortgelyk aan dié wat aan Britse troepe uitgereik is (SA: verslag 29.11.1903). Dit wil dus voorkom asof die wapens deur die plaaslike mense vir beskermingsdoeleindes gebruik is.

Net soos by die Noordelike buitepos, is daar ook groot hoeveelhede alkoholiese en nie-alkoholiese drank by Sabiebrug gebruik. Baie glasskerwe van die bottels hiervan is op die terrein gevind sowel as die loodseëls van drankbottels. Fragmente van wynglase, soda- en mineraalwaterbottels en Rose's lemmetjiesapbottels is ook gevind.

Die blokhuis aan die suidekant van die rivier het waarskynlik ten doel gehad om die tydelike brug oor die rivier te bewaak. Steinaecker's Horse was egter ook in beheer van die treinspoor tussen Komatipoort en die buitepos Kilo 104, noord van Sabiebrug waar die spoor geëindig het (Woolmore

2006:74). Die treinspoor is op 'n gereelde basis deur lede van die eenheid gebruik (Stirling 1907:273; Bornman 2004:3). Dit maak gevolglik sin dat die pos by Sabiebrug aan beide kante van die rivier geleë was omdat dit die beskerming van die spoor daar sou verbeter het. Dit is selfs moontlik dat die gedeelte van die buitepos aan die noordekant van die rivier groter was as dié aan die suidekant. Die Britte het dikwels blokhuse aan beide kante van brûe opgerig en dit is nie bekend waarom dit nie hier die geval was nie. 'n Groot hoeveelheid mense aan die noordekant, sou egter hierdie probleem die hoof gebied het.

Dit sou nodig wees om genoegsame verblyf vir so 'n groot hoeveelheid mense te voorsien en daar sou ook voorsiening gemaak moes word vir die berging van voorraad. Nadat die tydelike brug in 1901 in 'n vloed vernietig is, sou dit nog belangriker wees om hiervoor aan die noordekant van die rivier voorsiening te maak omdat dit sekerlik nie 'n maklike taak sou wees om goedere oor die rivier te vervoer nie. Gevolglik is hierdie taak waarskynlik tot die minimum aantal kere beperk. Rantsoene en ander materiaal sou dus na die noordekant geneem en daar geberg word. Dit bied 'n verklaring vir die bou van verskeie permanente strukture by Sabiebrug, wat nie by die Noordelike buitepos die geval was nie.

Stevenson-Hamilton (1952:17) skryf dat 'n hoeveelheid perde en manskappe by Sabiebrug deur leeu doodgebyt is. Volgens Wolhuter is agt van die lede van Steinaecker's Horse in een seisoen aan swartwater oorlede (Wolhuter 1948:46) en baie perde het van perdesiekte gevrek (Wolhuter 1948:59). Dit gee 'n aanduiding van die moeilike omstandighede waaronder die eenheid moes funksioneer en waarom dit belangrik was dat hulle van goeie beskutting en voldoende voorraad voorsien moes word. Die skerwe van medisynebottels en salfpotjies dui daarop dat voorsiening gemaak is vir die moontlikheid dat die soldate siek kon word.

Die oorblyfsels van sodanige strukture lewer gewoonlik minder voorwerpe op as byvoorbeeld vullishope, aangesien mense hulle heel goedere saam met hulle vat as hulle 'n plek verlaat. Dit wat gebreek is, word op ashope gelos en bly ook nie in die strukture agter nie. Die verklaring van hierdie strukture self word gevolglik belangrik in die interpretasie van sodanige terrein.

Die area waar opgraving 1 uitgemeet is, het aanvanklik na 'n ashoop gelyk. Die bevinding is egter dat dit een van die bergruimtes was waarna vroeër verwys is, waarskynlik 'n kwartiermeesterstoor. Dit word afgelei van die groot verskeidenheid voorwerpe wat hier gevind is en ook die feit dat daar van sommige hiervan groot hoeveelhede was. Spesifiek in hierdie verband kan byvoorbeeld die uniformknope en metaalknippe van beursies genoem word. Klei-oorblyfsels wat hier geïdentifiseer is, het geen spesifieke vorm gehad nie en geen vloer kon gevind word nie. Die afleiding is gevolglik dat die gebou nie 'n formele vloer gehad het nie en dus moontlik inderhaas opgerig is na die vloed in 1901. Daar is vroeër daarna verwys dat Von Steinaecker van die geboue by Sabiebrug afgebreek en verbrand het. Dit verklaar die gebrek aan 'n spesifieke vorm vir die struktuur.

Die hoop met klippe was waarskynlik 'n plek waar 'n militêre ritueel om sjampanje oop te maak plaasgevind het. Hier is 'n groot hoeveelheid afgekapte koppe van sjampanjebottels en die draad waarmee die proppe van sjampanjebottels vasgemaak is, gevind. Die bottels is op die klippe neergesit en dan is die kop daarvan waarskynlik met 'n swaard afgekap. Hiërdie is 'n tipiese gebruik onder kavallerie-eenhede hoewel dit nie noodwendig deur Britse eenhede toegepas is nie. Omdat Steinaecker's Horse se lede van verskeie lande afkomstig was, is dit nietemin moontlik dat hulle wel hierdie ritueel uitgevoer het (HR Patterson 2009: onderhoud). Waarskynlik het ander ontspanningsaktiwiteite ook op hierdie plek plaasgevind.

Naby aan die rivier is nog twee bergplekke gevind. Daar is te min klei-oorblyfsels gevind om 'n idee van die vorm van die strukture te kry, maar paalmerke in die klei en houtskool afkomstig van pale dui daarop dat dit houtstutte en opgekleide mure gehad het. Die geweldige groot hoeveelheid glas wat by die een gevind is, dui daarop dat dit die bergplek vir alkoholiese en nie-alkoholiese drank was, of selfs net vir die leë bottels.

Hoewel daar nie 'n duidelike aanduiding van vloere gevind is nie, is 'n gebrande grondlaag by die suidelike struktuur moontlik wel die oorblyfsels van 'n grondvloer. Weer eens is dit natuurlik moontlik dat ook dít deur Von Steinaecker vernietig is toe hy die plek afgebrand het. Die voorwerpe

by laasgenoemde struktuur was nie genoegsaam om daarvan af te lei wat spesifiek daar geberg is nie.

Dit is ook moontlik dat hierdie twee strukture nie formele geboue was nie, maar bloot skerms. Dit het moontlik nie vloere of selfs dakke gehad nie. Die klei-oorblyfsels dui daarop dat die strukture moontlik ovaal of halfmaanvormig kon wees, maar dit kan ook die gevolg wees van die wyse waarop dit inmekaargesak het. Indien die noordelike een wel gebruik is om leë bottels te berg, bied dit 'n verklaring vir die gebrek aan ashope op die terrein omdat dit op hierdie wyse netjies gehou is.

Die area aan die suidoostekant van die terrein waar opgrawings gedoen is, is gewis 'n vullishoop, maar dit is nie so groot en diep soos dié by die Noordelike buitepos nie. Verskeie redes kan aangevoer word vir die feit dat hier nie so 'n groot hoeveelheid voorwerpe gevind is nie. Die moontlike opgaar van bottels by een of ander struktuur is reeds hierbo as 'n moontlikheid genoem. Hoewel onwaarskynlik, is dit byvoorbeeld ook moontlik dat daar nog ander ashope is wat nie opgespoor is nie. Sodanige hope kon ook merendeels aan die suidekant van die rivier gewees het. Die grootste waarskynlikheid is egter dat sommige voorwerpe in die rivier, wat enkele meters suid van hierdie ashoop verbyvloei, gegooi is. Dit is veral moontlik ten opsigte van beenmateriaal waarvan daar baie min by Sabiebrug gevind is.

Die klippe en kalkblokke wat aan die noordwestekant van die terrein gevind is, blyk nie met Steinaecker's Horse verband te hou nie. Dit dateer waarskynlik uit die tyd toe die Suid-Afrikaanse Weermag op die terrein teenwoordig was.

Die twee strukture wat op die terrein geïdentifiseer is, is die interessantste kultuurverskynsels. Dit is reeds aangetoon dat die een aan die noordekant van die terrein 'n smidswinkel was. Verskeie kultuurvoorwerpe soos maalklippe en hamer- en aambeeldklippe wat hier gevind is, bevestig hierdie bevinding. Die vind van voorwerpe wat met die treinspoor te make het, bevestig dat die struktuur eerder met die bou van die spoorlyn as met Steinaecker's Horse verband hou. Dit is egter duidelik uit die voorafgaande dat die eenheid wel op die terrein teenwoordig was. Hulle sou gewis die smidswinkel gebruik het om herstelwerk aan die spoorlyn te doen, maar ook vir ander

smidsaktiwiteite soos om perde en muile van hoefysters te voorsien.

Die gebou met sinkmure is waarskynlik as slaapvertrekke, menasie of kantore gebruik. Omdat spoorwegmateriaal soos dwarslêers beskikbaar was, is dit in die konstruksie van die gebou gebruik. Die ZAR het hulle spoorwegmateriaal op die spoor tussen Sabiebrug en Komatipoort geberg en dit is natuurlik in beslag geneem toe Steinaecker's Horse beheer oor die spoorlyn oorgeneem het. Die gebou is soortgelyk aan sinkgeboue wat deur Steinaecker's Horse by Komatipoort gebruik is.

Die voorwerpe wat hier gevind is ondersteun die gedagte dat die gebou hierdie moontlike funksies kon vervul het. Die keramiek en glas is hoofsaaklik van 'n huishoudelike oorsprong en sluit ook alkoholiese drankbottels in. Die metaal sluit spykers in waarvan 'n hoeveelheid gebuig is om hake te vorm, waarskynlik om klere of ander huishoudelike voorwerpe aan op te hang. Ander voorwerpe sluit stukkies materiaal, knipmesse en twee muntstukke in, waarvan een as hangertjie gebruik is.

Die blokhuis aan die suidekant van die rivier is ná die oorlog deur Stevenson-Hamilton as kantoor gebruik (Stevenson-Hamilton 1930:7; SA: album nommers 1, 4 & 5). Daar is in die vorige hoofstuk aangetoon dat die Noordelike buitepos later hergebruik is. Ook hier by Sabiebrug was dit die geval, wat 'n verklaring bied vir voorwerpe wat uit 'n latere periode dateer.

Uit historiese inligting is dit bekend dat die volgende persone by Sabiebrug gestasioneer was¹⁸: majoor AW Greenhill-Gardyne, majoor R Robertson, kaptein JB Holgate, kaptein F Francis, sersant HC Wolhuter (die beroemde veldwagter Harry Wolhuter) en kavalleriste Tom Boyd, Percy Willis, BC Willis en Samuel Smart. Laasgenoemde is hier deur 'n leeu doodgebyt (Woolmore 2006:153, 289-290; Stevenson-Hamilton 1952:17-19). Wolhuter het die Steinaecker's Horse terreine goed geken aangesien dit sy taak was om voorraad daarheen te vervoer (Pelser 2006:4) en hy het na die oorlog as veldwagter in diens van die reservaat getree. Stevenson-Hamilton dui aan dat daar by die Sabiebrug-pos 20 blanke man gestasioneer was saam met verskeie bediendes en swart soldate

18 Hierdie persone was nie noodwendig terselfdertyd by Sabiebrug gestasioneer nie. Dit is byvoorbeeld vroeër aangetoon dat majoor Robertson en Greenhill-Gardyne hier bevelvoerder was en dit moes op verskillende tye gewees het. Kaptein Francis was ook in 'n stadium die bevelvoerder by Fort Mpisane.

(Stevenson-Hamilton 1952:16).

Die daaglikse aktiwiteite van die soldate by Sabiebrug moes tot 'n groot mate oorreengestem het met dié by die Noordelike buitepos. Addisionele take hier sou met die bedryf en herstel van die spoorlyn gepaard gegaan het asook aktiwiteite by die smidswinkel, soos om perde van hoefysters te voorsien of om spykers vir gebruik in die konstruksie van geboue te vervaardig. Die voorsiening van infrastruktuur (bou van strukture) en die op- en aflaai van voorrade en kontrole daarvan asook om te bepaal watter hiervan verder noord na ander buiteposte geneem moes word, sou 'n verdere taak gewees het. Natuurlik was die belangrikste taak om wag te staan en ander militêre aksies soos patrollies uit te voer.

Uit die wye verskeidenheid voorwerpe wat op die terrein ingesamel is, is dit duidelik dat Steinaecker's Horse van voldoende voorraad en rantsoene voorsien is. Dít word afgelei uit die aansienlike hoeveelheid kultuurvoorwerpe wat in 'n relatief klein area gevind is, hoewel dit nie duidelik is hoeveel mense op die terrein teenwoordig was nie. Hoewel 'n getal van 20 genoem word, was dit moontlik nie 'n konstante aantal nie en sluit dit nie-blankes uit. Benewens blikkieskos en vleis, sluit dit drinkgoed soos soda- en mineraalwater, rum, jenewer, whiskey, wyn, sjampanje en likeur in. 'n Spesifieke tipe likeur waarvan die bottels gevind is, is absinthe, 'n drank wat in Victoriaanse tye verban was omdat dit dagga bevat het (Pelser 2006:3). Oorblyfsels van wynglase, lepels, messe en borde dui daarop dat die lede van die eenheid ook goed voorsien is van huishoudelike gebruiksartikels.

Ander aktiwiteite sluit in die rook van tabak en die vervaardiging van handwerk. Knipmesse wat gevind is, kon vir verskeie aktiwiteite gebruik word, soos om handwerk te vervaardig of vleis op te sny. Dit is duidelik uit die voorafgaande dat daar gereeld gejag is en daar is waarskynlik ook vis gevang. Persoonlike higiëne was ook van belang en word bevestig deur die oorblyfsels van tandepastabuisies. Die skerwe van inkbotteljies en gedroogde stukke ink dui aan dat die lede van die eenheid ook geskryf het. Dit kon vir amptelike dokumente gewees het, maar sekerlik ook vir briewe aan vriende en familie.

Die finale bevinding is dat Steinaecker's Horse gewis die terrein by Sabiebrug ten noorde van die rivier tydens die Anglo-Boereoorlog beset het. Plaaslike mense het saam met hulle die terrein bewoon en was moontlik reeds daar voor die oorlog. Lede van sogenaamde swart militêre eenhede was waarskynlik ook op die terrein teenwoordig. Sommige van die strukture wat op die terrein geïdentifiseer is, hou eerder met die aanlê van die spoorlyn as met Steinaecker's Horse verband, maar is waarskynlik ook deur laasgenoemde benut.

HOOFSTUK 7

EVALUERING

7.1 Inleiding

Die hipotese van hierdie studie was dat die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede van die Steinaecker's Horse eenheid, van die kultuurvoorwerpe afkomstig van hulle buiteposte afgelei kan word. Daar is ook ondersoek ingestel na die moontlikheid van sosiale differensiasie op hierdie terreine.

In hoofstukke 4, 5 en 6 is reeds aangetoon dat die artefakte en uitleg van terreine wel genoeg getuienis gelewer het om sodanige afleidings te maak, maar in elke geval was dit beperk tot daardie spesifieke terrein. Die bydrae van hierdie proefskrif is dat dit vir die eerste keer 'n geheelbeeld van die lewe by Steinaecker's Horse terreine daarstel en as model kan dien vir soortgelyke navorsing met betrekking tot ander militêre terreine, maar waarskynlik ook ander historiese terreine. Hierdie aspek word beklemtoon deur kortliks 'n vergelyking te tref tussen hierdie bevindinge en die lewenswyse van Britse soldate van konvensionele eenhede en Boerekommando's tydens die Anglo-Boereoorlog, soos wat dit deur ander skrywers met behulp van tradisionele historiese bronne vasgestel is.

Hoewel voorwerpe gevind is wat uit ander tydperke as dié van die Anglo-Boereoorlog dateer, is daar aangetoon dat die meerderheid kultuurvoorwerpe wat ingesamel is, uit die periode van die laat negentiende tot die vroeë twintigste eeu dateer en gevolglik oorvleuel met die Anglo-Boereoorlog, wat tussen 1899 en 1902 plaasgevind het.

Daar is bevind dat 'n groot aantal voorwerpe 'n militêre oorsprong het en in kombinasie met die historiese inligting aandui dat daar 'n Britse militêre eenheid, naamlik Steinaecker's Horse hier teenwoordig was. Dit wil voorkom asof hulle bygestaan is deur lede van sogenaamde swart militêre eenhede, soos die Black Watch en die Native Police.

7.2 Die lewenswyse, daaglikse aktiwiteite en alledaagse omstandighede by die buiteposte van Steinaecker's Horse

Daar is vroeër in die proefskrif aangetoon dat hierdie studie op die AB-as van Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis konsentreer. Hoewel die klem op materiële kultuurprodukte val, kan sekere afleidings in verband met geestelike kultuur ook gemaak word. Burden en Ekermans (2001) bespreek 'n klassifikasiestelsel met temas wat deur die kultuurhistorikus toegepas kan word. Hierdie temas vorm die basis vir die uiteensetting van dít wat op die Steinaecker's Horse terreine plaasgevind het. Die nie-tasbare kultuur word onder een onderafdeling bespreek, terwyl die materiële kultuur in verskeie onderafdelings hanteer word.

7.2.1 Nie-tasbare kultuur

Onder nie-tasbare kultuur ressorteer aspekte soos geloof, kommunikasie, die kunste, ontspanning en interkulturele beïnvloeding. Hiervan kon geen direkte inligting op die terreine wat bestudeer is verkry word nie, maar enkele afleidings kon tog gemaak word.

Die vind van kultuurvoorwerpe wat met sowel blanke as swart persone verbind kan word, dui daarop dat benewens die soldate van Steinaecker's Horse, daar ook swart soldate en plaaslike inwoners op die terreine teenwoordig was. Stawende inligting in hierdie verband is ook uit ander bronne verkry (Cattrick 1959:179; Stirling 1907:274; SA: Native Police 1902-1903; SA: Stevenson-Hamilton 1930:3). Die aanduiding dat sommige voorwerpe wat normaalweg met die een groep verbind sou word (byvoorbeeld potwerk) ook op areas wat met die ander groep geassosieer word (byvoorbeeld die sentrale vullishoop by die Noordelike buitepos) gevind is, dui daarop dat die groepe mekaar beïnvloed het.

Dit is nie moontlik om die presiese omvang van hierdie beïnvloeding vas te stel nie. 'n Foto wat by Fort Mpisane geneem is (sien figuur 6) toon duidelik dat in hierdie geval daar 'n totale integrasie van die groepe was, terwyl die kultuurvoorwerpe by Letaba op die teenoorgestelde dui. Hier wil dit

voorkom asof die twee groot ashope die resultaat is van die onderskeid wat tussen die groepe getref is. In hierdie verband kon geen inligting by enige van die ander twee terreine gekry word nie, maar by Sabiebrug word daar tóg bespiegel dat blanke soldate moontlik suid van die rivier geplaas is, terwyl die swart soldate eerder noord daarvan geleef het. Hierdie afleidings word gemaak op grond van die dominansie van sekere Europees vervaardigde voorwerpe, soos porselein en blikkieskos, teenoor plaaslik vervaardigde goedere soos potwerk en glaskrale.

Glaskrale en ander ornamente wat gevind is, dui waarskynlik ook op 'n ander geestelike dimensie. Benewens dat dit as versiering aangewend word, kon dit ook die rol van 'n gelukbringer vervul het. Dit is veral moontlik in die geval van die nagemaakte leeukloue, wat by die Noordelike buitepos gevind is en die muntstuk met gaatjies in, wat by Sabiebrug opgegrawe is. Daar kan selfs bespiegel word dat die leeukloue moontlik 'n aanduiding van 'n krygsman se strewe na erkenning is, omdat hy dalk juis leeukloue nagemaak het om die indruk te skep dat hy 'n dapper vegter is.

Die oorblyfsels van musiekinstrumente wat gevind is het ook 'n nie-tasbare dimensie. Musiek word dikwels gebruik in sosiale aktiwiteite, maar 'n mens kan jou ook indink dat 'n soldaat alleen om 'n kampvuur kon sit en sy trompie gespeel het om sy verlange te verdryf. Trompies is by die Noordelike buitepos gevind en 'n foto dui aan dat Pienaar tydens sy besoek aan die terrein ook die onderdeel van 'n mondfluitjie opgetel het (Pienaar 1990:349). Een van die lede van Steinaecker's Horse, kavalleris BT Train, het sy beroep as musikant aangedui (Woolmore 2006:300). Dit is ook moontlik dat die musikante hulle eie wysies gemaak het, maar ongelukkig bly so iets nie in die materiële rekord behoue nie.

Sosiale en alledaagse gebruike is natuurlik ook voorbeelde van nie-tasbare kultuur. Die ritueel om sjampanjebottels se koppe af te kap word met die militêre kavallerie verbind en maak sin omdat Steinacker's Horse 'n bereide eenheid was. Dit dui dus op 'n kameraadskap wat oor die grense van militêre eenhede en leërs strek, aangesien ander bereide eenhede van ander lande ook hierdie ritueel beoefen het.

7.2.2 Materiële kultuur

7.2.2.1 Voedsel en drank

Die groot hoeveelheid oorblyfsels van blikkieskos wat op al drie terreine gevind is, dui daarop dat die eenheid goed voorsien was van militêre rantsoene. Dit sluit onder meer soutvleis, ham en sardyne in. Ander voedselsoorte wat aan hulle voorsien is sluit Bovril, soetolie, bakpoeier en 'n verskeidenheid souse, waaronder Worcestersous in. Die bakpoeier dui daarop dat daar waarskynlik self op die terreine gebak is. Steinaecker's Horse het oor verskeie lede beskik wat hulle beroepe as bakker aangedui het, onder andere kavalleriste CM Hay, E Morgan en WH Williams (Woolmore 2006:207, 256, 314), maar dit is nie bekend waar hulle gestasioneer was nie.

Rantsoene is gereeld vanaf militêre pakhuse ontvang en het onder andere pekel-ue, whiskey en kruideniersware ingesluit (Stevenson-Hamilton 1952:14). Wolhuter dui ook aan dat die eenheid van geblikte groente en vrugte voorsien is (Wolhuter 1973:50), maar ongelukkig is geen inligting opgespoor wat aandui hoe gereeld voorraad voorsien is nie. Stevenson-Hamilton dui wel aan dat die trein weekliks tussen Komatipoort en Sabiebrug gebruik is (Stevenson-Hamilton 1952:28) en daar kan aanvaar word dat dit ook voorraad sou vervoer het.

Hierdie dieet is aangevul met vars vleis. Dit sluit wilde spesies soos steenbok, sebra, blouwildebees en rooibok in. Dit is bekend dat die lede van Steinaecker's Horse gejag het en dat wild soms die enigste bron van vars vleis by sommige van die buiteposte was (Stevenson-Hamilton 1952:14). Van die lede van die eenheid se beroep is as slagters opgegee, byvoorbeeld FA Carrington en A Tempest (Woolmore 2006:160, 298). Haelgeweerkorrels en –patroondoppies, slagdoppies en ammunisie wat nie militêr van oorsprong is nie, asook pylpunte hou hiermee verband. Militêre wapens is waarskynlik ook vir jagdoeleindes aangewend. Die gedomestiseerde spesies wat geïdentifiseer is, sluit in skaap, bees en boerbok en is van die plaaslike bevolking verkry. Dikwels is dit gedoen deurdat op hierdie vee beslag gelê is (Stevenson-Hamilton 1952:14-15; Pienaar 1990:347).

‘n Verskeidenheid vissoorte is ook geëet, sowel as voëls soos tarentaal en fisant, skilpaaie en ander kleiner diersoorte. Die skulpe van landslakke en eierdoppe dui daarop dat ook dít as voedselbron benut is.

Van die keramiek en glasvoorwerpe wat gevind is, het huishoudelike funksies gehad. Dit sluit in borde, koppies, pierings, kookpotte, ‘n eierkelkie en wynglase. Hierdie voorwerpe dui verder daarop dat minstens die offisiere van sekere luukshede voorsien is. Metaalvoorwerpe wat met voedsel verband hou sluit in gedeeltes van driepootpotte, messe, vurke, lepels, koffiepotte, ‘n rooster en ‘n emaljebord. Dit gee nie net ‘n aanduiding van die voedselsoorte wat genuttig is nie, maar ook die gebruiksvoorwerpe wat hiermee verband hou.

Die voorbereiding van voedsel is waarskynlik hoofsaaklik op oop vure gedoen. Aanduidings hiervan is by kookskermes by die Noordelike buitepos gevind. By Komatipoort is gedeeltes van ‘n primusstoof gevind, wat aandui dat kos ook op hierdie manier gaargemaak is.

Die voorsiening van water was belangrik, aangesien die soldate daarin moes was en kos kook. By Komatipoort is twee watertenks gevind waarin water opgegaar kon word. In hierdie geval was dit belangrik aangesien die naaste rivier meer as ‘n kilometer van die terrein en in die vallei geleë is. Die terrein is teen die hang van die berg en daar kan aanvaar word dat water nie daagliks daarheen gebring sou word nie. Die ander twee terreine is naby aan riviere geleë en dit was dus maklik om water in die hande te kry. Die handvatsels van emmers wat gevind is, bevestig dat water na hierdie terreine toe aangedra is.

Keramiek- en glasskerwe gee verder inligting oor die drank wat deur die lede van Steinaecker’s Horse gebruik is. Alkoholiese drank sluit in jenewer, rum, whiskey, brandewyn, snaps, wyn, sjampanje en bier, terwyl die nie-alkoholiese verteenwoordig word deur soda- en mineraalwater, gemmerbier en Rose’s lemmetjiesap. Die groot hoeveelheid voorwerpe in hierdie kategorie dui daarop dat drink ‘n gewilde tydverdryf vir die soldate was, waarskynlik omdat daar nie veel anders was om hulle mee besig te hou nie. Dit is vroeër aangetoon dat jenewer ook gebruik is omdat dit glo

‘n teenvoeter vir die koors (malaria) was.

‘n Gedeelte van ‘n kurktrekker, die loodseëls van drankbottels en metaalgedeeltes van sjampanjeproppe gee ook meer inligting in hierdie verband. Van sommige hiervan kan die maatskappy van oorsprong bepaal word. Die meeste hiervan was van Suid-Afrikaanse fabrieke afkomstig, met sommiges uit Brittanje en enkeles uit Nederland. Dit is egter via die Britse Leër verskaf aangesien dit in die militêre katalogusse van daardie tyd voorkom. Dit dui verder ook daarop dat die eenheid goed voorsien was van die nodige lewensmiddele.

Sodawater is op minstens een van die terreine, die Noordelike buitepos, self gemaak aangesien die klein CO₂ gassilinders wat hiervoor benodig word, daar gevind is. Een van die lede van die eenheid, kavalleris HW Warcup, het sy beroep as vervaardiger van mineraalwater aangedui (Woolmore 2006:307). Dit is egter te betwyfel of hy in hierdie hoedanigheid diens gedoen het, aangesien daar geen aanduiding gevind is dat mineraalwater op groot skaal vervaardig is nie. Die gassilinders waarna verwys word, is bloot in ‘n spesifieke fles wat vir hierdie doel ontwerp is geplaas, en deur ‘n hefboom te druk is die gas in die water vrygelaat om sodawater te vorm.

7.2.2.2 Vervoer

By die Noordelike buitepos en by Sabiebrug is gedeeltes van die onderstel van waentjies gevind. Dit is waarskynlik gebruik om voorraad of ammunisie op die terrein te vervoer. Beenmaterial afkomstig van donkies is ook gevind. Hierdie diere is as pakkdiere gebruik en het moontlik ook kleinerige waens getrek. Dit is ook bekend dat ossewaens gebruik is om voorraad tussen die verskillende buiteposte te vervoer (Stevenson-Hamilton 1952:14).

Op een van die foto’s van offisiere van die eenheid kan gesien word dat hulle op perde gery het, terwyl voorwerpe wat met perde verband hou ook by Sabiebrug gevind is. Dit sluit in hoefspykers en metaalringe en gespes wat waarskynlik deel van tome was, asook ‘n tang waarmee hoefspykers verwyder is. Aangesien Steinaeckers Horse ‘n berede eenheid was, spreek dit vanself dat hulle oor

perde sou beskik het. Die eenheid het ook oor veeartse beskik, onder andere luitenant JW Edward en EC McCrystal (Woolmore 2006:183, 245), wie se hoofsaak waarskynlik die welstand van die perde was.

By Sabiebrug is verskeie voorwerpe gevind wat met die treinspoor verband hou. Daar bestaan getuienis dat die lede van Steinaecker's Horse van die trein gebruik gemaak het om voorraad tussen Komatipoort en Sabiebrug te vervoer. Die soldate is ook met die trein aangery (Woolmore 2006:18). By Komatipoort is daar ook 'n koekepan gevind wat as vervoermiddel van voorraad gedien het.

7.2.2.3 Tegnologie

Die meeste kultuurvoorwerpe wat gevind is, dui op die een of ander vorm van tegnologie. In hierdie afdeling sal dus slegs verwys word na dié wat nie by ander temas ingedeel kan word nie. Die eerste hiervan hou verband met beligting. Die handvatsel van 'n paraffienkan en deksel van 'n paraffien- of olielamp is by die Noordelike buitepos gevind, terwyl 'n gedeelte van 'n olielamp ook by Sabiebrug gevind is.

Verskeie stukke draad, wat vir 'n verskeidenheid funksies aangewend kon word, maak deel uit van die vondste. Dit wil voorkom asof die koperdraad wat by Sabiebrug gevind is, moontlik gebruik is as 'n tipe meganisme om die smidswinkel mee op te blaas omdat dit gedeeltelik met isoleringsmateriaal toegemaak was en soortgelyk is aan ploftoestelle uit hierdie tydperk.

Bylkooppe wat by die Noordelike buitepos opgegrawe is, is gebruik om hout te kap. Dit was waarskynlik nodig vir boumateriaal, om herstelwerk aan ander gereedskap te doen, as brandhout vir die vuur en om 'n takscherm rondom die buitepos op te rig om wilde diere uit te hou.

'n Aantal skoffelpiklemme wat voorgekom het, kan moontlik op landbouaktiwiteit dui, maar dit is onwaarskynlik dat die lede van Steinaecker's Horse groente sou geplant het, aangesien dit 'n addisionele las op hulle sou plaas om tuine teen wilde diere te beskerm. Indien wel, sou hierdie taak

veel eerder hulle bediendes toegeval het. Dit hou dus moontlik verband met plaaslike inwoners of dit is as aandenking deur van die soldate aangeskaf.

7.2.2.4 Persoonlike versorging

Van die voorwerpe wat gevind is, dui daarop dat die soldate van Steinaecker's Horse ook na hulle persoonlike higiëne omgesien het. Twee tipes voorwerpe wat hierop dui, is die gedeeltes van Odol mondspoelmiddel en tandepasta. Die deksel van 'n skoenpolitoerblik dui daarop dat skoene skoongemaak is, iets wat in 'n militêre opset verwag kan word.

Om gesond te wees kan ook as persoonlike versorging beskou word. Verskeie gedeeltes van medisynebottels en keramiekskerwe van salfpotjies is gevind. Van die siektes waarmee hulle te doen gehad het sluit in malaria en swartwater (Wolhuter 1948:46), maar te oordeel aan die hoeveelheid drankbottels op die terreine blyk dit dat daar eerder in die medisinale krag van jenewer geglo is om malaria vry te spring. Die gedeeltes van inspuitingnaalde wat voorgekom het, dui daarop dat daar iemand in die eenheid was wat minstens 'n geringe mate van mediese kennis gehad het. Die eenheid het inderdaad oor 'n aantal dokters, byvoorbeeld kaptein AJ Campbell en luitenant AN Grieve, beskik (Woolmore 2006:159, 199). Daar was ook aptekers, soos korporaals W Jasper en WJ Wright (Woolmore 2006:221, 320) en 'n tandarts, naamlik korporaal A Baagoe (Woolmore 2006:143). Die enigste tipe medisyne wat geïdentifiseer kon word, is Eno, wat daarop dui dat spyverteringsverwante probleme een van die kwale was waarmee die soldate te doen gehad het.

Die ashope by die buiteposte, sowel as die moontlike bergareas vir leë bottels by Sabiebrug, toon aan dat daar minstens 'n poging aangewend is om vullis te beheer en sodoende moontlik siektes te bekamp. Aan die ander kant dui die hoeveelheid voorwerpe wat op oor die terreine verstrooi lê, daarop dat netheid nie 'n hoë prioriteit geniet het nie. Dit kan moontlik daaraan toegeskryf word dat Steinaecker's Horse 'n vrywilligerseenheid was en dus waarskynlik minder gedissiplineerd as 'n konvensionele militêre eenheid was.

7.2.2.5 Kleredrag en toebehore

‘n Taamlike groot hoeveelheid voorwerpe wat met kleredrag verband hou, is opgespoor. Mansjetknope wat opgegrawe is, kan onder kleredrag ingedeel word. ‘n Verskeidenheid knope, waaronder sommige van militêre oorsprong, is op al die terreine geïdentifiseer. Knope wat van been of hout gemaak is, is waarskynlik op die terreine self vervaardig. Daar is reeds verwys na krale wat as ornamente gedra is. Armbande, oorbelle, gedeeltes van sakhorlosies en vingerringe is ‘n verdere aanduiding hiervan.

Gedeeltes van skoene is ook geïdentifiseer. Hieronder tel die hakskeenysters wat deel van die stewels van die manskappe uitgemaak het. Verder is kruisband- en gordelgespes gemaak van koper, brons en yster gevind.

Twee kleremaakskêre is by die Noordelike buitepos opgegrawe en dui daarop dat klere waarskynlik herstel is. Voorwerpe wat hiermee verband hou is haakspelde en spelde. Beennaalde en ‘n els wat ook gebruik is om klere te herstel, is waarskynlik op die terreine vervaardig. Van die lede van die eenheid, onder meer kavalleriste CJ Gooden en AW Sinclair, was kleremakers van beroep (Woolmore 2006:194, 288).

7.2.2.6 Handwerk

Die herstel van klere, soos hierbo genoem, was waarskynlik van die belangrikste handewerk waarmee die lede van Steinaecker’s Horse hulle besig gehou het. Die maak van knope, beennaalde ensameer tel ook hieronder. Die nagmaakte leeu kloue wat uit been gemaak is, is ‘n verdere aanduiding van handwerk wat beoefen is en so ook die muntstuk waarin gaatjies gemaak is sodat dit as hangertjie gedra kon word.

Dit is nie moontlik om vas te stel of die potwerk op die Steinaecker’s Horse terreine vervaardig is nie, maar die vervaardiging en versiering daarvan is natuurlik ook ‘n handwerkaktiwiteit. Die

vingerringe en armbande wat van draad gemaak is, is moontlik ook op die terreine vervaardig.

Sommige van die spykers wat gevind is, is handgemaak terwyl ander gebuig is om as hake diens te doen. Van die spykers is gebuig om vishoeke te maak, terwyl ander vishoeke van draad gebuig is. Die soldate het dit waarskynlik self gedoen sodat hulle vis kon vang. 'n Pylpunt wat by die Noordelike buitepos opgetel is, is ook self vervaardig en dit kon dus op dié terrein gemaak gewees het.

Twee vyle wat by laasgenoemde buitepos opgegrawe is, is vir die vervaardiging van handwerk gebruik. Knipmesse wat gevind is, kon ook hiervoor aangewend word. Stukke draad waarvan die punte skerp gemaak is, is nie net self die produk van handwerk nie, maar is waarskynlik ook aangewend in handwerkaktiwiteite.

7.2.2.7 Boukuns

Die boukuns van Steinaecker's Horse is waarskynlik nie uniek nie omdat dit hoofsaaklik ooreenstem met tipiese militêre geboue uit die tyd van die Anglo-Boereoorlog. Omdat hulle teenwoordigheid nie permanent was nie, het dit hoofsaaklik uit voorafvervaardigde sinkstrukture bestaan. Voorbeelde hiervan is die blokhuis by Sabiebrug en die geboue by Komatipoort (sien figuur 6, 31 & 32). Die geboue is nietemin van fondamente, gemaak van klip, sement en bakstene voorsien en dit moes deur die soldate self gedoen word. In die eerste paar maande van hulle teenwoordigheid op 'n spesifieke terrein sou die bou van hierdie strukture en inrig van die kampe aan die orde van die dag gewees het. Verskeie bouers was lede van die eenheid, byvoorbeeld W Cartwright, TH Moore en G Povall (Woolmore 2006:161, 256, 270). Die meeste geboue wat gevind is, blyk taamlik formeel gebou te wees en daar kan gevolglik aanvaar word dat hierdie ambagsmanne wel vir die bou daarvan verantwoordelik was.

Die smidswinkel by Sabiebrug is gedeeltelik van bakstene gebou en het ook houtbalke gehad. Hier is waarskynlik ook 'n sinkafdak opgerig. Die sinkdakgebou by Sabiebrug het net een sinkmuur gehad

en die res was van pale en klei. Dwarslêers afkomstig van die spoorlyn is onder meer hier as boumateriaal gebruik. Albei hierdie aspekte is dus 'n unieke aanpassing wat hier gemaak is. Die gebou het waarskynlik as kantore, menasie of verblyfplek gedien. Aanduidings van strukture sonder formele vloere is ook by Sabiebrug gevind. Dit sluit minstens drie bergruimtes in, waarvan een as 'n kwartiermeesterstoor geïdentifiseer is. Die mure van hierdie strukture was ook van pale en klei.

By Komatipoort is ook strukture gevind wat minstens gedeeltelik met paal- en kleimure gebou is. Die hut en kookskerms wat by die Noordelike buitepos gevind is, is ook van klei en pale gemaak. Hierdie hut en die sinkdakgebou het 'n grondvloer gehad, wat 'n aanduiding is van beïnvloeding deur 'n plaaslike boustyl.

Ander aanduidings wat met die boukuns verband hou is vensterglas, 'n vensterknip van metaal, die oorblyfsels van die houtdeur van die hut by die Noordelike buitepos (boonop met die skedel van 'n blouwildebees daaraan vasgemaak), verskeie dele van slotte en die smidswinkel by Sabiebrug, hoewel laasgenoemde moontlik nie deur Steinaecker's Horse opgerig is nie. Hutklei, spykers, skroewe en wasters hou ook hiermee verband.

By Komatipoort is daar verskeie ander voorbeelde van die boukuns. Dit sluit in blokhuse, 'n fort, trappe, paadjies, watervore, bergkamers ensameer. In hierdie gevalle is hoofsaaklik van klip as boumateriaal gebruik gemaak. Omdat die huisvesting by die buiteposte nie permanent was nie, kan die oorblyfsels van tente ook as deel van die boukuns gereken word. Die ogies van seile en tentpenne is voorbeelde van voorwerpe wat hiermee verband hou.

7.2.2.8 Bedrywe en ambagte

Baie van dít wat reeds in die voorafgaande onderafdelings bespreek is, hou hiermee verband. Die belangrikste taak van die lede van Steinaecker's Horse was natuurlik om soldate te wees. Militêre aktiwiteite het die uitgaan op patrollies, skietoefeninge, wagstaan en enkele gevegte waaraan die eenheid deelgeneem het, behels. Die meerderheid ammunisie wat gevind is, is afkomstig van militêre

kalibers en bevestig hierdie aktiwiteite. Om vuurwapens en ander geskut in orde te hou sou die eenheid wapensmede, soos kavalleris JM Mills, nodig gehad het (Woolmore 2006:253).

Daar is egter ook 'n groot hoeveelheid verbandhoudende aktiwiteite wat nodig is om die eenheid aan die gang te hou. Die interpretasie van een van die opgrawings by Sabiebrug as 'n kwartiermeesterstoor, dui daarop dat daar 'n kwartiermeester met personeel moes wees om toe te sien dat voorraad en toerusting op 'n ordelike wyse versprei word. Woolmore dui aan dat luitenant JW Dallamore die kwartiermeester van Steinaecker's Horse was (Woolmore 2006:173). Die op- en aflaai van voorrade en kontrole daarvan asook om te bepaal watter hiervan verder noord na ander buiteposte geneem moes word, sou 'n verdere taak by Sabiebrug gewees het. 'n Gewiggie waarmee iets in 'n skaal afgemete word, wat by Sabiebrug gevind is, kan hiermee verband hou. Een van sersant Harry Wolhuter se take was om voorraad tussen die verskillende buiteposte te vervoer (Woolmore 2006:318).

Hoewel Woolmore die ambagte van die lede van die eenheid noem, beteken dit nie noodwendig dat hulle in daardie hoedanigheid aangewend is nie. Hy noem onder meer die volgende beroepe: bouers, hoefsmede, kroegmanne, ouditeurs, brandweermanne, ingenieurs, polisiemanne, wamakers, elektrisiëns, glassnyers, myners, kokke, musikante en haarkappers (Woolmore 2006:138-335). Aangesien Steinaecker's Horse 'n berede eenheid was, sou mens beroepe verwag wat met perde verband hou. So was kavalerris JA Barnes 'n hoefsmid, S Cooper en RC Edlin perde-inbrekers, J Cox 'n perde-afrigter, G Dillman en JH Healy saalmakers, en FJ Lambe 'n saal- en harnasmaker (Woolmore 2006:146, 169-170, 178, 182, 207, 231).

'n Groot hoeveelheid van die lede het beroepe beoefen in die boubedryf en het waarskynlik gehelp met die konstruksie van die geboue en strukture op die verskillende terreine. Sommige spykers en hake is ook op die terreine vervaardig.

By Sabiebrug was eers kavalleris Tom Boyd en later kavalleris Clinkers Willis die treindrywer tussen hierdie pos en Komatipoort (Woolmore 2006:18). Hier het ook hoefsmidsaktiwiteite plaasgevind,

hoewel dit waarskynlik benewens Steinaecker's Horse ook met die treinspoor verband hou. Hamer-en-aambeeldklippe wat hier gevind is, is onder meer 'n bewys hiervan.

Daar moes definitief kokke gewees het om voedsel vir die eenheid voor te berei. Een van die kokke van die eenheid was kavalleris CO White (Woolmore 2006:310). 'n Aanvullende aktiwiteit tot kosmaak is die verkryging van voedsel en hiervoor het visvang en jag plaasgevind. Hierdie diere moes ook geslag word, 'n taak wat gewoonlik nie deur offisiere verrig is nie, maar deur ondergeskiktes of bediendes. Dit is bekend dat onder andere kavalleris A Tempest 'n slagter was (Woolmore 2006:298). Knipmesse wat gevind is kon moontlik vir slagdoeleindes gebruik word, maar dit kon ook in die vervaardiging van handwerk gebruik word. Die faunamateriaal van paddas wat gevind is, dui aan dat hierdie diertjies op die een of ander wyse gevang moes word. Dit is dan waarskynlik as aas gebruik.

Die handvatsels van emmers wat op sommige terreine gevind is, toon aan dat die aandra van water nog 'n taak is wat uitgevoer moes word. Die kleremaakskêre en ander items wat met kleremaak verband hou dui daarop dat klere herstel is. Soos aangedui was daar kleremakers in diens van die eenheid en hulle het waarskynlik hierdie taak vervul.

'n Aantal voorwerpe wat op skryfwerk dui is ook gevind. Dit sluit in skerwe van inktotjies, gestolde ink, 'n skuifspeld, krammetjies en die punt van 'n vulpen. Hoewel verskeie van die soldate seker hiervan gebruik gemaak het om vir hulle geliefdes te skryf, was daar gewis ook die amptelike korrespondensie wat Von Stenaecker en sy offisiere aan die Britse bevelvoerders moes deurgee.

Ander voorwerpe wat gevind is en wat op verskillende ambagte dui is grawe, pikke, beitels, koevoete en gereedskap waarmee diere versorg is. Die oorblyfsels van beursies wat by Sabiebrug gevind is, is waarskynlik gebruik om lone oor te betaal. Daar sou dus ook 'n betaalmeester gewees het wat hierdie taak moes vervul. Woolmore dui inderdaad aan dat daar verskeie betaalmeesters was, onder meer luitenant A Gray (Woolmore 2006:197).

7.2.2.9 Beskerming en verdediging

Aangesien Steinaecker's Horse 'n militêre eenheid was, sou hulle ook aktiwiteite beoefen het van 'n militêre aard. Daar is reeds verwys na skietoefeninge, wagstaan, patrollies en die enkele gevegte waarin die eenheid betrokke was. Die hoeveelheid ammunisie wat gevind is, waarvan sommige as militêre kalibers aangetoon is, is 'n aanduiding hiervan. Wagstaan het natuurlik nie net 'n militêre verband gehad nie, want daar moes ook gewaak word teen wilde diere soos leeu wat soms wel perde en manskappe aangeval het.

Van die strukture wat by Komatipoort opgerig is, het 'n suiwer militêre funksie. Hieronder tel die fort, blokhuis, kanonstellings en loopgrawe. By nie een van die ander twee terreine kon strukture gevind word wat 'n spesifieke militêre funksie het nie, maar 'n foto dui aan dat daar wel 'n blokhuis by Sabiebrug was (Pienaar 1990:345). Een van die kleiner terreine wat tydens die opname opgespoor is, naamlik die een by KaNwamuriwane, het ook 'n aantal loopgrawe opgelewer.

Die blokhuis by Sabiebrug se belangrikste funksie sou wees om die tydelike brug oor die rivier te bewaak. Tesame met 'n kamp aan die noordekant van die rivier sou dit vir die vyand moeilik gewees het om hierdie plek aan te val.

Ander voorwerpe wat militêr van aard is, sluit uniformknope, haksteenysters van stewels en skarniere van geweerkiste in.

7.2.2.10 Ander

Die metaalhoepels van houtvate is by al drie terreine gevind. Vate is vir verskeie doeleindes aangewend en was eintlik niks meer as bergingshouers nie. In die geval van Sabiebrug is die hoepel by die smidswinkel opgegrawe, wat daarop kan dui dat hier 'n vat vol water gestaan het waarin metaal afgekoel is.

Bronskruisies wat by Sabiebrug opgespoor is, was waarskynlik versieringselemente op beursies. Twee muntstukke afkomstig van hierdie terrein, dui moontlik ook op lone en dat geld soms gebruik moes word om aankope te doen.

Vir persoonlike genot het van die soldate gerook. Die oorblyfsels van kaolienpype en bronsdekseltjies daarvan is by Sabiebrug gekry. 'n Ander voorwerp is die stert van 'n ornamentele dier wat ook hier gevind is. Dit het waarskynlik aan iemand behoort wat sy woonkwartier wou verfraai.

7.3 'n Vergelyking tussen die lewenswyse van Steinaecker's Horse met dié van Britse soldate van konvensionele eenhede en Boerekommando's tydens die Anglo-Boereoorlog

Nasson (1980) en Pretorius (1998) het 'n grondige studie van die lewenswyse van onderskeidelik Britse soldate en Boere tydens die Anglo-Boereoorlog gemaak. Dié studies is gedoen deur van geskrewe historiese dokumente soos briewe, dagboeke, amptelike korrespondensie en persoonlike herinneringe gebruik te maak. Hierdie bronne, aangevul deur ander skrywers, word gebruik om 'n vergelyking te tref met wat in hierdie studie oor Steinaecker's Horse bevind is.

7.3.1 Britse soldate

Die meeste inligting in verband met die lewenswyse en gebruiksgoedere van Britse soldate tydens die oorlog hou met materiële kultuur verband. Hoewel min inligting oor nie-tasbare kultuuraspekte beskikbaar is, is dit nietemin meer as dít wat uit die bestudering van kultuurvoorwerpe afgelei kan word. So word aangetoon dat daar 'n duidelike klasse-onderskeid tussen offisier en manskappe was. Eersgenoemde het gewoonlik uit die aristokrasie gekom, terwyl die soldate bloot arbeiders was. Dit was gewoonlik die middelklas wat lede van vrywilligerseenhede geword het (Nasson 1980:126-127; Pretorius 1998:36). Die onderskeid tussen offisier en manskap word byvoorbeeld by blokhuise gesien waar die offisiere buite in tente geslaap het, terwyl die manskappe in die blokhuis self oornag het (Hattingh & Wessels 1999:45). Steinaecker's Horse was 'n vrywilligerseenheid en dus sou daar

verwag kan word dat klasseverskille nie 'n groot rol in die eenheid gespeel het nie. Desnieteenstaande is aanduidings hiervan op die terreine verkry, maar dit blyk dat dit eerder met rasseverskille verband hou.

Nasson dui aan dat die Britse soldate oor die algemeen nie goeie verhoudinge met die plaaslike swart bevolking gehandhaaf het nie. Daar was selfs gevalle van aanranding en sekere take is aan arbeiders gegee omdat die soldate daarop neergesien het. Hierdie houding het later in die oorlog verbeter, veral omdat goedere van die plaaslike inwoners verkry kon word. Swart prostitute en ander vrouens is glo ook bo blankes verkies (Nasson 1980:130-132). Lede van die Black Watch wat blokhuse moes help oppas, het in aparte tente van die blanke soldate gewoon (Hattingh & Wessels 1999:43).

Tydens die aanvang van die oorlog het beide Boer en Brit bloot swart mense in nie-vegtende hoedanighede aangewend, maar tydens die guerillafase is hulle bewapen en het hulle aktief geveg (Warwick 1980:196-201; Warwick 1983:21-26; Pretorius 1991:304-322; Hattingh & Wessels 1999:40-41). Hoewel dit nie uit die kultuurvoorwerpe afgelei kan word nie, is daar in die voorafgaande hoofstukke verwys na die verhouding tussen soldate van Steinaecker's Horse en plaaslike gemeenskappe. Figuur 7 dui aan dat daar by Fort Mpisane 'n baie intieme verhouding tussen die soldate en plaaslike swart mense was, maar die verspreiding van kultuurvoorwerpe by Letaba dui op die teenoorgestelde. Nietemin toon gebruiksartikels soos inheemse potwerk op die terreine, duidelik die teenwoordigheid van hierdie mense aldaar.

In soverre dit godsdiens aangaan, is die kerkverband van die Britse soldate deeglik nagevors. Dit dui daarop dat 68,6 persent van die troepe Anglikane was, 17,9 persent Rooms-Katolieke, 7,5 persent Presbiteriane, 5,3 persent Wesleyane en 0,7 persent van ander Protestantse kerke. Aanduidings is dat die Britse soldate nie hulle godsdiens tot 'n groot mate uitgeleef het nie (Pretorius 1998:37). Soos vroeër aangedui, is geen tekens van godsdienstige aktiwiteite by die terreine wat ondersoek is, gevind nie.

Uit die kultuurvoorwerpe is daar ook min aanduidings van die ontspanning van die soldate van

Steinaecker's Horse gekry. Nasson dui aan dat Britse soldate graag kaart gespeel het en soms kussinggevegte gehou het (Nasson 1980:128-129). 'n Ander gewilde speletjie was genaamd 'check' en hulle het ook sport soos krieket, sokker, rugby en perdesport beoefen. Ander aktiwiteite was skerpioenwedrenne, weddery, toutrek, hinderniswedlope, driebeen-resies, kruiwastoot en eier-in-die-lepel-resies (Pretorius 1998:41). Behalwe vir lepels, wat nie noodwendig op hierdie speletjie dui nie, is geen aanduiding van enige hiervan by die terreine wat ondersoek is gekry nie. Britse soldate het ook gerook, gedobbel, gelees en briewe aan geliefdes geskryf (Hattingh & Wessels 1999:50-51). By die Steinaecker's Horse buiteposte is gedeeltes van pype en punte van vulpenne opgegrawe.

Blykbaar was die Britse soldate nie baie lief vir gesamentlike sang nie, maar liedjies soos 'The Lodger in our Yard' en 'Goodbye Mother Annie' was tog gewild (Nasson 1980:137). Musiekinstrumente wat by die Letaba buitepos opgespoor is, dui daarop dat die lede van Steinaecker's Horse wel musiek beoefen het.

Een van die take wat deur die Britse soldate uitgevoer is, was wagstaan (Pretorius 1998:41; Hattingh & Wessels 1999:42), maar ook dít kan nie van kultuurvoorwerpe afgelei word nie. Ander take sluit in om op patrollie te gaan, spoorlyne te herstel, skyfskiet oefeninge te hou, hout te kap, kos te kook, water te gaan haal en die afhaal van rantsoene. Dit is reeds vermeld dat Harry Wolhuter verantwoordelik was om rantsoene by die afgeleë buiteposte van Steinaecker's Horse af te lewer. By die blokhuse is selfs tuin gemaak en is regimentswapens met klippe wat afgewit is, uitgepak (Hattingh & Wessels 1999:42, 49-50). By die blokhuse is daar soms groente geplant en vee aangehou (Hattingh & Wessels 1999:47). Beenmateriaal, ammunisie en bylkoppe wat opgegrawe is, is 'n aanduiding van hierdie aktiwiteite by die terreine wat ondersoek is.

Omdat hulle vir lang tye onaktief was, het dit tot verskeie gevalle van plundering gelei. Benewens voedsel, is ook geld gebuit (Nasson 1980:129-130), maar dit is nie moontlik om te bepaal of kultuurvoorwerpe op die Steinaecker's Horse terreine op hierdie wyse bekom is nie.

Die siektes wat sy tol onder die soldate geëis het, sluit voedselvergiftiging, diaree, ingewandskoors,

longontsteking, uitputting en disenterie in. Dit is deels veroorsaak deur swak sanitêre toestande (Nasson 1980:124, 136; Pretorius 1998:41). Siektes word deur materiële kultuurgoedere soos medisynebottels verteenwoordig en soos reeds vermeld is heelwat oorblyfsels hiervan by die Steinaecker's Horse buiteposte gevind. Niks hiervan kan egter met enige van die genoemde siektes verbind word nie, maar soos vermeld is die gebruik van jenewer waarskynlik as teenvoeter vir malaria gebruik en spysverteringsverwante probleme is met Eno's behandel.

Ander materiële kultuurvoorwerpe bekend is van die toerusting wat in die Britse leër gebruik is. Melding word gemaak van die uniform (baadjie, broek, kamaste, stewels, helm en oorjas), geweer, bajonet, bandelier, rugsak, waterbottel en soldatesak (Pretorius 1998:36). Hulle is ook van komberse voorsien, maar moes dit soms met 'n kameraad deel (Nasson 1980:136). Uit die inligting in verband met Steinaecker's Horse is dit duidelik dat hiervan slegs uniformknope in die argeologiese rekord agterbly het. Nietemin dui dit daarop dat laasgenoemde eenheid wel hiervan voorsien is en kan tradisionele bronne gebruik word om 'n meer volledige beeld te skets. Dit is verder belangrik om daarop te let dat baie kultuurvoorwerpe nie op terreine agtergelaat is nie, omdat dit gewoonlik stukkende en onbruikbare goed is wat agtergelaat word. Sommige tipes materiaal vergaan ook vinniger as ander. Gevolglik is iets soos die metaalogies van skoene wel gevind, maar nie die leer daarvan nie. Daarom is dit ook verstaanbaar dat daar nie oorblyfsels van gewere of bandeliers gevind is nie.

Daar word aangedui dat die soldatesak gebruik is om persoonlike besittings soos 'n kombers, hemde, sokkies, onderklere, borsel, skeergoed, sakmes en 'n naaldwerkstel in te bêre (Pretorius 1998:36). Aangesien die meeste van hierdie items relatief vinnig vergaan, is min hiervan gevind. Knipmesse en naalde is wel gevind en dui dus op die ooreenkoms met dít wat deur Pretorius vasgestel is.

'n Ander artikel wat vermeld word is die tente waarin Britse soldate gebly het (Nasson 1980:136; Pretorius 1998:40). Tentpenne en die metaalogies van tentseile wat by Steinaecker's Horse terreine gevind is, is in ooreenstemming hiermee.

Wat voedselvoorsiening aanbetref is heelwat meer bekend. Die daaglikse spyskaart word beskryf as geblikte beesvleis of ham, 'n gerookte haring-smeersel, beskuitjies genoem 'klinkers' en beskuit (Nasson 1980:134; Pretorius 1998:40). Geblikte bredie is van tyd tot tyd voorsien (Hattingh & Wessels 1999:48). Net soos in bogenoemde gevalle het niks van die verbruikbare items op die Steinaecker's Horse terreine behoue gebly nie, maar die blikkies waarin dit verpak was wel. Hierdie rantsoene is aangevul deur vrugte en mielies wat op plase gepluk is, asook deur die buit van pluimvee, suiwelprodukte, beeste en skape (Nasson 1980:135; Pretorius 1998:40). Soms is produkte soos eiers ook van plaaslike inwoners gekoop en koekies en brood in die veld gebak (Nasson 1980:134-135). Die dieet is ook aangevul deur te jag en vis te vang (Hattingh & Wessels 1999:48). Die vind van vishoeke, eierdoppe en die beenmateriaal van wild, beeste en skape is die getuigenis hiervan, wat by die buiteposte onder bespreking oorgebly het.

Daar word voorts aangetoon dat drankmisbruik 'n groot probleem onder Britse soldate was. Dit het tot dissiplineprobleme gelei wat dikwels swaar gestraf is, soos om vasgebind en geslaan te word of om tot harde-arbeid gevonnissen te word. Amptelik is soldate van 'n sopie rum voorsien, maar die leërowerhede was effens ongeneë om dit uit te deel en daarom is dit soms met sodawater vervang (Nasson 1980:128-129). Hattingh & Wessels vermeld dat die rum met suurlemoensap gemeng is om skeerbuik te voorkom (Hattingh & Wessels 1999:48). Klaarblyklik het die soldate op verskeie maniere plaaslik gestookte drank in die hande gekry (Nasson 1980:128; Pretorius 1998:41). Per geleentheid is 'n soldaat aan alkoholvergiftiging dood, nadat 36 kaste whiskey deur hom en sy makkers gebuit en opgedrink is (Nasson 1980: 128). Die groot hoeveelheid drankbottels wat by die Steinaecker's Horse terreine gevind is, skep die indruk dat hierdie eenheid groter toegang tot alkohol gehad het as ander eenhede, maar slegs vergelykende studies op terreine van ander eenhede sal hieroor 'n antwoord kan verskaf. Benewens verskeie alkoholiese drankbottels is skerwe van sodawaterbottels ook by hulle terreine gevind.

7.3.2 Boerekommando's

Die gebruiksgoedere dui daarop dat die Boerekommando's maar min of meer dieselfde lewenswyse

as die Britse soldate gehad het. Ook in hierdie geval is daar veel meer inligting oor materiële kultuur beskikbaar as oor die nie-tasbare. In soverre dit godsdienstige aktiwiteite aangaan, is dit bekend dat daar dikwels kerkdienste en bidure op kommando gehou is en na veldslae is gebed en dankliedere gesing (Pretorius 1998:43; Scheepers Strydom 1974:31). Dit is ook bekend dat baie van die burgers 'n Bybel saam met hulle op kommando gehad het. Hulle het soms selfs volksliedere tydens hierdie geleentheid gesing (Pretorius 1998:43-44). Dikwels is ook ander liedere gesing, waarvan party met die Engelse die spot gedryf het (Pretorius 1991:137; Scheepers Strydom 1974:25). Daar is deeglike navorsing gedoen oor volksang op die Boerekommando's en 'n hele bundel met 67 liedere uit die oorlog is deur Grobbelaar gepubliseer (1999). Die viool, mandolien, kornet, trekklavier, konsertina en kitaar word genoem as instrumente wat saam in die veld was en vir begeleiding gebruik is (Pretorius 1991:138; Pretorius 1998:46).

Sosiale verskille was nie duidelik sigbaar tussen die Boere nie, maar soms is daar tog hierna verwys. Daar is eerder staat gemaak op sterk militêre leierskap (Pretorius 1991:271-275; Pretorius 1998:46). Daar is reeds vroeër daarna verwys dat die republikeinse magte ook van die hulp van arbeiders gebruik gemaak het. Omdat Boerekommandos meer beweeglik was as die Britte het hulle nie kampplekke nagelaat nie en kan die materiële getuienis hiervan nie nagegaan word nie.

Van die belangrikste take waarmee hulle hulle besig gehou het was wagstaan en om verkenning te doen. 'n Tipiese dag het bestaan uit opstaan, waarna 'n koppie koffie geniet is. Hierna is iemand uit elke groepie as kok vir die dag aangestel en hy moes vir sowat vyf tot ses man sorg. Die ander sou meer op die militêre take konsentreer (Pretorius 1998:45). Ander take was om vee te slag en die vleis uit te deel, om biltong te maak en om perde op te pas (Pretorius 1991:112-114). Pretorius dui ook aan dat sommige burgers hulle aan stropery skuldig gemaak het en dat hulle winkels en huise van mense wat die Boeresaak nie goedgesind was nie, geteiken het (Pretorius 1991:234-241; Pretorius 1998:44).

In soverre dit die voorsiening van oorlogsvoorraad aangegaan het, was elke burger verplig om met sy eie perd, saal, toom, geweer, dertig patrone en voedsel vir agt dae aan te meld. Hulle het ook hulle

alledaagse werksdrag gedra. Hierna sou die staat hulle voorsien (Pretorius 1998:42; Reitz 1930:22). Later in die oorlog is klere en gewere ook van Britse soldate afgeneem (Pretorius 1991:95; Pretorius 1998:45).

Die burgers is van tente deur die twee Boereregerings voorsien, maar hiervan was daar heeltemal te min. Gevolglik het hulle dikwels onder die sterre oornag of van allerlei materiaal soos takke, gras, sinkplaat en klip gebruik gemaak om skuiling te bekom (Pretorius 1991:100-103; Reitz 1930:46, 54).

In hulle saalsakke of aan die perd vasgemaak was daar gewoonlik 'n kombers, 'n seiltjie, 'n driepootpot, 'n ketel, en sakkies met meel, vleis, biltong, beskuit en sout. Aanvanklik is selfs waens met katels, stowe en matrasse saamgeneem, maar omdat dit die beweeglikheid van laers beperk het, is daar later hiervan afgesien (Pretorius 1998:42-44). Lewensmiddele wat aan die kommando's voorsien is, het bestaan uit brood, varkvet, koffie, meel, skaapvleis, soutvleis, suiker, rys, tee, sout, seep, kerse, vuurhoutjies, mielies, sorghum en tabak (Pretorius 1991:47-48). Om vleis te bekom is beeste geslag en soms is daar ook gejag en vis gevang (Pretorius 1991:126; Pretorius 1998:44-45). Voedsel is ook gereeld deur vrouens op die plase aan die Boere verskaf (Scheepers Strydom 1974:46). Teen die einde van die oorlog is seep van mieliestronke vervaardig, sout uit soutpanne gegrawe en mielies en koring op lappies grond in die berge geplant (Pretorius 1998:45). Kos is ook soms van swart mense geruil en daar word spesifiek melding gemaak van eiers, hoenders en mielies. Vrugte is ook aangekoop en soms gesteel (Pretorius 1991:68-69; Scheepers Strydom 1974:43-44).

Klaarblyklik was die sanitasie in die laers maar gebrekkig (Pretorius 1998:46). Dronkenskap het soms voorgekom, maar dit wil voorkom asof drank minder van 'n probleem was onder die Boere (Pretorius 1991:244-245; Pretorius 1998:44). Dit is bekend dat hulle wel inheemse bier van plaaslike swart mense geruil het (Scheepers Strydom 1974:43) en self mampoer gestook het (Pretorius 1991:248). Rum is soms van Engelse soldate afgeneem (Scheepers Strydom 1974:45; Pretorius 1991:246). Ander dranksoorte wat vermeld word is konjak, brandewyn, whiskey en bier (Pretorius 1991:245).

Daar was weliswaar baie dissiplineprobleme omdat die burgers 'n volksleër was en die individue hulle dikwels nie aan die kommandoreëls gesteur het nie. Strawwe wat onder andere hiervoor opgelê is, sluit in beesvelry, kanonry en paksaal (om vir ure lank jou saal op jou rug te dra) (Pretorius 1991:203-204; Pretorius 1998:44).

Om die ledige tyd op kommando te verdryf is sport soos swem, ringgooi, krieket, toutrek, rugby, sokker, boks, stoei en atletiek beoefen (Pretorius 1991:120, 122, 124-125; Pretorius 1998:45-46). Perderesies was ook gewild (Scheepers Strydom 1974:44; Pretorius 1991:123) en soms is boeresportbyeenkomste gehou (Pretorius 1991:121; Pretorius 1998:46). Kaartspeel, skaak, dambord en lees was gewilde tydverdrywe (Pretorius 1991:130-131; Reitz 1991:295). Daar is ook sigarette, sigare en pype gerook (Scheepers Strydom 1974:44).

7.4 Slotbeskouing

In Burden se metodologiese model vir Kultuurgeskiedenis word aangedui dat die vakgebied die onderlinge verband tussen kultuurelemente bestudeer. Dit word gedoen deur die onderskeie kultuurprodukte sowel as die totaliteit daarvan te bestudeer (Burden 2000:16-17). Daar is ook vroeër in die studie aangetoon dat holisme en konteks die kernbegrippe vorm in die aansluiting tussen benaderings uit die vakgebiede Kultuurgeskiedenis, Geskiedenis en Argeologie. Die holistiese aard van die navorsing vind gevolglik nie net sy grondslag in die interdisiplinariteit van Kultuurgeskiedenis nie, maar sluit ook aan by die benadering van die Franse Annales-skool en die Kontekstuele paradigma.

Dit is presies wat in hierdie studie gebeur het deurdat die genoemde individuele kultuurprodukte geanaliseer, geïnterpreteer en verklaar is en daar uiteindelik verbande daartussen geïdentifiseer is. Hierdeur is gepoog om soveel as moontlik van die totale konteks van Steinaecker's Horse se werksaamhede te rekonstrueer. Vanweë die feit dat inligting met verloop van tyd verlore gaan, sal daar altyd 'n tekort daaraan wees en sal dit waarskynlik nooit moontlik wees om die volle verhaal van die verlede te vertel nie. Nietemin bly die strewe daarna, deur van soveel as moontlik bronne

gebruik te maak, die naaste wat die kultuurhistorikus (of enige ander historiese wetenskaplike) daaraan kan kom.

Deur die inligting wat uit kultuurvoorwerpe afgelei kan word, met dít wat uit ander historiese bronne bekend is, te vergelyk, kan hierdie beeld meer volledig gemaak word. 'n Vergelyking toon dat die lewenswyse van ander Britse militêre eenhede en Boerekommando's tot 'n groot mate ooreenstem met dié van Steinaecker's Horse. In hierdie gevalle is inligting bekend oor aspekte wat nie in die materiële rekord behoue gebly het nie, byvoorbeeld godsdiensoefening. Daarteenoor word sekere dinge geleer uit die kultuurvoorwerpe op die terreine, wat nie in die ander gevalle bekend is nie, byvoorbeeld inheemse potwerk.

Die genoemde vakwetenskaplike benaderings beklemtoon dus die gebruik van 'n verskeidenheid bronne. In hierdie geval is dit gekombineer met die bestudering van die kultuurprodukte afkomstig van die onderskeie terreine wat met die eenheid verband hou, en was dit moontlik om so wyd as moontlik te kyk. In die proses was dit inderdaad moontlik om 'n beter geheelbeeld te vorm van die alledaagse omstandighede, lewenswyse en daaglikse aktiwiteite van Steinaecker's Horse.

BYLAAG A

KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE KOMATIPOORTTERREIN

1. Keramiek

Elf skerwe van 'n soutgeglasuurde steenware gemmerpot is ingesamel (figuur 39). Dit sluit twee tuitgedeeltes in. 'n Verskeidenheid vloeistowwe is in gemmerpote verkoop, insluitende gemmerbier en brandewyn. Die houers het sowat 5 liter vloeistof geberg. Dit dateer terug tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu (Lastovica 2000:43) en kan dus met Steinaecker's Horse se bedrywighe op die terrein verband hou.

Vier soutgeglasuurde steenwareskerwe, afkomstig van jenewerbottels is ingesamel (figuur 40). Een hiervan het die letters HUL daarin gegraveer. Dit verwys na die Nederlandse maatskappy Hulstkamp & Zoon & Molyn van Rotterdam. Dit dateer tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en stem ooreen met soortgelyke skerwe wat op ander Steinaecker's Horse terreine gevind is (Pelser 2008a:2).

Daar is ook twee porseleinskerwe gevind. Een hiervan het 'n gedeeltelike makersmerk sigbaar, maar dit kon nie geïdentifiseer word nie. Die letters PANMAJ kon uitgemaak word (figuur 41).

2. Glas

Tot 1922 was daar 'n koeldrankfabriek in Komatipoort. Bottels afkomstig van hierdie fabriek toon die bewoording 'C. Apostolos, Komatipoort'. Hierdie bottels is in Londen vervaardig (Tempelhoff 1982:16). Die vorm van die bottels is soortgelyk aan bottels wat op die Komatipoort-terrein gevind is, maar dié spesifieke bewoording is nie opgemerk nie.

Een kop, een nek en een kop en nek van bottels met 'n olyfgroen kleur is gevind (figuur 42). Laasgenoemde toon die bewoording VINIC... Dit is tipiese negentiende-eeuse Britsvervaardigde wynbottels (Fletcher 1978:67) en stem ooreen met glasstukke wat by die Noordelike buitepos van

Steinaecker's Horse geïdentifiseer is (Van Vollenhoven e.a. 2001:31). Skerwe van Europees-vervaardigde wynbottels wat tot die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer is ook gevind (Fletcher 1978:68-69). Dit sluit een bottelkop, een glasskerf en drie basisse met 'n olyfgroen kleur in (figuur 43). Een liggroen basis is ook gevind.

Twee liggroen bottelkoppe wat laat negentiende-eeuse bierbottels verteenwoordig is ook gevind (Wills 1974:51) (figuur 44). Dit stem ooreen met die tydperk toe Steinaecker's Horse hier aktief was.

Verskeie skerwe van mineraalwaterbottels is ingesamel. Die tydperk waaruit dit dateer, korreleer met die tyd toe Steinaecker's Horse in hierdie omgewing was. Dit sluit die volgende in:

- Twee liggroen skerwe en een olyfgroen skurf wat vroeg twintigste-eeuse mineraalwaterbottels verteenwoordig (figuur 45). Dit is die tipiese bottels wat met 'n albaster as prop toegerus was (Fletcher 1978:89, 91).
- Drie liggroen bottelkoppe, een liggroen basis, een olyfgroen basis met die letters FCC daarop, en een liggroen rompskerf met die woorde LEA & PERRY daarop, sowel as iets onleesbaar op die onderkant daarvan. Hierdie skerwe verteenwoordig mineraal- en sodawaterbottels van die laat negentiende en vroeg twintigste eeu.
- Een ligpers en een donkerpers skurf, ook afkomstig van mineraal- of sodawater uit hierdie tydperk (figuur 46).

Bottels en skerwe van bottels wat vir medisyne gebruik is, is ook gevind. Dit wat uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer, hou waarskynlik verband met die bedrywighede van Steinaecker's Horse op die terrein, maar enkele skerwe uit 'n later tydperk is ook geïdentifiseer. Dit sluit die volgende in:

- Een deursigtige medisynebottel met die woorde TALANA op die basis daarvan (Hedges g.d.:16) (figuur 47). Die Talana fabriek was naby Dundee in Natal en het in 1918 geopen (Lastovica & Lastovica 1982:23). Die bottel hou dus nie met Steinaecker's Horse verband nie.
- Een deursigtige medisynebottel sonder enige makersmerke (Beck 1984:62). Ook hierdie bottel kon nie gedateer word nie.

- 'n Deursigtige medisynebottel met 'n skroefkop. Dit dui aan dat hierdie bottel nie baie oud is nie en dus nie met Steinaecker's Horse verbind kan word nie.
- 'n Liggroen stopprop van ENO, tipies van die laat negentiende en vroeë twintigste eeu (figuur 48)
- 'n Wit salfpot gemaak van melkglas soortgelyk aan dié wat op ander terreine van Steinaecker's Horse gevind is (Van Vollenhoven e.a. 1998a:34) (figuur 49)
- 'n Deursigtige stopprop van 'n medisynebottel tipies van die laat negentiende en vroeë twintigste eeu

'n Olyfgroen skerf en 'n liggroen skerf afkomstig van Worcestersousbottels is ook gevind (figuur 50). Die olyfgroen skerf het die letters ALT daarop en is soortgelyk aan skerwe wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse opgegrawe is (Van Vollenhoven e.a. 1998:34).

Ander glasvoorwerpe wat gevind is sluit die volgende in:

- Een bruin bottel van Gillette's Javel met 'n skroefprop wat waarskynlik ook uit 'n latere tydperk dateer
- 'n Kleurlose basis met die bewoording Chesebrough & co daarop. Dit is baie dun glas en is dus waarskynlik nie baie oud nie.
- 'n Kleurlose speserybottel met 'n skroefprop wat ook uit 'n latere tydperk dateer
- 'n Kleurlose skerf met 'n fyn patroon daarop en twee klein olyfkleurige skerwe wat nie geïdentifiseer kon word nie
- Twee deursigtige basisse wat resente voorkom, een deursigtige skerf met die letters LLS daarop en een olyfgroen basis wat nie geïdentifiseer kon word nie (Pelser 2008a:2).

3. Metaal

Metaalvoorwerpe is dikwels moeilik om te identifiseer en te dateer omdat 'n groot hoeveelheid hiervan min verandering oor tyd toon. Die volgende metaalvoorwerpe is ingesamel:

- Twee stukke van twee verskillende soutvleisblikkies tipies van die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en soortgelyk aan dit wat by die Noordelike buitepos van Steinaecker's Horse gevind is (Van Vollenhoven e.a. 1998a:41)
- Drie stukke van 'n hamblik uit dieselfde tydperk (figuur 51)
- Twee gedeeltes van 'n visblik uit dieselfde tydperk (figuur 52)
- 'n Deel van 'n plat stuk metaal waarvan die ouderdom nie vasgestel kan word nie
- Die bokant van 'n primusstoof met die woorde A/B B.A. HJORTH & CO STOCKHOLM, SWEDEN PRIMUS NO. 51, daarop (figuur 53 & 54). Dit verwys na die maatskappy wat die stofie vervaardig het. Hierdie tipe stofies was reeds in die laat negentiende eeu in gebruik, maar is steeds tot diep in die twintigste eeu gebruik (Pelser 2008:1). Dit is dus nie moontlik om te bepaal of dit wel met Steinaecker's Horse verband hou nie.
- 'n Lang bout en skroef wat erg verweer is en dus taamlik oud blyk te wees
- 'n Dakwasser wat taamlik nuut lyk
- 'n Groot wasser wat ouer as bogenoemde lyk
- 'n Tipiese hakskeenyster (in die vorm van 'n hoefyster). Hierdie ysters is tipies van Britse uniformstewels tydens die Anglo-Boereoorlog (figuur 55).
- Die naafgedeelte van 'n wiel wat naby aan die kanonstelling opgetel is. Dit lyk egter nie asof dit uit die tyd van die oorlog dateer nie.
- Die deksel van 'n metaalhouer wat moontlik wel uit die Anglo-Boereoorlog dateer
- Die hoepel van 'n houtvat (figuur 56). Soortgelyke hoepels is op ander plekke op die terrein opgemerk. Houtvate is gebruik om ammunisie of voedsel te berg en soortgelyke voorbeelde is ook by die Sabiebrugterrein van Steinaecker's Horse gevind (Van Vollenhoven e.a. 2008:38).

BYLAAG B

KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE NOORDELIKE BUIITEPOS

In totaal is 10 485 kultuurvoorwerpe op die terrein ingesamel. Hiervan is 169 op die oppervlakte opgetel, 4 824 by die sentrale vullishoop opgegrawe, 316 by die suidoostelike vullishoop, 3 904 by die suidwestelike vullishoop, 158 by die kookskerms, 349 by die hut en 754 by die areas met 'n konsentrasie van kultuurvoorwerpe.

1. Keramiek

Die totale aantal keramiekvoorwerpe wat ingesamel is, is 1 855. Dit bestaan uit porselein, steenware, erdewerk en potskerwe.

1.1 Porselein

Daar is 117 porseleinskerwe gevind, wat fyn porselein en hardgebakte (iron stone) porselein insluit. Die meeste hiervan is onversier en kan nie maklik geïnterpreteer word nie. Die fyn wit porselein waarvan die funksie wel vasgestel kon word, sluit in stukke van koppies, pierings en borde wat as vroeg twintigste eeu gedateer word (C Meyer 1998: onderhoud).

Identifiseerbare porselein sluit die volgende in:

- 'n Hoeveelheid wit porselein, versier met een of drie goue bande (figuur 60). Dit dateer uit die laat negentiende tot vroeg twintigste eeu. Die volgende funksionele tipes kon onderskei word:
 - 'n Gedeelte van die oor van 'n koppie
 - Ses stukke van een koppie met drie goue bande net onder die rand
 - 'n Skerf van 'n koppie, met 'n goue band onder die rand en drie ander bande verder na onder
 - Agt stukke van 'n koppie, insluitende die oor, met drie goue bande net onder die rand
 - Ses-en-twintig skerwe van pierings of klein bordjies met 'n goue band op die rand en drie goue bande verder na onder

- Vier stukke met 'n skulppatroon daarop
- Drie skerwe wat twee borde verteenwoordig. Twee hiervan is versier, die een met 'n gevormde skulppatroon en die ander met 'n breë blou band en blou blommotief onder die rand. Laasgenoemde is onder die glasuur op die bord.

Hardegebakte porselein wat geïdentifiseer kon word, is die volgende:

- 'n Deel van 'n koppie
- 'n Skerf van 'n bord of piering (figuur 61)
- 'n Gedeelte van 'n geglasuurde roomkleurige bord met handgeverfde rooi en blou strepe en 'n blou blompatroon onder die glasuur en onder die rand. Dit dateer uit tussen die middel van die negentiende eeu tot die vroeg twintigste eeu.
- Drie randgedeeltes van groot borde wat as die twintigste eeu gedateer word
- 'n Skerf van 'n groot bord wat as die vroeg twintigste eeu gedateer word (C Meyer 1998: onderhoud) (figuur 62).

1.2 Steenware

In totaal is 29 steenwareskerwe gevind, waarvan die meeste nie versier is nie. Die grootste hoeveelheid hiervan is afkomstig van drankbottels. Die volgende kon geïdentifiseer word:

- Drie fragmente van roomkleurige geglasuurde steenwarebottels wat vir gemmerbier of jenewer gebruik is en wat uit die laat negentiende tot vroeg twintigste eeu gedateer word (C Meyer 1998: onderhoud)
- Agt roomkleurige geglasuurde skerwe afkomstig van een jenewerbottel (figuur 61). Een van die skerwe het makersmerke, naamlik HULSTKAMP & Zn & MOLYN. Dit dui op die vervaardiger daarvan. Die bottels dateer uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu.
- Sewentien stukke van soortgelyke gemmerbier, jenewer en ander bottels. Een van die skerwe toon die makersmerke HULSTKAMP & Zn. AMSTERDAM. Dit dateer ook uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu (Lastovica & Lastovica 1982:38).

- 'n Skerf van 'n bruin inktotjie wat ook uit hierdie tyd dateer (Lastovica & Lastovica 1982:56) (figuur 61)
- 'n Gedeelte van die basis van 'n salfpotjie wat ook uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer
- Vier donkerbruin en swart geglasuurde steenwareskerwe wat uit die twintiger- en dertigerjare van die twintigste eeu dateer (C Meyer 2003: onderhoud).

1.3 Erdewerk

In totaal is 30 erdewerkskerwe ingesamel. Al hierdie skerwe is sonder versiering, maar sommige daarvan kon as huishoudelike voorwerpe geïdentifiseer word, naamlik:

- Twee ongeglasuurde lipgedeeltes van dieselfde donkerbruin houër
- 'n Geglasuurde swartkleurige skerf afkomstig van 'n klein bakkie wat uit die vroeg twintigste eeu dateer (C Meyer 1998: onderhoud)
- Sewe geglasuurde stukke afkomstig van 'n donkerbruin bord of klein bakkie
- Sewentien donkerbruin geglasuurde skerwe van dieselfde bak en wat uit die twintiger- en dertigerjare van die twintigste eeu dateer
- 'n Donkerbruin geglasuurde skerf, soortgelyk aan bogenoemde sewentien en ook afkomstig van 'n bak. Dit dateer ook uit die twintiger- en dertigerjare van die twintigste eeu (C Meyer & A Malan 1998: onderhoud).
- Twee dele van die deksel van 'n pot gemaak van donkerbruin geglasuurde erdewerk
- 'n Skerf van 'n medisynepotjie.

1.4 Potskerwe

Tipiese Ystertydperkpotskerwe maak die grootste hoeveelheid van die keramiekversameling uit. Die Ystertydperk verwys na die periode in die geskiedenis van die mens waar daar hoofsaaklik van metaal gebruik gemaak is om werktuie te vervaardig (Coertze & Coertze 1996:346). In Suid-Afrika word dit in drie onderafdelings ingedeel, naamlik:

Vroeë Ystertydperk: 250 – 900 nC

Middel Ystertydperk: 900 - 1300 nC

Laat Ystertydperk: 1300 – 1840 nC (Huffman 2007:xiii).

In totaal is 1 681 potskerwe ingesamel waarvan die meeste nie versier is nie (figuur 63). Van slegs 'n klein hoeveelheid hiervan kon die funksie bepaal word. Onversierde potwerk sluit die volgende in:

- Vier stukke van 'n klein potjie waarvan een 'n lip verteenwoordig
- Twee skerwe van 'n groot kook- of bierpot wat uit die laat negentiende eeu dateer
- Drie stukke wat die rand van 'n klein bakkie vorm
- Drie skerwe van dieselfde kookpot
- Een-en-dertig lipgedeeltes van verskillende potte en bakke
- Een skerf met 'n afgeronde kant wat daarop dui dat dit as potskraper gebruik is
- Agt skerwe van een spesifieke bak (J van Schalkwyk 1998: onderhoud) wat op die hutvloer gevind is.

Die versierde potwerk (figuur 64) wat gevind is, bestaan uit die volgende:

- Dertien stukke met duidelike tekens dat dit gepoleer is. Een hiervan is die randskerf van 'n pot of bak.
- 'n Lipskerf met gestempelde versiering en wat as 900 nC gedateer word
- Twee-en-dertig skerwe wat met silwer en swart grafiet gepoleer is. Sommiges toon ook tekens dat dit gebrand het en daarom was dit waarskynlik kookpote.
- Een fragment met ingesnyde versiering wat uit 900 nC dateer (A Meyer 1998: onderhoud)
- Een stuk met vertikale, horisontale en skuins ingesnyde lyne daarop
- Een skerf met vertikale en horisontale lyne daarop ingesny
- Dertig stukke met diep gestileerde insnydings net onder die lip
- Een lipskerf met gekruisde insnydings
- Vier skerwe met merke daarop wat aandui dat dit as spinwiele gebruik is of om ander potte te poleer (J van Schalkwyk 1998: onderhoud).

Ten einde die potwerk te analiseer is dit vergelyk met ander voorbeelde wat in die Nasionale Krugerwildtuin gevind is en wat deur Meyer (1986) beskryf is. Dit stem ooreen met keramiek uit die Pretoriuskopgebied, wat dateer uit die Lydenburg industrie van die Vroeë Ystertydperk (Meyer 1986:225). Omdat die terrein baie ver van die Letabaterrein geleë is, is hierdie ooreenkoms waarskynlik toevallig.

Die potwerk het ook kenmerke van 'n terrein veel nader aan die Noordelike buitepos, naamlik 'n terrein langs die Letabarivier, suidwes van die buitepos. Hierdie terrein word ingedeel in die Tsende industrie van die Laat Ystertydperk met 'n datum van 790 nC. Skerwe wat uit 900 nC dateer en by die buitepos gevind is, behoort tot die sogenaamde Shilowa potwerkindustrie (A Meyer 1998: onderhoud).

2. Glas

In totaal is 1 729 glasvoorwerpe ingesamel waarvan ongeveer die helfte se spesifieke funksies vasgestel kan word. Dit wat nie bepaal kan word nie, bestaan uit glasskerwe sonder enige makersmerke of aanduidings dat dit spesifieke dele, soos byvoorbeeld die nek of basis van bottels is. Dit wat wel geïdentifiseer kon word, is hoofsaaklik stukke van bottels en glashouers asook glaskrale en word in verskeie funksionele kategorieë ingedeel.

2.1 Alkoholiese drank

Hoewel slegs 'n klein hoeveelheid glas spesifiek geïdentifiseer kon word as behorende tot alkoholiese drankbottels, kan die meeste ongeïdentifiseerde glasskerwe waarskynlik ook in hierdie kategorie ingedeel word aangesien die kleur daarvan ooreenstem met drankbottels uit hierdie tyd (figuur 65, 66 & 71). Die identifiseerbare stukke sluit die volgende in:

- 'n Bruin bottelkop wat deel van 'n bierbottel was
- Vier olyfgroen bottelkoppe wat deel van wyn- of rumbottels was

- Elf olyfgroen bottelnekke wat rum-, jenewer- of wynbottels verteenwoordig
- Twaalf wit melkgekleurde glasskerwe wat deel van 'n snaps- of jenewerbottel was
- 'n Olyfkleurige bottelnek wat deel van 'n rumbottel was
- Drie olyfgroen basisse van bottels wat rum-, jenewer- of wynbottels verteenwoordig
- Ses liggroen, olyfgroen en bruin gedeeltes van bottelnekke wat rum, jenewer en bier verteenwoordig
- 'n Gedeelte van 'n olyfgroen bottelkop wat rum, jenewer of wyn verteenwoordig (Lastovica & Lastovica 1990:33-41).

2.2 Nie-alkoholiese drank

Verskeie van die nie-identifiseerbare skerwe verteenwoordig nie-alkoholiese drankbottels, soos soda- of mineraalwater. Skerwe wat geïdentifiseer kon word is:

- Drie skerwe van 'n liggroen ROSE'S LIME JUICE bottel. Dit word gekenmerk deur dieselfde merke op die bottels wat ook op hedendaagse voorbeelde voorkom. Hierdie bottels was reeds in 1900 in gebruik (Lastovica & Lastovica 1990:63, 67).
- Drie liggroen bottelkoppe wat soda- of mineraalwater verteenwoordig
- 'n Volledige donkergroen mineraalwaterbottel met die letterwerk FLORIDA WATER SUPERIOR QUALITY. R. REIMANN daarop (figuur 67)
- 'n Perskleurige boom van 'n soda- of mineraalwaterbottel (figuur 66)
- Twee-en-twintig liggroen skerwe van dieselfde soda- of mineraalwaterbottel (figuur 68) (Lastovica & Lastovica 1990:25-28)
- 'n Glasskerf met 'n gedeelte van 'n makersmerk sigbaar, naamlik SH...M...'. Dit verwys waarskynlik na SHILLINGS' MINERAL WATER, 'n maatskappy van Pretoria wat aan GW Shilling behoort het. Die maatskappy was tussen 1889 en 1910 in produksie (Lastovica & Lastovica 1982:95).

2.3 Medisinaal

In hierdie kategorie is minder glasskerwe geïdentifiseer as in die voorafgaande kategorieë. Dit sluit die volgende in:

- Twee melkkleurige skerwe wat deel was van die deksels van salfpotjies
- Agt melkkleurige glasskerwe wat deel van salfpotjies was (figuur 69)
- 'n Stuk van 'n klein deursigtige medisynebotteltjie (figuur 69)
- 'n Bruinkleurige bottelkop (figuur 69)
- 'n Liggroen bottelkop
- Veertien stukke van 'n medisynebottel gemaak van deursigtige glas. Dit sluit die kop van die bottel in (Lastovica & Lastovica 1990:43-45, 50).

2.4 Huishoudelik

Hierdie kategorie sluit gebottelde voedsel en voedselverwante produkte in. Alles dateer uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu en sluit die volgende in:

- 'n Stuk van 'n Worcestersousbottel. Die makersmerk HOLBROOK & Co. is daarop sigbaar.
- Twee stukke van 'n soortgelyke Worcestersousbottel en die stopprop daarvan. Dit toon die bewoording HOLBROOK & Co (figuur 70).
- 'n Stukkende stopprop van 'n Worcestersousbottel
- Drie stopproppe van Holbrook & Co. Worcestersousbottels
- 'n Groot stopprop met 'n logo wat vir 'n fles of voedselpreserveringshouer gebruik is (figuur 71)
- 'n Bruinkleurige gedeelte van 'n nek en kop van 'n bottel met die gedeeltelike bewoording 2 OZ BOV...LIMI... daarop. Dit is deel van 'n Bovrilbottel (figuur 71).
- Die basis van 'n Bovrilbottel met die makersmerk Bovril gedeeltelik sigbaar daarop
- 'n Skerf van 'n Bovrilbottel
- 'n Bottelkop met 'n wye bek wat 'n sousbottel verteenwoordig (Lastovica & Lastovica 1990:59-60, 65).

2.5 Eetgerei

In hierdie kategorie is die volgende geïdentifiseer:

- Sewe-en-sestig skerwe baie dun deursigtige glas wat van wynglase afkomstig is. Dit is met 'n Woodstock patroon (gegraveerde lyne en sirkelvormige figure) versier (figuur 72) en dateer uit die laat negentiende/ vroeg twintigste eeu. Die Woodstock patroon is in hierdie jare deur ander fabriek nagaaboos (C Meyer 1998: onderhoud). Die oorspronklike fabriek was tussen 1879 en 1886 in Kaapstad gesetel (Lastovica & Lastovica 1990: 21).

2.6 Persoonlike items

Hierdie kategorie bestaan uit voorwerpe wat vir persoonlike versiering of higiëne gebruik is. Die volgende is geïdentifiseer:

- 'n Totaal van 671 tipiese Ystertydperk glaskrale. Die kleure wat onderskei word is effekleurige lig- en donkerblou, turkoois, pienk, bruin, wit, rooi, geel, goud, swart en groen krale asook die kombinasie van pienk en wit, rooi en wit en pers en wit (figuur 73). Die grootste hoeveelheid hiervan (74,8%) is by die suidwestelike ashoop gevind.
- Verskeie skerwe melkkleurige glas waarvan sommige by mekaar pas. Dit is afkomstig van Odol mondspoelmiddel met 'n pepermentgeur wat uit die laat negentiende en vroeg twintigste eeu dateer (Lastovica & Lastovica 1982:50) (figuur 74).

2.7 Argitektonies

Die enigste items in hierdie kategorie is vensterglas en daar is 63 skerwe hiervan gevind. Dit dui daarop dat daar strukture soos hutte op die terrein gebou is. Die meeste van die skerwe is by opgrawing 9 gevind, wat inderdaad as 'n hut geïnterpreteer is.

2.8 Diverse en ongeïdentifiseerde items

In hierdie kategorie word items ingedeel wat nie in 'n ander spesifieke kategorie ingedeel kan word nie of wat nie geïdentifiseer kan word nie. Dit sluit die volgende in:

- Ses stukke van 'n silindervormige voorwerp, gemaak van dun glas wat moontlik die stele van wynglase kan wees
- Sewe stukke glas wat moontlik spieëlglas of brillense verteenwoordig

3. Metaal

Daar is 'n totaal van 3 482 metaalvoorwerpe opgegrawe, maar die grootste hoeveelheid hiervan bestaan uit gefragmenteerde stukke wat nie geïdentifiseer kan word nie. Die volgende kan wel onderskei word:

3.1 Beligting

'n Gedeelte van 'n paraffienlamp is gevind. Dit is die koper tandrat waarmee die lamp se pit hoër of laer gestel word.

3.2 Persoonlike items

Hierdie kategorie bestaan uit voorwerpe wat vir persoonlike versiering gebruik is. Die volgende is geïdentifiseer:

- 'n Brons mansjetknoop
- Ses bronsknope waarvan twee 'n ankerembleem het (figuur 75)
- Twee moontlike uniformknope, steeds met materiaal oorgetrek
- Twee metaalarmbande en twee voorwerpe wat moontlik deel van metaalarmbande was (figuur 76)
- Twee yster ooringe (figuur 76)
- Twee geweeftde vingerringe van koper en een van yster (figuur 76)

- 'n Sakhorlosieketting en opwenas gemaak van yster (figuur 76)
- Verskeie brons ogies en hakies vir skoenveters (figuur 76 & 77)
- 'n Stervormige oorkrabbetjie of hangertjie
- Vier koperoorringe
- 'n Ooring gemaak van draad (figuur 77)
- Gedeeltes van draadarmbande
- Ses gespes vir gordels en gedeeltes van ander gespes gemaak van koper, yster of brons (figuur 78)
- Vier kruisbandgespes (figuur 78)
- Die oorgedeelte van 'n bril
- 'n Koperkraletjie

3.3 Vervaardiging

In hierdie kategorie is die volgende geïdentifiseer:

- Twee kleremakerskêre (A Carelsen 1998: onderhoud) wat by mekaar gevind is in opgraving 5 (figuur 79)
- 'n Silwer speld wat moontlik vir die maak van klere gebruik is aangesien dit naby die skêre gevind is
- 'n Deel van 'n klein koper haakspeldjie (figuur 85).

3.4 Visvang en jag

Aangesien hierdie 'n militêre terrein is, word ammunisie nie in hierdie kategorie ingedeel nie. Die volgende voorwerpe word hieronder geklassifiseer:

- Ses vishoeke en gedeeltes van vishoeke gemaak van yster of brons (figuur 77 & 80)
- 'n Pylpunt gemaak van yster.

3.5 Voedselverwante voorwerpe

In hierdie kategorie word eetgerei, voedselblikkies en ysterpote ingedeel. Die volgende is geïdentifiseer:

- Dertig verskillende stukke en pote van driepootpote waarvan sommige van dieselfde oorspronklike pot afkomstig is (figuur 81)
- Meer as 1 600 oorblyfsels en fragmente van blikkieskos, insluitende die sleutels waarmee die blikkies oopgemaak word (figuur 82). Die voedselsoorte wat dit verteenwoordig sluit in soutvleis, ham, sardyne en geblikte groente en vrugte. Een hiervan het 'n makersmerk naamlik CROSSE & BLACKWELL LONDON PATENT en was waarskynlik 'n blik wat bakpoeier bevat (A Malan 1998: onderhoud) (figuur 83).
- 'n Amper volledige voedselblikkie wat steeds die papieretiket daarop gehad het. Die bewoording daarop is CROSSE & BLACKWELL SARDINES IN OIL sowel as SARDINES DE HUIL. Die etiket toon ook die Britse (Londen) en Franse (Parys) adresse van die maatskappy wat dit vervaardig het asook die logo.
- Drie gedeeltes van vurke met been – of houthandvatsels
- 'n Teelepel wat met silwer oorgeblaas is. Dit is in 'n goeie toestand en die bewoording REG.TARA SILVER PLATE is aan die agterkant van die handvatsel daarvan ingegraveer. Dit toon ook 'n pylpuntpatroon.
- Vier stele van lepels (figuur 84)
- Twee stele en gedeeltes van stele van eetlepels met 'n skulppatroon op (figuur 85). Dit is die tipiese messegoed wat gedurende die Anglo-Boereoorlog aan die Britse Leër uitgereik is (Army and Navy Stores Catalogue 1907:215).
- 'n Volledige emaljebord (Figuur 86).

3.6 Huishoudelik

Huishoudelike voorwerpe wat geïdentifiseer is, sluit die volgende in:

- 'n Gedeelte van 'n blou en wit emaljebak

- Die handvatsel van 'n paraffienkan
- Die deksel van 'n paraffienkan met die bewoording 1 GALLON op die handvatsel
- Die deksel van 'n paraffien- of olielamp
- Die deksel van 'n skoenpolitoerblik
- Die deksel van 'n koffiepot en gedeelte van nog 'n deksel van 'n koffiepot
- Die handvatsel van 'n emmer
- 'n Gedeelte van 'n kurktrekker
- Die deksel van 'n klein medisynebotteltjie
- 'n Metaalhoepel van 'n houtvat
- 'n Gedeelte van 'n tandepastabuisie (figuur 87)
- 'n Knoop wat lyk asof dit afkomstig is van 'n stoelkussing
- 'n Brons skuifspeld en 'n gedeelte van 'n skuifspeld

3.7 Gereedskap en toerusting

In hierdie kategorie word die volgende ingedeel:

- 'n Groot hoeveelheid spykers van verskillende groottes wat ook perdeskoenspykers insluit. Sommige hiervan is handgemaak (figuur 80 & 88) (J Middeljans 1998: onderhoud).
- 'n Verskeidenheid skroewe
- Verskillende stukke koperdraad
- Stukke draad waarvan sommige se punte platgedruk is om as gereedskap gebruik te word (figuur 77)
- Drie yster tentpenne
- 'n Klein gedeelte van 'n slot gemaak van brons
- Twee bylkoppe wat naby die skêre in opgraving 5 gevind is (figuur 79)
- Twee vyle wat ook by die skêre gevind is (figuur 79)
- Agttien klein peervormige metaalvoorwerpe (figuur 87 & 89). Dit is geïdentifiseer as die gassilinders (CO₂) wat gebruik is om sodawater te maak en het in 'n spesifieke waterfles gepas (Army and Navy Stores Catalogue 1907:519; A Malan 1998: onderhoud).

- Twee tentseilgies en nog 'n gedeelte van 'n soortgelyke ogie
- Die punt van 'n klein pikkie
- Twee volledige skoffelpik- of dissellemme en 'n gedeelte van nog een
- 'n Groot ystergespe om rieme of bande mee vas te maak
- 'n Stuk van 'n ysterstaaf
- Twee groot kramme en 'n erg verroeste krammetjie (figuur 77)
- 'n Metaalrooster wat gebruik is om potte op die vuur te sit (figuur 90). Die voorwerp is soortgelyk aan een wat in die kombuis by Fort Klapperkop in Pretoria, 'n fort uit die Anglo-Boereoorlog, uitgestal word.

3.8 Ammunisie

Oorblyfsels van ammunisie wat op die terrein ingesamel is, sluit kalibers in wat uit die Anglo-Boereoorlog dateer, sowel as enkeles uit die tyd voor en na die oorlog (figuur 91 & 92). Ouer wapens en ammunisie kon natuurlik steeds tydens die oorlog in gebruik gewees het. Die meerderheid ammunisie kom wel uit die tydperk van die Anglo-Boereoorlog.

Slegs dié met leesbare kopstempels is volledig identifiseerbaar. Die volgende is ingesamel:

- Ses twaalfboor haelgeweerpatrone afkomstig van die fabriek van die Eley Brothers Limited, met die inskripsie ELEY LONDON NO12 op die kopstempel aangebring (Looch 2001:2, 6-8; Wolmarans 2008:7, 13-14). Hierdie patrone was van 1842 tot so laat as die sewentigerjare van die twintigste eeu in gebruik en is hoofsaaklik vir jagdoeleindes aangewend (Hoyem 1985:xii). Hierdie maatskappy het tydens die Anglo-Boereoorlog onder andere .303 en .455 patrone aan die Britse Leër voorsien (Looch 2001:9).
- Vyf twaalfboor haelgeweerpatrone met ELEY LONDON NO12 EBL op die kopstempel. Dit is ook afkomstig van die fabriek van die Eley Brothers Limited in Londen (Looch 2001:3, 7; Wolmarans 2008:11, 15, 19; 36) en is tussen 1842 en die sewentigerjare van die twintigste eeu vervaardig (Hoyem 1985:xii). Een hiervan is nie afgevuur nie. Al die haelgeweerpatrone wat op

hierdie terrein gevind is, is tussen 1890 en 1910 vervaardig. Hierdie spesifieke tipe is ook op ander terreine uit die Anglo-Boereoorlog geïdentifiseer (Looch 2001:13).

- 'n Twaalfboor haelgeweerpatroon met die bewoording ELEY GASTIGHT NO12 LONDON op die kopstempel (Looch 2001:4; Wolmarans 2008:21). Hierdie patrone is gedurende die sewentiger- en tagtigerjare van die negentiende eeu vervaardig. Die verbeterde ammunisie van hierdie kaliber is tot in die laat twintigste eeu vervaardig (Hoyem 1985:xii). Looch dui aan dat die term 'gastight' voor 1911 in gebruik was, maar dat patrone met dieselfde kopstempel as hierdie een ook op ander Anglo-Boereoorlogterreine gevind is (2001:13).
- 'n Twaalfboor haelgeweerpatroon met die bewoording NORMAL HENDON op die kopstempel. Dit is in Hendon, Engeland vervaardig (Wolmarans 2008:21). Die woord 'normal' dui op 'n tipe kruit wat voor 1910 ontwikkel is (Looch 2001:4).
- 'n Twaalfboor haelgeweerpatroon waarvan geen inligting op die kopstempel sigbaar is nie
- Drie haelgeweerpatrone met die bewoording KYNOCH BIRMINGHAM NO 12 op die kopstempel. Dit is afkomstig van die Kynoch fabriek in Birmingham wat in 1862 gestig is (Looch 2001:3). Dié fabriek het hierdie soort ammunisie vervaardig tot in die laat twintigste eeu (Editor 1987:xii) en het ook tydens die Anglo-Boereoorlog 303 ammunisie aan die Britse Leër voorsien (Looch 2001:10). Soortgelyke ammunisie is ook op ander terreine wat uit die Anglo-Boereoorlog dateer, geïdentifiseer (Looch 2001:13).
- Vyf haelgeweerpatrone waarvan die kopstempel die inligting KYNOCH NO12 GASTIGHT toon. Hierdie soort patrone was vir haelgewere wat gedurende 1920-1930 in gebruik was (Hoyem 1985:30; Wolmarans 2008:13, 19, 26-27).
- 'n Twaalfboor haelgeweerpatroon waarvan die kopstempel die inskrywing WW GREENER NO12 toon. Dit is waarskynlik deur Kynoch Limited in Birmingham vervaardig aangesien die Greener fabriek net wapens vervaardig het (Looch 2001:2, 9). Dit is vervaardig vir die fabriek van William Wellington Greener van die Greenerfamilie, wat bekende wapenvervaardigers was en tussen 1869 en 1920 'n fabriek in Birmingham bedryf het (Editor 1987:xii).
- 'n Haelgeweerpatroon met NO20 op die kopstempel. Dit kon nie verder geïdentifiseer word nie.
- Vier-en-twintig haelkorrels

- 'n Doppie van 'n Britse .303 patroon met die letterwerk C B II op die kopstempel. Dit is 'n Merk II patroon en afkomstig van die Birmingham Metal & Munitions fabriek in Birmingham wat tussen 1897 en 1919 in produksie was. Die 'C' dui aan dat dit 'n kordietpatroon is, wat beteken dat dit nie gerook het wanneer dit afgevuur is nie (Looch 2001:2, 9; Wolmarans 2008:25). Rooklose patrone is sedert 1888 vervaardig (Hoyem 1985:xvi). Die Merk II rondtes is tussen 1893 en 1903 vervaardig. Die genoemde maatskappy het groot hoeveelhede .303 ammunisie aan die Britse Leër voorsien en soortgelyke ammunisie word gereeld op Anglo-Boereoorlog slagvelde gevind (Looch 2001:9, 11).
- 'n Patroondoppie van 'n Britse .303 rondte met die inligting B IV op die kopstempel. Dit is 'n Merk IV patroon, afkomstig van Birmingham en is waarskynlik in die Lee Enfield Merk IV-geweer gebruik. Hierdie wapen is aan Britse soldate uitgereik met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog, maar is in 1900 vervang (Simpson 1982:26).
- 'n Doppie met die letters K C V op die kopstempel. Dit is afkomstig van die Kynoch fabriek in Birmingham en die 'C' dui aan dat dit 'n rooklose (kordiet) patroon is. Dit is 'n Britse .303 Merk V patroon, wat almal holpunte (genoem dum-dum patrone) gehad het (Looch 2001:3).
- 'n Holpuntpatroon van 'n Britse .303 Merk V geweer. Hierdie patrone is in 1899 vervaardig en weer in dieselfde jaar onttrek (Looch 2001:11). Beide kante het hierdie patrone tydens die oorlog gebruik, maar in 'n beperkte hoeveelheid. Die kopstempel dui aan dat die patroon deur die Royal Laboratories in Engeland vervaardig is (Wolmarans 2008:12).
- 'n Doppie van 'n Britse .303 patroon met die letters K VI daarop. Dit is deur die Kynoch fabriek vervaardig vir Britse wapens. Merk VI ammunisie is tussen 1904 en 1910 vervaardig (Looch 2001:6; Wolmarans 2008:1), maar hierdie spesifieke een is voor 1907 gemaak, aangesien 'n tweesyferdatumkode wat vanaf 1907 op patrone aangebring is (Looch 2001:12), ontbreek.
- 'n Lee Enfield .303 patroon, waarvan die letters B en C op die kopstempel sigbaar is. Dit is afkomstig van Birmingham, maar omdat die merknommer nie sigbaar is nie, kan dit nie gedateer word nie.
- 'n Lang loodpunt wat hol is. Hierdie punte is in .303 kalibers gebruik (Wolmarans 2008:25).
- Elf doppies met ELEY 450 op die kopstempel. Hierdie patrone is in die .450 Webley- en Coltrewolwers gebruik (Looch 2001:3, 5-8; Wolmarans 2008:5, 10, 15-18, 20, 27-28; 36) en was

gewilde kalibers tydens die twintigste eeu. In die Anglo-Boereoorlog is Webley rewolwers deur die Britte en Boere gebruik en is gewoonlik aan offisiere uitgereik (Editor 1987:12). Een van die patrone is nie afgevuur nie. Hoewel Britse offisiere vir hierdie wapen met .455 kaliber patrone uitgereik is, het baie van hulle verkies om hulle eie ouer weergawe, die .450 kaliber te gebruik. Hierdie soort kopstempels was tussen 1900 en 1920 in gebruik (Looch 2001:11).

- Twee loodpunte afkomstig van .450 rewolwers. Merke op die een dui aan dat dit afkomstig is van 'n opslagkoeël (Wolmarans 2008:6).
- Ses doppies van 'n kortnek Martini-Henry geweer. Hierdie patrone se kaliber is .450 of .577 (Wolmarans 2008:4-5, 20) en is "solid case" patrone genoem omdat dit in een deel gegiet is. Die doppies is afkomstig van die model wat in 1888 vervaardig is. Die ZAR Staatsartillerie het hierdie wapens in 1896 aangekoop in voorbereiding vir die oorlog. Die Britte het ook hierdie wapen gebruik (Nöthling 1989:69; Looch 2001:12). In 1904 is 'n nuwe model met 'n kleiner kaliber vervaardig (Smith 1973:103; Looch 2001:12). Merke wat nagelaat is deur die afvuur van die wapen, dui aan dat minstens twee van die doppies deur dieselfde wapen afgevuur is (Wolmarans 2008:4).
- 'n Roldop patroon van 'n .577/.450 Martini-Henrygeweer wat tussen 1869 en 1871 vervaardig is (Wolmarans 2008:22)
- Een patroondoppie met die woorde MAXIM 1897 op die kopstempel. Dit is afkomstig van 'n Maxim masjiengeweer en het dieselfde kaliber as 'n Martini-Henrygeweer, naamlik .450/.577. Die patroon is in 1897 deur Birmingham Small Arms vervaardig, maar die wapen is deur die Maxim Arms Company in Londen vervaardig (Looch 2001:4, 9). Hierdie maatskappy was die hoofverskaffer van masjiengewere aan die Britse Leër tydens en na die Anglo-Boereoorlog. Benewens hierdie soort patrone het hulle ook .303 en 37mm Maxim-Nordenfeldt (Pom-Pom) ammunisie vervaardig. Hulle het onder andere ook Martini-Henry masjiengewere (.577/.450 kaliber) aan die Boererepublieke voorsien (Looch 2001:10).
- Die basis van 'n .577 patroon. Dit is afkomstig van 'n roldop of soliede patroon van 'n Martini-Henry geweer wat vanaf 1871 vervaardig is (Wolmarans 2008:10). Die soliede patrone is tydens die Anglo-Boereoorlog en tot 1918 vervaardig (Fuller 1983:60).
- Twee doppies van 'n .380 rewolwer afkomstig van die Eley fabriek (Looch 2001:8; Wolmarans

2008:16, 18). Die wapen is in 1870 ontwerp en is nooit vir militêre gebruik aangewend nie (Looch 2001: 10).

- 'n Doppie van 'n 461 no 2 Gibbs jaggeweer wat lyk asof dit nie afgevuur is nie, maar in die vuur ontplof het. Hierdie kaliber is sedert 1880 vervaardig (Wolmarans 2008:9).
- Tien stukke lood afkomstig van patroonpunte waarvan sommige afkomstig is van twaalfboor haelgewere en ander van .577/.450 kalibers (Wolmarans 2008:24, 26)
- Een doppie wat nie geïdentifiseer kon word nie.

3.9 Vervoer

Hierdie kategorie bevat twee voorwerpe. Die een is 'n gedeelte van die onderstel en die ander 'n gedeelte van die as van 'n kleinerige waentjie.

3.10 Boumateriaal

Hierdie kategorie bestaan uit die volgende:

- Twee brons of koper slotte met 'n skuifaksie vir 'n deur of trommel
- 'n Vensterknip gemaak van brons (figuur 93).

3.11 Vryetydsbesteding

Die volgende is in hierdie kategorie ingedeel:

- 'n Trompie (musiekinstrument) en moontlik 'n baie klein trompie (figuur 77 & 94)
- Die punt van 'n vulpen met die woorde R. ESTERBROOK & Co s 314 RELIEF daarop gegraveer. 'n Erg verroeste gedeelte van nog 'n punt van 'n vulpen is ook gevind.
- 'n Metaal stopprop met die loodseël daarom is ook gevind
- 'n Verskeidenheid volledige en gedeeltes van die loodseëls van alkoholiese drankbottels (figuur 87 & 95). Verskillende maatskappye kon geïdentifiseer word naamlik:

- Op drie hiervan kan die woorde M.B. FOSTER & SONS LIMITED LONDON uitgemaak word. Hierdie maatskappy het verskillende soorte bier gebottleer en aan die Britse Leër voorsien (Army and Navy Stores Catalogue 1907:60) (figuur 96).
- Twee ander het 'n stervormige makersmerk
- Een toon die woorde UDOLPHO WOLFES SCHIEDAM SCHNAPPS
- Een het die woorde THOMA BREWERY JOHANNESBURG. Laasgenoemde maatskappy het tussen 1892 en 1902 sake gedoen.
- Nog een met die woorde THOMA BREWERY OHLSSON'S CAPE BREWERIES LIMITED JOHANNESBURG daarop. Dit is 'n filiaalmaatskappy van die bogenoemde een en het ook tussen 1892 en 1902 sake gedoen (Lastovica & Lastovica 1982:99).

3.12 Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe

In hierdie kategorie word alle voorwerpe ingedeel wat nie met 'n spesifieke funksie verband hou nie. Niksseggende metaalfragmente word ook nie in ag geneem nie. Die volgende voorwerpe is geïdentifiseer:

- 'n Blou en witkleurige emaljedeksel
- Twee ander metaaldeksels
- Drie stukke ongeïdentifiseerde metaal
- 'n Ystervoorwerp waarvan die punt skerpgemaak is
- Drie brons ringe (figuur 85)
- 'n Dun stuk koper
- Twee koperstawe
- Vier bronsvoorwerpe, een kopervoorwerp en twee ystervoorwerpe sonder enige spesifieke vorm
- 'n Silindriese metaalstaaf
- 'n Stuk van 'n bronsplaat
- Twee gedeeltes van 'n inspuitingnaald waarvan een die woorde PATENT daarop gegraveer het (figuur 87 & 91)
- 'n Loodseël met die letters H & V en drie ander met die letters H & V & S daarop. Dit is

waarskynlik die seëls vir ammunisie- of rantsoenkiste (figuur 87).

- Twee klein bronsplate wat lyk of dit moontlik deel van 'n ammunisiekie kon wees. Op die voorkant van die een word die Britse Staatswapen aangetref sowel as die woorde LEVER PATENT.
- 'n Klein aluminiumvoorwerp
- 'n Geronde voorwerp wat moontlik deel van 'n knoop was
- 'n Brons- of kopervoorwerp wat moontlik 'n tipe haak was
- 'n Veeragtige voorwerp

4. Organiese materiaal

Hierdie kategorie word in fauna skeletmateriaal, skulp, bewerkte been en diverse organiese materiaal ingedeel.

4.1 Fauna skeletmateriaal

Hierdie afdeling bestaan uit identifiseerbare en onidentifiseerbare skeletmateriaal soos stukke van bene en tande. Daar is 3 590 stukke skeletmateriaal versamel.

4.1.1 Onidentifiseerbaar

Onidentifiseerbare faunamateriaal verwys na stukke tand, been ensomeer wat nie tot op spesievlak uitgeken kan word nie. Die oorgrote meerderheid skeletmateriaal, naamlik 2 877 stukke wat ingesamel is, val in hierdie kategorie. Sommige van die beenfragmente toon tekens van bytmerke, waarskynlik veroorsaak deur karnivore of knaagdiere nadat die terrein verlaat is. Sommige daarvan is ook gebrand.

4.1.2 Identifiseerbaar

Die hoeveelheid identifiseerbare beenmateriaal tel 713 stukke. Dit sluit gedomestiseerde en wilde diere

in (Identifikasie: Badenhorst ea 2002:59-61). Die gedomestiseerde spesies wat geïdentifiseer kon word, is die volgende:

- Skaap
- Boerbok
- Donkie
- Bees

Die wilde spesies bestaan uit die volgende:

- Steenbok
- Sebra
- Rooibok
- Muis/ Rot
- Tierboskat
- Rietrot
- Kolhaas
- Luiperd
- Grys duiker
- Bergskilpad
- Ander spesies skilpaaie
- Likkewaan
- Brulpadda
- Ander paddaspesies
- Tarentaal
- Fisant
- Barber
- Ander vissoorte

4.1.3 Bewerkte been

In hierdie kategorie is voorwerpe ingedeel wat van been gemaak is. Dit sluit die volgende in:

- Drie stukke been wat plat gevyl is om die vorm van die by-klou van 'n leeu aan te neem (I Plug 1998: onderhoud). Daar is gaatjies in geboor, sodat dit as ornament om die nek gedra kon word (figuur 97). Leeunaels is gewoonlik deur bekende jagters, krygsmanne of hoofmanne om die nek gedra (J van Schalkwyk 1998: onderhoud). Hierdie nagmaakte naels is waarskynlik deur iemand op die terrein gedra om die indruk te skep dat hy 'n dapper kryger is.
- Vier gedeeltes van beennaalde (figuur 97)
- 'n Gepoleerde ribfragment (figuur 97)
- Twee ander stukke gepoleerde been
- 'n Gedeelte van 'n els
- Twee beennaalde (figuur 97)
- Twee beenfragmentee wat bewerk is
- Twee pylskagte
- 'n Gedeelte van 'n knoop wat van been gemaak is

(Identifikasie: I Plug 1998: onderhoud).

4.2 Skulp

In die kategorie vir skulp word eierdop, perlemoen, skilpaddop en die skulpe van varswatermossels en landslakke (*achatina spesies*) ingedeel. Die volgende is gevind:

- Agt-en-vyftig stukke perlemoen
- Nege knope gemaak van perlemoen waarvan een 'n stukkie metaal daaraan vas het
- Verskeie stukkies dun eierdop, waarskynlik afkomstig van voëleiers (figuur 97)
- Nege stukke volstruiseierdop (figuur 97)
- Vier-en-twintig stukke van varswatermossels
- Agt stukke van landslakke
- Sewe volledige skulpe van landslakke

- Vier stukke van dieselfde varswatermossel
- Vier knope gemaak van skulp (figuur 75)
- Ses stukke van 'n skilpaddop

(Identifikasie: I Plug 1998: onderhoud).

4.3 Diverse

Die enigste item in hierdie kategorie is 'n stukkies van 'n appelkoospit wat gevind is.

5. Anorganiese materiaal

Hierdie kategorie sluit materiaal in wat nie onder enige van die bostaande kategorieë ingedeel kan word nie. Dit sluit onder meer hutklei en klipwerktuie in.

5.1 Hutklei

Omdat hutoorblyfsels opgegrawe is, is hutklei gevind. Dit is egter nie ingesamel nie omdat daar nie veel meer van afgelei kan word as wat reeds op terrein gedoen is nie. Sommige stukke het duidelike paalmerke gehad wat daarop dui dat pale gebruik is om die struktuur van die hut te vorm, voor dit toegeklei is. Ander stukke was gebrand. Stukke van verglasde gras, waarskynlik gevorm tydens 'n brand, is ook gevind. Dit was moontlik deel van die dak. Twee stukkies van die moddermerke wat deur riete nagelaat is en wat waarskynlik in die konstruksie gebruik is, is ook gevind.

Houtskool is ook in verskeie opgrawings gevind. In die vullishope maak dit sin want die vuilgoed is dikwels aan die brand gestee en ook die as van vure is daar weggegooi. Twee monsters is geneem ten einde radiokoolstofdaterings (C^{14}) daarop te laat doen. Die datums wat op hierdie wyse vasgestel is, is 1900 nC (Pta-8347).

5.2 Klipwerktuie

Verskei klipwerktuie is op die terrein geïdentifiseer. Dit hou nie verband met Steinaecker's Horse se besetting van die area nie, aangesien dit uit die Steentydperk dateer. Die Steentydperk is die periode in die geskiedenis van die mens waar daar hoofsaaklik van klip gebruik gemaak is om werktuie te vervaardig (Coertze & Coertze 1996:293). In Suid-Afrika word dit in drie periodes onderverdeel, naamlik:

Vroeë Steentydperk: 2 miljoen – 150 000 jaar gelede

Middel Steentydperk: 150 000 – 30 000 jaar gelede

Laat Steentydperk: 40 000 jaar gelede – 1850 nC (Korsman & Meyer (1999:93-94).

Maalstene waarmee graan gemaal is, hamerklippe en twee vryfklippe waarmee hutvloere gesmeer word, is ook gevind. Hierdie voorwerpe kan moontlik uit die Ystertydperk dateer, maar die soldate kon ook daarvan gebruik gemaak het.

5.3 Diverse voorwerpe

Al die voorwerpe in hierdie kategorie is waarskynlik op die terrein agtergelaat jare nadat Steinaecker's Horse op die terrein was. Dit sluit die volgende in:

- 'n Plastiese hartvormige voorwerp wat waarskynlik deel van 'n halssnoer was
- Nege plastiese knope
- 'n Houtknoop
- Twee kristalknopen
- Verskeie silindriese stukke bakkeliet, wat moontlik van flitsbatterye afkomstig is
- 'n Gedeelte van 'n battery waaruit die bakelliet moontlik gekom het
- 'n Stukkie blou plastiek

BYLAAG C

KULTUURVOORWERPE AFKOMSTIG VAN DIE SABIEBRUG-POS

In totaal is daar 20 878 kultuurvoorwerpe op die terrein ingesamel. Van die voorwerpe is 2 op die oppervlakte opgetel, 6 724 by die stoorkamer opgegrawe, 3 357 by die hoop met klippe, 4 183 by die klei-oorblyfsels (opgrawings 3 en 7), 1 648 by die ander klei-oorblyfsels (opgrawings 4 en 8), 385 by die smidswinkel, 2 678 by die sinkdakgebou, 497 by die area met klippe en 1 404 by die vullishoop.

1. Keramiek

Die totale hoeveelheid keramiekvoorwerpe wat op die terrein ingesamel is, is 2 091 en word onderverdeel in porselein, steenware en potskerwe. Geen erdewerk is op hierdie terrein gevind nie.

1.1 Porselein

Die volgende porseleinskerwe is gevind:

- 'n Skerf van 'n hardgebakte porseleinbord met 'n bruinkleurige blom- en boommotief daarop versier, is by die smidswinkel gevind (figuur 105). Dit dateer uit die laat negentiende of vroeg twintigste eeu (Pelser e.a. 1998b:100).
- 'n Hardgebakte porseleinskerf afkomstig van 'n salfpotjie (Lastovica & Lastovica 1990:50-51) is by die sinkdakgebou gevind
- Twee skerwe van 'n hardgebakte porseleinbord met twee blou lyne onder die rand daarvan geverf (figuur 106). Dit is by die sinkdakgebou gevind en is soortgelyk aan skerwe wat by die Noordelike buitepos gevind is.
- Drie klein hardgebakte porseleinskerwe afkomstig van 'n bord wat dateer uit die laat negentiende eeu is by die sinkdakgebou gevind (figuur 107). Dit is ook soortgelyk aan skerwe wat by die Noordelike buitepos gevind is.
- Verskeie blou- en bruinkleurige skerwe van hardgebakte porselein, afkomstig van borde (figuur 107)

- Verskeie skerwe van dieselfde hardgebakte porseleinbord, met rooi lyne daarop (figuur 108)
- Verskeie skerwe van salfpotjies, gemaak van hardgebakte porselein (figuur 109). Die meeste hiervan is afkomstig van die firma van P REGOUT & CO MAASTRICHT. Porselein is sedert 1883 in Maastricht vervaardig (Cushion 1996: 242).
- Skerwe van 'n eierkelkie
- 'n Skerf van 'n kommetjie met 'n Chinese motief daarop

1.2 Steenware

Die steenware wat gevind is bestaan uit die volgende:

- Skerwe afkomstig van huishoudelike (figuur 110) en medisinale houers (Pelser 2006:3)
- Verskeie roomkleurige skerwe van geglasuurde steenware afkomstig van laat negentiende-eeuse inktotjies (Lastovica & Lastovica 1990:50) sowel as stukke gestolde ink (figuur 111 & 112). Die meeste hiervan is by die sinkdakgebou gevind.
- Meer as tweehonderd skerwe van geglasuurde steenware wat van jenewerbottels afkomstig is. Sommige het letterwerk daarop wat aandui dat dit by die fabriek van Hulstkamp & Zn (Zonen) & Molyn van Rotterdam vervaardig is (figuur 113 & 114). Dit dateer uit die laat negentiende eeu (Lastovica & Lastovica 1990:39; Pelsers 2007:3-4; Pelsers 2008b:3). Alhoewel die skerwe is by die sinkdakgebou gevind.
- Verskeie skerwe van kaolienpype vir die rook van tabak (figuur 115). Hierdie tipes pype was baie gewild in Victoriaanse tye (Lastovica & Lastovica 1990: 73).
- Die skroefgedeeltes van tandepastabuisies (figuur 116)
- Sewe donkerbruin soutgeglasuurde steenwareskerwe

1.3 Potskerwe

Die potskerwe wat gevind is, is soortgelyk aan tipiese Ystertydperkpotwerk. Geen versierde potskerwe is by die Sabiebrugterrein geïdentifiseer nie en gevolglik kan 'n relatiewe datering daarvan nie gedoen word nie. Dit sluit die volgende in:

- Vier potskerwe (figuur 117) vanaf die smidswinkel
- Meer as tweehonderd skerwe wat by die area met klippe gevind is

2. Glas

‘n Groot hoeveelheid glasskerwe naamlik 12 092 is op die terrein ingesamel. Die meeste hiervan was egter erg gefragmenteerd en dus nie baie bruikbaar vir interpretasiedoeleindes nie.

2.1 Alkoholiese drank

Die oorgrote meerderheid glasskerwe is van alkoholiese drankbottels afkomstig en is by die area wat as stoorplek hiervoor geïnterpreteer is, gevind. Dit sluit die volgende in:

- Verskeie afgesnyde bottelkoppe van sjampanjebottels (Pelser 2006:4) (figuur 118) is by die hoop met klippe gevind
- Een volledige sjampanjebottel en die kop van een met die draad waarmee die prop vasgemaak is nog daaraan vas (figuur 119)
- Verskeie donkergroen stukke van bottelkoppe en –nekke (figuur 120) afkomstig van rum, likeur, wyn, jenewer en whiskey (Lastovica & Lastovica 1990:35-37)
- 295 donkergroen glasskerwe van rum, jenewer, whiskey (figuur 121) en wyn (Lastovica & Lastovica 1990: 35-40)
- 291 donkergroen en bruin (figuur 122) glasskerwe van wyn- en bierbottels (Lastovica & Lastovica 1990: 34, 39-41)
- 15 donkergroen glasskerwe afkomstig van een rumbottel (Pelser 2008b:2) (figuur 123) is by die sinkdakgebou gekry
- Verskeie gebrande glasskerwe wat moontlik ook van verskillende alkoholiese drankbottels afkomstig is
- Twee seëls van ‘n jenewerbottel met die bewoording J.H. HENKES DISTILLER DELFTSHAVEN daarop. Dit dateer uit die laat negentiende eeu. Verskeie skerwe van hierdie tipe bottels is ook ingesamel (figuur 124).

- Die seël van 'n ander jenewerbottel met die bewoording BLANKENHEYM & NOLET daarop (Lastovica & Lastovica 1990: 37; Pelser 2008b:3)
- Meer as eenhonderd groen glasskerwe afkomstig van laat negentiende-eeuse rumbottels (Lastovica & Lastovica 1990:37)
- Twee perskleurige glasstukke (figuur 125) afkomstig van 'n drankfles (Pelser 2008b:3)

2.2 Nie-alkoholiese drank

Die meeste van hierdie skerwe kom van die area wat as stoorplek vir bottels geïdentifiseer is en bestaan uit die volgende:

- 'n Groot hoeveelheid lig- en donkergroen glasskerwe (figuur 126 & 128), asook bottelkoppe en -nekke van soda- of mineraalwaterbottels (Lastovica & Lastovica 1990: 26; Pelser 2007:3-4; Pelser 2008b2-3). Sommige hiervan het gebrand (figuur 127).
- Skerwe van Rose's lemmetjiesap (Lastovica & Lastovica 1990:63) (figuur 128).

2.3 Medisinaal

Die volgende voorwerpe van medisinale oorsprong is gevind:

- Deursigtige glasskerwe van verskeie medisynebottels (Lastovica & Lastovica 1990:43-47) is by die stoorkamer geïdentifiseer (figuur 129)
- Drie fragmente van medisynebottels (Lastovica & Lastovica 1990:44-45) (figuur 130) is by die smidswinkel opgegrawe.

2.4 Huishoudelik

Huishoudelike glas is net by die sinkdakgebou opgegrawe. Die volgende is geïdentifiseer:

- Verskeie skerwe van deursigtige glas afkomstig van sousbottels (figuur 120) en soetolie, waarvan sommige tekens toon dat dit gebrand het. Een van die skerwe het die letters CS & CO daarop en

is afkomstig van die maatskappy, Cunnington & Shaw van St Helens (Lastovica & Lastovica 1990:59-60, 66; Pelser 2007:4-5).

- Verskillende glas stopproppe (figuur 131) van bottels, onder andere afkomstig van HOLBROOK & Co Worcestersous (Pelser 2008b3).

2.5 Eetgerei

In hierdie kategorie is die volgende ingedeel:

- Die onderkant van twee drinkglase (figuur 132)
- Gekleurde glas van drinkglase (figuur 132)
- Skerwe en stele van wynglase (Pelser 2008:3) wat by die sinkdakgebou gevind is (figuur 132)

2.6 Persoonlike items

Ook in hierdie geval is voorwerpe slegs by die sinkdakgebou gevind en sluit in:

- Twee deursigtige glaskrale
- Verskeie gekleurde glaskrale (figuur 133)

3. Metaal

‘n Totaal van 5 255 metaalvoorwerpe is op die terrein ingesamel. Die meerderheid hiervan is fragmente waarvan geen afleidings gemaak kan word nie.

3.1 Beligting

Die enigste voorwerp in hierdie kategorie is ‘n stuk van ‘n olielamp (figuur 134) wat van brons gemaak is (Pelser 2007:6) en by die sinkdakgebou gevind is.

3.2 Persoonlike items

In hierdie kategorie is die volgende voorwerpe ingesamel:

- 140 uniform- en ander knope gemaak van metaal (figuur 135 & 136)
- Die onderdele van 'n sakhorlosie
- 73 ogies en hakies (figuur 137) afkomstig van skoene en gemaak van koper of brons
- 128 koper mansjetknope (figuur 137)
- 54 metaalgespes afkomstig van gordels (figuur 138)
- 17 bronsdekseltjies (figuur 139) waarmee tabakpype toegemaak is (Pelser 2006:3)
- Twee muntstukke, albei silwer ses-penniemunte (figuur 140 - 141). Die een se datum is 1872 en toon die Britse kroon en 'n blommekrans aan die stertkant daarvan. Aan die kopkant is 'n afbeelding van 'n jong koningin Victoria en die woorde VICTORIA DEL GRATIA BRITT REGINA REG... Twee gaatjies in die muntstuk dui daarop dat dit as versiering om die nek gedra is. Die tweede muntstuk se datum is 1889. Aan die stertkant het dit 'n soortgelyke versiering as die ander muntstuk, maar die kroon verskil. Die kopkant toon 'n ouer koningin Victoria en dieselfde bewoording as die ander muntstuk.
- 'n Erg verroeste Joseph Rogers knipmes (figuur 142)
- 'n Geroeste knipmes (figuur 143)
- 'n Stuk metaal wat soos die handvatsel van 'n knipmes lyk
- Die stert van 'n metaaldier, waarskynlik 'n leeu, was as ornament gedien het (figuur 144).

3.3 Voedselverwante voorwerpe

In hierdie kategorie is die volgende geïdentifiseer:

- Die oorblyfsels van die blikkies van blikkieskos en die sleuteltjies waarmee die blikkies oopgemaak is
- Verskillende oorblyfsels van driepootpote (figuur 144)

3.4 Huishoudelik

Twee voorwerpe is in hierdie afdeling ingedeel, naamlik:

- Die metaalhoepel van 'n houtvat wat by die smidswinkel gevind is
- Die kop van 'n eetlepel (figuur 145)

3.5 Gereedskap en toerusting

In hierdie kategorie is 'n groot hoeveelheid voorwerpe ingesamel, naamlik:

- 'n Gewiggie vir gebruik op 'n skaal (figuur 145)
- Die kop van 'n pik (figuur 144)
- 'n Beitel (figuur 146)
- Vyf stukke koperdraad (figuur 147)
- 'n Metaalhandvatsel waarvan die oorsprong nie bekend is nie
- 'n Volledige stuk gereedskap van metaal wat gebruik is om spykers uit perdeskoene te trek (FW Mouton 2009: korrespondensie) (figuur 148)
- 'n Swaar metaalpen wat moontlik iets met die treinspoor te doen gehad het
- Die kop van 'n graaf
- Twee koevoete
- Verskeie metaalpenne soortgelyk aan dié wat in die konstruksie van die treinspoor gebruik is (figuur 149)
- Vier groot metaalkramme wat moontlik in die konstruksie van die smidswinkel gebruik is
- Meer as 'n duisend verskillende spykers en skroewe of gedeeltes daarvan. Sommige van die spykers (figuur 146 & 150) is gebuig om as hake diens te doen.
- Verskeie dakskroewe en wasters (figuur 151)
- 'n Seskantige moer (figuur 152), soortgelyk aan voorbeelde op die treinspoor
- Vier hakies van brons of koper (figuur 153)
- 'n Koperspeld (Figuur 137)
- Stukke van verskillende kettings

3.6 Ammunisie

Die ammunisie wat op die terrein gevind is, sluit die volgende in:

- 202 slagdoppies van voorlaaiergewere (figuur 154). Sommige hiervan is van geelkoper en ander van rooikoper.
- Verskeie haelgeweerkorrels (figuur 155)
- Stukke lood wat moontlik te make gehad het met die giet van koeëls (figuur 155)
- Die patroondoppie van 'n .500/.450 kaliber nommer 2 musketgeweer, vervaardig deur die Eley fabriek (figuur 156). Hierdie tipe patroon is tussen 1870 en 1938 gemaak (Wolmarans 2008:2).
- Die doppie van 'n .38 kaliber rewolwer met 'n Boxerslagdoppie (Wolmarans 2008:3) (figuur 156). Die toestand van die patroon is so sleg dat dit nie gedateer kan word nie.
- 'n Patroonpunt van 'n rewolwer waarvan die kaliber nie vasgestel kon word nie, hoewel Pelser (2007:4) aandui dat dit moontlik van 'n Martini-Henrygeweer afkomstig is (figuur 156).
- Twee doppies van 'n .577/.450 kaliber Martini-Henrygeweer (Wolmarans 2008:2) (figuur 157). Hierdie is 'n militêre kaliber wat tydens die Anglo-Boereoorlog gebruik is.

3.7 Vervoer

Net een voorwerp wat in hierdie kategorie ingedeel kan word, is gevind, naamlik die as van 'n kleinerige waentjie.

3.8 Boumateriaal

Al die voorwerpe in hierdie groep is van die sinkdakgebou afkomstig en sluit die volgende in:

- 'n Klein koper- of bronsvoorwerp (figuur 152) wat moontlik deel van 'n slot was
- Stukke sink wat deel van die dak van die gebou was
- Twee deurskarniere (figuur 158)
- 'n Skarnier van 'n deur of kis (figuur 146)

3.9 Vryetydsbesteding

In hierdie kategorie is die volgende gevind:

- Die draadgedeeltes van sjampanjebottelproppe (Lastovica & Lastovica 1990:42; Pelser 2007:6) (figuur 159). Die oorgrote meerderheid daarvan het van die hoop met klippe af gekom.
- Die loodseëls van 'n verskeidenheid alkoholiese drankbottels (figuur 160)

3.10 Diverse en ongeïdentifiseerde voorwerpe

Hierdie kategorie sluit die volgende voorwerpe in:

- Die metaaloorblyfsels van minstens 32 beursies (figuur 161). Vermoedelik is die soldate of spoorwegwerkers se lone hierin geplaas en so aan hulle uitbetaal (Pelser 2006:3; Pelser 2007:1; Pelser 2008b:4).
- 36 klein kruise gemaak van brons (figuur 136). Dit was vermoedelik versiering op die beursies aangesien die kruise in alle gevalle saam met bogenoemde gevind is.
- 'n Brons ogie van 'n tent
- 'n Stuk metaal wat lyk of dit as versterking aan 'n kis gedien het (figuur 162)
- Verskeie metaalfragmente wat nie geïdentifiseer kan word nie.

4. Organiese materiaal

Benewens 'n groot hoeveelheid beenfragmente, wat te erg versplinter was om te identifiseer, is slegs een identifiseerbare been gevind. Dit is 'n gebrande stuk been van 'n bees (Pelser 2008b:2) en is by die smidswinkel gevind.

Beenvoorwerpe wat gevind is, sluit die volgende in:

- 'n Aantal bewerkte beennaalde en else wat by die sinkgebou opgegrawe is (figuur 163)
- 'n Knoop (figuur 163)

- Stukke van die hefgedeeltes van messe (figuur 163)
- Twee gebrande stukke skulp afkomstig van 'n landslak (achatina) (Pelser 2007:6) is by een van die stoorareas gevind.

5. Anorganiese materiaal

By die Sabiebrugterrein is hoofsaaklik boumateriaal gevind, bestaande uit 'n groot hoeveelheid klei-oorblyfsels. Sommige hiervan het duidelike paalmerke daarin gehad (figuur 164). Enkele stukke kalk en sement asook klippe wat gewis deel van die fondament van die gebou uitgemaak het, is ook ingesamel.

By die smidswinkel is drie maal- of hamerklippe gevind wat waarskynlik in smidsaktiwiteite gebruik is.

Drie wit plastiese knope en 'n plastiese wit kraal is by die sinkgebou opgegrawe.

BRONNELYS

LITERATUUR

Adburgham, A	1907	<i>Yesterday's shopping: The Army and Navy stores catalogue</i> , Latimer Trend & Company: Londen.
Amery, LS (red)	1900	<i>The Times history of the war in South Africa 1899-1900</i> (vol I), Sampson, Low, Marston & Co Ltd: Londen.
Amery, LS (alg red)	1907	<i>The Times history of the war in South Africa 1899-1900</i> (vol V), Sampson, Low, Marston & Co Ltd: Londen.
Anoniem	1907	<i>Army and Navy stores catalogue</i> (g.p.).
Badenhorst, S, I Plug, AJ Pelser & AC van Vollenhoven	2002	Faunal analysis from Steinaecker's Horse, the northernmost British military outpost in the Kruger National Park during the South African War (<i>Annals of the Transvaal Museum</i> 39).
Beck, D	1984	<i>The book of bottle collecting</i> , Gondola: Londen.
Benbow, C	1982	<i>Boer prisoners of war in Bermuda</i> (2de uitg), The Island Press Ltd: Bermuda.
Bergh, JS (red)	1999	<i>Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies</i> , JL van Schaik: Pretoria.
Bergh, JS & OJO Ferreira	1999	Administratiewe en ruimtelike ordening (in JS Bergh (red): <i>Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies</i> , JL van Schaik: Pretoria.)
Boeyens, JCA	1998	<i>Die latere Ystertydperk in suidoos- en sentraal Marico</i> (Ongepubliseerde DPhil-proefskrif, Universiteit van Pretoria).
Bornman, H	1994	<i>Baanbrekers van die Laeveld</i> , SA Country Life: Nelspruit.
Breytenbach, JH	1950	<i>Suid-Afrikaanse Argiefrekords. Notule van die Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek deel II (1851-1853)</i> , Cape Times Ltd: Parow.
Breytenbach, JH & HS Pretorius	gd	<i>Suid-Afrikaanse Argiefrekords. Notule van die Volksraad van die Suid-Afrikaanse Republiek deel I (1844-1850)</i> , Cape Times Ltd: Kaapstad.
Burden, M	2000	Die metodologie van Kultuurgeskiedenis (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 14 (2), November).
Burden, M & B Ekermans	2001	'n Klassifikasiesistelsel vir Kultuurgeskiedenis (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 15 (2), November).
Cattrick, A	1959	<i>Spoor of blood</i> , The Standard Press: Kaapstad.

Changuion, LA	1996	Die lewe in die Groenpuntkrygsgevangenekamp tydens die Anglo-Boereoorlog 1899-1902 (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 10 (2), November).
Changuion, L & JS Bergh	1999	Blanke vestiging noord van die Vaalrivier (in JS Bergh (red) <i>Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies</i> , JL van Schaik: Pretoria).
Coertze, PJ & RD Coertze	1996	<i>Verklarende vakwoordeboek vir Antropologie en Argeologie</i> , RD Coertze: Pretoria.
Conway, OPM	1978	Baron von Steinaecker, D.S.O. Steinaecker's Horse (<i>Journal of the Medal Society</i> , 1 (2), Maart).
Cushion, JP	1996	<i>Handbook of pottery and porcelain marks</i> (2de uitg), Faber & Faber: Londen.
Deacon, J	1996	Cultural resources management in South Africa: legislation and practice (in G Pwiti & R Soper (reds): <i>Aspects of African Archaeology</i> , University of Zimbabwe Publications: Harare).
De Graaff, G	1999	Die ontstaan en ontwikkeling van natuurbewaringsgebiede (in JS Bergh (red): <i>Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies</i> , JL van Schaik: Pretoria.)
Delius, P (red)	2006	<i>Mpumalanga history and heritage. Reclaiming the past, defining the future</i> , University of Kwazulu Natal Press: Scottsville.
De Vaal, JB	1990	Joao Albasini (1813-1888) (in U de V Pienaar (red): <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria.)
Diespecker, DD	1995	British intelligence operations in Mozambique in August 1900 (<i>Military History Journal</i> , 9 (6), December).
Diespecker, D	1996	The naming of Steinaecker's Horse (<i>Military History Journal</i> , 10 (3), June).
Du Toit, MT	1994	<i>Paradigmas en wetenskapsrewolusies by die wetenskaplike studie van die Europese voorgeskiedenis</i> (Ongepubliseerde MA-verhandeling, Universiteit van Pretoria).
Editor	1987	Reprinting of the Kynoch 1925 catalogue (<i>The Journal of the Historical Museums Society of South Africa</i> , 10 (5), Junie).
Fagan, BM	1979	<i>World prehistory</i> , Little, Brown & Co: Boston.
Ferreira, OJO	1997	Kultuurgeskiedenis by 'n kruispad (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 11 (2), November).
Fletcher, E	1978	<i>Antique bottles in colour</i> (herdruk), Blandford Press: Poole.

Forsyth, DR	1972	Steinaker's Horse (<i>Journal of the Orders and Medals Research Society</i> , December).
Fuller, L	1983	<i>The cartridge collectors notebook</i> , Military Arms Research Service: California.
Greenhill-Gardyne, AD	1972	<i>The life of a regiment. The history of the Gordon Highlanders III</i> (2de druk), Leo Cooper Ltd, Londen.
Grobbelaar, PW	1999	<i>Kommandeer! Kommandeer! Volksang uit die Anglo-Boereoorlog</i> , JP van der Walt: Pretoria.
Hattingh, J & A Wessels	1999	Life in the British blockhouses during the Anglo Boer War, 1899-1902 (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 13 (2), November).
Hedges, AAC	gd	<i>Bottles and bottle collecting</i> , Shire Publications Ltd: gp.
Hodder, I	1988	<i>Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology</i> , Cambridge University Press: Cambridge.
Hodder, I	1995	<i>Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology</i> (2de uitg), Cambridge University Press: Cambridge.
Hoyem, GH	1985	<i>The history and development of small arms ammunition III</i> , Armary Publications: Washington.
Huffman, TN	2007	<i>Handbook to the Iron Age: The Archaeology of pre-colonial farming societies in Southern Africa</i> , University of KwaZulu Natal Press: Scottsville.
Jones, HM	1996	The Delagoa Railway and the origin of Steinaecker's Horse (<i>Military History Journal</i> , 10(3), June).
Knudson, SJ	1978	<i>Culture in retrospect</i> , Rand McNally College Publishing Company: Chicago.
Korsman, SA & A Meyer	1999	Die Steentydperk en rotskuns (in JS Bergh (red): <i>Geskiedenisatlas van Suid-Afrika. Die vier noordelike provinsies</i> , JL van Schaik: Pretoria).
Kruger, R	1959	<i>Good-bye Dolly Gray</i> , Cassell & Company Ltd: Londen.
Lastovica, E	2000	<i>An illustrated guide to ginger beer bottles for South African collectors</i> , Gaffer Press: Kaapstad.
Lastovica, E & A Lastovica	1982	<i>Bottles & bygones. A guide for South African collectors</i> , Don Nelson: Kaapstad.
Lastovica, E & A Lastovica	1990	<i>Bottles & bygones. A guide for South African collectors</i> (2de uitg), Don Nelson: Kaapstad.
Matsebula, JSM	1972	<i>A History of Swaziland</i> , Longman Southern Africa: Kaapstad.

Mbenga, BK	2006	The role of black people in the Eastern Transvaal in the South African War of 1899-1902 (in P Delius (red): <i>Mpumalanga history and heritage. Reclaiming the past, defining the future</i> , University of Kwazulu Natal Press: Scottsville).
Malan, A	1999	<i>Oorwinning sonder roem, 'n Foto-album van die Anglo-Boereoorlog 1899-1902</i> , Nasionale Kultuurhistoriese Museum: Pretoria.
Martin, HJ & ND Orpen	1979	<i>South Africa at war. Military and industrial organization and operations in connection with the conduct of the war, 1939-1945</i> , Purnell: Kaapstad.
Meijer, JW	2000	<i>Generaal Ben Viljoen 1868-1917</i> , Protea Boekhuis: Pretoria.
Meyer, A	1986	<i>'n Kultuurhistoriese interpretasie van die Ystertydperk in die Nasionale Krugerwildtuin</i> (Ongepubliseerde DPhil-proefskrif, Universiteit van Pretoria).
Meyer, A	1995	Argeologie en kultuurhulpbronbestuur: 'n voorgestelde paradigma vir kultuurhulpbronbestuur (in J van den Bos & M Moolman (reds): <i>Metodologie in navorsing</i> , SA Vereniging vir Kultuurgeskiedenis Transvaal streektak: Sunnyside).
Nasson, W	1980	Tommy Atkins in South Africa. (in P Warwick & SB Spies (reds) <i>The South African War. The Anglo-Boer War 1899-1902</i> , Longman Group Limited: Essex).
Nötling, CJ	1989	<i>Ultima Ratio Regué (Artilleriegeskiedenis van Suid-Afrika)</i> , Militêre Informasieburo: Pretoria.
Paynter, D	1986	<i>Die Krugerwildtuin in woord en beeld</i> , Macmillan: Johannesburg.
Paynter, D & W Nussey	2001	The Bushveld Bismarck (<i>Africana Society Yearbook</i> (18)).
Pelser, A	1999	The Boer attack on Fort Mpisane, 7 August 1901 (<i>Research by the National Cultural History Museum</i> (8)).
Pelser, A, J van Schalkwyk & F Teichert	1998	Excavation of a late 19 th /early 20 th Century rubbish dump in Minnaar Street, Pretoria (<i>Research by the National Cultural History Museum</i> (7)).
Pelser, A & A van Vollenhoven	1998	The daily activities at the northernmost outpost of Steinaecker's Horse as reconstructed through archaeology (<i>Research by the National Cultural History Museum</i> (7)).
Pienaar, U de V	1990	<i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria.

Pienaar, U de V	1990	Oorlogswolke oor die Laeveld 1899-1902. (in U de V Pienaar <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria).
Pienaar, U de V	1990	Die eerste veldwagters (in U de V Pienaar <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria).
Pienaar, U de V	1990	Vergete veldwagtersposte (in U de V Pienaar <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria).
Pirow, O	1949	<i>Mlungo Mungoma (die blanke waarsêer)</i> , L&S Boeken Kunssentrum: Johannesburg.
Pretorius, C, OJO
Ferreira & PG Thiel	1996	'n Dag in die lewe van 'n Boerekrygsgevangene op die Bermuda Eilande tydens die Anglo-Boereoorlog (1899-1902), beskryf deur H.G. Thiel (<i>Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis</i> , 10 (1), Mei).
Pretorius, F	1991	<i>Kommandolewe tydens die Anglo-Boereoorlog 1899-1902</i> , Human & Rousseau: Kaapstad.
Pretorius, F	1998	<i>Die Anglo-Boereoorlog 1899-1902</i> (2de uitg), Struik Uitgewers Edms Bpk: Kaapstad.
Punt, WHJ	1975	<i>Die eerste Europeane in die Nasionale Krugerwildtuin</i> , Wallachs Drukkery Edms Bpk: Pretoria.
Punt, WHJ	1990a	Die eerste blankes besoek die Laeveld (in U de V Pienaar <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria).
Punt, WHJ	1990b	Die lotgevalle van Lang Hans van Rensburg (in U de V Pienaar <i>Neem uit die verlede</i> , Nasionale Parkeraad: Pretoria).
Pwiti, G & R Soper
(reds)	1996	<i>Aspects of African Archaeology</i> , University of Zimbabwe Publications: Harare.
Reitz, D	1930	<i>Commando. A Boer journal of the Boer War</i> (4de uitg), Butler & Tanner Limited: Londen.
Richards, M	1999	<i>Into the millennium Anglo-Boer War centenary diary</i> , Shuter & Shooter: Pietermaritzburg.
Scheepers Strydom, CJ	1974	<i>Spieëlbeeld oorlog 1899-1902</i> . (PW Grobbelaar (red): <i>Die Afrikaner en sy kultuur II</i> , Tafelberg-uitgewers: Kaapstad).
Simpson, C	1982	The Boer ammunition collection of Colonel Howland (<i>The Journal of the Historical Firearms Society of South Africa</i> 9 (4), Desember).
Smith, K	1988	<i>The changing past. Trends in South African historical writing</i> , Southern Book Publishers: Kaapstad.
Smith, WHB	1973	<i>Small arms of the world</i> , Galahad Books: New York.
Stevenson-Hamilton, J	1952	<i>South African Eden. From Sabi Game Reserve to Kruger National Park</i> , Cassell & Company: Londen.

Stirling, J	1907	<i>The colonials in South Africa</i> , William Blackwood and Sons: Edinburgh.
Tempelhoff, JWN	1982	Komatipoort: Oostelike poort van Transvaal (<i>Contree</i> , (11), Januarie).
Uys, I	1992	<i>South African military who's who 1452-1992</i> , Fortress Publishers, Germiston.
Van Jaarsveld, FA	1980	<i>Westerse historiografie en geskiedenisfilosofie</i> , HAUM: Pretoria.
Van Jaarsveld, FA	1982	<i>Moderne geskiedskrywing</i> , Butterworth: Durban.
Van Jaarsveld, FA	1984	<i>Omstrede Suid-Afrikaanse verlede. Geskiedenisideologie en die historiese skuldvraagstuk</i> , Perskor: Johannesburg.
Van Vollenhoven, AC	1995	<i>Die militêre fortifikasies van Pretoria 1880-1902. 'n Studie in die historiese argeologie</i> , Heinekor: Pretoria.
Van Vollenhoven, AC	1999	<i>The military fortifications of Pretoria 1880-1902. A study in historical archaeology</i> , Technikon Pretoria: Pretoria.
Van Vollenhoven, AC	2000	<i>'n Voorgestelde paradigma vir navorsing op histories-argeologiese erfenishulpbronterreine in Suid-Afrika aan die hand van gevallestudies in noordelike Gauteng</i> (Ongepubliseerde DPhil-proefskrif, Universiteit van Pretoria).
Van Vollenhoven, AC, AJ Pelser & JW van den Bos	1998b	A historical-archaeological investigation of an Anglo Boer War British outpost in the Kruger National Park (<i>Koedoe</i> , 41 (2)).
Viljoen, BJ	1902	<i>Mijne herinneringen uit den Anglo-Boeren-oorlog</i> , W Versluys: Amsterdam.
Warwick, P	1980	Black people and the War (in P Warwick & SB Spies (reds) <i>The South African War. The Anglo-Boer War 1899-1902</i> , Longman Group Limited: Essex).
Warwick, P	1983	<i>Black people and the South African War 1899-1902</i> , Ravan Press: Johannesburg.
Wills, G	1974	<i>English glass bottles 1650-1950 for the collector</i> , John Bartholomew and son Ltd: Edinburgh.
Wolhuter, H	1948	<i>Memories of a game ranger</i> , Central News Agency Ltd: Londen.
Wolhuter, H	1973	<i>Memories of a game ranger</i> (2de uitg), Collins/Fontana Books: Londen.
Woolmore, W	2006	<i>Steinaecker's Horsemen</i> , SA Country Life: Barberton.

ONGEPUBLISEERDE MANUSKRIPTE

Bornman, H	2004	<i>Pioneers of the Lowveld</i> . (Ongepubliseerde manuskrip).
Celliers, JP	2007	<i>Phase 1 heritage impact assessment for the proposed town development Lydenburg extension 6</i> (Ongepubliseerde verslag, Lydenburg Museum, Lydenburg).
Changuion, L	1999	<i>The eyes and ears of the British Arm. Black involvement in the Anglo-Boer War in the Northern Transvaal (Northern Province) and its effects on black – white relations</i> (Ongepubliseerde konferensiereferaat, Die Anglo-Boereoorlog: 'n herwaardering, Bloemfontein).
Looch, JC	2001	<i>The ammunition from the northern outpost of Steinaecker's Horse</i> (Ongepubliseerde verslag, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein).
Mongalo, BE	1999	<i>The myth of the white man's war of 1899-1902: the vital role placed by the black people during the war</i> (Ongepubliseerde konferensiereferaat, Die Anglo-Boereoorlog: 'n herwaardering, Bloemfontein).
Pelser, A	2006	<i>The analysis of cultural material from the 2005 excavations: Steinaecker's Horse – Sabi Bridge outpost</i> (Ongepubliseerde verslag, Pretoria).
Pelser, A	2007	<i>Final report on the analysis of cultural material recovered from the 2006 excavations at the Sabi Bridge outpost of Steinaecker's Horse</i> (Ongepubliseerde verslag, Pretoria).
Pelser, A	2008a	<i>A preliminary report on the analysis of cultural material recovered from the surface of the Komatipoort site associated with Steinaecker's Horse</i> (Ongepubliseerde verslag, Archaeos, Wonderboompoort).
Pelser, A	2008b	<i>A preliminary report on the analysis of cultural material recovered from the 2007 excavations at the Sabi Bridge outpost of Steinaecker's Horse</i> (Ongepubliseerde verslag, Pretoria).
Semela, MS	1999	<i>The participation of the black people in the Anglo Boer War: the reasons and significance</i> (Ongepubliseerde konferensiereferaat, Die Anglo-Boereoorlog: 'n herwaardering, Bloemfontein).

- Van Vollenhoven, AC, 2001 *A historical–archaeological investigation of the Northernmost outpost of Steinaecker’s Horse, Letaba district, Kruger National Park II* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Archaetnos, Wonderboompoort).
- Van Vollenhoven, AC, 2002 *A historical–archaeological investigation of the Northernmost outpost of Steinaecker’s Horse, Letaba district, Kruger National Park III* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Archaetnos, Wonderboompoort).
- Van Vollenhoven, AC, 2008 *A historical–archaeological investigation of the Sabi Bridge post of Steinaecker’s Horse, Skukuza district, Kruger National Park (Report no. III)* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Archaetnos, Wonderboompoort).
- Van Vollenhoven, AC, 1998a *Historical archaeological investigation of the Northernmost outpost of Steinaecker’s Horse, Letaba district, Kruger National Park* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Sunnyside).
- Van Vollenhoven, 1997 *‘n Kultuurhulpbronstudie van die Britse blokhuisstelsel van die Tweede Anglo-Boereoorlog (1899 – 1902) in die voormalige Transvaal (Zuid-Afrikaansche Republiek)* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria).
- Van Vollenhoven, AC, 1996 *‘n Eerste fase kultuurhulpbronondersoek na enkele militêr-historiese terreine in die Nasionale Krugerwildtuin* (Ongepubliseerde navorsingsverslag, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Sunnyside).
- Van Vollenhoven, AC, 2004 *Report on a survey of a historical border site at Komatipoort, Mpumalanga Province* (Ongepubliseerde verslag, Wonderboompoort).
- Wolmarans, TFH 2008 *Verslag oor Steinaecker’s Horse ammunisie* (Ongepubliseerde verslag, Pretoria).

TYDSKRIFTE EN KOERANTE

Africana Society Yearbook, 2001
Annals of the Transvaal Museum, 2002
Contree, 1982
Journal of the Historical Firearms Society of South Africa, 1982
Journal of the Medal Society, 1978
Journal of the Orders and Medals Research Society, 1972
Koedoe, 1998

Military History Journal, 1995-1996

Research by the National Cultural History Museum, 1998-1999

Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis, 1996-1997, 1999-2001, 2004

The Journal of the Historical Museums Society of South Africa, 1987

STAATSPUBLIKASIES

Republiek van 1998 *Wet op Nasionale Omgewingsbestuur* (no 107 van 1998),
Suid-Afrika Die Staatsdrukker: Pretoria.

Republiek van 1999 *Wet op Nasionale Erfenishulpbronne* (no 25 van 1999),
Suid-Afrika Die Staatsdrukker: Pretoria.

ARGIVALE BRONNE

Aktekantoor, Pretoria (AKP)

Plaasregister insluitende die plaas Champagne 230 KU

British National Archives (BNA)

WO (War Office)

WO100/365

WO 126/141

WO 127/23

Nasionale Argiefbewaarplek (NAB) – Kaapse Argiefbewaarplek (KAB)

CO (Colonial office)

Band 2/1/1/46, C 14/29/8, 1902

Nasionale Argiefbewaarplek (NAB) – Kwazulu-Natalse Argiefbewaarplek (KNAB)

CSO (Colonial Secretary Offices)

CSO 1517, 1897/3852, 1897

CSO 1554, 1898/1896, 1898

MJPW (Minister of Justice and Public Works)

MJPW 31, LW 1628/1897, 1897

MJPW 31, LW 1629/1897, 1897

MJPW 31, LW 1630/1897, 1897

MJPW 32, LW 1802/1898, 1898

MSC (Master of the Supreme Court)

MSC 1/254, 187, 1898-1899

SGO (Surveyor General's Office)

SGO III/1/125, SG 1454/1898, 1898

SGO III/1/140, SG 1060/1900, 1900

SGO III/1/156, SG 3231/1902, 1902

SGO III/1/177, SG 1749/1904, 1904

SNA (Secretary for Native Affairs)

SNA I/1/269, 2930/1897, 1897

Nasionale Argiefbewaarplek (NAB) - Sentrale Argiefbewaarplek (SAB)

CEN (Hoof Insektekundige)

CEN 55, EE 3407, 1907

Brief van F Steinaecker aan die Direkteur van Landbou, 13.10.1907

Brief van F Steinaecker aan die Direkteur van Landbou, 3.11.1907

GG (Governor General)

GG 536, 9/11/49

Brief van F Steinaecker aan die Goewerneur-Generaal, 24.04.1917

Ontvangserkenning van Eerste Minister L Botha, 31.05.1917

MHG (Meester van die Hooggeregshof)

MHG 32062. Death notice of and estate of the late FL Steinaecker, 1918

MNW (Department van Grondsake)

MNW 143, MM2783/12

PWD (Departement Openbare Werke)

PWD 362, 669

PWD 363, 2/669, deel 4, 1955

PWD 1087, 5/2424

TPD (Hooggeregshof van Suid-Afrika Transvaalse Provinsiale Afdeling)

TPD 8/44, 952/1911

URU (Uitvoerende Raad van die Unie van Suid-Afrika)

URU 409, 1568

Nasionale Argiefbewaarplek (NAB) - Transvaalse Argiefbewaarplek (TAB)

(AMPT PUBS) Amptelike publikasies

Staatscourant stelsel 1 deel 1, AMPT PUBS 83C

CDB (Department of Local Government)

CDB 16054, BB6/3/1/2/165

CS (Correspondence files)

CS 29, 3864/01

CS 636, 6274/05

FK (War Office Records)

FK 1821, 30.08.1901

FK 1911, 1902

LD (Law Department)

LD 931, AG6498/04

MKB (Mining Rights Department)

MKB 10, DRD926/04

MKB 16, DRD472/05

MKB 21, DRD1092/05

PMO (Department of Defence War record files)

PMO 28, PM 1973/01

Brief van die bevelvoerder van die buitepos te Signal Hill aan die bevelvoerende offisier van Steinaecker's Horse, 13.09.1901

Brief van kaptein HO Webbstock aan die bevelvoerende offisier van Steinaecker's Horse, 13.09.1901

Brief van kaptein JB Holgate aan die bevelvoerende offisier van Steinaecker's Horse, 14.09.1901

Brief van die bevelvoerende offisier van Steinaecker's Horse aan die brigade-majoor te Barberton, 15.10.1901

Verklaring deur kaptein ADG Gardyne, 15.10.1901

PMO 28, PM 2835/01. Brief van die bevelvoerende offisier van Steinaecker's Horse aan die Kommandant van Komatipoort, 01.08.1901

PMO 42, PM 2835/01

SNA (Native Affairs Department)

SNA 321, NA 1321/06

SS (Staatsekretaris)

SS 0, R 7251/00

SS 0, R 8433X/00

SS 0, R 8496/00

TPS (Public Works Department of the Transvaal)

TPS 37, TA 4823/4 Korrespondensie van die Inspekteur van grafte, 1903-1908

Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis (SANMMH)

Aanwinste

SANMMH 920

Nuusbrief

Suid-Afrikaanse Nasionale Weermag Dokumentasiesentrum en Argief (SANWDA)

QMG (Kwartiermeester-Generaal)

QMG 134, 102/397/11

Skukuza Argief (SA)

Album – foto-albums nommer 1, 4 en 5

Brief 02.08.1901 - Brief van kaptein HF Francis aan luitenant Pasement, 02.08.1901

Brief 14.08.1901 - Brief van luitenant EG Gray aan die Burgerlike Kommissaris van Pretoria, 14.08.1901

Brief 1903 - Brief van majoor J Stevenson-Hamilton aan die Naturellekommissaris van Lydenburg,
06.02.1903

Hamilton, J. 1909. The Transvaal Government Game reserve. *The society for the preservation of the wild fauna of the empire* V (g.p.)

Kaart 1 – ongenommerde kaart: Approximate distribution of Low-veld tribes.

Lys 1904 - Staff of the Government Game Reserve, 1904

Native Police 1902-1903 - List of Native Police or watchers, 1902-1903

Nuusbrief - War Medal Society of South Africa, Newsletter

Rangers 1902-1903 - List of Rangers, 1902-1903

Stevenson-Hamilton, J. 1930. *Kruger National Park handbook and guide*, Die Staatsdrukker: Pretoria

Veldwagtersdagboek – Rangers diary for Shingwedzi south, 01.06.1923 – 30.10.1934

Verslag Augustus 1903 - Sabi Game Reserve, Report year ending August 1903

Verslag 1902 - Annual report of the Sabie Game Reserve, 1902

Verslag 03.06.1902 - Verslag deur majoor A Greenhill-Gardyne, 03.06.1902

Verslag 03.06.1902 - Verslag deur majoor A Greenhill-Gardyne, 03.06.1902

Verslag 29.11.1903 - Report of the Government Game Reserve, 29.11.1903

MONDELINGE BRONNE

Bornman, H mnr	2004	Adres: Plaas Thelma, Eureka, Mpumalanga Beroep: Skrywer Geboortedatum: 27/02/1933 Datum van onderhoud: 26/05/2004 & 9/07/2004
----------------	------	--

Carelsen, A mev	1998	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Kultuurhistorikus Datum van onderhoud: 20/02/1998
Heunis, MC mnr	2004	Adres: Wierdahof no 3, h/v Willem Botha en Ruimteweg, Wierdapark, Pretoria Beroep: Meganiese ingenieur Geboortedatum: 2/11/1975 Datum van onderhoud: 25/08/2004
Malan, A mnr	1998	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Kultuurhistorikus Datum van onderhoud: 28/02/1998
Meyer, A prof	1998	Adres: Departement Argeologie en Antropologie, Universiteit van Pretoria, Pretoria Beroep: Dosent Datum van onderhoud: 23/02/1998
Meyer, C mev	1998	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Kultuurhistorikus Geboortedatum: Datum van onderhoud: 20/02/1998
Meyer, C mev	2003	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Kultuurhistorikus Datum van onderhoud: 15/01/2003
Middeljans, J mnr	1998	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Restourateur Datum van onderhoud: 19/02/1998
Mouton, FW mnr	2009	Adres: Plaas Sandverhaar, Bethanie, Namibia Beroep: Boer Geboortedatum: 24/04/1956 Datum van korrespondensie: 12/05/2009
Naudé, M mnr	2004	Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat 49, Pretoria Beroep: Kultuurhistorikus Geboortedatum: 7/10/1955 Datum van korrespondensie: 25/08/2004
Patterson, HR mnr	2009	Adres: Suid-Afrikaanse Nasionale Museum vir Krygsgeskiedenis, Saxonwold Beroep: Kurator van die Artillerieversameling Datum van onderhoud: 15/05/2009 Geboortedatum: 4/01/1955

- Pienaar, U de V dr 2003 Adres: Posbus 323, Stilbaai
Beroep: Afgetrede hoof van die Nasionale Krugerwildtuin
Geboortedatum: 12/08/1930
Datum van korrespondensie: 17/01/2003 & 3/10/2003
- Plug, I dr 1998 Adres: Departement Argeologie, Universiteit van Newcastle,
Newcastle upon Tyne, Engeland
Beroep: Argeo-soöloog
Datum van onderhoud: 18/02/1998
- Van Schalkwyk, 1998 Adres: Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Visagiestraat
JA dr 49, Pretoria
Beroep: Antropoloog
Datum van onderhoud: 20/02/1998
- Verwoerd, WJ prof 2005 Adres: Transvalialaan 7, Stellenbosch
Beroep: Dosent
Datum van Korrespondensie: 8/01/2005

INTERNET BRONNE

<http://www.londongazette.co.za>
<http://nkomazi.local.gov.za>

ANDER

Nasionale Krugerwildtuin, g.d. *Die Selati-spoorlyn*, (Brosjyre)
Radiokoolstofdatering, Pta-8347, WNNR: Pretoria